ESSENTIALS OF SANSKRIT GRAMMAR AND TRANSLATION

RAM CHANDRA SHARMA.

SANSKRIT GRAMMAR

ESSENTIALS
OF
SANSKRIT GRAMMAR
AND
TRANSLATION

(*FOR THE USE OF COLLEGE STUDENTS*)

BY

RAMCHANDRA SHARMA, M. A.,

Senior Professor of Sanskrit,

D. A.-V. College, JULLUNDUR.

LAHORE:

PUNJAB PRINTING WORKS BOOK DEPOT.

1931

First Edition [*Price 3/8-/*

Lahore:
Punjab Printing Works Book Depot., Lahore.
First Edition, 1931.

PRINTED AT THE WASHINGTON PRINTING WORKS
GANPAT ROAD, (ANARKALI) LAHORE.

PREFACE.

It has been observed by the writer that an average college student knows very little of Sanskrit Grammar. To him Sanskrit Grammar is a bugbear. But without grammar it is almost impossible to have any fair knowledge of Sanskrit language. It is why such students fail to acquire a practical knowledge of the language, and most of them waste their time and energy in cram work. This dread of Sanskrit Grammar has become traditional in our schools and colleges. and is mainly responsible for the neglect of its study by most of the students.

Among many causes, responsible for such a state of affairs, the want of a suitable text-book may be one. There is no dearth of really good books on Sanskrit Grammar, but they are either too elaborate or too brief to meet the requirements of our students, because they were never written with a view to their requirements in particular. The Higher Sanskrit Grammar of Mr. Kale is too elaborate for our average college student, while Prof. Macdonell's Sanskrit Grammar for beginners, though beautiful in its treatment and matter from European point of view, does not suit our students, who by tradition have a strong affinity to the Paninian system. The claim of others is much less acceptable.

The writer has, therefore, tried to keep in view the requirements of our college students in particular, and has included in the present work only the '*Essentials of Sanskrit Grammar.*' The vast field of Sanskrit Grammar has been covered by 290 sections only, and special care has been taken to avoid unnecessary details, that generally confuse and frighten the student rather than add to his knowledge. But nothing important has been overlooked. As to the treatment of the subject matter no departure has been made from the usual practice of Sanskrit Grammars. Every possible effort has been made to render the treatment as scientific and comprehensible as possible. Ready-made forms have generally been preferred to long and complicated rules. Special care has been taken to simplify the treatment of verb, so puzzling to the student. Paradigms of the most important roots are given in all the tenses and moods and lists of important forms have been added, wherever necessary. The subject of '*Sabdoccarana*' so poorly dealt in other grammars, has been fully treated, because the writer believes it to be the foundation of the science of grammar. The syntax portion, which affords a very good ground for a practical knowledge of the language, has duly been elaborated—but not in unnecessary details—with a view to teach the student how to translate a foreign language into Sanskrit.

An almost exhaustive list showing the changes in the meanings of roots by the addition of preposition, has been included with illustrations. The book closes with two useful appendices, one deals with prosody and the other gives a list of verbs with their important forms, for ready reference.

An *Important Departure* from the usual practice has been made in including exercises for translation and composition. Translation is of supreme value as a help to assimilate the knowledge of Sanskrit Grammar. The Universities too have rightly recognised its importance by alloting a fairly large number of marks to it. Translation enables the student to have a practical acquaintance with the rules of grammar and to write simple Sanskrit correctly. So exercises, appropriate to the rules, have been given throughout to enable the student to apply the same rules after he has learnt them. All the requirements of the University examinations in translation, composition, etc., will be supplied by these exercises. Though this novel feature has increased the volume of the book, yet, it is believed, it is sure to yield good results and remove that criminal apathy to Sanskrit Grammar and translation.

The writer thankfully acknowledges the ample help that he has derived from almost all the writers on Sanskrit Grammar, both

Indian and European, ancient and modern. He is also indebted to Mr. A. C. Woolner, M.A., C.I.E., Chancellor, the University of the Punjab, Lahore, for the 'triangle of vowels,' and to Professor M. K. Sirkar, M.A., D. A.-V. College, Lahore, for the section of gender and several other valuable suggestions.

The writer is thankful to the publisher too, who has tried his best to make the book as attractive as possible, for providing, at much inconvenience and cost, the various types, that have, in their own way, added to the utility of the book. He also craves the indulgence of his readers and critics for all the unavoidable misprints and oversights, and will be thankful for any suggestions.

A glance on the table of contents will show that the writer has tried his best to meet all the requirements of our college students and he will feel amply rewarded if it could help the student of Sanskrit to a better, easier, and more lasting grasp of the language, so dear to us.

R. C. Sharma.

Kurukṣetra,

September 1931.

CONTENTS.

PAGES

ॐ

CHAPTER I.

The Alphabet.

1. Sanskrit is most commonly written in Devanāgari in Northern India, but other Indian alphabets such as Bengali, Oriya, etc., are also used in their respective provinces, while in the South Dravadian characters are invariably used.

2. The Devanāgari alphabet, which is derived from the Brāhmi script and which assumed its characteristic form about the middle of the eighth century A.D., consists of *forty-six* letters (वर्ण), *thirteen vowels* (स्वर) and *thirty-three* consonants (व्यञ्जन).

3. Of the *thirteen* vowels nine are simple and four dipthongs. They are:—

a. अ(—)a[1], इ(ि)i[2], उ(ु)u[3], ऋ(ृ)ṛ or ṛi, ऌ (ॢ) ḷ or ḷi,

---

1. These are the forms of vowels as they are initial or follow a consonant. There is no sign for medial or final a, for this is inherent in all consonants, *e.g.* क ka. Without this a it is represented thus क् k.

2. Medial or final इ is written before the consonant, after which it is pronounced, while ई is written after it, *e.g.* कि ki, and की kī.

3. The signs of medial or final उ, ऊ, ऋ, ॠ and ऌ are written at the foot of the consonant, *e.g.* कु, कृ, etc. In case of र r, u and ū are written at the side instead of below, *e.g.* रु ru, रू rū.

आ(ा) ā, ई (ी) ī, ऊ(ू)ū, ॠ (ॄ) ṝ.

b. ए (े) e, ऐ(ै)ai, ओ(ो)o, औ (ौ) au.

4. The consonants are divided into *three* classes according to the vocal organs employed in their articulation, (i) Mutes (स्पर्श), (ii) semi-vowels or Intermediate (अन्तस्थ) and (iii) sibilants (उष्म). The mutes, which are twenty-five in number, are divided into five groups (वर्ग) of five letters each, named after its first letter. They are :—

a. स्पर्श 'Mutes' :—

1. कवर्ग—क् k, ख् kh, ग् g, घ् gh, ङ् ṅ.
2. चवर्ग—च् c, छ् ch, ज् j, झ् jh, ञ् ñ.
3. टवर्ग—ट् ṭ, ठ् ṭh, ड् ḍ, ढ् ḍh ण् ṇ.
4. तवर्ग— त् t, थ् th, द् d, ध् dh, न् n.
5. पवर्ग— प् p, फ् ph, ब् b, भ् bh, म् m.

b. अन्तस्थ 'semivowels'—य् y, र् r, ल् l, व् v.

c. उष्म 'sibilants'—श् ś, ष् ṣ, स् s.

d. Sonant aspirate ह् .

e. Besides these thirty-three consonants there are two letters, the pure *nasal* called अनुस्वार (ं) ṃ and the *spirant* called विसर्ग or विसर्जनीय (ः)

ḥ, which are often included in the consonants, thus raising their number to thirty-five.

As they always come after vowels some grammarians regard them as vowels[1].

f. There is one more nasal sound, *Anunasika*, which is denoted by ँ. This is very rarely found in Sanskrit Sandhis only ; *e.g.* पुँस्कोकिलः ।

5. If a consonant is followed immediately by one or more consonants they are conjoined. They are written in the order in which they are pronounced, the last one taking a vowel, *e.g.* त्स्न tsna. In writing the Nāgari letters, the distinctive portion is written first and then the perpendicular line. In the formation of conjuncts the perpendicular lines except in the last letter are dropped. Generally the distinctive portions of the conjoined consonants can easily be recognised.

---

1. Visarga, when pronounced before क् ख् and प् फ् is called jihvamuliya (जिह्वामूलीय) and upadhmaniya (उपध्मानीय) respectively. It is denoted by ᳵ, which is found only in old writings such as inscriptions etc. It is not generally used in modern classical Sanskrit.

6. Certain consonants undergo noticeable modifications when conjoined with others :—

a. The component parts are indistinguishable in ज्ञ=ज्+ञ, and क्ष=क्+ष.

b. A horizontal line often takes the place of the distinctive portions of त् and क्, e.g. त्+त =त्त and क्+त=क्त.

c. श् followed by a consonant or by उ or ऋ is generally written as श्; e.g. श्च śca, शु śu, शृ śṛ.

d. र् followed by a consonant or the vowel ऋ is denoted by the sign ˆ at the top of the letter before which it is to be pronounced, e.g. अर्क, वर्षा, निर्ऋतिः। If there is any other mark at the top of that letter, this sign for र् is placed to its right; e.g. अर्केन्दू.

र् following a consonant is written with a short oblique stroke from right to left at the foot of the letter, e.g. क्+र=क्र or क्र, द्+र=द्र, ड्+र=ड्र.

7. The following is the list of principal *conjunct consonants :—*

क्क or क्क k-ka, क्ख or क्ख k-kha, क्त k-ta, क्त्य k-t-ya, क्त्र or क्त्र k-t-ra, क्त्व or क्त्व k-t-va, क्न k-na,

क्न्य k-n-ya, क्म k-ma, क्य k-ya, क्र or क्र k-ra, क्र्य or क्र्य k-r-ya, क्ल k-la, क्व k-va, क्ष k-ṣa, क्ष्ण k-ṣ-ṇa, क्ष्य k-ṣ-ya, क्ष्व k-ṣ-va.

ख्य kh-ya, ख्र kh-ra, ग्ध g-dha, ग्य g-ya, ग्र g-ra, ग्र्य g-r-ya, घ्न gh-na. घ्न्य gh-n-ya, घ्म gh-ma, घ्य gh-ya, घ्र gh-ra, ङ्क ṅ-ka, ङ्क्त ṅ-k-ta, ङ्क्त्य ṅ-k-t-ya, ङ्क्य ṅ-k-ya, ङ्क्ष ṅ-k-ṣa, ङ्क्ष्व ṅ-k-ṣ-va, ङ्ख ṅ-kha, ङ्ख्य ṅ-kh-ya. ङ्ग ṅ-ga, ङ्ग्य ṅ-g-ya, ङ्घ ṅ-gha. ङ्घ्य ṅ-gh-ya, ङ्घ्र ṅ-gh-ra, ङ्ङ ṅ-ṅa, ङ्न ṅ-na, ङ्म ṅ-ma, ङ्य ṅ-ya.

च्च c-ca, च्छ c-cha, च्छ्र c-ch-ra, च्ञ c-ña, च्म c-ma, च्य c-ya, छ्य ch-ya, छ्र ch-ra, ज्ज j-ja, ज्झ j-jha, ज्ञ j-ña, ज्ञ्य j-ñ-ya, ज्म j-ma, ज्य j-ya, ज्र j-ra, ज्व j-va, ञ्च ñ-ca, ञ्च्म ñ-c-ma, ञ्च्य ñ-c-ya, ञ्छ ñ-cha, ञ्ज ñ-ja, ञ्ज्य ñ-j-ya.

ट्ट ṭ-ṭa, ट्य ṭ-ya, ठ्य ṭh-ya, ठ्र ṭh-ra. ड्ग ḍ-ga, ड्ग्य ḍ-g-ya, ढ्य ḍh-ya, ढ्र ḍh-ra, ण्ट ṇ-ṭa, ण्ठ ṇ-ṭha, ण्ड ṇ-ḍa, ण्ड्य ṇ-ḍ-ya, ण्ड्र ṇ-ḍ-ra, ण्ड्र्य ṇ-ḍ-r-ya, ण्ढ ṇ-ḍha, ण्ण ṇ-ṇa, ण्म ṇ-ma, ण्य ṇ-ya.

त्क t-ka, त्क्र t-k-ra, त्त t-ta, त्त्य t-t-ya, त्त्र t-t-ra, त्त्व t-t-va, त्थ t-tha, त्न or त्न t-na, त्न्य t-n-ya, त्प t-pa, त्प्र t-p-ra, त्म t-ma, त्म्य t-m-ya, त्य t-ya, त्र t-ra, त्र्य t-r-ya, त्व t-va, त्स t-sa, त्स्न t-s-na, त्स्न्य t-s-n-ya. थ्य th-ya, द्ग d-ga, द्ग्र d-g-ra, द्घ d-gha, द्द d-da, द्ध d-dha

द्ध्य d-dh-ya, द्न d-na, द्ब d-ba, द्भ d-bha, द्भ्य d-bh-ya, द्म d-ma, द्य d-ya, द्र d-ra, द्य्र d-y-ra, द्व्य d-v-ya, ध्न dh-na, ध्न्य dh-n-ya, ध्म dh-ma, ध्य dh-ya, ध्र dh-ra, ध्र्य dh-r-ya, ध्व dh-va. न्त n-ta, न्त्य n-t-ya, न्त्र n-t-ra, न्द n-da, न्द्र n-d-ra, न्ध n-dha, न्ध्र n-dh-ra, न्न n-na, न्प n-pa, न्प्र n-p-ra, न्म n-ma, न्य n-ya, न्स n-sa.

प्त p-ta, प्त्य p-t-ya, प्न p-na, प्प p-pa, प्म p-ma, प्य p-ya, प्र p-ra, प्ल p-la, प्व p-va, प्स p-sa, प्स्व p-s-va, ब्ध b-dha, ब्ज b-ja, ब्द b-da, ब्ध b-dha, ब्न b-na, ब्ब b-ba, ब्भ b-bha, ब्भ्य b-bh-ya, ब्य b-ya, ब्र b-ra. भ्न bh-na, भ्य bh-ya, भ्र bh-ra, भ्व bh-va, म्न m-na, म्प m-pa, म्प्र m-p-ra, म्ब m-ba, म्भ m-bha, म्म m-ma, म्य m-ya, म्र m-ra, म्ल m-la, म्व m-va.

य्य y-ya, य्व y-va. ल्क l-ka, ल्प l-pa, ल्म l-ma, ल्य l-ya, ल्ल l-la, ल्व l-va, ल्ह l-ha. व्न v-na, व्य v-ya, व्र v-ra, व्व v-va.

श्च ś-ca, श्च्य ś-c-ya; श्न ś-na, श्य ś-ya, श्र ś-ra, श्र्य ś-r-ya, श्ल ś-la, श्व ś-va, श्व्य ś-v-ya, श्श ś-śa; ष्ट ṣ-ṭa, ष्ट्य ṣ-ṭ-ya, ष्ट्र ṣ-ṭ-ra, ष्ट्र्य ṣ-ṭ-r-ya, ष्ट्व ṣ-ṭ-va, ष्ठ ṣ-ṭha, ष्ण ṣ-ṇa, ष्ण्य ṣ-ṇ-ya, ष्प ṣ-pa, ष्प्र ṣ-p-ra, ष्म ṣ-ma, ष्य ṣ-ya, ष्व ṣ-va. स्क s-ka, स्ख s-kha, स्त s-ta, स्त्य s-t-ya, स्त्र s-t-ra, स्त्व s-t-va, स्थ s-tha, स्न s-na, स्न्य s-n-ya, स्प s-pa, स्फ s-pha, स्म s-ma, स्म्य s-m-ya, स्य s-ya, स्र s-ra, स्व s-va, स्स s-sa.

ह्ण h-ṇa, ह्न h-na, ह्म h-ma, ह्य h-ya, ह्र h-ra, ह्ल h-la, ह्व h-va.

8. The only marks of punctuation are the sign । at the end of a sentence or half-verse and the sign ॥ at the end of verse or paragraph.

a. The elision of अ at the beginning of a word is marked with sign ऽ called Avagraha (separation); *e.g.* तेऽपि for ते अपि.

b. The mark ॰ is used to indicate abbreviation, *e.g.* अ॰ for अध्याय and ॰ तेन for आगतेन .

9. The numerical figures in Sanskrit are:—

१	२	३	४	५	६	७	८	९	०
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

CHAPTER II.

शब्दोच्चारण 'Phonetics'.

10. Phonetics is the science of speech sounds in general, and in a more special sense is applied to that study of speech sounds in general, and the speech sounds of particular languages, which investigates the precise way in which these sounds are produced by the vocal organs, and causes of slight audible differences of sound, which are not ordinarily expressed in writing. It teaches correct pronunciation and analysis of sounds and explanation of their formation.

11. The vocal organs, called the speech apparatus, consist of (i) the *lungs* (ii) the *wind-pipe* with the *larynx*,' (iii) the *mouth* with lips, teeth, hard palate, soft palate, and the *tongue*, and (iv) the *nose* with the nasal cavity behind it and above the mouth.

. The *lungs* act like a pair of bellows. They expand to draw air in and contract to drive it out. Nearly all speech sounds are

formed by breathing out—they are expired[1].

ii. The *wind pipe* is the passage through which the air passes from the lungs to the mouth or nose. The most important part of it is the *larynx*, which may be regarded as a box containing the vocal chords. This box can be felt from the outside of the neck as a protuberance, popularly called the 'Adam's apple' The vocal chords are two elastic shutters, which by slightly lowering the front corner of the box (larynx) are drawn accross (संवृत) the air passage so that the air has to force its way between the edges of the two shutters. This force (प्रयत्न) causes the shutters to vibrate. This vibration (घोष) can be felt by placing the finger on the Adam's apple[2]. Observe the vibration in the pronunciation of ग. This is a *voiced* sound (संवार) also called '*sonant*' (नाद) and some times called '*soft*.' The vowels, third, fourth, and the fifth

1. An instance of a sound formed by breathing in (inspired) is the hiss a man makes when he draws in his breath sharply in pain or to express pain.

2. The sound (नाद) can also be heard by placing finger in each ear.

letters of the Vargas and the semivowels are sonant or soft.

a. When there is a wide opening between the vocal chords, which are open (विवृत), the air (श्वास) passes through easily without any vibration (अघोष) as in the case of क. क is an '*unvoiced*' sound (अघोष) also called '*surd*' (विवृत) and sometimes called '*hard.*' The first and second letters of the Vargas and the sibilants are surds or hard letters.[1]

b. A sound with a strong current of air is called strong or '*aspirated*' (महाप्राण), *e. g.* ख. The second and fourth letters of the Vargas, sibilants and ह are called aspirates.

A sound with a weak current (quantity) of air is called weak or '*unaspirated*' (अल्पप्राण), *e.g.* क. The first, third and fifth letters of the Vargas and the semivowels are unaspirates.

iii. The *tongue* is a very flexible organ, which can assume a great variety of shapes, and

---

1 When pronouncing क it is easier to send a strong current of air through the mouth than when pronouncing ग. That is why voiced (sonant) sounds are called 'soft' and unvoiced sounds are called 'hard.'

thereby vary the shapes of the cavity between itself and the walls of the mouth-cavity. It can form a passage that is narrow in front and broad behind as for the vowel इ or a passage that is narrow behind and broad in front as for the vowel उ. It can touch some part of the mouth, as the teeth or palate, so as to stop the air current, and then suddenly release it giving rise to an explossive sound like क or ग. Such an explossive sound is called a '*stop*' (स्पृष्ट), *e.g.* consonants from क to म. Or the tongue can partially check the air, leaving a narrow passage, through which the air forces its way, rubbing the sides of the passage as in the case of the sound स. Such a sound is called a '*Fricative*' (ईषत्स्पृष्ट), *e. g.* semivowels and sibilants. Or the tongue can allow a free passage to the air as in the case of vowels. Such a sound is called '*Open*.'

a. The *lips* also can form 'stops' *e. g.* प, फ, (unvoiced) ब, भ, (voiced); or 'fricatives' *e. g.* व; or they can open; wide open as for आ, with narrow opening as for इ, or with a rounded

opening as for उ. The hard palate is hard because it has a bone-roof above it. The end of the soft palate with its V-shaped appendage (the Urula) is free to move, and by being raised closes the air passage to the nose.

b. A sound of which the point of articulation is at the soft palate (कण्ठ) is called *guttural* (कण्ठ्य), *e.g.* अ, आ, कवर्ग and ह; at the hard palate (तालु) is called *palatal* (तालव्य), *e.g.* इ, ई, चवर्ग, य and श; at the roof of the mouth (मूर्धा) is called *cerebral* (मूर्धन्य), *e.g.* ऋ, ॠ, टवर्ग, र, and ष; at the teeth ia called *dental* (दन्त्य), *e.g* लृ, तवर्ग, ल and स; and at the lip (ओष्ठ) is called *labial* (ओष्ठ्य), *e.g.* उ, ऊ, पवर्ग and व.

iv. When the end of the soft palate hangs down and opens the passage to the nose, the air can pass through the nose. Thus if we close the lips and breathe out, the breath passes out through the nose. If at the same time we close the vocal chords making them vibrate, we produce the sound म. This is called a nasal sound. If both the mouth passage and the nose passage are open, the air passes out partly through the

nose, as for instance in the case of a nasalised vowel अं, but it is a single sound.

In forming the nasals of the five classes, the breath partially passes through the nose while the tongue or the lips are in the position of articulating the corresponding tenuis. The real Anuswāra is formed in the nose only, while the tongue is in the position for forming the partiticular vowel which the Anuswāra accompanies.

The Vowels.

12. In vowels the element of voice is predominent one : a vowel is a voice modified by the different shapes of the superglottal passage.[1]

a. The vowels in their pronunciation depend much on the position of the lips. The mouth position of the vowels is the result of two factors :—

(*i*). The *height of the tongue*—It tends to move towards the palate, the teeth, etc , producing thereby palatal or dental vowels.

---

1. स्वयं राजन्त ति स्वराः। महाभाष्य अ० १। पा० २। सू० २९ आ० १॥

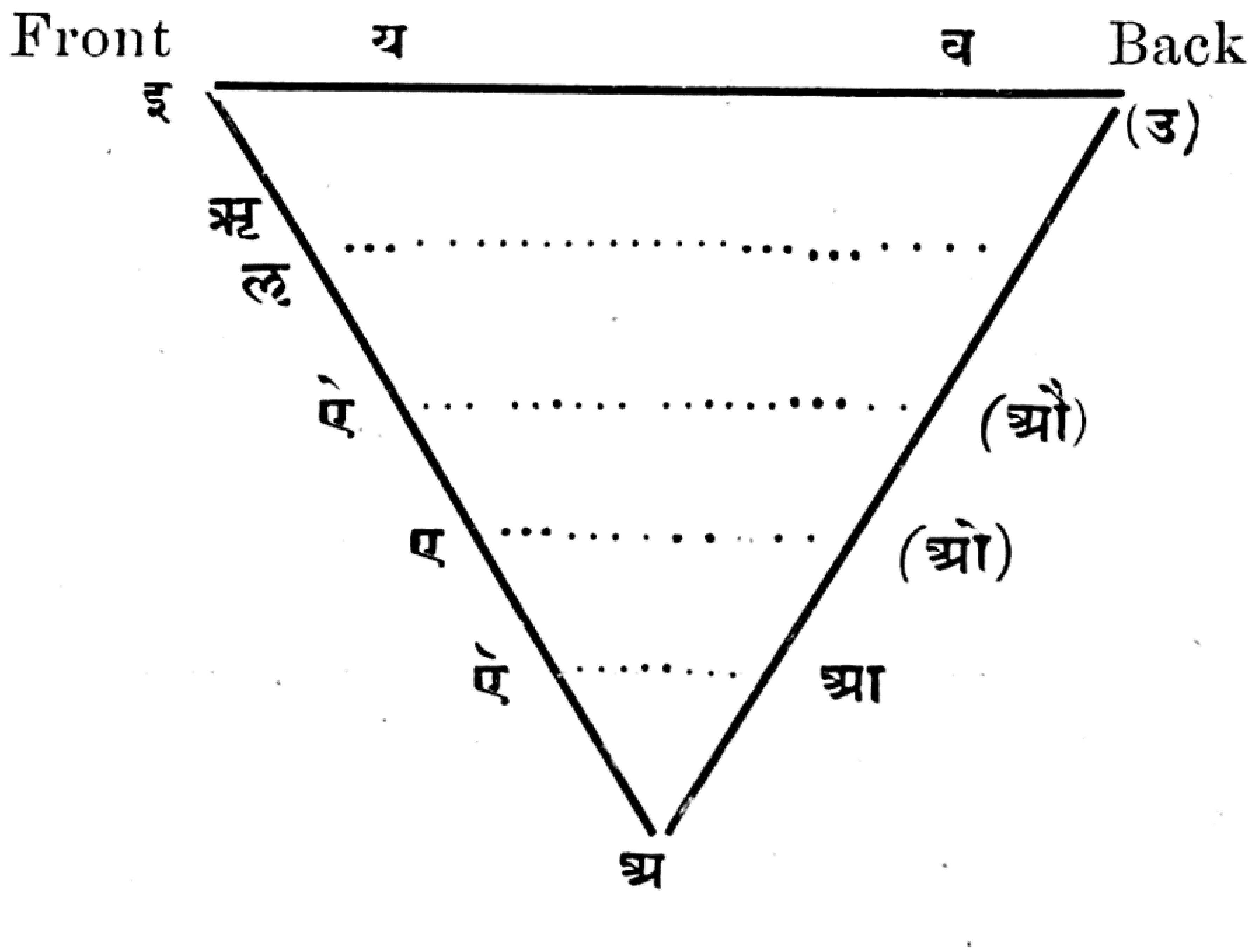
(*ii*). The *degree of its retraction.* Sometimes it forms a passage that is narrow in front and broad behind as for इ, or the reverse as for उ, or it may tend to rest as for अ.

13. In the pronunciation of the vowels the tongue moves within *three* fixed points:—

(*i*). When it is in the *position of rest* as for the pronunciation of अ ;

(*ii*). When it is the *htghest in the front* of the mouth; and

(*iii*). When it is the *highest in the back* of the mouth. The pronunciation of the vowels, therefore, can best be represented by a diagrame called the *Triangle of vowels*:—

Here the triangle indicates the position of the tongue. इ is the vowel for which it is the highest in the front of the mouth, the narrowest part of the passage being between the tongue and front of the hard palate. उ is the vowel for which the tongue is the highest in the back of the mouth. The lips are rounded as shown by ( ) brackets. The almost colourless vowel अ has the tongue nearest the position of rest, about half way up and half way back.

In passing from इ to अ the tongue sinks gradually lower and further back, forming the vowels ऋ, ऌ[1], ऐ, and ए. In passing from उ to अ the tongue sinks lower and further forward, forming the vowels औ, ओ, and आ. By means of this triangle the pronunciation of any simple vowel can be indicated.

14. The closer a vowel is—that is the narrower its configurative passage is—the more like it is to a consonant, and the more natural

---

1. ऋ and ऌ though originally pure vowels, may be regarded as containing the consonants also. They, however, come just after इ.

it is to devocalise it. For the pronunciation of इ, उ and other vowels of their class, the tongue is nearer to the position of the corresponding consonants than in the case of the neutral vowels अ and आ. So the *liquid* vowels इ, उ, etc., can change to semi-vowels य, व etc.[1]

15. The vowels can be classified as below:—

i. (*a*). Short vowels:— अ, इ, उ, ऋ, ऌ.

(*b*). Long vowels :— आ, ई, ऊ, ॠ[2].

(*c*). Dipthongs :— ए, ऐ, ओ, औ.

ii. (*a*). Neutral vowels :— अ, आ.

(*b*). Liquid vowels:— इ, ई ; उ, ऊ ; ऋ, ॠ ; ऌ;
ए, ऐ : ओ, औ.[3]

iii. (*a*). Simple vowels— अ, आ ; इ, ई ; उ, ऊ ;
ऋ, ॠ ; ऌ.

---

1. This process is called सम्प्रसारण 'liquification' or 'distraction,' and will be described later on.

2. ऌवर्णस्य दीर्घा न सन्ति।

3. The dipthongs are made up of the combination of neutral vowels and liquid vowels, *e.g.* ए = अ (neutral) + इ (liquid). It is why ए changes to अय्.

(*b*). Guṇa[1] vowels—अ; ए; ओ; अर्; अल्.
(*c*). Vṛiddhi vowels—आ; ऐ; औ; आर्.

The Consonants.

16. In the pronunciation of consonants the state of the glottis (the opening of the wind-pipe) is secondary and they are the result of *audible friction*. In reality they depend on vowels for their pronunciation.[2]

17. The consonants fall into *two* main divisions, (*i*) by *form* and (*ii*) by *place*.

(*i*) We have the first division, when the tongue operating upon the current of breath coming out

---

1. Guna (secondary form) is the strengthening of the simple vowels by a preceding अ (which leaves अ itself unchanged); Vriddhi (increase) is the further strengthening of Guna vowels by means of another अ. In this vowel gradation, according to comparative philology, the Guna vowel represents the normal stage, from which the simple vowel was reduced by loss of accent, while Vriddhi is a lengthened variety of Guna. A similar phenomenon can be found in the process of 'distraction,' where य्, व्, and र् are reduced to इ, उ and ऋ.

2. अन्वग्भवतीति व्यञ्जनम् । म० भा० ॥ १, २, २९, १ ॥

produces stops and fricatives or trills; (*ii*) while the second is obtained by the action of the tongue at the various points of articulation.[1]

a. The '*quality*' of consonants is determined by the position of the vocal chords, giving 'hard' and 'soft' consonants, while the '*quantity*' is determined by the amount of air that is used in producing the consonants, giving 'aspirates' and 'unaspirates'[2].

18. The phonetic basis of Sanskrit alphabet is indicated by its rational order. The alphabet itself forms a classified table of the sounds, as shown below:—

---

1. *Vide* II (*iii*). 2. *Vide* II (*ii*).

प्रयत्न Quality.	विवार. Hard.		संवार. Soft.			Soft.	Hard.	संवार Soft. स्वरा:		
	स्पृष्ट. Stop		स्पृष्ट. Stop.			ईषत्स्पृष्ट Fricative.		Open.		
Quantity.	प्राण अल्प unaspirate.	महा प्राण aspirate.	प्राण अल्प unaspirate.	महा प्राण aspirate.	Nasal.	अन्तस्थ अल्प० Semivowels	उष्म महा० Spirants.	Short.	Long.	Dipthongs.
Gutturals, कण्ठ्य	क	ख	ग	घ	ङ	ह [2]	: [3]	अ	आ	ए ऐ
Palatals, तालव्य	च	छ	ज	झ	ञ	य	श	इ	ई	
Cerebrals,[1] मूर्धन्य	ट	ठ	ड	ढ	ण	र	ष	ऋ	ॠ	
Dentals, दन्त्य	त	थ	द	ध	न	ल	स	ऌ	...	
Labials, ओष्ठ्य	प	फ	ब	भ	म	व	:[3]	उ	ऊ	ओ औ

1. They are produced on the roof or the highest point of the mouth, which is nearest the upper point of the head. Some call them linguals. They may be derived from original dentals under the influence of a neighbouring cerebral ष् or र् sound.

2. ह is not a semi-vowel, but the soft breathing corresponding to the guttural vowel अ, which unlike the other simple vowels, has no semi-vowel of its own. It is identical with the second half of the soft aspirates g-h, etc.

3. : h (visarga) the hard breathing, pronounced as a hard h, followed by a short echo of the preceding vowel, corresponding to the second half of the hard aspirates k-h, etc., is regularly used at the end of a word *in pausa* for s or r, and before hard gutturals and labials. In the later case modifications of it called Jihvamuliya (formed at the root of the tongue), a guttural spirant, and Upadhmaniya (on breathing), the bilabial spirant, were formerly employed, but have become obsolete.

Exercises.

1. Describe the factors that determine the pronunciation of consonants.

2. Classify the Nāgari consonants according to 'quality' and 'quantity'.

3. Classify the Nāgari consonants by form. Justify the classification.

4. Describe the formation of the nasals of the five classes.

5. Classify the Nāgari consonants according to articulation.

6. What are the semi-vowels and why are they so called?

7. What determines the pronunciation of vowels?

8. How would you represent the pronunciation of vowels by a triangle?

9. What do you understand by the terms 'liquid vowels' and 'liquification'?

10. Give the complete classification of the Devanāgari vowels.

11. What are the grades of the vowels and which of them do you think to be normal?

12. (*a*) Determine the phonetic values of ग and श.

(*b*) Differentiate between क and ख; क and घ; ज and ङ; ड़ and ड; प and य; ब and स; and ब and व.

CHAPTER III.

Rules of Sandhi or Euphonic Combination.

19. The combination of two letters coming in immediate contact with each other is called *Sandhi* or *Samhitā* (from सम् and धा to join). In syllables, words, compounds or sentences, the final and initial letters, having close proximity undergo certain changes which are comprised under the term Sandhi.[1] The rules of Sandhi are based chiefly on the '*avoidance of hiatus*' and on '*assimilation.*'

a. Sandhi is compulsory in the body of a word, prepositions and roots joined together, and a compound word. In other case, *i.e.*, in a sentence, it is optional.[2] The absence of Sandhi is in many cases sufficient to mark the stops which in other languages have to be marked by punctuation.

---

1. परः सन्निकर्षः संहिता । Pan. 1. 4. 109.
2. संहितैकपदे नित्या नित्या धातूपसर्गयोः ।
नित्या समासे वाक्ये तु सा विवक्षामपेक्षते ॥

स्वरसंधि ।

Combination of Vowels.

20. If a final vowel, short or long, be followed by an initial similar vowel, short or long, they combine into a similar long vowel[1].

a. Final अ or आ combines with initial अ or आ into आ, *i.e.* (अ or आ)+(अ or आ)=आ ; *e.g.* शश+अङ्कः=शशाङ्कः, देव + आलयः=देवालयः, तथा+अहम्=तथाहम्, दया+आनन्दः=दयानन्दः ।

b. Final इ or ई combines with initial इ or ई into ई, *i.e.* (इ or ई)+(इ or ई)=ई, *e.g.* कवि+इन्द्रः = कवीन्द्रः, गिरि+ईशः=गिरीशः, मही+इन्द्रः=महीन्द्र, श्री+ईशः=श्रीशः ।

c. Final उ or ऊ combines with initial उ or ऊ into ऊ, *i.e.* (उ or ऊ)+(उ or ऊ)=ऊ ; *e.g.* विधु+उदयः=विधूदयः, साधु+ऊचुः=साधूचुः, स्वयम्भू+उदयः=स्वयम्भूदयः, भू+ऊर्द्धम्=भूर्द्धम ।

d. Final ऋ combines with final ऋ or ऌ into ॠ, *i.e.* ऋ+(ऋ or ऌ) = ॠ ; *e.g.* पितृ+ऋद्धिः = पितॄद्धिः, भ्रातृ+ऋणम्=भ्रातॄणम, होतृ+ऌकारः=होतॄकारः ।

---

1. अकः सवर्णे दीर्घः । Pan. VI. I. 101.

e. If ऋ be followed by a short ऋ they are optionally substituted by short ऋ[1]; *e.g.* होतृ+ऋकारः=होतॄकारः, होतृकारः, or होतृऋकारः।

21. When final neutral vowel अ or आ is followed by initial liquid vowel इ, उ, ऋ or ऌ short or long, the substitute for them is the गुण letter corresponding to the latter, *i.e.*, the initial vowel.[2]

a. Final अ or आ combines with initial इ or ई into ए, with initial उ or ऊ into ओ and with initial ऋ or ऌ into अर् or अल् :—

1. (अ or आ)+(इ or ई)=ए; *e.g.* देव+इन्द्रः=देवेन्द्रः, नर + ईशः=नरेशः, महा + इन्द्रः=महेन्द्रः, उमा + ईशः= उमेशः।

2. (अ or आ)+(उ or ऊ)=ओ ; *e.g.* हित+उपदेशः= हितोपदेशः, गङ्गा+उदकम्=गङ्गोदकम, देव+ऊरुः=देवोरुः, महा+ऊरुः=महोरुः ।

3. (अ or आ)+(ऋ or ऌ)=अर् or अल् ; *e.g.* देव+ ऋद्धिः = देवर्द्धिः, महा+ऋषिः=महर्षिः, तव + ऌकारः= तवल्कारः ।

22. When अ or आ is followed by ए or ऐ and ओ or औ, they combine into ऐ and औ respec-

---

1. ऋति सवर्णे ऋ वा। 2. आद्गुणः। Pan. VI. I. 86.

tively taking Vṛiddhi[1]:—

1. (अ or आ) + (ए or ऐ)=ऐ; *e g.* एक+एकम्= एकैकम, मम+ऐश्वर्यम् = ममैश्वर्यम, गत्वा + एव=गत्वैव, महा+ऐरावतः=महैरावतः ।

2. (अ or आ)+(ओ or औ)=औ; *e.g.* मम+ओष्ठः= ममौष्ठः, महा + औषधिः = महौषधिः, रोग + ओषधम् = रोगौषधम्, महा + औदार्यम्=महौदार्यम् ।

23. When *liquid vowels* इ, ई; उ, ऊ; ऋ, ॠ; and ऌ are followed by a dissimilar vowel, they are changed into *semi-vowels* य्, व्, र् and ल् respectively.[2]

a. Before initial dissimilar vowels (अ or आ, उ or ऊ, ऋ or ॠ, ए or ऐ, and ओ or औ), इ or ई is changed to य्; *e.g.* दधि+अत्र=दध्+य्+अत्र=दध्यत्र, इति+आगमः=इत्यागमः, अभि+उदयः=अभ्युदयः, गच्छति +ऋषिः=गच्छत्यृषिः, पश्यति+एनम्=पश्यत्येनम्, पति+ औषधम्=पत्यौषधम ।

b. Final उ or ऊ is changed to व्; *e.g.* मधु+ अस्ति=मध्+व्+अस्ति=मध्वस्ति, साधु+इदम्=साध्विदम्, वधू+औषधम्=वध्वौषधम् ।

c. Final ऋ or ॠ is changed to र्; *e.g.* मातृ +

---

1. वृद्धिरेचि । Pan. VI. I. 88. 2. इको यणचि। Pan. VI. I. 77.

अनुग्रहः = मातृ + र् + अनुग्रहः = मात्रनुग्रहः, पितृ + आदेशः = पित्रादेशः, भ्रातृ + उपदेशः = भ्रात्रुपदेशः ।

d. Final ऌ is changed to ल्; *e.g.* ऌ + आकारः = लाकारः ।

24. The dipthongs ए, ओ, ऐ and औ, when followed by a vowel, become अय्, अव्, आय् and आव् respectively.[1]

a. Final ए and ओ are changed to अय् and अव् before any vowel in the body of a word; the य् of अय् and the व् of अव् are optionally dropped if they are at the end of a word;[2] *e.g.* ने + अनम् = (न् + ए) + अनम् = न् + (अ + इ) + अनम् = न् + अय् + अनम् = नयनम्, भो + आमि = भव् + आमि = भवामि, मुने + एहि = मुनयेहि or मुनएहि, साधो + आगच्छ = साधवागच्छ or साध आगच्छ ।

b. ए and ओ at the end of a word, before initial अ remain unchanged but the अ merges into the former; *e.g.* ते + अपि = तेऽपि, प्रभो + अव = प्रभोऽव ।

c. Final ऐ and औ are changed to आय् and आव् before any vowel; but the य् and व् are optionally dropped if they stand at the end of a

1. एचोऽयवायावः । Pan. VI. I. 78. 2. लोपः शाकल्यस्य । Pan. VIII. 3. 19

word; *e.g.* नै+अकः=(न्+ऐ)+अकः=न्+(आ+इ)+अकः =न्+आय्+अकः=नाय्+अकः=नायकः, पौ+अकः = पावकः, श्रियै+एति = श्रियायेति or श्रिया एति, साधौ+ आगते=साधवागते or साध आगते ।

It should be noted that after the dropping of य् and व् further Sandhi is not allowed between the final and initial vowel.

Irregular Vowel Sandhi.

25. In certain compound words there are some cases of irregular vowel Sandhi such as— कुल+अटा=कुलटा, मार्त+अण्डः=मार्तण्डः, शक+अन्धुः= शकन्धुः, सीमन्+अन्तः=सीमान्तः, सार+अङ्गः = सारङ्गः, स्व+इरः=स्वैरः, स्व + इरिणी = स्वैरिणी, अक्ष+ऊहिनी= अक्षौहिणी, मनस्+ईषा=मनीषा, गो+अक्षः=गवाक्षः, गो+ इन्द्रः=गवेन्द्रः ।

26. When a preposition ending in अ (प्र, अप, अव, उप), combines with a verbal root (धातु) having an initial ऋ, the substitute is आर् (not अर्);[1] *e.g.* उप + ऋच्छति=उपार्च्छति, प्र + ऋच्छति= प्रार्च्छति ।

27. If a preposition ending in अ combines with the initial ए or ओ of verbal root, ए or ओ is

---

1. उपसर्गादृति धातौ । Pan. VI. I. 91.

substituted (not ऐ, औ)[1]; *e.g.* उप+एजते=उपेजते, उप+ओषति=उपोषति.

a. But in the case of ए of the roots एध् and इ (to go) the general rule holds good except in imperative 2nd person singular, *e.g.* उप+एति= उपैति, उप+एधते=उपैधते; but अव+एहि=अवेहि, and उप+एहि=उपेहि।

28. The ओ of ओतु (cat) or ओष्ठ in a compound combines with a preceding अ or आ into ओ or औ optionally[2]; *e.g.* बिम्ब+ओष्ठः=बिम्बोष्ठः or बिम्बौष्ठः, स्थूल+ओतुः=स्थूलोतुः or स्थूलौतुः।

29. When ऋत is preceded by अ or आ, in an instrumental Tatpuruṣa compound, the result is आर् (not अर्);[3] *e.g.* दुःख+ऋतः=दुःखार्त्तः, तृष्णा+ऋतः =तृष्णार्त्तः।

30. अ followed by ओम् and आ preposition is dropped;[4] *e.g.* शिव+एहि(आ+इहि)=शिवेहि, शिवाय +ओम् नमः=शिवायोन्नमः।

Absence of Vowel Sandhi (Hiatus).

(प्रगृह्य)

31. When a dual form, either nominal or

---

1. एङि पररूपम्। Pan. VI. I. 94. 2. ओत्वोष्ठयोः समासे वा।
3. ऋते च तृतीय समासे। 4. ओमाङोश्च।

verbal, ends in ई, ऊ or ए, it remains unchanged before any initial vowel[1]; *e.g.* कवी+इमौ=कवी इमौ, हरी+एतौ=हरी एतौ, साधू+इमौ=साधू इमौ, गङ्गे + अमू= गङ्गे अमू, लते+एते=लते एते, याचेते+अर्थम्=याचेते अर्थम्।

32. The ई and ऊ of अमी and अमू (of अदस्) remain unchanged before any initial vowel[2]; *e.g.* अमी+अश्वाः=अमी अश्वाः, अमू+आसाते=अमू आसाते।

33. An indeclinable ending in ओ and also हे do not admit Sandhi; *e.g.* हे+इन्द्र = हे इन्द्र, अहो + ईशाः=अहो ईशाः।

a. Particles consisting of one vowel only (such as इ, उ, आ) except आ, meaning 'little' or a 'limit' or used as a preposition, do not admit Sandhi before any initial vowel[3]; *e.g.* इ+इन्द्रः = इ इन्द्रः, उ+उमेशः=उ उमेशः, आ+एवम्=आ एवम्, but आ +उष्णम्=ओष्णम्।

हल्सन्धि

Combination of Consonants.

34. There are only *eight* consonants that can occur at the end of a word *in pausā*, viz. क्, ट्, त्, प्, ङ्, न्, म्, and : (visarga). A final must be

1. ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम्। 2. अदसो मात्। 3. निपात एकाजनाङ्।

hard and unaspirated, the palatals and ह् are replaced by क्, or ट्, ष् by ट्, स् and र् by visarga, whereas ण्, य्, ल्, व् do not occur. But in case of internal combinations (within a word) we have to deal with almost all the consonants.

Changes of Quality.

35. Final consonants must be *soft* before soft initials, and *hard* before hard initials.

a. Final क्, ट्, त्, प्, before *sonants* (vowels and soft consonants) become ग्, ड्, द्, ब् respectively[1];—*e.g.* सम्यक्+उत्तमम्=सम्यगुत्तमम्, दिक्+गजः=दिग्गजः, परिव्राट्+अयम्=परिव्राडयम्, परिव्राट्+गच्छति=परिव्राड्गच्छति, जगत् + ईशः=जगदीशः, चित् + रूपम्=चिद्रूपम्, ककुप्+अत्र=ककुबत्र, अप् + जः = अब्जः, but परिव्राट् करोति।

36. क्, ट्, त्, प् when followed by initial न् or म् optionally (in practice almost invariably) become the corresponding nasals ङ्, ण्, न्, म्;[2]—*e.g.* दिक् + नाग = दिग्नागः or दिङ्नागः, जगत् + नाथः= जगद्नाथः or जगन्नाथः, षट्+मुख=षड्मुखः or षण्मुखः; but षण्णवतिः, षण्णगर्य्यः and षण्णाम्.

1. झलां जशोऽन्ते। 2. यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा।

a. But before the suffixes मय and मात्र the change to the nasal is *obligatory* [1];—*e.g.* वाक्+मय=वाङ्मय, चित्+मय=चिन्मय, तत्+मात्रम्=तन्मात्रम्।

37. Final त् and न् before initial ल change to ल् and ल्ँ respectively; [2]— *e. g.* तत् + लब्धम् = तल्लब्धम्, महान् + लाभः= महाल्लँाभः।

38. ह् coming after any of the first four letters of a class is optionally changed to the corresponding *soft aspirate,* [3] *i.e.* Final क्, ट्, त्, प् before initial ह् become ग्, ड्, द्, ब्, but generally a further change takes place, changing ह् to घ्, ढ्, ध्, भ् respectively;– *e.g.* वाक् + हरिः = वाग्घरिः, परिव्राट् + हतः=परिव्राड्हतः or परिव्राड्ढतः, तत् + हितम् = तद्हितम् or तद्धितम्, अप् + हरणम् = अब्हरणम् or अब्भरणम्।

39. *Third* or *fourth* (soft) letter of a class followed by first or second letter of a class or श, ष, स (hard consonant) is changed to the *first* letter of its class[4],—*e.g.* भेद् + ता = भेत्ता, लिभ् + सा = लिप्सा, युयुध् + सते = युयुत्सते, ककुभ् + सु = ककुप्सु. But a lost soft aspirate is thrown for-

1. प्रत्यये भाषायां नित्यम्। 2. तोर्लि। 3. झयो होऽन्यतरस्याम्। 4. खरि च।

ward on a following त् and थ्, which are softened; *e.g.* लभ् + तः = लब्धः, रुन्ध् + थः = रुन्द्धः ।

a. But followed by the fourth letter of a class (soft aspirate) is changed to the *third* letter of its class;[1] *e. g.* लभ् + ता = लभ् + धा = लब्धा, लभ् + तुम् = लभ् + धुम् = लब्धुम् ।

40. *a.* The *dental nasal* न् remains *unchanged*—

1. Before vowels; *e.g.* तान् उवाच.
2. Before all gutterals and ह् ; *e. g.* बुद्धिमान् कथयति, तान् हत्वा.
3. Before labials; *e.g.* एतान् पाशान् ।
4. Before soft dentals, *e.g.* राजपुत्रान् नयति ।
5. Before the semi-vowels, *e.g.* हंसान् रक्षति ।
6. Before ष् and स् , optionally admitting a transitional त् before the latter, *e. g.* तान् सहते or तान्त्सहते ।

b. The *dental* न् is *changed*—

1. Before *hard* palatal च् , छ् , cerebral ट् , ठ् , and dental त् , थ् , to anuswāra, श् , ष् , and स् being respectively inserted[2]; *e.g.* हसन् + चकार = हसंश्चकार , पाशान् + छेत्तुम् = पाशांश्छेत्तुम्, चलन् + टिट्टिभः = चलंष्टिट्टिभः, पतन् + तरु = पतंस्तरु ।

1. झलां जशूझशि 2. नश्छव्यप्रशान् ।

2. Before स् , as a final of a root to anuswāra; *e.g.* मन्+स्यते=मंस्यते.

3. Before palatal and cerebral consonants and sibilant to their respective nasals[1]; *e.g.* तान् + जयते = ताञ्जयते ।

Change of Place.

41. A consonant of dental class or स् before or after palatals (च् , छ् , ज्, झ्) or श् is changed to a *palatal*[2]; *e. g.* (before) सत्+चित्=सच्चित, तत् + छादयति=तच्छादयति, तत+जायते=तज्जायते, तत+झनत्कारः = तज्झनत्कारः, जगत्+शरण्यः = जगच्छरण्यः, हरिस् + शेते = हरिश्शेते, रामस्+चिनोति=रामश्चिनोति। (after) यज् + नः = यज् +ञः=यज्ञः, याच् +ना = याच्ञा; but प्रश्न ।

a. Before or after cerebrals (ट् , ठ् , ड् , ढ्) and ष् is changed to a *cerebral*[3]; *e.g.* (before) तत्+टीका=तट्टीका, सत+ठक्कारः=सट्ठक्कारः, उत्+डयते=उड्डयते, तत्+ढौकते=तड्ढौकते, रामस् +टीकते=रामष्टीकते, रामस् +षष्ठः=रामष्षष्ठः; (after) इष् +तः=इष्टः, द्विष्+धि=द्विड्ढि।

---

1. It is a change of place only. 2. स्तोश्चुनाश्चुः। त् before a soft letter first softens to द् and then the change of place takes place. 3. ष्टुनाष्टुः ।

b. *Dental* न् before palatal and cerebral consonants is changed to ञ् and ण् respectively; *e.g.* तान्+जयति=ताञ्जयति, तान्+शार्दूलान्=ताञ्शार्दूलान्, महान्+डमरः=महाण्डमरः।

42. Change of medial *Dental* न् to *Cerebral* ण्:—

Dental न् coming after र्, ष्, ऋ, or ॠ in a word is changed to ण्, even though a vowel, a semi-vowel except ल्, a nasal (also anuswāra), a guttural, a labial, or ह् intervenes[1]; *e. g.* नृ+नाम्=नृणाम्, पूष्+ना=पूष्णा, प्रेम्+ना=प्रेम्णा, ब्रह्मण्यः, प्रायेण, रामायण; but अर्चनम् (palatal intervenes), अर्णवेन (cerebral intervenes), अर्धेन (dental); but रामान् (न् is final).[2]

43. Change of *Dental* स् to *Cerebral* ष्:—

स् belonging to a substitute (आदेश) or a termination (प्रत्यय) and not at the end of a grammatical form, is changed to ष् before a vowel except अ or आ, a semivowel, a guttural or ह[3]; *e.g.* रामे+सु=रामेषु, सर्पिषा, सर्पींषि, सर्पिःषु,[4] वाक्षु, गीर्षु, भविष्यति; but सर्पिः (final).

---

1. रषाभ्यां नो णः समानपदे। अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि। 2. पदान्तस्थ न। 3. अपदान्तस्य मूर्धन्यः। इण्कोः। आदेशप्रत्ययोः। 4. नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि।

44. Final ङ्, ण् and न् preceded by a *short* vowel and followed by *any* vowel are *doubled* [1]; *e.g.* प्रत्यङ्+आत्मा=प्रत्यङ्ङात्मा, सुगण्+ईशः=सुगण्णीशः, धावन् +अश्वः=धावन्नश्वः ।

LABIAL म्

45. *a.* 1. *Final* म् remains unchanged before vowels; *e.g.* किम्+अत्र=किमत्र ।

2. *Medial* म् remains unchanged before य, र, ल; but before suffixes beginning with व it becomes न्; *e. g.* काम्+यः=काम्यः, ताम्र, अम्ल, but जगन्वान् ।

b. *Final* म् is changed to anuswāra before consonants[2]:

1. *Necessarily* before semivowels, sibilants and ह्; *e.g.* मातरम्+वन्दे=मातरं वन्दे, मोक्षम्+सेवते =मोक्षं सेवते, मधुरम+हसति=मधुरं हसति.

2. *Optionally* before mutes and the nasals न् and म्, where it may become a class nasal[3]; *e.g.* किम् + करोषि = किं करोषि or किङ्करोषि, शत्रुम् +

---

1. ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम् । 2. मोऽनुस्वारः। 3. अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः, वा पदान्तस्य ।

जहि = शत्रुं जहि or शत्रुञ्जहि, किम् + फलम् = किं फलम् or किम्फलम् ।

a. But medial anuswāra (म् or न्) before a mute necessarily changes to the nasal of its class; *e. g.* शाम्+तः=शान्तः, अन् + कितः=अं+कितः =अङ्कितः, मन्+ता=मं+ता=मन्ता ।

3. The म् of सम् is changed to anuswāra (or anunāsika) and स् before a form of the root कृ ; *e.g.* सम् + कर्ता=संस्कर्ता, similarly पुम् + कोकिल =पुंस्कोकिल or पुँस्कोकिल, पुम् + चली=पुंश्चली.

46. छ at the beginning of a word becomes च्छ (through an augment त) after a short vowel or the particles आ and मा; *e.g.* स्व+छाया=स्व+ (त्) + छाया=स्वच्छाया ; आ + छादयति=आच्छादयति, मा + छिदत्=माच्छिदत् ।

a. It is optional after a final long vowel[2]; *e.g.* लक्ष्मी + छाया=लक्ष्मीछाया or लक्ष्मीच्छाया ; but म्लेच्छति, इच्छति (being a single word).

47. Final स् and ष् of सजुष् change to र् . This र् before hard consonants or *in pausā* is

1. छे च । आङ्माङोश्च । 2. दीर्घात् । पदान्ताद्वा । 3. ससजुषो रुः ।

reduced to Visarga[1]; *e. g.* रामस्+करोति=रामर् +करोति=रामः करोति, रामस्=रामर्=रामः, सजुष्+ मेद्यति=सजुर्मेद्यति ।

48. र् followed by र् is always dropped, the preceding short vowel being lengthened[2]; *e. g.* हरिर्+रक्षति=हरीरक्षति, निर्+रसः=नीरसः, निर्+रोगः =नीरोगः ।

Visarga Sandhi.

49. *Final Visarga* followed by a *hard letter*—

1. a palatal, cerebral, or dental (च्, छ्; ट्, ठ्; त्, थ्) is changed to the corresponding *sibilant* (श्, ष्, स् respectively);[3] *e. g.* पूर्णः + चन्द्रः=पूर्णश्चन्द्रः, रामः+टीकते=रामष्टीकते, नद्याः+तीरम्=नद्यास्तीरम्.

2. a guttural or labial (क, ख; प, फ), remains *unchanged*; *e.g.* कः करोति, नद्याः पारम ।

3. a sibilant, remains *unchanged* or may be *assimilated*,[4] *e.g.* सुप्तः+ शिशुः=सुप्तः शिशुः or सुप्तश्शिशुः, प्रथमः+सर्गः=प्रथमः सर्गः or प्रथमस्सर्गः ।

50. Visarga, preceded by a *liquid vowel* (*i.e.* except when preceded by अ or आ) and followed

---

1. खरवसानयोर्विसर्जनीयः । 2. रो रि । ढ्रूलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः ।
3. विसर्जनीयस्य सः । शर्परे विसर्जनीयः । 4. वा शरि ।

by a *soft letter* (consonant or vowel) is changed to र्[1]; *e. g.* कविः+अयम्=कविरयम्, वायुः+वाति = वायुर्वाति, गौः+गच्छति=गौर्गच्छति.

51. 1. *Visarga preceded by* आ (*i.e.* of आः) drops before a *soft letter*; *e.g.* अश्वाः+अमी=अश्वा अमी, आगताः+ऋषयः=आगता ऋषयः, हताः+गजाः= हता गजाः, माः+भिः=माभिः।

2. *a.* *Visarga preceded by* अ (*i.e.* of *final syllable* अः) drops before vowels except अ; *e.g.* कुतः+ आगतः=कुत आगतः, कः + एषः=क एषः, कः+ऋषिः =क ऋषिः।

b. But before अ and soft consonants, is changed to ओ, after which अ is elided; *e.g.* नरः+ अयम्=नरोऽयम्, आनीतः+दीपः = अनीतो दीपः, मनः+ भिः=मनोभिः, देवः+वन्द्यः=देवो वन्द्यः।

52. The *final syllables* अः and आः, in which the Visarga represents an etymological र् are exceptions to the above and following the general rule change to अर् and आर्; *e.g.* पुनः+अपि= पुनरपि, द्वाः+एषा=द्वारेषा, प्रातः+गच्छ=प्रातर्गच्छ।

53. The pronouns सः and एषः (of तद् and एतद्) retain Visarga at the end of a sentence only, but

become सो and एषो before अ; *e.g.* सः + गच्छति = स गच्छति, एषः+ददाति=एष ददाति, सः+इन्द्रः=स इन्द्रः; but सः+अभवत्=सोऽभवत, सः+अहम्=सोऽहम्; मृतः सः।

54. भोः and भगोः (contracted vocatives of भवत् and भगवत्) drop their Visarga before all vowels and soft consonants; *e.g.* भोः +इन्द्र=भो इन्द्र, भोः+ देवाः=भो देवाः, भगोः + नमस्ते=भगो नमस्ते, but भोः+छात्राः=भोश्छात्राः।

55. Following are some of the *exceptions* to the general rules of Visarga Sandhi:—

1. Compounds with निः, दुः, आविः, चतुः *e.g.* निः+कामः=निष्कामः, दुः+कृतम्=दुष्कृतम्, आविः+कृतः =आविष्कृतः, चतुः+कोणः=चतुष्कोणः।

2. Compounds of नमः, तिरः, पुरः with root कृ or its derivatives; *e.g.* नमस्कार, तिरस्कार, पुरस्कार.

3. Compounds of अहर् and स्वर् with पति retain their र्; *e.g.* अहर्पति, स्वर्पति।

Exercises.

1. What do you understand by the term Sandhi? Where is it obligatory and optional?

2. Describe the *two basic principles* on which Sandhi is chiefly based.

3. Explain: 'The change of ए to अय् is an instance of liquification'.

4. What happens when an initial neutral vowel combines with final liquid vowel or vice-versa? Give illustrations.

5. Quote instances where *hiatus* in Sandhi is allowed.

6. Illustrate the changes of Quality in the combination of consonants.

7. What do you understand by the change of place in the combination of consonants? Give typical illustrations.

8. What changes does the final dental न् undergo in combination with other letters? Illustrate.

9. Under what circumstances do the dental न् and स् change to cerebral ण् and ष् respectively? Illustrate your answer.

10. What changes does the labial म् undergo before other letters?

11. Give some important rules (with illustrations) of Visarga Sandhi.

12. What changes do the syllables अः and आः admit before other letters?

13. Dissolve or make Sandhis in the following giving reasons :—
सौषधिः, सख इह, उपार्षति, दिङ्नागः, ककुबत्र, तान्सहते, पतंस्तरु, तच्छिनत्ति, मनोभिः, लप्स्ये, लड्व्यः, राष्ट्र, यज्ञ, इष्टः, नृणाम्, वाक्षु, लेढि, पुनारोगी, नरोऽयम् ! सा+उक्ता, कर्तृ + उत, प्रभो+एहि, विद्ये+इमे, सम्यक्+उक्तम्, हसन् +चकार, तत्+शृणोति, शत्रुम्+जहि, सुप्तः+शिशुः, गौः+ गच्छति, माः+भिः, द्वाः+एषा, सः+अहम्, तव+छाया, वाक्+हि, दह्+स्यति etc.

14. Translate into Sanskrit :—
The sun is very hot. The wind blows. The cow goes. The birds fly. I see a man. God protects all beings. The students read in the school. He gives money to others. The girls play in the garden. Fire burns the forest. Men live in houses. Mothers love their children.

CHAPTER IV.

Subanta or Declension.

56. Declension or the inflexion of nominal stems by means of endings is treated under nouns, pronouns and numerals. The crude form of a noun, not inflected, is called *Prātipadika* (**प्रातिपदिक**). In Sanskrit there are :—

a. three genders: Masculine (*m.*), feminine (*f.*), and neuter (*n.*).

b. three numbers: singular (*s.*), dual (*du.*) and plural (*pl.*).

c. Eight cases[1] : nominative (nom. or N), vocative (voc. or V), accusative (acc. or A), instrumental (ins. or I), dative (dat. or D), ablative (ab. or A), genetive (gen. or G), and locative (loc. or L).

---

1. The vocative is not regarded as a case. Sanskrit grammarians do not consider genetive also to be a case. These are Latin names. The Sanskrit names respectively are **कर्ता कारक, सम्बोधन, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान, सम्बन्ध** and **अधिकरण ।**

57. The *case-endings* (सुप्) added to the stem are the following:—

Masc. and Fem.

case	sing.	du.	pl.
N.V.	स्	औ	अस्
A.	अम्	औ	अस्
I.	आ	भ्याम्	भिस्
D.	ए	भ्याम्	भ्यस्
Ab.	अस्	भ्याम्	भ्यस्
G.	अस्	ओस्	आम्
L.	इ	ओस्	सु

Neu.

case	sing.	du.	pl.
N.A.	म्	ई	इ
V.	—	ई	इ

The rest like the masc.

a. The vocative is the same as the nominative in all numbers except the *masc.* and *fem. sing.* of vowel stems generally and the *masc. sing.* of consonant stems in अत्, अन्, इन्, अस्, वस्, and यस्.

b. The nom. acc. sing. neut. add म् in case of words in अ but otherwise have the bare stem.

c. The nom. acc. plur. neut. before the इ insert न् after a vowel stem and before a single final mute or sibilant of a consonant stem. This न् is modified according to the class of the consonant.

58. In declension some stems are distinguished as *strong* and *weak* stems. If the stem has *two* forms, the *strong* and *weak* are distinguished; if it has *three* forms, *strong*, *middle*, and *weakest* are distinguished.[1]

a. The *strong* stems appear in the following cases :—

Nom.	Voc.	Acc.	Sing.	of *Masc.* nouns.
Nom.	Voc.	Acc.	Dual.	
Nom.	Voc.	...	Pl.	

Nom. Voc. Acc. *Plural only* of *Neut.* stems.

b. When the stem has three forms, the middle stem appears before terminations beginning with consonants (भ्याम्, भिस्, भ्यस्, सु); the weakest, before those beginning with a vowel in the remaining weak cases; *e.g.* प्रत्यञ्चौ, प्रत्यग्भिः, प्रतीचोः।

c. In neut. stems with three bases, the nom. voc. acc. sing. are middle, and the nom. voc. acc. dual weakest; *e.g.* प्रत्यक्, प्रतीची, प्रत्यञ्चि।

1. This change was due to the change of accent. When the stem was accented it preserved its full form and hence was strong; but when the accent fell on the endings it was shortened and weak. It is why the last vowel of the strong stem, if long, is shortened in the vocative, in which the accent is always shifted to the first syllable.

NOUNS.

59. The declension of nouns[1] is generally divided into two classes :—

1. Stems ending in vowels.
2. Stems ending in consonants.

1. Stems Ending in Vowels.[2]

60. *Nouns ending in* अ *Masc. and Neut.*

राम m. 'Rāma'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.	रामः	रामौ	रामाः
A.	रामम्	रामौ	रामान्
I.	रामेण	रामाभ्याम	रामैः
D.	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
Ab.	रामात्	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
G.	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्
L.	रामे	रामयोः	रामेषु
V.	राम		

1. The declension of adjectives generally agrees with that of nouns. Points of difference, wherever they occur, will be noted.

2. The changes, which the general terminations undergo may be too much to be noted here. So typical declensions are given here to serve as models.

ज्ञान Neut. 'knowledge.'

	Sing.	Dual.	Plural.
N.A.	ज्ञानम्	ज्ञाने	ज्ञानानि

The rest like राम.

a. Decline all nouns ending in अ masc. and neut. similarly.

61 *Nouns ending in* आ *masc. and fem.*

Masc. in आ :— गोपा[1] m. 'cowherd'.

N. V.	गोपाः	गोपौ	गोपाः
A.	गोपाम्	गोपौ	गोपः
I.	गोपा	गोपाभ्याम्	गोपाभिः
D.	गोपे	गोपाभ्याम्	गोपाभ्यः
Ab.	गोपः	गोपाभ्याम्	गोपाभ्यः
G.	गोपः	गोपोः	गोपाम्
L.	गोपि	गोपोः	गोपासु

a. Decline similarly विश्वपा 'world-protector,' शंखध्मा, 'conch-blower', सोमपा 'soma-drinker', धूम्रपा, 'smoker', बलदा 'strength-giver' and other derivatives ending in आ.

b. If the latter member be not a root, the final आ is not dropped; *e.g.* हाहा 'a Gandharva'

1. The final आ is dropped before a vowel termination beginning with Acc. Pl.

has Acc. Pl. हाहान्, D. Ab. G. L. *sing.* हाहै, हाहाः, हाहाः, हाहे respectively. The rest like गोपा.

Fem. in आ :— लता f. 'creeper'.

N.	लता	लते	लताः
A.	लताम्	लते	लताः
I.	लतया	लताभ्याम्	लताभिः
D.	लतायै	लताभ्याम्	लताभ्यः
Ab.	लतायाः	लताभ्याम्	लताभ्यः
G.	लतायाः	लतयोः	लतानाम्
L.	लतायाम्	लतयोः	लतासु
V.	लते		

a. Decline similarly कान्ता, सीता, रमा, तारा and other *fem.* stems in आ. अम्बा differs in voc. अम्ब.

62. *Stems in* इ *and* उ (masc. fem. neut.).

1. *Stems in* इ :— हरि m. 'Hari'.

N.	हरिः	हरी	हरयः
A.	हरिम्	हरी	हरीन्
I.	हरिणा	हरिभ्याम्	हरिभिः
D.	हरये	हरिभ्याम्	हरिभ्यः
Ab.	हरेः	हरिभ्याम्	हरिभ्यः
G.	हरेः	हर्योः	हरीणाम्
L.	हरौ	हर्योः	हरिषु
V.	हरे		

Decline similarly कवि, रवि, अग्नि, etc. masc. nouns in इ except पति and सखि.

मति f. 'intellect.'

	Sing.	Dual.	Plural.
N.	मतिः	मती	मतयः
A.	मतिम्	मती	मतीः
I.	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
D.	मतये or मत्यै	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
Ab.	मतेः or मत्याः	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
G.	मतेः or मत्याः	मत्योः	मतीनाम्
L.	मतौ or मत्याम्	मत्योः	मतिषु
V.	मते		

Decline similarly बुद्धि, श्रुति, स्मृति, etc. f. nouns in इ.

वारि neut. 'water'.

N.	वारि	वारिणी	वारीणि
A.	वारि	वारिणी	वारीणि
I.	वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभिः
D.	वारिणे	वारिभ्याम्	वारिभ्यः
Ab.	वारिणः	वारिभ्याम्	वारिभ्यः
G.	वारिणः	वारिणोः	वारीणाम्
L.	वारिणि	वारिणोः	वारिषु

Decline similarly all *neut.* nouns in इ except अक्षि, अस्थि, सक्थि, and दधि.

2. *Stems in* उ.

गुरु m. 'Preceptor'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.	गुरुः	गुरू	गुरवः
A.	गुरुम्	गुरू	गुरून्
I.	गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
D.	गुरवे	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः
Ab.	गुरोः	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः
G.	गुरोः	गुर्वोः	गुरूणाम्
L.	गुरौ	गुर्वोः	गुरुषु
V.	गुरो		

Decline similarly भानु, वायु, विष्णु, etc., masc. nouns in उ.

धेनु f. 'cow'.

N.	धेनुः	धेनू	धेनवः
A.	धेनुम्	धेनू	धेनूः
I.	धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
D.	धेनवे, धेन्वै	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
Ab.	धेनोः, धेन्वाः	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
G.	धेनोः, धेन्वाः	धेन्वोः	धेनूनाम्
L	धेनौ	" "	धेनुषु

	Sing.	Dual.	Plural.
L.	धेनौ, धेन्वाम्	धेन्वोः	धेनुषु
V.	धेनो		

Decline similarly तनु, रज्जु, etc., fem. bases in उ.

मधु neut. 'honey'.

N.	मधु	मधुनी	मधूनि
A.	मधु	मधुनी	मधूनि
I.	मधुना	मधुभ्याम्	मधुभिः
D.	मधुने	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
Ab.	मधुनः	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
G.	मधुनः	मधुनोः	मधूनाम्
L.	मधुनि	मधुनोः	मधुषु
V.	मधो or मधु		

Decline similarly वस्तु, अश्रु, etc., neut. nouns in उ.

3. *Adjectives in* इ *and* उ.

शुचि neut. 'pure'.

N. A.	शुचि	शुचिनी	शुचीनि
I.	शुचिना	शुचिभ्याम्	शुचिभिः
D.	शुचये or शुचिने	शुचिभ्याम्	शुचिभ्यः
Ab.	शुचेः or शुचिनः	शुचिभ्याम्	शुचिभ्यः
G.	शुचेः or शुचिनः	शुच्योः or शुचिनोः	शुचीनाम्
L.	शुचौ or शुचिनि	शुच्योः or शुचिनोः	शुचिषु
V.	शुचि or शुचे		

Similarly *adjectives* in उ are optionally declined like masc. nouns in उ with alternate forms in D. Ab. G. L. *sing.* and G. L. *duals*; *e. g.* गुरु neut. 'heavy' has the following alternate forms besides its masc. declension :—

Sing.'s: गुरुणे (D), गुरुणः (Ab. G.), गुरुणि (L).

Duals: गुरुणोः (G.L.).

63. *Irregular stems in* इ *and* उ :—

1. पति m. 'husband' is irregular in the weak cases of the singular: I. पत्या, D. पत्ये, Ab. G. पत्युः L. पत्यौ. When it means 'lord' or occurs at the end of compounds (*e.g.* भूपति) it is regular like हरि. The fem. is पत्नी 'wife'.

2. सखि m. 'friend' has the same irregularities, but in addition has a strong stem formed with Vṛiddhi, सखाय्. The irregular forms are :—

N.	सखा	सखायौ	सखायः
A.	सखायम्	सखायौ	...

and singulars: I. सख्या, D. सख्ये, Ab. G. सख्युः, L. सख्यौ, V. सखे. At the end of compounds सखि is regular in weak cases, but retains the stem सखाय् in the strong; *e.i.* compounds like सुसखि,

परमसखि etc. are declined like **सखि** in N. V. A. and like **हरि** in other cases. The fem. is **सखी**.

3. The neuters **अक्षि** 'eye', **अस्थि** 'bone', **दधि** 'curds', **सक्थि** 'thigh', form their weakest bases from stems in **अन्** (*i.e.* **अक्षन्** etc., like **नामन्**); *e.g.*

	Sing.	Dual.	Plural.
N.V.A.	अक्षि	अक्षिणी	अक्षीणि
I.	अक्ष्णा	अक्षिभ्याम्	अक्षिभिः
D.	अक्ष्णे	अक्षिभ्याम्	अक्षिभ्यः
Ab.	अक्ष्णः	अक्षिभ्याम्	अक्षिभ्यः
G.	अक्ष्णः	अक्ष्णोः	अक्ष्णाम्
L.	अक्ष्णि, अक्षणि	अक्ष्णोः	अक्षिषु

64. *Stems in* **ई** *and* **ऊ** (*fem.*), according as they are polysyllabic or monosyllabic, show several differences in their declensions:—

(i). *Polysyllabic* stems change their **ई** and **ऊ** to **य्** and **व्** respectively before vowels and the monosyllabic stems to **इय्** and **उव्** .

(ii). Polysyllabic stems *must* take the *special feminine* terminations (D. **ऐ**, Ab. G. **आः**, L. **आम्**). Monosyllabic stems have the normal terminations throughout, they *may* take the special feminine terminations.

(iii). Polysyllabic stems shorten the ई and ऊ of the nom. in the voc. sing., while monosyllabic stems use the nom., which takes स्.

(iv) Polysyllabic stems in ई *take no* स् in the nom. sing. except लक्ष्मीः 'goddess of wealth', तन्त्रीः 'lute', तरीः 'boat, तन्द्रीः 'sloth' (optionally), etc.

(v). Polysyllabic stems form the acc. sing. in ईम् and ऊम्, and the acc. pl. in ईस् and ऊस्.

a. Palysyllabic:— नदी f. 'river'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.	नदी	नद्यौ	नद्यः
A.	नदीम्	नद्यौ	नदीः
I.	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
D.	नद्यै	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
Ab.	नद्याः	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
G.	नद्याः	नद्योः	नदीनाम्
L.	नद्याम्	नद्योः	नदीषु
V.	नदि		

Decline similarly all polysyllabic stems in ई except लक्ष्मी etc. as noted above: N. sing. लक्ष्मीः।

वधू f. 'bride'.

N.	वधूः	वध्वौ	वध्वः
A.	वधूम्	वध्वौ	वधूः

	Sing.	Dual.	Plural.
I.	वध्वा	वधूभ्याम्	वधूभिः
D.	वध्वै	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
Ab.	वध्वाः	वधूभ्याम्	वधूभ्यः
G.	वध्वाः	वध्वोः	वधूनाम्
L.	वध्वाम्	वध्वोः	वधूषु
V.	वधु		

Decline similarly all polysyllabic stems in ऊ *e.g.* श्वश्रू, चमू, कर्कन्धू, यवागू, चम्पू etc.

b. *Root-nouns* :— धी f. 'intellect'.

N.V.	धीः	धियौ	धियः
A.	धियम्	धियौ	धियः
I.	धिया	धीभ्याम्	धीभिः
D.	धिये or धियै	धीभ्याम्	धीभ्यः
Ab.	धियः or धियाः	धीभ्याम्	धीभ्यः
G.	धियः or धियाः	धियोः	धियाम् or धीनाम्
L.	धियि or धियाम्	धियोः	धीषु

Decline similarly ह्री, श्री, भी etc.

भू f. 'earth'.

N.V.	भूः	भुवौ	भुवः
A.	भुवम्	भुवौ	भुवः
I.	भुवा	भूभ्याम्	भूभिः

	Sing.	Dual.	Plural.
D.	भुवे or भुवै	भूभ्याम्	भूभ्यः
Ab.	भुवः or भुवाः	भूभ्याम्	भूभ्यः
G.	भुवः or भुवाः	भुवोः	भुवाम् or भूनाम्
L.	भुवि or भुवाम्	भुवोः	भूषु

Decline similarly स्रू, जू, भ्रू, etc.

सुधी (सुष्ठु ध्यायति) m. 'wise'.

N.V.	सुधीः	सुधियौ	सुधियः
A.	सुधियम्	सुधियौ	सुधियः
I.	सुधिया	सुधीभ्याम्	सुधीभिः
D.	सुधिये	सुधीभ्याम्	सुधीभ्यः
Ab.	सुधियः	सुधीभ्याम्	सुधीभ्यः
G.	सुधियः	सुधियोः	सुधियाम्
L.	सुधियि	सुधियोः	सुधीषु

Decline similarly सुश्री, शुद्धधी, परमधी etc.

सेनानी m. 'general'.

N.V.	सेनानीः	सेनान्यौ	सेनान्यः
A.	सेनान्यम्	सेनान्यौ	सेनान्यः
I.	सेनान्या	सेनानीभ्याम्	सेनानीभिः
D.	सेनान्ये	सेनानीभ्याम्	सेनानीभ्यः
Ab.	सेनान्यः	सेनानीभ्याम्	सेनानीभ्यः
G.	सेनान्यः	सेनान्योः	सेनान्याम्
L.	सेनान्याम्	सेनान्योः	सेनानीषु

स्त्री f. 'woman'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.	स्त्री	स्त्रियौ	स्त्रियः
A.	स्त्रियम् or स्त्रीम्	स्त्रियौ	स्त्रियः or स्त्रीः
I.	स्त्रिया	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभिः
D.	स्त्रियै	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभ्यः
Ab.	स्त्रियाः	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभ्यः
G.	स्त्रियाः	स्त्रियोः	स्त्रीणाम्
L.	स्त्रियाम्	स्त्रियोः	स्त्रीषु
V.	स्त्री		

वर्षाभू f. 'frog'.

N.	वर्षाभूः	वर्षाभ्वौ	वर्षाभ्वः
A.	वर्षाभ्वम्	वर्षाभ्वौ	वर्षाभ्वः
I.	वर्षाभ्वा	वर्षाभूभ्याम्	वर्षाभूभिः
D.	वर्षाभ्वाः	वर्षाभूभ्याम्	वर्षाभूभ्यः
Ab.	वर्षाभ्वाः	वर्षाभूभ्याम्	वर्षाभूभ्यः
G.	वर्षाभ्वाः	वर्षाभ्वोः	वर्षाभूणाम्
L.	वर्षाभ्वाम्	वर्षाभ्वोः	वर्षाभूषु
V.	वर्षाभु		

Decline similarly प्रसू, वीरसू, पुनर्भू etc.

स्वयंभू m. 'Self-existent'.

N.V.	स्वयंभूः	स्वयंभुवौ	स्वयंभुवः
A.	स्वयंभुवम्	स्वयंभुवौ	स्वयंभुवः

	Sing.	Dual.	Plural.
I.	स्वयंभुवा	स्वयंभूभ्याम्	स्वयंभूभिः
D.	स्वयंभुवे	स्वयंभूभ्याम्	स्वयंभूभ्यः
Ab.	स्वयंभुवः	स्वयभूभ्याम्	स्वयंभूभ्यः
G.	स्वयंभुवः	स्वयंभुवोः	स्वयंभुवाम्
L.	स्वयंभुवि	स्वयभुवोः	स्वयंभूषु

65. *Stems in* ऋ, which may be regard stems in अर्, are closely similar in the inflexions to stems in अन्. These nouns mostly end in तृ suffix. They distinguish a *strong* base तर् or तार्, a *middle* तृ, and a *weakest* त्र. The inflexion of masc. and fem. differs in the acc. pl. only. In the strong base the names of relations take the Guṇa form (अर्) and the names of the agents take Vṛiddhi form (आर्).

The sing. G. is formed in उर्, loc. in अरि, V. in अर्; pl. acc. masc. in ॠन्, fem. in ॠस्, G. in ॠणाम.

धातृ m. 'creator'.

N.	धाता	धातारौ	धातारः
A.	धातारम्	धातारौ	धातॄन्
I.	धात्रा	धातृभ्याम्	धातृभिः

	Sing.	Dual.	Plural.
D.	धात्रे	धातृभ्याम्	धातृभ्यः
Ab.	धातुः	धातृभ्याम्	धातृभ्यः
G.	धातुः	धात्रोः	धातृणाम्
L.	धातरि	धात्रोः	धातृषु
V.	धातः		

Decline similarly कर्तृ, नेतृ, नप्तृ, भर्तृ, शास्तृ, उद्गातृ etc.

धातृ neut.

N.A.	धातृ	धातृणी	धातॄणि
I.	धात्रा or धातृणा	धातृभ्याम्	धातृभिः
D.	धात्रे or धातृणे	धातृभ्याम्	धातृभ्यः
Ab.	धातुः or धातृणः	धातृभ्याम्	धातृभ्यः
G.	धातुः or धातृणः	धात्रोः or धातृणोः	धातॄणाम्
L.	धातरि or धातृणि	धात्रोः or धातृणोः	धातृषु
V.	धातः or धातृ		

Decline similarly कर्तृ, नेतृ, ज्ञातृ etc.

पितृ m. 'father'.

N.	पिता	पितरौ	पितरः
A.	पितरम्	पितरौ	पितॄन्

The rest like धातृ masc.

Decline similarly भ्रातृ, जामातृ, देवृ, शंस्तृ, सव्येष्टृ and नृ; the gen. pl. of नृ is नृणाम् or नॄणाम्.

मातृ f. 'mother'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.	माता	मातरौ	मातरः
A.	मातरम्	मातरौ	मातॄः

The rest like धातृ.

Decline similarly यातृ, दुहितृ, ननान्दृ etc.

a. नप्तृ and भर्तृ, though names of relations, follow धातृ having Vṛiddhi in the strong base: acc. sing. नप्तारम्, भर्तारम्. स्वसृ also follows धातृ but has स्वसॄः in acc. pl.

b. क्रोष्टु m. 'jackal' is declined like a word ending in ऋ in the *first five* inflexions and optionally before the vowel terminations. In the middle forms it retains its form.

c. *Feminine* agent nouns are formed from masculines in तृ by the affix ई, and are declined like नदी; *e.g.* m. धातृ, fem. धात्री.

Stems in ऐ, ओ, औ.

66. The only important stems found in diphthongs are रै m. 'wealth', गो f. 'cow', द्यो f. 'sky'

and नौ f. 'boat'. रै changes the इ of ऐ (आ+इ) to य् before vowels, but drops it before consonants. गो, in the strong cases, takes Vṛiddhi changing to गौ and is shortened to गा in acc. sing. and pl.

रै m. 'wealth'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.V.	राः	रायौ	रायः
A.	रायम्	रायौ	रायः
I.	राया	राभ्याम्	राभिः
D.	राये	राभ्याम्	राभ्यः
Ab.	रायः	राभ्याम्	राभ्यः
G.	रायः	रायोः	रायाम्
L.	रायि	रायोः	रासु

गो m. f. 'bull, cow'.

N V.	गौः	गावौ	गावः
A.	गाम्	गावौ	गाः
I.	गवा	गोभ्याम्	गोभिः
D.	गवे	गोभ्याम्	गोभ्यः
Ab.	गोः	गोभ्याम्	गोभ्यः
G.	गोः	गवोः	गवाम्
L.	गवि	गवोः	गोषु

नौ f. 'boat'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.V.	नौः	नावौ	नावः
A.	नावम्	नावौ	नावः
I.	नावा	नौभ्याम्	नौभिः
D.	नावे	नौभ्याम्	नौभ्यः
Ab.	नावः	नौभ्याम्	नौभ्यः
G.	नावः	नावोः	नावाम्
L.	नावि	नावोः	नौषु

Exercises.

Translate into Sanskrit:—

The wife serves her husband. The woman is the mistress of the house. He wants wealth (श्री). O girl, I am your friend (सखि). The gods made weapons of the bones (अस्थि). He has no talent (धी). She shut her eyes (अक्षि). In days gone by India was famous for wealth (रै). They made the hermit their leader (सेनानी) and killed their enemies. The self-existent one (स्वयंभू) creates this world. The headman-of-the-village

(ग्रामणी) offered curds (दधि) to the guest. Arjuna broke the thigh (सक्थि) of Duryodhana.

---

2. Stems ending in Consonants.

67. Stems ending in consonants are divided into *unchangeable* and *changeable* bases. Unchangeable stems are liable to such changes only as are required by the rules of Sandhi before the consonantal terminations. Masculines and feminines ending in the same consonant are inflected alike, and the neuters differ only in the *nom. voc. acc. dual* and *plural.*

a. The final consonants of these bases remain unchanged before nom. sing. स् (which drops) and loc. pl. सु. They are reduced to क्, ट्, त्, प्, or Visarga, which again change to ग्, ड्, द्, ब्, or र् respectively before terminations beginning with भ्. The voc. sing. m. f. is the same as the nom. except in stems in अस् (derivative).

68. *Changeable stems* generally end in —

त्— अत्, मत्, वत्; न्—अन्, मन्, वन्, इन्, मिन्, विन्; स्—यस्, वस्; च्—अच्. Stems in अत्, इन् and यस्

have two forms, *strong* and *weak*, and those in अन्, वस् and अच् have three, *strong, middle* and *weakest.*

a. In the changeable stems :—

(*i*). The vowel of the suffix is lengthened in the nom. sing. masc. except in stems in अत् and अच्; *e g.* श्रीमान्, श्रेयान्, विद्वान्, राजा, युवा, धनी, मनस्वी; but अदन् and प्रत्यङ्.

(*ii*). The nom. sing. masc. ends in a nasal in all stems except those in न् (अन् etc.) which drop it.

(*iii*). Those, which lengthen the vowel in nom. sing. m. (as above *i*), keep it short in the voc. and always retain the न् of the stem; *e.g.* श्रीमन्, श्रेयन्, विद्वन्, राजन्, युवन्, धनिन्, मनस्विन्।

A. Unchangeable Stems.

Stems in Dentals.

69. भूभृत् m. 'king or mountain'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.V.	भूभृत्-द्	भूभृतौ	भूभृतः
A.	भूभृतम्	भूभृतौ	भूभृतः
I.	भूभृता	भूभृद्भ्याम्	भूभृद्भिः

	Sing.	Dual.	Plural.
D.	भूभृते	भूभृद्भ्याम्	भूभृद्भ्यः
Ab.	भूभृतः	भूभृद्भ्याम्	भूभृद्भ्यः
G.	भूभृतः	भूभृतोः	भूभृताम्
L.	भूभृति	भूभृतोः	भूभृत्सु

Decline similarly all bases in त् except those in अत्, स्यत्, मत्, वत्, तवत् and महत्.

जगत् neut. 'world'.

N.V.A.	जगत्-द्	जगती	जगन्ति

The rest like masc. भूभृत्. The fem. stems सरित् etc. are declined like the masc.

70. सुहृद् m. 'friend'.

N.V.	सुहृत्	सुहृदौ	सुहृदः
A.	सुहृदम्	सुहृदौ	सुहृदः
I.	सुहृदा	सुहृद्भ्याम्	सुहृद्भिः
D.	सुहृदे	सुहृद्भ्याम्	सुहृद्भ्यः
Ab.	सुहृदः	सुहृद्भ्याम्	सुहृद्भ्यः
G.	सुहृदः	सुहृदोः	सुहृदाम्
L.	सुहृदि	सुहृदोः	सुहृत्सु

Decline similarly all bases in द् *e.g.* तमोनुद्, दृषद्, वेभिद्, चेच्छिद् etc.

समिध् f. 'sacrificial stick'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.V.	समित्	समिधौ	समिधः
A.	समिधम्	समिधौ	समिधः
I.	समिधा	समिद्भ्याम्	समिद्भिः
D.	समिधे	समिद्भ्याम्	समिद्भ्यः
Ab.	समिधः	समिद्भ्याम्	समिद्भ्यः
G.	समिधः	समिधोः	समिधाम्
L.	समिधि	समिधोः	समित्सु

Decline similarly all bases in ध् *e.g.* क्षुध्, सुयुध्, also सर्वशक्, चित्रलिख्, अग्निमथ् etc.

Stems in Labials.

71. There are very few stems in labials ending in प् and भ्. They are declined like भूभृत or सुहृद्; *e.g.*

ककुभ् has N. sing. ककुप्, N. pl. ककुभः, I. pl. ककुब्भिः, L. pl. ककुप्सु.

Stems in Palatals.[1]

72. वाच् f. 'Speech'.

N.V.	वाक्	वाचौ	वाचः
A.	वाचम्	वाचौ	वाचः

1. When final or before consonant terminations च् always becomes क् or ग् and श् generally becomes क् or ग्, but sometimes ट् or ड् also.

	Sing.	Dual.	Plural.
I.	वाचा	वाग्भ्याम्	वाग्भिः
D.	वाचे	वाग्भ्याम्	वाग्भ्यः
Ab.	वाचः	वाग्भ्याम्	वाग्भ्यः
G.	वाचः	वाचोः	वाचाम्
L.	वाचि	वाचोः	वाक्षु

Decline similarly all stems in च् except तिर्यच् etc.; *e.g.* त्वच्, रुच्, स्रुच्, जलमुच्।

बणिज् m. 'merchant'.

N.V.	बणिक्	बणिजौ	बणिजः
A.	बणिजम्	बणिजौ	बणिजः
I.	बणिजा	बणिग्भ्याम्	बणिग्भिः
D.	बणिजे	बणिग्भ्याम्	बणिग्भ्यः
Ab.	बणिजः	बणिग्भ्याम्	बणिग्भ्यः
G.	बणिजः	बणिजोः	बणिजाम्
L.	बणिजि	बणिजोः	बणिक्षु

Decline similarly all bases in ज् like रुज्, असृज्, ऋत्विज्, भिषज्, स्रज्, उर्ज्, except सम्राज् etc.

सम्राज् m. 'overlord'.

N.V.	सम्राट्	सम्राजौ	सम्राजः
A.	सम्राजम्	सम्राजौ	सम्राजः
I.	सम्राजा	सम्राड्भ्याम्	सम्राड्भिः

D.	सम्राजे	सम्राड्भ्याम्	सम्राड्भ्यः
Ab.	सम्राजः	सम्राड्भ्याम्	सम्राड्भ्यः
G.	सम्राजः	सम्राजोः	सम्राजाम्
L.	सम्राजि	सम्राजोः	सम्राट्सु

Decline similarly देवराज्, विराज्, परिव्राज्, विश्वसृज् etc.

विश् m. 'Vaiṣya'.

N.V.	विट्	विशौ	विशः
A.	विशम्	विशौ	विशः
I.	विशा	विड्भ्याम्	विड्भिः
D.	विशे	वि ्भ्याम्	विड्भ्यः
Ab.	विशः	विड्भ्याम्	विड्भ्यः
G.	विशः	विशोः	विशाम्
L.	विशि	विशोः	विट्सु

Decline similarly all bases in श् except दृश्, तादृश् etc.;

दिश् f. 'direction'.

N.V.	दिक्	दिशौ	दिशः
A.	दिशम्	दिशौ	दिशः
I.	दिशा	दिग्भ्याम्	दिग्भिः
L.	दिशि	दिशोः	दिक्षु

Decline similarly तादृश्, ईदृश्, ०दृश्, बहुस्पृ , ०स्पृश।

Stems in Cerebrals.

73. The cerebral stems are in ष्, which is naturally changed to ड् or ट्:—

द्विष् m. 'enemy'.

N. S.	N. Pl.	I. Pl.	L. Pl.
द्विट्	द्विषः	द्विड्भिः	द्विट्सु।

प्रावृष् f. 'rainy season'.

प्रावृट्	प्रावृषः	प्रावृड्भिः	प्रावृट्सु।

Stems in र्.

74. The र् becomes Visarga in nom. sing. only, remains before सु of L. pl., and when it is final or followed by a consonant a preceding इ or उ is lengthened.

पुर् f. 'town'.

N.V.	पूः	पुरौ	पुरः
I.	पुरा	पूर्भ्याम्	पूर्भिः
G.	पुरः	पुरोः	पुराम्
L.	पुरि	पुरोः	पूर्षु

	N.S.	N.Pl.	I.Pl.	L.Pl.
द्वार् f. 'door'	द्वाः	द्वारः	द्वार्भिः	द्वार्षु
गिर् f. 'voice'	गीः	गिरः	गीर्भिः	गीर्षु

Stems in स्.

75. Stems in स् are formed with the suffixes अस्, इस्, उस् and are generally *neuters.* In nom. voc. acc. pl. neut. their final vowel is lengthened. When final members of compounds they are masc. and fem. adjectives.

चन्द्रमस् m. 'moon'.

N.V.	चन्द्रमाः	चन्द्रमसौ	चन्द्रमसः
A.	चन्द्रमसम्	चन्द्रमसौ	चन्द्रमसः
I.	चन्द्रमसा	चन्द्रमोभ्याम्	चन्द्रमोभिः
D.	चन्द्रमसे	चन्द्रमोभ्याम्	चन्द्रमोभ्यः
Ab.	चन्द्रमसः	चन्द्रमोभ्याम्	चन्द्रमोभ्यः
G.	चन्द्रमसः	चन्द्रमसोः	चन्द्रमसाम्
L.	चन्द्रमसि	चन्द्रमसोः	चन्द्रमःसु
V.	चन्द्रमः		

Decline similarly वेधस्, सुमनस्, etc. masc. stems in स्.

मनस् neut. 'mind'.

N.V.	मनः	मनसी	मनांसि

The rest like चन्द्रमस्।

Decline similarly neut. stems. in स्, *e.g.* नभस्, पयस्, तपस्, तमस्, रजस्, यशस्

हविस् neut. 'oblation'.

N.A.	हविः	हविषी	हवींषि
I.	हविषा	हविर्भ्याम्	हविर्भिः
G.	हविषः	हविषोः	हविषाम्
L.	हविषि	हविषोः	हविःषु

Decline similarly stems in इस् and उस्, *e. g.* धनुस्, आयुस् etc.

अर्चिस f. 'flame'.

N.	अर्चिः	अर्चिषौ	अर्चिषः
A.	अर्चिषम्	अर्चिषौ	अर्चिषः

The rest like हविस्

a. When मनस् is the final member of a possessive compound masc. or fem. then it is declined like चन्द्रमस्; *e. g.* सुमनाः, प्रसन्नमनसः etc. Similarly are declined अङ्गिरस्, उशनस् and उशस्, *e.g.* अङ्गिराः, उशनाः (उशना), उषाः।

b. आशिस् f. 'blessing' lengthens its इ in nom. sing. and before consonants; *e.g.* N.s. आशीः, N.pl. आशिषः, I.pl. आशीर्भिः, L.pl. आशीःषु।

c. दोस् m. 'arm' has double form except the first five inflexions: Sing. I. दोषा or दोष्णा, G. दोषः –ष्णः L. दोषि-ष्णि-षणि; Dual I. दोर्भ्याम्-षभ्याम्, दोषोः-ष्णोः; Pl. I. दोर्भिः-षभिः, G. दोषाम्-ष्णाम्, L. दोष्षु-ःषु-षषु।

Stems in ह्

76. Most of these stems change their ह् when final or before consonant terminations to a guttural but in stems like मधुलिह् it changes to a cerebral and in उपानह् to a dental.

दुह्

N.	धुक्[1]	दुहौ	दुहः
A.	दुहम्	दुहौ	दुहः
I.	दुहा	धुग्भ्याम्	धुग्भिः
G.	दुहः	दुहोः	दुहाम्
L.	दुहि	दुहोः	धुक्षु

मधुलिह् m. 'bee'.

N.V.	मधुलिट्	मधुलिहौ	मधुलिहः
A.	मधुलिहम्	मधुलिहौ	मधुलिहः
I.	मधुलिहा	मधुलिड्भ्याम्	मधुलिड्भिः
L.	मधुलिहि	मधुलिहोः	मधुलिट्सु

Decline similarly all masc. bases in ह् except अनडुह् etc. Fem. bases except उपानह् are declined like मधुलिह् .

उपानह् f. 'shoe'.

N.V.	उपानत्	उपानहौ	उपानहः
A.	उपानहम्	उपानहौ	उपानहः

1. Aspiration is thrown back as a compensation.

I.	उपानहा	उपानद्भ्याम्	उपानद्भिः
D.	उपनहे	उपानद्भ्याम्	उपानद्भ्यः
Ab.	उपानहः	उपानद्भ्याम्	उपानद्भ्यः
G.	उपानहः	उपानहोः	उपानहाम्
L.	उपानहि	उपानहोः	उपानत्सु

B. Changeable Stems in Consonants.

Nouns with two Stems.

77. Stems in अत्, which are mostly active *Present* and *Future Participles* (masc. and neut.), have the *strong* base in अन्त् and the *weak* in अत्; *e.g.* अदन्त् and अदत्.

अदत् m. 'eating'.

N.V.	अदन्	अदन्तौ	अदन्तः
A.	अदन्तम्	अदन्तौ	अदन्तः[1]
I.	अदता	अदद्भ्याम्	अदद्भिः
L.	अदति	अदतोः	अदत्सु

Neuter.

N.A.	अदत्	अदती	अदन्ति

ददत् m. 'giving'.

N.V.A.	ददत्-द्	ददतौ	ददतः

The rest like भूभृत्.

1. अदत् etc. are declined like भूभृत् except in the first five inflexions.

N. V. A. *Neut.*

भवत्	भवत्	भवन्ती	भवन्ति
यात्	यात्	याती or यान्ती	यान्ति
दास्यत्	दास्यत्	दास्यती or दास्यन्ती	दास्यन्ति
तुदत्	तुदत्	तुदती or तुदन्ती	तुदन्ति

Decline *Present Participles* of 1st, 4th, 10th class roots and of cause. and desid. bases like भवत् *e.g.* पचत, दीव्यत्, चिकीर्षत, पुत्रीयत्, etc.; those of 5th, 7th, 8th and 9th class like अदत्.

महत् m. 'great'.

N.	महान्	महान्तौ	महान्तः
A.	महान्तम्	महान्तौ	महतः
V.	महन्		

The rest like भूभृत्.

Neuter.

N.A.	महत्	महती	महान्ति

78. *Past active participles in* वत् and *adjectives in* मत् and वत् 'possessed of', lengthen their final vowel in nom, sing. masc.

कृतवत् m.

N.	कृतवान्	कृतवन्तौ	कृतवन्तः
A.	कृतवन्तम्	कृतवन्तौ	कृतवतः

V.	कृतवन्	कृतवन्तौ	कृतवन्तः

The rest like भूभृत्.

धीमत् m. 'talented, wise'.

N.	धीमान्	धीमन्तौ	धीमन्तः
A.	धीमन्तम्	धीमन्तौ	धीमतः
V.	धीमन्		

The rest like भूभृत्.

Neuter.

N.A.V.	धीमत्	धीमती	धीमन्ति

Decline similarly adjectives in वत् and also इयत् and कियत् etc.

a. भवत् when it means 'Your Honour' is declined like stems in वत् :—

N.	भवान्	भवन्तौ	भवन्तः
A.	भवन्तम्	भवन्तौ	भवतः
V.	भवन्[1]		

79. *Adjectives* with suffix इन् (possessing) distinguish the weak stems before consonants and in the nom. acc. sing. neut. by dropping the न्. In case of masc. stems the preceding इ is leng-

1. The irregular form भोः is generally associated with it. It is a pronoun here.

thened in the nom. sing. only, and also in the nom. voc. acc. pl. neuters.

धनिन् m. 'possessing wealth, wealthy'.

N.	धनी	धनिनौ	धनिनः
A.	धनिनम्	धनिनौ	धनिनः
I.	धनिना	धनिभ्याम्	धनिभिः
D.	धनिने	धनिभ्याम्	धनिभ्यः
Ab.	धनिनः	धनिभ्याम्	धनिभ्यः
G.	धनिनः	धनिनोः	धनिनाम्
L.	धनिनि	धनिनोः	धनिषु
V.	धनिन्		

दण्डिन् *neuter.*

N.A.	दण्डि	दण्डिनी	दण्डीनि
V.	दण्डि or दण्डिन्		

Decline similarly all bases in इन्; *e.g.* करिन्, शशिन्, हस्तिन्, गुणिन् etc. Decline similarly stems in मिन् and विन् having the same meaning; *e.g.* वाग्मिन्, स्वामिन्, मनस्विन् etc.

80. *Comparative adjectives in* यस् *and* ईयस् form their strong base in यांस् and ईयांस्.

श्रेयस् m. 'more praise-worthy'.

N.	श्रेयान्	श्रेयांसौ	श्रेयांसः
A.	श्रेयांसम्	श्रेयांसौ	श्रेयसः

I.	श्रेयसा	श्रेयोभ्याम्	श्रेयोभिः
V.	श्रेयन्		

The rest like चन्द्रमस् .

Neuter.

N.A.V.	श्रेयः	श्रेयसी	श्रेयांसि

The rest like मनस् .

Decline similarly comparatives in ईयस् also; *e.g.* the first five inflexions of गरीयस् are गरीयान्, गरीयांसौ, गरीयांसः; गरीयांसम् and गरीयांसौ.

दिव् f. 'sky'.

N.	द्यौः	दिवौ	दिवः
A.	दिवम्	दिवौ	दिवः
I.	दिवा	द्युभ्याम्	द्युभिः
D.	दिवे	द्युभ्याम्	द्युभ्यः
Ab.	दिवः	द्युभ्याम्	द्युभ्यः
G.	दिवः	दिवोः	दिवाम्
L.	दिवि	दिवोः	द्युषु

Stems with Three Bases.

Adjectives in अच् .

81. The adjectives in अच् form their *strong* base in अञ्च्, the *middle* in अच and the *weakest*

in ईच् (if अच is preceded by य) or ऊच (if by व).

प्रत्यच् m. 'backward, westward'.

N.V.	प्रत्यङ्	प्रत्यञ्चौ	प्रत्यञ्चः
A.	प्रत्यञ्चम्	प्रत्यञ्चौ	प्रतीचः
I.	प्रतीचा	प्रत्यग्भ्याम्	प्रत्यग्भिः
D.	प्रतीचे	प्रत्यग्भ्याम्	प्रत्यग्भ्यः
Ab.	प्रतीचः	प्रत्यग्भ्याम्	प्रत्यग्भ्यः
G.	प्रतीचः	प्रतीचोः	प्रतीचाम्
L.	प्रतीचि	प्रतीचोः	प्रत्यक्षु

Neuter.

N.V.	प्रत्यक्	प्रतीची	प्रत्यञ्चि

प्राच् m. 'forward, eastern'.

N.V.	प्राङ्	प्राञ्चौ	प्राञ्चः
A.	प्राञ्चम्	प्राञ्चौ	प्राचः
I.	प्राचा	प्राग्भ्याम्	प्राग्भिः
D,	प्राचे	प्राग्भ्याम्	प्राग्भ्यः
Ab.	प्राचः	प्राग्भ्याम्	प्राग्भ्यः
G.	प्राचः	प्राचोः	प्राचाम्
L.	प्राचि	प्राचो	प्राक्षु

Neuter.

N.A.V.	प्राक्-ग्	प्राची	प्राञ्चि

अवाच् m. 'downward, southern'.

N.V.	अवाङ्	अवाञ्चौ	अवाञ्चः
A.	अवाञ्चम्	अवाञ्चौ	अवाचः
I.	अवाचा	अवाग्भ्याम्	अवाग्भिः
L.	अवाचि	अवाचोः	अवाक्षु

Neuter.

N.A.V.	अवाक्-ग्	अवाची	अवाञ्चि

उदच् m. 'upwards, northern'.

N.V.	उदङ्	उदञ्चौ	उदञ्चः
A.	उदञ्चम्	उदञ्चौ	उदीचः
I.	उदीचा	उदग्भ्याम्	उदग्भिः
L.	उदीचि	उदीचोः	उदक्षु

तिर्यच् m. 'moving crookedly'.

N.V.	तिर्यङ्	तिर्यञ्चौ	तिर्यञ्चः
A.	तिर्यञ्चम्	तिर्यञ्चौ	तिरश्चः
I.	तिरश्चा	तिर्यग्भ्याम्	तिर्यग्भिः
G.	तिरश्चः	तिरश्चोः	तिरश्चाम्
L.	तिरश्चि	तिरश्चोः	तिर्यक्षु

82. *Past Perfect Participles in* वस् (reduplicated) have their *strong* stem in वांस्, the *middle* in वत्, and the *weakest* in उष्. In the nom. sing. स् is dropped and it ends in वान्. The voc. sing.

ends in वन्. Final स् is changed to द् before the consonantal terminations and in nom. voc. acc. sing. neut.

विद्वस् m. 'learned man'.

N.	विद्वान्	विद्वांसौ	विद्वांसः
A.	विद्वांसम्	विद्वांसौ	विदुषः
I.	विदुषा	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भिः
D.	विदुषे	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भ्यः
Ab.	विदुषः	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भ्यः
G.	विदुषः	विदुषोः	विदुषाम्
L.	विदुषि	विदुषोः	विद्वत्सु
V.	विद्वन्		

Neuter.

N.A.V.	विद्वत्	विदुषी	विद्वांसि

Decline similarly चकृवस्, शुश्रुवस्, दाश्वस्, निनीवस्, बभूवस् etc.

	N. S.	N. Pl.	A. Pl.	I. Pl.
चकृवस्	चकृवान्	चकृवांसः	चक्रुषः	चकृवद्भिः
निनीवस्	निनीवान्	०वांसः	निन्युषः	०वद्भिः
बभूवस्	बभूवान्	०वांसः	बभूवुषः	०वद्भिः
शुश्रुवस्	शुश्रुवान्	०वांसः	शुश्रुवुषः	०वद्भिः
दाश्वस्	दाश्वन्	दाश्वांसः	दाशुषः	दाश्वद्भिः

a. In case of certain roots an इ is inserted before वस . This इ is dropped before the weakest form उष् ; *e.g.*

	N.S.	N.Pl.	A.Pl.	I.Pl.
तस्थिवस्	तस्थिवान्	तस्थिवांसः	तस्थुषः	तस्थिवद्भिः
तेनिवस्	तेनिवान्	तेनिवांसः	तेनुषः	तेनिवद्भिः
जघ्निवस्	जघ्निवान्	जघ्निवांसः	जघ्नुषः	जघ्निवद्भिः
सेदिवस्	सेदिवान्	सेदिवांसः	सेदुषः	सेदिवद्भिः
जग्मिवस्	जग्मिवान्	जग्मिवांसः	जग्मुषः	जग्मिवद्भिः
or				
जगन्वस्	जगन्वान्	जगन्वासः	जग्मुषः	जगन्वद्भिः

83. *Nouns ending in* अन्, (मन् and वन्) masc. and neut., form their *strong* bases in आन् , the *middle* in अ, and the *weakest* in न् . The final न् is dropped in the nom. sing. masc. The अ of अन् in the weakest form is dropped before the vowel terminations (beginning with acc. pl.), except when it is preceded by a consonant, immediately followed by मन् or वन् . This syncopation of अ is optional in the loc. sing. masc. and neut., and nom. voc. and acc. neut.

राजन् m. 'king'.

N.	राजा	राजानौ	राजानः
A.	राजानम्	राजानौ	राज्ञः
I.	राज्ञा	राजभ्याम्	राजभिः
D.	राज्ञे	राजभ्याम्	राजभ्यः
Ab.	राज्ञः	राजभ्याम्	राजभ्यः
G.	राज्ञः	राज्ञोः	राज्ञाम्
L.	राज्ञि or राजनि	राज्ञोः	राजसु
V.	राजन्		

Decline similarly महिमन्, गरिमन्, लघिमन्, etc. similar bases in अन् .

नामन् neut. 'name'.

N.A.	नाम	नाम्नी or नामनी	नामानि
I.	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभिः
V.	नाम or नामन्		

The rest like राजन् .

आत्मन् m. 'self'.

N.	आत्मा	आत्मानौ	आत्मानः
A.	आत्मानम्	आत्मानौ	आत्मनः
I.	आत्मना	आत्मभ्याम्	आत्मभिः
L.	आत्मनि	आत्मनोः	आत्मसु

ब्रह्मन् m. 'creator'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.	ब्रह्मा	ब्रह्माणौ	ब्रह्माणः
A.	ब्रह्माणम्	ब्रह्माणौ	ब्रह्मणः
I.	ब्रह्मणा	ब्रह्मभ्याम्	ब्रह्मभिः

ग्रावन् m. 'stone'.

N.	ग्रावा	ग्रावाणौ	ग्रावाणः
A.	ग्रावाणम्	ग्रावाणौ	ग्राव्णः
I.	ग्राव्णा	ग्रावभ्याम्	ग्रावभिः

Decline similarly bases in मन्, वन् etc.

	N.S.	N.pl.	A.pl.	L.Sing.
सीमन्	सीमा	सीमानः	सीम्नः	सीम्नि-मनि
गरिमन्	गरिमा	गरिमानः	गरिम्णः	गरिम्णि-मनि
महिमन्	महिमा	०मानः	महिम्नः	०म्नि-मनि
अणिमन्	अणिमा	०मानः	अणिम्नः	०म्नि-मनि
सुनामन्	सुनामा	०मानः	सुनाम्नः	०म्नि-मनि

Irregular bases.

84. पूषन्, अर्यमन् and nouns in हन् lengthen their अ in nom. sing. only. The nouns in हन् form their *strong* stem in हन्, *middle* in ह and the *weakest* in घ्न .

पूषन् m. 'sun'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.	पूषा	पूषणौ	पूषणः
A.	पूषणम्	पूषणौ	पूष्णः
I.	पूष्णा	पूषभ्याम्	पूषभिः
G.	पूष्णः	पूष्णोः	पूष्णाम्
L.	पूष्णि or पूषणि	पूष्णोः	पूषसु

Decline similarly अर्यमन्.

वृत्रहन् m. 'killer of Vritra, Indra'.

N.	वृत्रहा	वृत्रहणौ	वृत्रहणः
A.	वृत्रहणम्	वृत्रहणौ	वृत्रघ्नः
I.	वृत्रघ्ना	वृत्रहभ्याम्	वृत्रहभिः
D.	वृत्रघ्ने	वृत्रहभ्याम्	वृत्रहभ्यः
Ab.	वृत्रघ्नः	वृत्रहभ्याम्	वृत्रहभ्यः
G.	वृत्रघ्नः	वृत्रघ्नोः	वृत्रघ्नाम्
L.	वृत्रघ्नि or वृत्रहणि	वृत्रघ्नोः	वृत्रहसु

a. श्वन्, युवन्, मघवन् change their व to उ in the weakest stems, becoming शुन्, यून and मघोन् respectively :

श्वन् m. 'dog'.

	Sing.	Dual.	Plural.
N.	श्वा	श्वानौ	श्वानः
A.	श्वानम्	श्वानौ	शुनः
I.	शुना	श्वभ्याम्	श्वभिः
D.	शुने	श्वभ्याम्	श्वभ्यः
Ab.	शुनः	श्वभ्याम्	श्वभ्यः
G.	शुनः	शुनोः	शुनाम्
L.	शुनि	शुनोः	श्वसु
V.	श्वन्		

युवन् m. 'a youth'.

N.	युवा	युवानौ	युवानः
A.	युवानम्	युवानौ	यूनः
I.	यूना	युवभ्याम्	युवभिः

The rest like श्वन्.

मघवन् m. 'Indra'.

N.	मघवा	मघवानौ	मघवानः
A.	मघवानम्	मघवानौ	मघोनः
I.	मघोना	मघवभ्याम्	मघवभिः

b. अहन् n. 'day' changes its final न to र् (then

changed to :) when followed by consonantal terminations. Its middle stem is अहस् and in other forms it follows नामन् :

N.A.V.	अहः	अह्नी, अहनी	अहानि
I.	अह्ना	अहोभ्याम्	अहोभिः
D.	अह्ने	अहोभ्याम्	अहोभ्यः
Ab.	अह्नः	अहोभ्याम्	अहोभ्यः
G.	अह्नः	अह्नोः	अह्नाम्
L.	अह्नि or अहनि	अह्नोः	अहस्सु or अहःसु

c. पथिन् m. 'path' has its *strong* base in पन्थान्, *middle* in पथि and the *weakest* in पथ् . In nom. sing. it takes स् irregularly.

N.V.	पन्थाः	पन्थानौ	पन्थानः
A.	पन्थानम्	पन्थानौ	पथः
I.	पथा	पथिभ्याम्	पथिभिः
L.	पथि	पथोः	पथिषु

Decline similarly मथिन्, ऋभुक्षिन् etc.

85. Nouns with changeable bases form their *feminines* by adding ई to the weak base, if there are two bases, or to the weakest, if there three; and they are declined like नदी, *e.g.* अदती, धनिनी, श्रेयसी, प्राची, प्रतीची, विदुषी, राज्ञी, शुनी .

a. Present Participles of the roots of first group form their feminines from their strong masc. base in अन्त, and those of the second group from the weak base in अत्, *e.g.* भवन्ती, तुदन्ती, दीव्यन्ती, चोरयन्ती and जाग्रती, सुन्वती, कुर्वती, क्रीणती.

b. The *future* active *participles* follow the present participles of the first group in forming their faminines; *e.g.* भविष्यन्ती, करिष्यन्ती etc.

Irregular nouns with changeable bases.

86. अप् f. 'water' is always plural. It has आप् in the strong base and changes प् to त् before भ्:—

N. आपः, A. अपः, I. अद्भिः, D. अद्भ्यः, G. अपाम् L. अप्सु

a. पुम्स् m. 'man', has पुमांस् in the *strong*, पुम् in the *middle*, and पुंस् in the *weakest* base:

N.	पुमान्	पुमांसौ	पुमांसः
A.	पुमांसम्	पुमांसौ	पुंसः
I.	पुंसा	पुंभ्याम्	पुम्भिः
D.	पुंसे	पुंभ्याम्	पुंभ्यः
Ab.	पुंसः	पुंभ्याम्	पुंभ्यः
G.	पुंसः	पुंसोः	पुंसाम्
L.	पुंसि	पुंसोः	पुंसु
V.	पुमन्		

b. अनडुह् m. 'ox' has अनड्वाह् in the *strong* stem, अनडुत in the *middle* and अनडुह् in the *weakest*. The nom. and voc. sing. follow stems in वत .

N.	अनड्वान	अनड्वाहौ	अनड्वाहः
A.	अनड्वाहम	अनड्वाहौ	अनडुहः
I.	अनडुहा	अनडुद्भ्याम	अनडुद्भिः
D.	अनडुहे	अनडुद्भ्याम	अनडुद्भ्यः
Ab.	अनडुहः	अनडुद्भ्याम	अनडुद्भ्यः
G.	अनडुहः	अनडुहोः	अनडुहाम
L.	अनडुहि	अनडुहोः	अनडुत्सु
V.	अनड्वन		

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

The lords (विश्) of the west (प्रत्यच्) offered a garland (स्रज्) of jewels to Raghu. The sky (दिव्) is covered with clouds. He saw a dog (श्वन्) in the way (पथिन्). That day the king punished the Brahmaṇa-killer (ब्रह्महन्). The cow-killer was caught by two men (पुम्स्). Indra is called the killer of Vṛtra. The ox (अनडुह्) carried the load. The king reached his capital (पुर्). The bees (मधुलिह्) are flying. I bought a shoe (उपानह्). The frogs (वर्षाभू) are seen in the rainy season (प्रावृष्). He

stood in the door. By the blessings (आशिस्) of the sage he got fame. A friend in need is a friend indeed. With great (महत्) effort he became learned (विद्वस्).

PRONOUNS.

87. 1. *Personal Pronouns.*

अस्मद्[1]

N.	अहम्	आवाम्	वयम्
A.	माम्, मा	आवाम्, नौ	अस्मान्, नः
I.	मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
D.	मह्यम्, मे	आवाभ्याम्, नौ	अस्मभ्यम्, नः
Ab.	मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्
G.	मम, मे	आवयोः, नौ	अस्माकम्, नः
L.	मयि	आवयोः	अस्मासु

युष्मद्

N.	त्वम्	युवाम्	यूयम्
A.	त्वाम्, त्वा	युवाम्, वाम्	युष्मान्, वः
I.	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
D.	तुभ्यम्, ते	युवाभ्याम्, वाम्	युष्मभ्यम्, वः
Ab.	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
G.	तव, ते	युवयोः, वाम्	युष्माकम्, वः
L.	त्वयि	युवयोः	युष्मासु

1. अस्मद् and युष्मद् are declined alike in all the three genders.

a. भवत (80. *a*) is third person and forms compound with अत्र, and तत्र, *e.g.* अत्रभवत् , तत्रभवत.

b. *Shorter* (unaccented) *forms* of अस्मद् and युष्मद् are not used at the beginning of a sentence or a foot of meter and immediately before च, वा, ह, हा, अह, एव, and the voc. except when a qualifying adjective follows it.

88. *2. Demonstrative Pronouns.*

तद्[1] m. 'that, he'.

N.	सः	तौ	ते
A.	तम्	तौ	तान्
I.	तेन	ताभ्याम्	तैः
D.	तस्मै	ताभ्याम्	तेभ्यः
Ab.	तस्मात्	ताभ्याम्	तेभ्यः
G.	तस्य	तयोः	तेषाम्
L.	तस्मिन्	तयोः	तेषु

Feminine.

N.	सा	ते	ताः
A.	ताम्	ते	ताः

1. तद् becomes सः in nom. sing. In other inflexions, it becomes त and is declined like राम with the following changes in terminations Masc. N.pl. ई. singulars D. स्मै, Ab. स्मात्, L. स्मिन्, G.pl. इषाम्. Fem. स्मै, स्यास्, स्यास्, स्याम्, साम् respectively.

I.	तया	ताभ्याम्	ताभिः
D.	तस्यै	ताभ्याम्	ताभ्यः
Ab.	तस्याः	ताभ्याम्	ताभ्यः
G.	तस्याः	तयोः	तासाम्
L.	तस्याम्	तयोः	तासु

Neuter.

N.A.	तत्	ते	तानि

The rest like the masc.

एतद् masc. 'this (definite)'.

N.	एषः	एतौ	एते
A.	एतम्, एनम्	एतौ, एनौ	एतान्, एनान्
I.	एतेन, एनेन	एताभ्याम्	एतैः
D.	एतस्मै	एताभ्याम्	एतेभ्यः
Ab.	एतस्मात्	एताभ्याम्	एतेभ्यः
G.	एतस्य	एतयोः, एनयोः	एतेषाम्
L.	एतस्मिन्	एतयोः, एनयोः	एतेषु

Feminine.

N.	एषा	एते	एताः
A.	एताम्, एनाम्	एते, एने	एताः, एनाः
I.	एतया, एनया	एताभ्याम्	एताभिः
D.	एतस्यै	एताभ्याम्	एताभ्यः
Ab.	एतस्याः	एताभ्याम्	एताभ्यः
G.	एतस्याः	एतयोः, एनयोः	एतासाम्
L.	एतस्याम्	एतयोः, एनयोः	एतासु

Neuter.

N.	एतत्	एते	एतानि
A.	एतत्, एनत्	एते, एने	एतानि, एनानि

The rest like masc.

इदम् masc. 'this' (indefinite).

N.	अयम्	इमौ	इमे
A.	इमम्, एनम्	इमौ, एनौ	इमान्, एनान्
I.	अनेन, एनेन	आभ्याम्	एभिः
D.	अस्मै [1]	आभ्याम्	एभ्यः
Ab.	अस्मात्	आभ्याम्	एभ्यः
G.	अस्य	अनयोः, एनयोः	एषाम्
L.	अस्मिन्	अनयोः, एनयोः	एषु

Feminine.

N.	इयम्	इमे	इमाः
A.	इमाम्, एनाम्	इमे, एने	इमाः, एनाः
I.	अनया, एनया	आभ्याम्	आभिः
D.	अस्यै	आभ्याम्	आभ्यः
Ab.	अस्याः	आभ्याम्	आभ्यः
G.	अस्याः	अनयोः, एनयोः	आसाम्
L.	अस्याम्	अनयोः, एनयोः	आसु

Neuter.

N.	इदम्	इमे	इमानि
A.	इदम्, एनत्	इमे, एने	इमानि, एनानि

1. Here and before the following consonant tirmina-tions द् drops and इ changes to अ.

अदस्[1] masc. 'that, you'.

N.	असौ	अमू	अमी
A.	अमुम्	अमू	अमून्
I.	अमुना	अमूभ्याम्	अमीभिः
D.	अमुष्मै	अमूभ्याम्	अमीभ्यः
Ab.	अमुष्मात्	अमूभ्याम्	अमीभ्यः
G.	अमुष्य	अमुयोः	अमीषाम्
L.	अमुष्मिन्	अमुयोः	अमीषु

Feminine.[2]

N.	असौ	अमू	अमूः
A.	अमूम्	अमू	अमूः
I.	अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिः
D.	अमुष्यै	अमूभ्याम्	अमूभ्यः
Ab.	अमुष्याः	अमूभ्याम्	अमूभ्यः
G.	अमुष्याः	अमुयोः	अमूषाम्
L.	अमुष्याम्	अमुयोः	अमूषु

---

1. अदस् (except N.S.) is reduced to अमु, which becomes अमी in masc. pl. (except Acc.) and अमू in fem. pl. (also acc. sing. and partly in dual).

2. इदम् is used for a person or thing near at hand, एतद् for one nearer still, अदस् for one at a distance and तद् for one that is absent. *Cf.*

इदमस्तु सन्निकृष्टं समीपतरवर्ति चैतदो रूपम्।
अदस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात् ॥

The optional forms of इदम् and एतद् are used after the proper forms have been used (अन्वादेश).

Neuter.

N. A.	अदः	अमू	अमूनि

89. *3. Relative Pronouns.*

यद्[1] masc. 'who'.

N.	यः	यौ	ये
A.	यम्	यौ	यान्
I.	येन	याभ्याम्	यैः
D.	यस्मै	याभ्याम्	येभ्यः
Ab.	यस्मात्	याभ्याम्	येभ्यः
G.	यस्य	ययोः	येषाम्
L.	यस्मिन्	ययोः	येषु

Feminine.

N.	या	ये	याः
A.	याम्	ये	याः
I.	यया	याभ्याम्	याभिः
D.	यस्यै	याभ्याम्	याभ्यः
Ab.	यस्याः	याभ्याम्	याभ्यः
G.	यस्याः	ययोः	यासाम्
L.	यस्याम्	ययोः	यासु

Neuter.

N.A.	यत्	ये	यानि

1. यद् becomes य and is declined like तद्.

90. *4. Interrogative Pronouns.*

किम् mrsc. 'who'.

N.	कः	कौ	के
A.	कम	कौ	कान्
I.	केन	काभ्याम	कैः
D.	कस्मै	काभ्याम	केभ्यः
Ab.	कस्मात्	काभ्याम्	केभ्यः
G.	कस्य	कयोः	केषाम्
L.	कस्मिन्	कयोः	केषु

Feminine.

N.	का	के	काः
A.	काम्	के	काः
I.	कया	काभ्याम्	काभिः
D.	कस्याः	कयोः	कासाम्
L.	कस्याम्	कयोः	कासु

Neuter.

किम्	के	कानि

5. Reflexive Pronouns.

91. *i.* आत्मन् 'self' (83.) is invariably used in the singular (masc.) as a reflexive pronoun of all persons and genders.

ii. स्वयम् 'self' is indeclineable (reflexive adverb). It may be used of any number or person.

iii. स्वः, स्वा, स्वम्, 'own' is reflexive adjective of all three persons and numbers, used as a reflexive pronoun in all the cases. निज् 'own, inborn' is also used likewise.

6. *Possessive Pronouns.*

92. Possessive pronouns are formed with the suffix ईय added to अस्मद्, युष्मद्, तद्, एतद्, *e.g.* अस्मदीय, मदीय, युष्मदीय, त्वदीय, तदीय एतदीय.

a. With suffix क from मम and तव G Sing. *e.g.* मामक, तावक, भावत्क ; with ईन also, *e.g.* तावकीन, यौष्माकीन.

b. Poss. Pronouns formed with क have their feminines in ई, others in आ. They are declined like nouns ending in अ, आ, or ई.

7. *Indefinite Pronouns.*

93. Indefinite pronouns are formed by adding चित्, चन्, अपि or स्वित् (sometimes) to the interrogative किम् in all cases and genders; *e. g.* कश्चित्, काचित्, किंचित्, कश्चन, कयापि, कोपि, किंस्वित् etc.

a. The same terminations are applied to interrogative adverbs to indicate indefiniteness ; *e.g.* कदाचित् , कदाचन् , क्वचित्.

b. A relative pronoun preceding the interrogative makes it indefinite ; *e.g.* यः कः, यस्मै कस्मै.

8. *Correlative Pronouns.*

94. Correlatives are formed –

1. by adding वत्, to यद्, तद्, and एतद्, which become या, ता, and एता resp.; *e. g.* यावत्, तावत्, एतावत्.

2. by adding यत to इदम् and किम् (becoming इ and कि ; *e.g.* इयत, कियत्. Both groups are declined like nouns in वत्.

3. by adding दृश or दृश् to इदम् and किम् (reduced to ई and की); *e.g.* ईदृश, ईदृश् , कीदृश् , also यादृश् , तादृश.

4 by adding अति to तद्, यद् and किम् to show number or measure; तति 'so many', यति 'as many', कति. They are uninflected in N. and A., but in the rest they follow हरि and are declined in plurals only.

9. *Pronominal Adjectives.*

95. अन्य 'another', अन्यतर 'either', इतर 'other' कतर 'which of two', कतम 'which of many', एकतम 'one of many' यतर 'which of two' यतम, ततर 'that one (of two) and ततम are declined like यद् .

a. सर्व, विश्व, इतर, एकतर etc. are declined like यद् except in nom. acc. sing. neut.

सर्व m. 'all'.

N.	सर्वः	सर्वौ	सर्वे
A.	सर्वम्	सर्वौ	सर्वान्
I.	सर्वेण	सर्वाभ्याम्	सर्वैः
D.	सर्वस्मै	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
Ab.	सर्वस्मात्	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
G.	सर्वस्य	सर्वयोः	सर्वेषाम्
L.	सर्वस्मिन्	सर्वयोः	सर्वेषु

Feminine.

N.	सर्वा	सर्वे	सर्वाः
A.	सर्वाम्	सर्वे	सर्वाः
I.	सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः
D.	सर्वस्यै	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
Ab.	सर्वस्याः	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
G.	सर्वस्याः	सर्वयोः	सर्वासाम्
L.	सर्वस्याम्	सर्वयोः	सर्वासु

Neuter.

N. A.	सर्वम्	सर्वे	सर्वाणि

c. पूर्व 'prior, east', अवर 'posterior, west', दक्षिण 'south', उत्तर 'superior, north, subsequent', अपर 'other, inferior', अधर 'inferior', पर 'other',

अन्तर 'outer' and स्व 'own' are declined like सर्व when pronouns indicating व्यवस्था (relation to time or thing), but optionally follow राम in nom. pl., L.sing. masc. पूर्वे or पूर्वाः, पूर्वात् or पूर्वस्मात्, पूर्वे or पूर्वस्मिन्, but उत्तराः (not उत्तरे) कुरवः for उत्तराः is a name here.

d. एक when a numeral is declined in the sing. and द्वि in the dual only. द्वि changes to द्व. Both are declined like सर्व; *e.g.* एक, एका, एकस्मै, एकस्यै, एकस्मिन्, एकस्याम्; द्वौ, द्वाभ्याम्, द्वयोः (m.) द्वे f.

e. A pronominal adjective at the end of a possessive compound is declined like an ordinary adjective.

Numerals.

96. *Cardinals.*

१	एक	८	अष्टन्
२	द्वि (द्व)	९	नवन्
३	त्रि	१०	दशन्
४	चतुर्	११	एकादशन्
५	पञ्चन्	१२	द्वादशन्
६	षष्	१३	त्रयोदशन्
७	सप्तन्	१४	चतुर्दशन्

१५ पञ्चदशन्
१६ षोडशन्
१७ सप्तदशन्
१८ अष्टादशन्
१९ ~~नवदशन्~~
एकोनविंशति, ऊनविंशति
२० विंशति *f.*
२१ एकविंशति
२२ द्वाविंशति
२३ त्रयोविंशति
२४ चतुर्विंशति
२५ पञ्चविंशति
२६ षड्विंशति
२७ सप्तविंशति
२८ अष्टाविंशति
२९ नवविंशति, एकोनत्रिंशत्, ऊनत्रिंशत्
३० त्रिंशत् *f.*
४० चत्वारिंशत्
५० पञ्चाशत्
६० षष्टि *f.*
७० सप्तति
८० अशीति
९० नवति
१०० शत *neut.*
१०१ एकशत, एकाधिकं शतम्
१०२ द्विशतम्, द्व्यधिकं शतम्
१०३ त्रिशतम्, त्र्यधिकं शतम्
११० दशशतम्, दशाधिकं शतम्
२०० द्वे शते, द्विशतम्
३०० त्रीणि शतानि, त्रिशतम्
१,००० दशशत *n.* दशशती, सहस्र
१०,००० अयुत *n.*
१००,००० लक्ष *n.*
१,०००,००० नियुत *n.*
१०,०००,००० कोटि *f.*
अर्बुद, अब्ज, खर्व *m.* निखर्व, महापद्म, शंकु, जलधि, अन्त्य *n.* मध्य, परार्ध; each is ten times of the preceding.

97. The cardinals between विंशति and शत are formed by prefixing एक, द्वि—नवन्. Here द्वि, त्रि

and अष्टन् are changed to द्वा, त्रयः and अष्टा necessarily before विंशति and त्रिंशत् and optionally before the rest except अशीति, where they undergo no change; *e.g.* द्वाविंशति, त्रयस्त्रिंशत्, द्वाचत्वारिंशत or द्विचत्वारिंशत्, but द्व्यशीति ।

a. Compounds with नवन् are optionally formed by prefixing एकोन, ऊन or एकान्न.

b. Cardinals above शतम् are formed by means of अधिक 'exceeding'; *e.g.* एकाधिकं शतम् or एकाधिकशतम् 'hundred exceeding by one'

Ordinals.

98. The ordinals from एक, द्वि, त्रि, चतुर् and षष् are irregularly formed; those from others up to दशन् (inclusive) by dropping the final न् and adding म (दशम); after दशन् upto नवदशन् by simply dropping the न् (नवदश); and from विंशति onward by adding तम or by dropping ति of विंशति and the final consonant of the rest—in the latter case the compound numerals change the final vowel to अ, while the simple ones ending in a vowel (षष्टि, सप्तति, अशीति, नवति) follow the first

way only, as एकषष्ठः or एकषष्टितमः, but षष्टितमः। शत has शततम.

They are declined like राम and form their *femenines* in ई (except first to fourth).

1st प्रथमः or आदिम *f.* आ	30th त्रिंशः, त्रिंशततमः
2nd द्वितीयः *f.* आ	40th चत्वारिंशः, चत्वारिंशत्तमः
3rd तृतीयः *f.* आ	50th पञ्चाशः, पञ्चाशत्तमः
4th चतुर्थः *f.* आ, तुरीयः, तुर्यः *f.* ई	60th षष्टितमः
5th पञ्चमः *f.* ई	61st एकषष्ठः, एकषष्टितमः
6th षष्ठः	70th सप्ततितमः
7th सप्तमः	71st एकसप्ततः, एकसप्ततितमः
8th अष्टमः	80th अशीतितमः
9th नवमः	81st एकाशीतः, एकाशीतितमः
10th दशमः	90th नवतितमः
11th एकादशः	91st एकनवतः, एकनवतितमः
19th नवदशः, ऊनविंशः	100th शततमः
20th विंशः, विंशतितमः	1000th सहस्रतमः

Declension of numerals.

99. एक (एका f.), द्वि (द्वा f.), त्रि (तिसृ f.) and चतुर् (चतसृ f.) being adjectives take the number,

and gender of the noun they qualify. एक takes sing. द्वि dual (95. *d*) and the rest pl. only.

	त्रि		चतुर्	
	mas.	*fem.*	*mas.*	*fem.*
N.	त्रयः	तिस्रः	चत्वारः	चतस्रः
A.	त्रीन्	तिस्रः	चतुरः	चतस्रः
I.	त्रिभिः	तिसृभिः	चतुर्भिः	चतसृभिः
D.	त्रिभ्यः	तिसृभ्यः	चतुर्भ्यः	चतसृभ्यः
Ab.G.	त्रयाणाम्	तिसृणाम्	चतुर्णाम्	चतसृणाम्
L.	त्रिषु	तिसृषु	चतुर्षु	चतसृषु

Neuter: त्रीणि चत्वारि N.V.A.

a. पञ्चन् to नवदशन् are declined in pl. and are uniform in the three genders :

	पञ्चन्	षष्	अष्टन्
N.A.V.	पञ्च	षट्, षड्	अष्ट, अष्टौ
I.	पञ्चभिः	षड्भिः	अष्टभिः, अष्टाभिः
D.Ab.	पञ्चभ्यः	षड्भ्यः	अष्टभ्यः, अष्टाभ्यः
G.	पञ्चानाम्	षण्णाम्	अष्टानाम्
L.	पञ्चसु	षट्सु	अष्टसु, अष्टासु

Decline सप्तन्, नवन् and other cardinals up to नवदशन् like पञ्चन् .

b Cardinals from विंशति to नवनवति are all feminine and शत, सहस्र etc. are neuter. They are declined in sing. only and so used with plural nouns; *e.g.* विंशति ब्राह्मणाः, चत्वारिंशत् फलानि, शतं स्त्रियः।

c. Ordinals are declined regularly but प्रथम, द्वितीय and तृतीय optionally follow pronouns in D. Ab. G. L. sing. *e.g.* द्वितीयस्मै, द्वितीयस्याः, द्वितीयस्याम् etc.

Numeral Adverbs.

100 *a.* *Multiplicative adverbs* : सकृत् 'once', द्विः 'twice', त्रिः 'thrice', चतुः 'four times', पञ्चकृत्वः[1] 'five times', षट्कृत्वः 'six times', etc.

b. *Adverbs of manner:* एकधा 'in one way', द्विधा or द्वेधा 'in two ways', त्रेधा, चतुर्धा, पञ्चधा,[2] षोढा, सप्तधा etc.

c. *Distributive adverbs:* एकशः, 'singly, one by one', द्विशः 'in pairs', त्रिशः 'in threes', पञ्चशः।

---

1. Drop the final न and add कृत्वः।

2. Drop the final न् before adding धा।

Exercises.

1. Name the general case-endings and point out the changes that they undergo before bases ending in vowels and pronouns.

2 What do you understand by 'strong' stems? In what cases do they appear?

3. Point out the difference in the declensions of adjectives and nouns in इ and उ.

4. Give some instances of irregular stems in इ and point out their irregularities.

5. Illustrate the differences in the declensions of monosyllabic and polysyllabic stems in ई and ऊ.

6. Translate into Sanskrit:—The wife called out her husband (पति). The woman (स्त्री) stays at home and the man (पुमांस्) goes out. Praise your friends सखि) for their talent (धी). Do not knit your eye brows (भ्रु) but shut your eyes (अक्षि) The village-headman (ग्रामणी) offered curds (दधि) to the general (सेनानी). He fell off his horse and broke his thigh (सक्थि). The frogs (वर्षाभू) croak at night (निशा). That day (अहन्) I saw this dog (श्वन्) on my way (पथिन्). The Brâhmaṇa keller (ब्रह्महन) ran away towards the west (प्रत्यच्). The mind मनस्) of the wise (विद्वस्) is more praiseworthy (श्रेयस्). He offered a garland (स्रज्) to the lord (विश्) of the east (प्राच्). This girl is fifth in the class. On the sixth day the king gave away Rs. 1152 to the priest.

CHAPTER V.

लिङ्गानुशासनम् ।

Gender.

101. Genders in Sanskṛit cannot be determined easily from the meaning of words. No definite rules can be laid down to distinguish one from another. It can be studied from usage (प्रयोग) or dictionary (कोष). The assignment of genders is arbitrary, which may be seen from the fact that for one and the same thing there are three different words of three different genders; *e.g.* wife: दार m., भार्या f., कलत्रम् n.; child: शिशु m., सन्तति f., and अपत्यम् n.; body: कायः m., तनुः f., शरीरम् n.

Pāṇini in his लिङ्गानुशासन has laid down some rules which may help the student to some extent in determining the gender of words.

Masculine words.

102. The following words are masc.—

1. Verbal derivatives formed by the affixes अञ्, अप्, घ, अच्, *i.e.* अ, as पाकः 'cooking', त्यागः

'leaving', करः 'ray', जयः 'victory', गोचरः, चयः 'collecting'. *Exceptions*:—भय, मुख, वर्ष, पद्, all neuter.

2. Words formed by adding न, and इ to the roots दा and धा are masc.; *e.g.* प्रश्नः 'question', यज्ञः 'sacrifice', स्वप्नः 'sleep', यत्नः 'effort', आधिः 'anxiety', निधिः, वारिधिः 'ocean'. *Exceptions*:—याच्ञा 'begging' is fem. इषुधिः 'quiver' is m. and f.

3. Words ending in उ and न are masculines; *e.g.* प्रभुः 'master', इक्षुः 'sugarcane', भानुः 'sun', राजन् 'king', तक्षन् 'carpenter', श्वन् 'dog', उक्षन् 'bull'. *Exceptions*:—धेनु 'cow', रज्जु 'rope', तनु 'body', रेणु 'dust' and प्रियङ्गु are all fem. श्मश्रु 'beard', जानु 'knee', स्वादु 'sweet', मधु 'honey', अश्रु 'tear', वसु 'wealth', are neut.

4. Words ending in रु and तु are masculine; *e.g.* मेरुः 'mountain', शत्रुः 'enemy', सेतुः 'bridge', हेतुः 'cause'. *Exceptions*:—दारु 'wood' masc. and neut., वस्तु 'thing' and मस्तु 'whey' are neut.

5. Words having क्, ट्, ण्, थ्, न्, भ्, म्, र्, स्, for their penultimate (उपधा) are masculine:—

क्—स्तवकः 'bunch', कल्कः 'sediment'. *Exceptions*:—चिबुक 'chin', अंशुक 'silk', प्रातिपदिक, उल्मूक

'fire brand' are neuter. मस्तक 'head', पुस्तक 'book', कण्टक 'thorn', अनीक 'army', निष्क 'gold coin', कटक 'fort', पिनाक 'Śiva's bow', फलक 'shield' and पुलक 'horripolation', are both masc. and neut.

ट्—घटः 'pot', पटः 'cloth'. *Exceptions*:—ललाट 'forehead', किरीट, मुकुट 'crown', and वट 'tree' are neut. कूट 'peak', कपट 'knave', कपाट 'door', नट, कर्पट 'rug', कीट 'worm', and निकट 'near' are both masc. and neut.

ण्—गुणः 'quality', गणः 'multitude', पाषाणः 'stone'. *Exceptions*:—लवण 'salt', ऋण 'debt', पर्ण 'leaf', उष्ण 'warm' are neut. स्वर्ण 'gold', व्रण 'tumour', चरण 'foot', चूर्ण 'powder', तृण 'grass' and विषाण 'horn' are both masc. and neut

थ्—रथः 'chariot'. *Exceptions*:—काष्ठ 'wood', and पृष्ठ 'back' are neut. तीर्थ 'holy place', यूथ 'herd', ओष्ठ 'lip', are masc and neut.

न—फेनः 'foam', इनः 'sun'. *Exceptions*:—जघन 'hip', अजिन 'deerskin', विपिन, कानन, वन 'forest', वृजिन 'sin', वेतन 'wages', शासन 'punishment', रत्न 'gem', चिह्न 'mark' and मिथुन 'couple' are neut. मान, 'honour', अभिधान 'name', नलिन 'lotus', शयन 'bed , आसन 'seat', स्थान 'place', भवन 'house', वसन

'cloth', पुलिन 'sandy bank' are both masc. and neut.

भ—स्तम्भः 'pillar', कुम्भः 'pitcher', but जृम्भ 'yawning' is masc. and neut.

म—भीमः 'terrible', सोमः 'moon'. *Exceptions*:—युग्म 'pair', अध्यात्म 'knowledge of soul', रुक्म 'gold', गुल्म 'shrub', कुसुम 'flower', are neut. संग्राम 'fight', आश्रम 'hermitage', क्षौम 'silk', होम 'oblation' are masc. and neut.

य—हयः 'horse', समयः 'time'. *Exceptions* :—हृदय 'heart', इन्द्रिय 'sense organ', गोमय 'cowdung', उत्तरीय 'upper garment', किसलय 'sprout' are neut. मलय 'a mountain', अव्यय 'undying', कषाय 'astringent', अन्वय 'connection' are masc. and neut.

र—अङ्कुरः 'sprout' and क्षुरः 'razor', मित्र when it means the sun. *Exceptions* :—नीर 'water', शरीर 'body', द्वार 'door', तीर 'shore', उदर 'belly', चत्वर 'courtyard', अम्बर 'sky', शिशिर 'dew', यन्त्र 'machine', क्षेत्र 'field', मित्र 'friend', कलत्र 'wife', चित्र 'painting', नेत्र 'eye', अस्त्र, शस्त्र 'weapon'. वस्त्र 'cloth', पत्र 'leaf', छत्र 'umbrella', and सूत्र 'thread', are neut. चक्र 'wheel', वज्र 'thunderbolt', क्षीर 'milk', तिमिर 'darkness', शृङ्गार 'love' are masc. and neut.

ष—वृषः 'bull', वृक्षः 'tree'. *Exceptions*:—पुरीष 'excrement', किल्विष, कल्मष 'sin', पीयूष 'nectar' are neut. विष 'poison', वर्ष 'year' are masc. and neut.

स—वायसः 'crow', वत्सः 'calf', महानसः 'kitchen'. *Exceptions*:—विस 'lotus stalk', साहस 'rashness' are neut. उपवास 'fasting', वास 'residence', मास 'month', मांस 'flesh', कार्पास 'cotton' are masc. and neut.

6. Words formed by the affixes ण, अथु and इमन् are masc.; *e.g.* व्याधः, श्वासः, वेपथुः 'tremor', महिमन, गरिमन; but प्रेमन 'love' is both masc. and neut.

7. Compound words having रात्र, अह्न or अह at the end are masculine; *e.g.* पूर्वरात्रः, सर्वरात्रः; पूर्वाह्णः 'forenoon', मध्याह्नः 'midday', सायाह्नः 'evening' परमाहः, शुभाहः 'auspicious day', एकाहः, but रात्रि in a compound preceded by a number is neuter, *e.g.* द्विरात्रम्, पंचरात्रम, नवरात्रम्; अहन् in a compound, preceded by पुण्य, is neut.; as पुण्याहम 'auspicious day'.

8. The words देव, असुर, आत्मन, स्वर्ग, गिरि,

समुद्र, नख, केश, दन्त, स्तन, भुज, कण्ठ, खड्ग, शर, पङ्क, सूर्य, चन्द्र, वायु, अग्नि, क्रतु, पुरुष, कपोल, गुल्फ, मेघ, दिवस, रश्मि, ऋतु, मान 'measure of corn' and their synonyms are masculine :—

देव 'god', its synonyms—अमरः, विबुधः; विष्णुः हरिः, इन्द्रः, but देवता is fem. and दैवत is neut.

असुर 'demon'—दैत्यः, दानवः।

आत्मन् 'soul'—देही, क्षेत्रज्ञः।

स्वर्ग 'heaven'—त्रिदिवः, नाकः, but द्यौ and त्रिविष्टप are neut.

गिरि 'mountain'—शैलः, पर्वतः, अद्रिः, अचलः।

समुद्र 'sea'—सागरः, सिन्धुः, अर्णवः, अब्धिः।

नख 'nail'—कररुहः, पुनर्भवः।

केश 'hair'—कचः, कुन्तलः, चिकुरः, शिरोरुहः।

दन्त 'tooth'—दशनः, रदः, रदनः।

स्तन 'breast'—कुचः, पयोधरः।

भुज 'arm'—करः, हस्तः, दोः।

कण्ठ 'throat'—गलः, कण्ठः।

खड्ग 'sword'—असिः, करवालः, कृपाणः।

शरः 'arrow'—बाणः, विशिखः, मार्गणः, सायकः, पत्री but, इषुः is both masc. and fem.

सूर्य 'sun'—दिवाकरः, आदित्यः, भास्करः, रविः।

चन्द्रः 'moon'—इन्दुः, शशी, सोमः, विधुः।

वायुः 'air'—पवनः, अनिलः, मारुतः, मरुत।

अग्निः 'fire'—पावकः, अनलः, वह्निः।

क्रतुः 'sacrifice'—अध्वरः, यज्ञः, यागः।

पुरुषः 'person'—नरः, मनुष्यः, लोक, मानवः, जनः, मनुजः।

मेघः 'cloud'—वारिदः, घनः, वलाहकः, जलधरः; but अभ्र is neut.

रश्मिः 'ray'—किरणः, करः; but मरीचि is masc. and fem. दीधिति is fem.

ऋतुः 'season'—ग्रीष्मः, वसन्तः, शिशिरः; but शरद and वर्षा are fem.

9. The words दाराः 'wife', अक्षताः 'whole grain', लाजाः 'fried grain', असवः 'life', गृहाः 'house' are always masc. and plural.

10. The following words are masculine:—गरुत् 'wing', ऋत्विक् 'priest', मुनि, यति, ऋषि 'sage', राशि 'heap', ग्रन्थि joint', क्रिमि 'worm', ध्वनि, शब्द, नाद 'sound', बलि 'offering', कपि 'monkey', ध्वज 'flag', गज 'elephant', मुञ्ज 'a kind of grass', कुन्त 'lance', वात 'air', दूत 'messenger', चूत 'mango', मुण्ड 'head', शिखण्ड 'tail of a peacock', वंश 'family',

अंश 'share', ह्रद 'lake', पथिन् 'road', पल्लव 'twig', कटाह 'kettle', मठ 'temple', मणि 'gem', तरङ्ग 'wave', गन्ध 'smell', मृदङ्ग 'drum', अतिथि 'guest', कुक्षि 'belly', अञ्जलि 'folded palms'.

Exercises.

I. Determine the genders of the following and give reason in each case :—प्राण, पुण्याह, तरु, भय, वर्ष, अभ्र, त्रिरात्र, प्रभव, यज्ञ, मरीचि, बिस, दिन, वसु, पूर्वरात्र, शत्रु, पुष्प, गृह, स्वप्न, उदर and वर्षा ।

II. Correct, giving reason in each case :— मम मित्रः अत्यन्तं साधुः । अयं दारुः कठिनः । तस्मिन् किम् गुणाम् अस्ति । इदम् शरम् कस्य विद्यते । आकाशे मेघम् दृश्यते । अयं कुसुमः सुन्दरः । शरद मनोरमः भवति । पाषाणे कर्दमं नास्ति । तस्य दाराया रूपः न विद्यते । यतो धर्मम् ततो जयम् ।

III. Translate into Sanskrit:—

These trees have got beautiful flowers. Hearing that news his face turned pale. I asked him three questions, but he could not answer any one of them. His arms and hair were long, but finger-nails were short. The water of this lake is dirty, but many lotuses grow in it. He who knows God has no fear from any body. All virtues reside in a saint. What is the time by your watch?

B.—Feminine Words.

(स्त्रीलिङ्गम्)

103. The following words are feminine:—

1. Verbal derivatives formed by the affixes ति (क्तिन्), are feminine; *e.g.* मतिः, गतिः, कृतिः, भक्तिः, नतिः, शान्तिः ।

2. Words formed by the terminations अनि, ऊ, मि, नि and ई are fem., *e.g.* अनि—अवनिः, but अशनि 'thunder bolt', अरणि 'wood' are masc. and fem. ऊ—चमूः 'army'. मि, नि—भूमिः, ग्लानिः. हानिः. but वह्निः and अग्निः are masc. योनिः, श्रेणिः 'line', उर्मिः 'wave' are masc. and fem. ई –लक्ष्मीः, तरीः, तन्त्रीः ।

3. Words of one vowel, ending in ई and ऊ are feminine, *e.g.* धीः, भीः, श्रीः, भूः ।

4 Words formed by the affix ता (तल्) are feminine, *e.g.* मृदुता, लघुता, नम्रता ।

5. Words formed by the affixes आ and ई are feminine, *e.g.* शोभा, जरा नदी, ब्राह्मणी ।

6. All the numerals from विंशति 'twenty', to नवनवति 'ninety-nine' are feminine, *e.g.* विंशतिः, त्रिंशत्, षष्टिः, नवतिः ।

7. The words अप् 'water', सुमनस् 'flower', समा 'year', सिकता 'sand', वर्षा 'rainy season' are fem. and are used in plural only.

8. The words expressive of तिथि 'lunar day' are feminine, *e.g.* प्रतिपत् , तृतीया, षष्ठी एकादशी, पूर्णिमा, अमावस्या ।

9. The words विद्युत् 'lightning', निशा 'night', वल्ली 'creeper', वीणा 'lute', दिक् 'quarter', भू 'earth', नदी 'river', ह्री 'shyness', वनिता 'woman' and their synonyms are feminine :—

विद्युत्—तडित्, सौदामिनी, चंचला ।

निशा—रजनी, यामिनी, रात्रिः, शर्वरी, क्षपा, विभावरी ।

वल्ली—लता, व्रततिः ।

वीणा—वल्लकी, विपंची ।

दिक्—आशा, काष्ठा ।

भू—भूमिः, पृथिवी, अचला, धरा, धरित्री, मेदिनी, वसुधा

नदी—सरित्, तरङ्गिनी, आपगा, तटिनी but स्रोतस् and यादस् are neuter.

ह्री—लज्जा, व्रीडा, त्रपा । वनिता—योषित् ।

10. Words ending in ऋ such as, मातृ, दुहितृ, स्वसृ 'sister', पोतृ 'priest', नान्दृ 'husband's sister' are feminine.

11. The following words are feminine : स्रज् 'garland', त्वच् 'skin', वाच् 'word', वेणि 'braided

hair', तारा 'star', ज्योत्स्ना 'moonlight'. भास् 'light', उपानह् 'shoe', वेदि 'altar', खनि 'mine', रुचि 'lustre', प्रावृष् 'rainy season', अङ्गुलि-ली 'finger', कटि-टी 'waist', धूलि 'dust', केलि 'sport', रुचि, सम्पद्, विपद्, आपद्, संसद् 'assembly', क्षुध् 'hunger', समिध् 'fuel', भ्रुकुटि 'frown', उषस् 'dawn'.

Exercises

1. Determine the genders of following giving reason in each case :—

पूर्णिमा, चत्वारिंशत्, शान्ति, आशा, त्रिलोकी, भीः, वह्नि, स्रोतस्, योषित्, गीः, अप्, त्वच्, तडित, ननान्द, त्वरा।

2. Correct, giving the reason in each case:—

वर्षायां भेकाः शब्दायन्ते। अयं स्रोतः वेगेन प्रवहति। निशा प्रभातम् भवति। रामः अनेन दिशा वनं गतः। वद्या कदापि न सुलभम्।

3. Translate into Sanskrit :—

Twenty boys and thirty girls were present in that meeting. The night is over; the dawn has appeared. Do not go to the river at night. In a full moon night I went out with my mother. This is the nature of the good that they have friendship with all. In autumn the sky is clear and the stars are very bright at night. This

flower-garland was prepared by Sitā for her husband. The prosperity of good is meant for the poor. The man carries this heavy load to the city.

C. Neuter Words.

(क्लीबलिङ्गम्).

104. The following words are neuter:—

1. Verbal derivatives formed by the affixes अन (ल्युट्) and त (क्त) in the भाववाच्य are neuter, *e.g.*

अन —गमनम, दर्शनम, हसनम्, पानम् ।

त -गतम्, हसितम्, गीतम्, भाषितम् ।

2. Words formed by the Taddhita affixes त्व, ष्यञ्, यत, य, ढक्, यक्, अञ्, अण् and ञ are neuter, *e.g.* बन्धुत्वम, मृदुत्वम्, धावल्यम, स्तेयम् 'theft', सख्यम्, आधिपत्यम, लाघवम, यौवनम्, सौन्दर्यम् ।

3. Words ending in इस् and उस् are neuter, *e.g.* हविस्, सर्पिस्, ज्योतिष्, धनुष्, वपुष्, चक्षुष्, आयुष्; but अर्चिस् 'light' is both neut. and fem.

4. Words ending in अस and मन् having two vowels only are neuter; *e.g.* अस्—पयस्, यशस्, मनस्, तमस्, वक्षस् । मन्—कर्मन्, चर्मन्, वर्मन 'armour' but ब्रह्मन् is both neut. and masc.

5. Words ending in इत्र and त्र are neuter, *e.g.* इत्र—चरित्रम्, खनित्रम्, वहित्रम् त्र—छत्रम्, पत्रम्। *Exceptions*: —छात्रः, पुत्रः, मन्त्रः, वृत्रः 'name of a demon', उष्ट्रः 'camel' are all masc.

a. having ल for their penultimate. *e.g.* कुलम् 'family', कूलम् 'bank', स्थलम्. *Exceptions*:—तूल 'cotton', उपल 'stone', ताल, तरल, कम्बल, वृषल 'a Śudra' are masc. शील, मूल, मङ्गल, कमल, तल, मुसल शूल are neut. and masc.

6. All numerals from शत upwards are neut., *e.g.* शतम्, सहस्रम् etc. but शङ्कु is masc., लक्ष is both neut. and fem.; कोटि is fem.

7. Words denoting fruits and flowers are all neuter, *e.g.* आमलकम्, आम्रम् 'mango', पनसम् 'jack-fruit', but they are masc. in the sense of trees; *e.g.* आम्रः 'mango tree', पनसः 'jack tree', but द्राक्षा 'grapes', हरीतकी are fem. The flowers जाती, मालती, यूथी are fem.

8. The words मुख 'mouth', नयन 'eye' लोह 'iron', वन 'wood', मांस 'flesh', रुधिर 'blood', कार्मुक 'bow', विवर 'hole', जल 'water', हल 'plough', धन 'wealth', अन्न 'food', बल 'strength', पत्तन 'town', रण 'battle', कुसुम 'flower', शुल्व 'copper', with their synonyms are neuter :—

मुख—आस्यम्, आननम, वदनम्, but वक्त्र masc., neut.

नयन—अक्षि, लोचनम, अम्बकम, but नेत्र is m. neut.

वन—विपिनम, अरण्यम्, काननम्, but अटवी fem.

मांस—पिशितम्, पलम्, आमिषम ।

रुधिर—रक्तम्, शोणितम्, क्षतजम् ।

कार्मुक—धनुः, शरासनम् ।

विवर—विलम्, गर्त्तम् ।

जल—सलिलम्, वारि but अप् f.

धन—वित्तम, द्रविणम्, but अर्थ masc.

अन्न—अशनम, भोजनम but ओदन masc.

कुसुम—पुष्पम्, प्रसूनम् ।

9. The following words are neuter:—

a. वियत् 'sky', जगत्, शकृत् 'excrement, पृषत् 'drop of water' (generally plural), यकृत् 'liver'.

b. नवनीत 'butter', अनृत, अमृत, निर्मित, वित्त, चित्त, पित्त 'bile', व्रत, रजत, वृत्त 'circle', पलित 'grey-hair'.

c. श्राद्ध, कुलिश, पीठ 'seat', कुण्ड 'pit', अङ्क 'lap', अङ्ग, दधि, सक्थि, अक्षि, आस्य. आस्पद 'place', आकाश ।

d. बीज, धान्य 'paddy', आज्य 'ghee', शस्य, रूप्य 'silver', काव्य, पण्य, सत्य, अपत्य, मूल्य, मद्य, हर्म्य 'building', सैन्य ।

e. द्वन्द्व 'pair', बर्ह 'peacock's tail', दुःख, बिम्ब 'shadow, image', कुटुम्ब 'relations', कवच 'armour'.

105. The following words are both masc. and fem.—गो 'cow', मणि, यष्टि 'stick', मुष्टि 'handle' शाल्मलि 'silk cotton', त्रुटि 'defect', मसि 'ink', मरीचि 'ray', मृत्यु 'death', कण्डु 'itches', रेणु, रज्जु (at the end of a compound), नाभि 'navel', अशनि, अरणि 'wood', योनि, ऊर्मि 'wave', श्रोणि, दृति 'a leather strap, bellow'.

106. The following words are both masc. and neut.—घृत, भूत 'being', ऐरावत 'elephant', पुस्तक, लोहित 'blood', शृङ्ग 'horn', अर्घ 'price', निदाघ 'summer', उद्यम 'exertion', शल्य, कुञ्ज 'grove', कवच, दर्प, दर्भ, पुच्छ, कबन्ध, औषध, दण्ड, खण्ड, सैन्धव, आकाश, कुश, अङ्कुश, कुलिश, देह, पट्ट, दैव, मधु, सीधु, सानु, कमण्डलु, कण्टक, मोदक, पिनाक, कपाट, कीट, रण, तोरण, स्वर्ण, चरण, तृण, विषाण, यूथ, नलिन, पुलिन, शयन, आसन, भवन, वसन, विमान, वितान, 'canopy', द्वीप, कुसुम, आश्रम, चक्र, वज्र, क्षेम, सार, शिशिर, कन्दर, मास, कुण्डल, उत्पल, पात्र, सूत्र।

Exercises.

1. Determine the genders of the following and give reasons for your answer:—

वज्र, आम्र, स्वर्ण, प्रतिदिन, चर्मन्, अयस् , लक्ष, घृत, पुस्तक, गृह, अशनि, पात्र, छत्र, आजि, कम्बल, बीज, मसि, मृत्यु, मधु, and देह।

2. Correct the following giving reason:—

रावणः रामस्य अमित्रम् आसीत्। सूर्याचन्द्रमसौ द्वौ चक्षुषौ। तस्य वक्षः अतीव विशालः। मधुरां दधि, मधुरान् द्राक्षान् च भुङ्क्ष्व, नायम् कर्म्मः तव योग्यः। रमणीयः यौवनः कस्य न प्रियः। मम मित्रः शीतलः पयः न पिबति। तडागस्य वारि अतीव निर्म्मला। ह्रदे पद्मः जायते। मधुरः आम्रः कस्मै न रोचते।

3. Translate into Sanskrit :—

How many flowers and fruits are in the basket? I shall pass this fine morning in the mango-garden. Indra had a thousand eyes and performed a hnndred sacrifices. The sun and the moon are said to be the two eyes of Brahma. His spotless fame spread far and wide in the country. Take this bow and go straight to the forest The shop-keeper had a fat body and so he could not move from his seat. Leaves fall down in autumn easily and grow in spring. Blood came out from his finger which was cut with a knife. Beauty produces love, but cleanliness preserves it. Friendship begets friendship. Life is short, but art is long.

2. Feminine affixes.

स्त्रीप्रत्यय

107. Feminine affixes are आ (टाप्, डाप्, चाप्), ई (ङीप्, ङीष्, ङीन्) ऊ (ऊङ्) and ति, and feminine bases are formed by their addition to the masculine.

a. Before the affix ई—

(*i*) Bases ending in consonants assume that form which they do before the acc. pl. termination, *e.g.* उदच्—उदीची, राजन्—राज्ञी, श्वन्—शुनि, विद्वस्—विदुषी.

(*ii*) The last vowel of the bases ending in अ is dropped, *e.g.* हंस—हंसी, पुत्री, but मृदु—मृद्वी.

(*iii*) If a base ends in य (which is a part of a *Taddhita* affix) that य is dropped, *e.g.* गार्ग्य—गार्गी।

(*iv*) The Present and Future participles admit the augment न् (Vide 85 a,b.)

108. The words of the *Ajadi* group and *Pratipadikas* ending in अ take आ in the femenine[1],

---

1. अजाद्यतष्टाप् IV. 1. 4.

e.g. (*i*) अजः—अजा, अश्वा 'mare', कोकिला, बाला, etc. (*ii*) चतुरः—चतुरा, चपलः—चपला. But शूद्र takes आ when class is meant and it is not preceded by महत्[1], *e.g.* शूद्रा 'a woman' of 'Śudra class'; but शूद्री 'wife of a Śudra,' महाशूद्री ।

a. But the *Pratipadika* ending in क (member of a termination) change the preceding अ to इ[2], *e.g.* कारकः—कारिका, पाचिका, नायिका, परिव्राजिका. *Exceptions*:-अधित्यका 'table land', उपत्यका, कन्यका; and पुत्रका or पुत्रिका, वर्त्तका or वर्त्तिका.

109. A *Pratipadika* ending in short ऋ or न् forms its feminine in ई[3], *e.g.* कर्तृ—कर्त्री, धात्री, हन्त्री; मनस्विन्—मनस्विनी, युवन् + ई (107. a) = यूनन् + ई = यूनी, राज्ञी, नाम्नी.

110. ई is added in the feminine of the bases ending in अ, if the affixes be 1. टित्, 2. ढ, 3. अण्, 4. अञ्, 5. द्वयसच्, 6. दघ्नच्, 7. मात्रच्, 8. तयप्, 9. ढक्, 10. ढञ्, 11. कञ्, 12. क्वरप्; *e.g.* वनेचरः—

---

1. शूद्रा चामहत्पूर्वा जाति Var. 2. प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यात इदाप्यसुपः VII. 3. 44. 3. ऋन्नेभ्यो ङीप IV. 10. 5.

वनेचरी, सेनाचरी; 2. वैनतेयः (Garuḍa)—वैनतेयी, गाङ्गेयी, सारमेयी; 3. कुम्भकारः—कुम्भकारी; 4. तापसी; 5. जानुद्वयसी; 6. जानुदघ्नी; 7. जानुमात्री 'knee-deep', 8. चतुष्टयी, दशतयी; 9. धार्मिकी; 10. मासिकी, लावणिकी, 11. यादृशी, तादृशी; 12. नश्वरी, गत्वरी।

111. Bases ending in अ and denoting a *class* (except *Ajadi* group) form their feminines in ई[1], *e.g.* सिंहः—सिंही, मृगी, हरिणी, हंसी, काकी. But those having a penultimate य except हय, गवय, मुकय, मनुष्य, and मत्स्य, take आ; *e.g.* वैश्या, but हयी, मत्सी, मनुषी.

112. Bases formed by the affixes having an indicatory ष् and the words included in the गौरादि group form their feminines in ई[2], *e.g.* नर्त्तक—नर्त्तकी, रजकी, खनकी; गौरी, सुन्दरी, सूरी, अगस्ती।

113. Words ending in अ and expressing the stage of life except the last (वृद्धत्व) take the fem.

---

1. जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् IV. I. 63. 2. षिद्गौरादिभ्यश्च IV. 1. 41.

affix ई, *e.g.* कुमारी, किशोरी, वधूटी, but वृद्धा, स्थविरा, and शिशु।

114. Bases in अ denoting a class take the fem. affix ई when a *wife* is meant[2]; *e.g.* गोपस्य स्त्री गोपी, (गोपा तु गोपकन्या) ब्राह्मणी, शूद्री, नापिती, क्षत्रियी; but देवदत्ता, गोपालिका।

a. The bases इन्द्र, वरुण, भव, etc., take the augment आन् before the affix ई when a *wife* is meant[3], *e.g.* इन्द्राणी, वरुणानी, भवानी, हिमानी, अरण्यानी 'extensive forest', यवानी 'bad barley', यवनानी 'Greek script'.

b. मातुल, उपाध्याय, *optionally* take आन[4], *e.g.* मातुलानी or मातुली, उपाध्यायानी or उपाध्यायी।

c. Bases आचार्य, क्षत्रिय follow this rule *Optionally* when matrimonial relation is not intended, while ब्रह्मन् rejects न् before अन्, *e.g.* आचार्यानी,

---

1. वयसि प्रथमे IV. 1. 20. 2. पुंयोगादाख्यायाम् IV. 1. 48.

3. इन्द्र-वरुण-भव-शर्व-रुद्र-मृड-हिमा-रण्य-यव-यवन-मातुलाचार्या-णाम् आनुक्. IV. 1. 49. 4. उपाध्यायमातुलाभ्यां वा।

आचार्या 'female teacher,' क्षत्रियाणी, क्षत्रिया 'a Kṣatriya lady,' ब्रह्माणी (ब्रह्मणो जाया).

115. Base पति takes the augment न् before fem. affix ई when *participation in the merit of sacrifices* performed by him is implied[1], *e.g.* पति-पत्नी, वशिष्ठस्य पत्नी (वशिष्ठानुष्ठितयज्ञफलभोक्त्री). But ग्रामस्य पतिः (*f.*) इयं ब्राह्मणी ।

a. When पति is the final member of a compound it *optionally* remains unchanged[2] except when preceded by समान, एक, वीर, भ्रातृ, पुत्र, etc.[3], *e.g.* गृहपति or गृहपत्नी, but सपत्नी, वीरपत्नी, पुत्रपत्नी, etc.

b. The words अन्तर्वत् and पतिवत् take the augment न् before the fem. affix ई[4], *e.g.* अन्तर्वत्नी, 'pregnant woman', पतिवत्नी.

116. Bases ending in मत्, वत्, तवत्, वस् or ईयस् form their feminines with ई, *e.g.* बुद्धिमत्—बुद्धिमती, लज्जावती दृष्टवती, विद्वस्—विदुषी, प्रेयसी, etc.

---

1. पत्युर्नो यज्ञसंयोगे । IV. 1. 33. 2. विभाषा सपूर्वस्य IV. 1. 34.

3. नित्यं सपत्न्यादिषु I. IV. 35. 4. अन्तर्वत्पतिवतोर्नुक् । IV. I. 32.

a. The feminine of the *Present Participle* of the first conjugation is made from the strong masc. stem in अन्त्; that of the second conjugation from the weak stem in अत्; *e.g.* भवत्—भवन्ती, तुदन्ती, दीव्यन्ती, चोरयन्ती; but जुह्वती, युञ्जति, सुन्वती, कुर्वती, क्रीणती. (vide 85 *a.*)

b. The feminine of the *Future Participle* is formed like the present participle of the first conjugation, *e.g.* भविष्यन्ती, करिष्यन्ती।

117. Bases ending in वन् and also a compound ending in a word so formed take fem. affix ई and र is substituted for न्[1], *e.g.* पीवन्--पीवरी, धीवन्—धीवरी, अतिधीवरी, पारदृश्वरी।

118. Bases ending in इ *optionally* take the fem. affix ई, *e.g.* श्रेणी, श्रेणिः; रात्री, रात्रिः; रजनी, रजनिः; but सखि has सखी only.

a. But those derived from the affix क्ति do not take ई, except शक्ति and पद्धति which *optionally* take ई; *e.g.* गतिः, मतिः, बुद्धिः, but शक्तिः or शक्ती।

---

1. वनोरच। IV. 1. 7.

119. Adjectives ending in उ[1] not preceded by a conjunct consonant,[2] except खरु take fem. affix ई *optionally*, *e.g.* मृदुः or मृद्वी, साधुः or साध्वी, लघुः or लघ्वी; but पाण्डुः।

120. Bases ending in उ not preceded by य and denoting mankind take the fem. aff. ऊ[3]; *e.g.* कुरूः, ब्रह्मबन्धूः, but अध्वर्युः।

a. The bases रज्जु, धेनु, etc. do not take ऊ,[4] *e.g.* रज्जुः, धेनुः, आखुः, हनुः, कमण्डलुः।

b. The base तनु takes the fem. affix ऊ *optionally*, *e.g.* तनूः or तनुः, चञ्चूः or चञ्चुः।

121. The base युवन् etc. take the fem. affix ति, before which the final न् is dropped, *e.g.* युवतिः।

Exercises.

1. Give the feminines of — महाराज, सम्राज्, युवराज, श्वा, पितामहः, मानुषः, मनुष्यः, पौत्रः, अनुजः, सहचरः, कोकिलः, हरिणः, सुन्दर, मलिन, मृदु, लघु, कृष्ण, हरित, तरुण, यवनः, महान्, अश्वः, शूद्रः, नायकः, गाङ्गेयः, रजकः, कुमारः, गोपः, मातुलः, आचार्यः, क्षत्रियः, अन्तर्वत्, बुद्धिमत्, उच्छलत्, कुर्वत्, शासत्, करिष्यत्, विद्वान्, शुश्रुवान्, पीवन्,

---

1. वोतो गुणवचनात्। IV. 1. 44. 2. खरुसंयोगोपधान्न। Vart.
3. ऊङुतः। IV. 166. 4. अप्राणिजातेश्चरज्ज्वादीनामुपसंख्यानम्।

2. Point out the difference between पति and पत्नी, आचार्या and आचार्यानी, यवनी and यवनानी, नागी and नागा, शूद्री and शूद्रा ।

3. Substitute *one word* for each of the following phrases:—

अनुचरति या सा । एकः पतिः यस्याः सा । गर्भिणी नारी । पाणिग्रहीतः यस्याः सा ।
पारिणयेन पाणिः गृहीतः यस्याः सा ।

4. Correct the following :—

कुमारि इन्दुमती सखि सुनन्दामाह । एकपतीनां नारीणां कीदृशं हृदयं प्रीतिः विद्यते । नगरी चेयं बहुश्रीश्वरा । सर्वाः एता वीरपतयः । नाहं आचार्यानी परं आचार्या एव, तत् कथं ते पाठयामि । वत्स ! कथं अजीं नयसे हरिणीं, माहिषीं वा नय । गौरां नाहं कामये, विद्वांसं, विनीतं भार्यां प्रार्थये । नैषा इन्द्री इव रूपवान् नवा कामपत्नी इव भुवनमोहनम् अस्ति ।

5. Translate into Sanskrit :—The young woman works hard to earn her living. The queen was pleased to hear the news. The princess gave prizes to the successful girls. His brother's wife is ill. A beautiful and tender-aged girl was singing there. The heroines of Kālidāsa are most attractive. The teacheress taught my daughter. A Kṣatriya lady was seen fighting in the battle. A woman should treat her co-wives as friends. The washer-woman is washing the clothes. That old woman is the owner of this house.

CHAPTER VI.

Conjugation of Verbs.

122. Sanskrit verbs are divided into *ten classes* or *conjugations* according to modifiica-tions they undergo before terminations; *viz.*, I. भू class or भ्वादि, II. अद् class or अदादि, III. हु class or जुहोत्यादि IV. दिव् class or दिवादि, V. सु class or स्वादि, VI. तुद् class or तुदादि, VII. रुध् class or रुधादि, VIII. तन class or तनादि, IX. क्री class or क्र्यादि, X. चुर् class or चुरादि.

a. Those roots which originally exist in the language are called *primitive* and those which are derived form another root or noun are called *derivative*; *e.g.* भू . भावय ।

b. Sanskrit verbs are inflected in six tenses and four moods, called *Lakāras.* They are: (1) Tenses :— लट् 'present', लङ् 'imperfect', लिट् 'perfect', लुङ् 'aorist', लुट् 'first future', लृट् 'second future'; (2) Moods:— लोट् 'imperative',

विधिलिङ् 'potential', आशीर्लिङ् 'benedictive', लृङ् 'conditional'.[1]

c. The verbs take two sets of personal terminations called (1) परस्मैपद and (2) आत्मनेपद. Some roots take only परस्मै०, some आत्मने०, and others both.[2] Several roots change their Pada when preceded by certain prepositions.

d. Each tense or mood has *three numbers:* singular, dual and plural; and *three persons:* first, second and third.[3]

123. The verbs, that govern no objects, are callad अकर्मक 'intransitive', *e.g.* अश्वः धावति;

1 In Sanskrit they are respectively called (*i*) वर्तमान, अनद्यतन भूत, परोक्षभूत, भूत, अनद्यतन भविष्यत्, भविष्यत्, (*ii*) आज्ञा, विधि, आशीः, संकेत। लेट् 'subjunctive' is found in the Veda only.

2. When the result of the action accrues to the agent the आत्मने० (for self) is to be used, and when it does to some one else the परस्मै० (for another) should be used.

3. When the verb has for its subject अस्मद् exprressed or understood it is in the 'first person', when युष्मद्, it is in 'second person'; and with all other words (भवत् included) in 'third person'.

while those, that govern an object, are called सकर्मक 'taransitive'; *e.g.* शिष्यः गुरुं पृच्छति.

a. The verbs take *three voices*, *viz.*, active, passive and impersonal.

1. Active Voice (कर्तृवाच्य) is that in which the nom. takes the terminations of the first class the acc. of the second, and the verb agrees with the nom. in number and person; *e.g.* सः पुस्तकं पठति, त्वं पुस्तकं पठसि, वयं पुस्तकं पठामः।

2. Passive Voice (कर्मवाच्य) is that in which the nom. takes the terminations of the third class, acc. of the first, and the verb agrees with the acc. in number and person and takes the *Atmanepada* only ; *e.g.* शिष्येण गुरुः पृच्छ्यते, त्वं पृच्छ्यसे, वयं पृच्छ्यामहे ।

3. Impersonal or Intransitive-passive[1] voice is that in which the nom. takes the terminations of the third class and the verb

1. Intrasitive verbs take this voice and the transitives take passive voice.

has no object and takes *only Atmanepada in third person sing.*; *e.g.* तेन स्थीयते, युवाभ्यां स्थीयते, अस्माभिः स्थीयते.

124. In four *Lakāras, viz.*, Present, Imperfect, Imperative and Potential, the roots admit certain insertions (विकरण), according to their respective classes, before the personal terminations. For these peculiar modifications they are called *Conjugational*[1] or *Special tenses and moods.*

In the other Lakāras the terminations are joined on to the unmodified roots. So they are called *Non-conjugational* or *General* tenses and moods.

a. The ten classes are divided into *two groups.* In the *first*, comprising the first, fourth, sixth and tenth classes, the base *ends in* अ and remains *unchanged* throughout.

In *the second group*, comprising all the remaining (II, III, V, VII, VIII, IX) classes the base does not end in अ and is *changeable.*

---

1. The Conjugation विकरण is applied only in these tenses and moods. The modified form is called *base* (अङ्ग).

ACTIVE VOICE.

Conjugational Tenses and Moods.

(Pr. Impf. Ipv. Pot.)

A. First Group.

Roots with unchangeable bases.

(I, IV, VI, X th classes)

125. Following personal terminations are applied to the roots of the first group :—

1. *Present* (लट्).

		परस्मैपद			आत्मनेपद		
		Sing.	Dual.	Pl.	Sing.	Dual.	Pl.
प्र०	3.	ति	तस्	अन्ति	ते	इते	अन्ते
म०	2.	सि	थस्	थ	से	इथे	ध्वे
उ०	1.	मि	वस्	मस्	इ	वहे	महे

2. *Imperfect* (लङ्).

प्र०	3.	त्	ताम्	अन्	त	इताम्	अन्त
म०	2.	स्	तम्	त	थास्	इथाम्	ध्वम्
उ०	1.	अम्	व	म	इ	वहि	महि

3. *Imperative* (लोट्).

प्र०	3.	तु	ताम्	अन्तु	ताम्	इताम्	अन्ताम्

2.	—[1]	तम्	त	स्व	इथाम्	ध्वम्
1.	आनि	आव	आम	ऐ	आवहै	आमहै

4. *Potential* (विधिलिङ्).

3.	ईत्	ईताम्	ईयुः	ईत	ईयाताम्	ईरन्
2.	ईः	ईतम्	ईत	ईथाः	ईयाथाम्	ईध्वम्
1.	ईयम्	ईव	ईम	ईय	ईवहि	ईमहि

Formation of the Base.

126. *1. First* or *Bhu class* adds अ[2] to the last letter of the root. Before this अ the final vowel[3] (short or long) and the penultimate short vowel of the root is *gunated*; *e.g.* जी + अ = जे + अ = जय, जयति; बुध् + अ = बोध् + अ = बोध, बोधति; भू + अ = भो + अ = भव, भवति ।

2. Fourth or *Div class* adds य[4] to the root before the terminations, the radical vowel undergoing no change; *e.g.* कुप् + य = कुप्य, कुप्यति,

1 तात् is optionally used in the sense of benedictive.

2 कर्त्तरि शप् । III. I. 68. 3. It is accented.

4. दिवादिभ्यः श्यन् । III. 1. 69.

दिव् + य = दीव्य, दीव्यति (irregular).

3. *Sixth* or *Tud class* adds अ[1] to the root. Before this अ penulimate vowel remains unchanged and the final इ, उ short or long and ऋ, ॠ change to इय्, उव्, रिय् and इर् respectively; *e.g.* तुद् + अ = तुद, तुदति; रि + अ = रिय, रियति; धु + अ = धुव, धुवति; मृ + अ = म्रिय, म्रियते; गॄ + अ = गिर, गिरति ।

4. *Tenth* or *Cur class* adds अय[2] to the root. Before अय a final vowel takes Vṛiddhi and the penultimate short vowel (except अ) takes Guṇa; *e.g.* चुर् + अय = चोरय, चोरयति, भू + अय = भावय, भावयति, but कामयति ।

127. *a.* The preceding अ is lengthened before a conjugational termination beginning with a semivowel; *e.g.* भवामि, नयामः, गच्छावः

b. The final अ is dropped before terminations beginning with अ; *e.g.* भव + अन्ति = भवन्ति.

128. An *augment* अ is prefixed to the roots

---

1. तुदादिभ्यः शः । III. 1. 77. 2. चुरादिभ्यो णिच् । III. 1. 25.

in the Imperfect.[1] It becomes आ before roots beginning with vowels and takes Vṛiddhi with it ; *e.g.* अभवत् ईक्ष् — ऐक्षत, उक्ष्—औक्षत्. ऋच्छ्— आर्च्छत्।

a. When a root has a preposition prefixed to it, the augment is added to the root before the preposition; *e.g.* प्र—भू, प्राभवत्।

129. **PARADIGMS.**

First or Bhu Class.

भू 'be'.

परस्मैपद लट् 'Present'. आत्मनेपद

	S.	D.	P.	S.	D.	P.
3.	भवति	भवतः	भवन्ति	भवते	भवेते	भवन्ते
2.	भवसि	भवथः	भवथ	भवसे	भवेथे	भवध्वे
1.	भवामि	भवावः	भवामः	भवे	भवावहे	भवामहे

लङ् 'Imperfect'.

अभवत्	अभवताम्	अभवन्	अभवत	अभवेताम्	अभवन्त
अभवः	अभवतम्	अभवत	अभवथाः	अभवेथाम्	अभवध्वम्
अभवम्	अभवाव	अभवाम	अभवे	अभवावहि	अभवामहि

1. Also in Aorist and Conditional.

लोट् 'Imperative'.

भवतु	भवताम्	भवन्तु	भवताम्	भवेताम्	भवन्ताम्
भव	भवतम्	भवत	भवस्व	भवेथाम्	भवध्वम्
भवानि	भवाव	भवाम	भवै	भवावहै	भवामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

भवेत्	भवेताम्	भवेयुः	भवेत	भवेयाताम्	भवेरन्
भवेः	भवेतम्	भवेत	भवेथाः	भवेयाथाम्	भवेध्वम्
भवेयम्	भवेव	भवेम	भवेय	भवेवहि	भवेमहि

जि 'conquer' परस्मैपद.

लट् 'Present'.

3.	जयति	जयतः	जयन्ति
2.	जयसि	जयथः	जयथ
1.	जयामि	जयावः	जयामः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अजयत्	अजयताम्	अजयन्
2.	अजयः	अजयतम्	अजयत
1.	अजयम्	अजयाव	अजयाम

लोट् 'Imperative'.

3.	जयतु	जयताम्	जयन्तु
2.	जय	जयतम्	जयत
1.	जयानि	जयाव	जयाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	जयेत्	जयेताम्	जयेयुः
2.	जयेः	जयेतम्	जयेत
1.	जयेयम्	जयेव	जयेम

स्मृ 'remember'. परस्मैपद.

लट् 'Present'.

3.	स्मरति	स्मरतः	स्मरन्ति
2.	स्मरसि	स्मरथः	स्मरथ
1.	स्मरामि	स्मरावः	स्मरामः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अस्मरत्	अस्मरताम्	अस्मरन्
2.	अस्मरः	अस्मरतम्	अस्मरत
1.	अस्मरम्	अस्मराव	अस्मराम

लोट् 'Imperative'.

3.	स्मरतु	स्मरताम्	स्मरन्तु
2.	स्मर	स्मरतम्	स्मरत
1.	स्मराणि	स्मराव	स्मराम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	स्मरेत्	स्मरेताम्	स्मरेयुः
2.	स्मरेः	स्मरेतम्	स्मरेत
1.	स्मरेयम्	स्मरेव	स्मरेम

ईक्ष् 'see' आत्मनेपद.

लट् 'Present'.

3.	ईक्षते	ईक्षेते	ईक्षन्ते
2.	ईक्षसे	ईक्षेथे	ईक्षध्वे
1.	ईक्षे	ईक्षावहे	ईक्षामहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	ऐक्षत	ऐक्षेताम्	ऐक्षन्त
2.	ऐक्षथाः	ऐक्षेथाम्	ऐक्षध्वम्
1.	ऐक्षे	ऐक्षावहि	ऐक्षामहि

लोट् 'Imperative'.

3.	ईक्षताम्	ईक्षेताम्	ईक्षन्ताम्
2.	ईक्षस्व	ईक्षेथाम	ईक्षध्वम्
1.	ईक्षै	ईक्षावहै	ईक्षामहै

लङ् 'Potential'.

3.	ईक्षेत	ईक्षेयाताम्	ईक्षेरन्
2.	ईक्षेथाः	ईक्षेयाथाम्	ईक्षध्वम्
1.	ईक्षेय	ईक्षेवहि	ईक्षेमहि

बुध् 'know' परस्मैपद.

लट् 'Present'.

3.	बोधाति	बोधतः	बोधन्ति
2.	बोधासि	बोधथः	बोधथ
1.	बोधामि	बोधावः	बोधामः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अबोधत्	अबोधताम्	अबोधन्
2.	अबोधः	अबोधतम्	अबोधत
1.	अबोधम्	अबोधाव	अबोधाम

लोट् 'Imperative'.

3.	बोधतु	बोधताम्	बोधन्तु
2.	बोध	बोधतम्	बोधत
1.	बोधानि	बोधाव	बोधाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	बोधेत	बोधेताम्	बोधेयुः
2.	बोधेः	बोधेतम्	बोधेत
1.	बोधेयम्	बोधेव	बोधेम

Fourth or Div Class.

दिव्[1] 'shine, play' परस्मैपदी.

लट् 'Present'.

3.	दीव्यति	दीव्यतः	दीव्यन्ति
2.	दीव्यसि	दीव्यथः	दीव्यथ
1.	दीव्यामि	दीव्यावः	दीव्यामः

1. Roots ending in र् and व् lengthen their penultimate (simple) vowel before consonant terminations.

लङ् 'Imperfect'.

3.	अदीव्यत्	अदीव्यताम्	अदीव्यन्
2.	अदीव्यः	अदीव्यतम्	अदीव्यत
1.	अदीव्यम्	अदीव्याव	अदीव्याम

लोट् 'Imperative'.

3.	दीव्यतु	दीव्यताम्	दीव्यन्तु
2.	दीव्य	दीव्यतम्	दीव्यत
1.	दीव्यानि	दीव्याव	दीव्याम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	दीव्येत्	दीव्येताम्	दीव्येयुः
2.	दीव्येः	दीव्येतम्	दीव्येत
1.	दीव्येयम्	दीव्येव	दीव्येम

विद् 'exist' आत्मने०

लट् 'Present'.

3.	विद्यते	विद्येते	विद्यन्ते
2.	विद्यसे	विद्येथे	विद्यध्वे
1.	विद्ये	विद्यावहे	विद्यामहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अविद्यत	अविद्येताम्	अविद्यन्त
2.	अविद्यथाः	अविद्येथाम्	अविद्यध्वम्
1.	अविद्ये	अविद्यावहे	अविद्यामहे

लोट् 'Imperative'.

3.	विद्यताम्	विद्येताम्	विद्यन्ताम्
2.	विद्यस्व	विद्येथाम्	विद्यध्वम्
1.	विद्यै	विद्यावहै	विद्यामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	विद्येत	विद्येयाताम्	विद्येरन्
2.	विद्येथाः	विद्येयाथाम्	विद्येध्वम्
1.	विद्येय	विद्येवहि	विद्येमहि

जॄ[1] 'grow old' परस्मै०

3.	जीर्यति	जीर्यतः	जीर्यन्ति
2.	जीर्यसि	जीर्यथः	जीर्यथ
1.	जीर्यामि	जीर्यावः	जीर्यामः etc.

Sixth or Tud Class.

तुद् 'pain' उभय०

परस्मै० लट् 'Present'.

3.	तुदति	तुदतः	तुदन्ति
2.	तुदसि	तुदथः	तुदथ
1.	तुदामि	तुदावः	तुदामः

---

1. Penultimate or final ऋ or ॠ of a root is changed to इर् if there is no Guna or Vriddhi.

लङ् 'Imperfect'.

3.	अतुदत्	अतुदताम्	अतुदन्
.	अतुदः	अतुदतम्	अतुदत
1.	अतुदम्	अतुदाव	अतुदाम

लोट् 'Imperative'.

3.	तुदतु	तुदताम्	तुदन्तु
2.	तुद	तुदतम्	तुदत
1.	तुदानि	तुदाव	तुदाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	तुदेत्	तुदेताम्	तुदेयुः
2.	तुदेः	तुदेतम्	तुदेत
1.	तुदेयम्	तुदेव	तुदेम

आत्मने० लट् 'Present'.

3.	तुदते	तुदेते	तुदन्ते
2.	तुदसे	तुदेथे	तुदध्वे
1.	तुदे	तुदावहे	तुदामहे, etc.

क्षिप् 'throw' उभय०

आत्मने० लट् 'Present'.

3,	क्षिपते	क्षिपेते	क्षिपन्ते
2.	क्षिपसे	क्षिपेथे	क्षिपध्वे
1.	क्षिपे	क्षिपावहे	क्षिपामहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अक्षिपत	अक्षिपेताम्	अक्षिपन्त
2.	अक्षिपथाः	अक्षिपेथाम्	अक्षिपध्वम्
1.	अक्षिपे	अक्षिपावहि	अक्षिपामहि

लोट् 'Imperative'.

3.	क्षिपताम्	क्षिपेताम्	क्षिपन्ताम्
2.	क्षिपस्व	क्षिपेथाम्	क्षिपध्वम्
1.	क्षिपै	क्षिपावहै	क्षिपामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	क्षिपेत	क्षिपेयाताम्	क्षिपेरन्
2.	क्षिपेथाः	क्षिपेयाथाम्	क्षिपेध्वम्
1.	क्षिपेय	क्षिपेवहि	क्षिपेमहि

परस्मै० लट् 'Present'.

3.	क्षिपति	क्षिपतः	क्षिपन्ति
2.	क्षिपसि	क्षिपथः	क्षिपथ
1.	क्षिपामि	क्षिपावः	क्षिपामः etc.

Tenth or Cur Class.

चुर् 'steal' उभय०

परस्मै० लट् 'Present'.

3.	चोरयति	चोरयतः	चोरयन्ति

2.	चोरयसि	चोरयथः	चोरयथ
1.	चोरयामि	चोरयावः	चोरयामः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अचोरयत्	अचोरयताम्	अचोरयन्
2.	अचोरयः	अचोरयतम्	अचोरयत
1.	अचोरयम्	अचोरयाव	अचोरयाम

लोट् 'Imperative'.

3.	चोरयतु	चोरयताम्	चोरयन्तु
2.	चोरय	चोरयतम्	चोरयत
1.	चोरयाणि	चोरयाव	चोरयाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	चोरयेत्	चोरयेताम्	चोरयेयुः
2.	चोरयेः	चोरयेतम्	चोरयेत
1.	चोरयेयम्	चोरयेव	चोरयेम

आत्मने० लट् 'Present'.

3.	चोरयते	चोरयेते	चोरयन्ते
2,	चोरयसे	चोरयेथे	चोरयध्वे
1.	चोरये	चोरयावहे	चोरयामहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अचोरयत	अचोरयेताम्	अचोरयन्त
2.	अचोरयथाः	अचोरयेथाम्	अचोरयध्वम्
1.	अचोरये	अचोरयावहि	अचोरयामहि

लोट् 'Imperative'.

3.	चोरयताम्	चोरयेताम्	चोरयन्ताम्
2.	चोरयस्व	चोरयेथाम्	चोरयध्वम्
1.	चोरयै	चोरयावहै	चोरयामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	चोरयेत	चोरयेताम्	चोरयेरन्
2.	चोरयेथाः	चोरयेयाथाम्	चोरयेध्वम्
1.	चोरयेय	चोरयेवहि	चोरयेमहि

Irregular Bases.

130. *A. First* or *Bhu Class.*

1. क्रम् 'step', आ-चम् 'sip', गुह् 'conceal', ष्ठिव् 'spit', lengthen their vowel; *e.g.* क्रामति, आचामति, ष्ठीवति.

2. गम् 'go' and यम् 'restrain' change their म to च्छ; *e.g.* गच्छति, यच्छति.

3. स्था 'stand', पा 'drink', घ्रा 'smell', are reduplicated with इ, *e.g.* तिष्ठति, पिबति, जिघ्रति.

4 दंश् 'bite', रञ्ज् 'dye', सञ्ज् 'adhere', drop their nasal; *e.g.* दशति, रजति or रजते, सजति.

5. दृश् 'see', ध्मा 'blow', म्ना 'think', दा 'give', become पश्य, धम, मन, यच्छ; *e.g.* पश्यति, धमति, मनति, यच्छति.

6. मृज्, सद्, गुप्, धूप्, ऋ, सृ, bcome मार्ज्, सीद्, गोपाय, धूपाय, ऋच्छ, धाव respectively; *e.g.* मार्जति, सीदति, गोपायति, धूपायति, ऋच्छति, धावति.

B. Fourth or *Div Class.*

1. दम् 'pacify', श्रम् 'be weary', क्षम् 'endure', शम् 'cease', भ्रम् 'roam', तम् 'desire or languish', मद् 'rejoice', lengthen their vowel like दिव्; *e.g.* दाम्यति, श्राम्यति, क्षाम्यति, शाम्यति, भ्राम्यति (भ्रम्यति also), ताम्यति, माद्यति.

2. Roots in ओ, (दो, सो, छो, शो) drop their ओ before य, *e.g.* द्यति, स्यति, छ्यति, श्यति.

3. जन् 'be born' becomes जा, व्यध् 'pierce' takes Samprasāraṇa (विध्) and भ्रंश् drops its nasal; *e.g.* जायते, विध्यति, भ्रश्यति.

C. Sixth or *Tud Class.*

1. कृत् 'cut', मुच् 'loosen', लुप् 'cut', लिप् 'paint', विद् 'find', सिच् 'sprinkle', पिश् 'form', insert a nasal; *e.g.* कृन्तति, मुञ्चति–ते, पिंशति.

2. प्रच्छ् ask', व्रश्च् 'cut', take Samprasāraṇa; भ्रस्ज 'fry', मस्ज् 'bathe', सस्ज् 'go', assimilate their स् to ज्; *e.g.* पृच्छति वृश्चति; भृज्जति-ते, मज्जति, सज्जति.

3. इष् 'wish' becomes इच्छ्; *e.g.* इच्छति.

Exercises.

1. How many voices are there in Sanskrit? Characterise each of them giving illustrations.

2. What is the person of भवत् and why?

3. What do you understand by the term 'Impersonal voice'?

4. Group the ten *Lakaras* and the ten classes of Dhatus. Account for the grouping.

5. Give the rules for the formation of the bases of the roots of the first group.

6. Conjugate fully in the conjugational tenses and moods: क्रम्, यम्, घ्रा, स्था, दंश्, सद्, शम्, दिव्, मद्, जॄ, मुच्, विद् (4th, 6th), सिच्, प्रच्छ्, मस्ज्, इष्, तड्, गण्, etc.

7. Translate into Sanskrit:—

a. He went to the kings' assembly. The smoke issues from the surface of the earth. The kings saw Rāma breaking the bow of Śiva. I did not restrain myself. The gods drank the nector. I wish to see my friend so I take leave of (आ–मन्त्र) you. Śakuntalā sprinkl-

ed the plants and cut off their superfluous branches. From desire springs up (जन्) greed. Let the soldiers fight in single combats. Let him wash his feet to remove his fatigue. Virtue joins one with God. Sitā bade farewel to her companions and went to the forest.

b. One should invest (उप–नी) the son of a Brāhmaṇa when he is six years old. The king should tame (वि–नी) the wild animals. The king set out (प्र–स्था) to his capital. The servant waits upon (उप–स्था) his master. Some one cut the ears of the demon and let him loose (मुच्). A boy having good mother, father and teacher sees (दृश्) his duty well. Virtues are set off (शुभ्) by modesty. Your son interferes in matters (कार्येषु व्याप् 6 A) not his own. The strong should not oppress (पीड्) the weak.

B. SECOND GROUP.

Roots with Changeable Bases.

(II, III, V, VII, VIII, IXth classes.)

131. *The Parasmaipada terminations* of the *Present,*

Imperfect and *Imperative* are the same as for the first group except that the termination for *2nd per. sing. Imperative* is हि. The rest are as follows:—

परस्मैपद विधिलिङ् 'Potential'.

3.	यात्	याताम्	युस्
2.	यास्	यातम्	यात
1.	याम्	याव	याम

आत्मनेपद

	लट् 'Present'.			लङ् 'Imperfect'.		
3.	ते	आते	अते	त	आताम्	अत
2.	से	आथे	ध्वे	थास्	आथाम्	ध्वम्
1.	ए	वहे	महे	इ	वहि	महि

	लोट् 'Imperative'.			विधिलिङ् 'Potential'.
3.	ताम्	आताम्	अताम्	
2.	स्व	आथाम्	ध्वम्	*As for the first group.*
1.	ऐ	आवहै	आमहै	

a. In the *Second group* the terminations are divided into *two*[1] sets, *strong* and *weak*. The base taking the strong terminations is called *strong*

1. Here the accent falls on the strong stem, which is shortened in the weak forms by shifting the accent to the terminations, while in the first group the accent is never on the terminations.

base, while that taking the other *weak base.*

(*i*) The strong terminations are :—

Parasmaipada :—

Sing.	of *all* persons of	*Present and Imperfect.*
Sing.	of *third* person of	*Imperative.*
All numbers of *first* person of		*Imperative.*

Atmanepada :—

All numbers of *first* person of *Imperative.*

(*ii*) *The rest* are weak.[1]

b. Before strong terminations the *penultimate short* and the *final* vowel of the base take their *Guna* substitute.

Formation of the Base.

132. The *Fifth* or *Su* and *Eigth* or *Tan* classes add नु[2] and उ[3] respectively to the roots.

a. The final उ of the base is *optionally dropped* before व् and म् if *not* preceded by a *conjunct* consonant; it is changed to उव् before a *weak* termination beginning with a *vowel*, and to व् in other

1. The vowel of the root or the affix, being accented is strengthened in strong forms, while in the weak, the terminations being accented, it is shortened.

2. स्वादिभ्यः श्नुः । III. 1. 75 3 तनादिकृञ्भ्य उः III. 1. 79.

cases; *e.g.* सुनुवः or सुन्वः; साध्नुवन्ति, तन्वते ।

b. the Imperative 2nd per. sing. हि is dropped after उ *not* preceded by a conjunct consonant; *e.g.* कुरु .

PARADIGMS.

Fifth or Su Class.

सु 'press out' उभय०

परस्मै० लट् 'Present'.

3.	सुनोति	सुनुतः	सुन्वन्ति
2.	सुनोषि	सुनुथः	सुनुथ
1.	सुनोमि	सुनुवः, सुन्वः	सुनुमः, सुन्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	असुनोत्	असुनुताम्	असुन्वन्
2.	असुनोः	असुनुतम्	असुनुत
1.	असुनवम्	असुनुव, असुन्व	असुनुम, असुन्म

लोट् 'Imperative'.

3.	सुनोतु	सुनुताम्	सुन्वन्तु
2.	सुनु	सुनुतम्	सुनुत
1.	सुनवानि	सुनवाव	सुनवाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	सुनुयात्	सुनुयाताम्	सुनुयुः

2.	सुनुयाः	सुनुयातम्	सुनुयात
1.	सुनुयाम्	सुनुयाव	सुनुयाम

आत्मनेपद लट् 'Present'.

3.	सुनुते	सुन्वाते	सुन्वते
2.	सुनुषे	सुन्वाथे	सुनुध्वे
1.	सुन्वे	सुनुवहे, सुन्वहे	सुनुमहे, सुन्महे

लङ् 'Imperfect'.

3.	असुनुत	असुन्वाताम्	असुन्वत
2.	असुनुथाः	असुन्वाथाम्	असुनुध्वम्
1.	असुन्वि	असुनुवहि, असुन्वहि	असुनुमहि, असुन्महि

लोट् 'Imperative'.

3	सुनुताम्	सुन्वाताम्	सुन्वताम्
2.	सुनुष्व	सुन्वाथाम्	सुनुध्वम्
1.	सुनवै	सुनवावहै	सुनवामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	सुन्वीत	सुन्वीयाताम्	सुन्वीरन्
2	सुन्वीथाः	सुन्वीयाथाम्	सुन्वीध्वम्
1.	सुन्वीय	सुन्वीवहि	सुन्वीमहि

आप् 'obtain' परस्मै०

लट् 'Present'.

3.	आप्नोति	आप्नुतः	आप्नुवन्ति

2.	आप्नोषि	आप्नुथः	आप्नुथ
1.	आप्नोमि	आप्नुवः[1]	आप्नुमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	आप्नोत्	आप्नुताम्	आप्नुवन्
2.	आप्नोः	आप्नुतम्	आप्नुत
1.	आप्नवम्	आप्नुव	आप्नुम

लोट् 'Imperative'.

3.	आप्नोतु	आप्नुताम्	आप्नुवन्तु
2.	आप्नुहि[1]	आप्नुतम्	आप्नुत
1.	आप्नवानि	आप्नवाव	आप्नवाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	आप्नुयात्	आप्नुयाताम्	आप्नुयुः
2.	आप्नुयाः	आप्नुयातम्	आप्नुयात
1.	आप्नुयाम्	आप्नुयाव	आप्नुयाम

श्रु (शृ) 'hear' परस्मै०

लट् 'Present'.

3.	शृणोति	शृणुतः	शृण्वन्ति
2.	शृणोषि	शृणुथः	शृणुथ
1.	शृणोमि	शृणुवः, शृण्वः	शृणुमः, शृण्मः

[1] Here उ is preceded by a conjunct consonant.

लोट् 'Imperative'.

3.	शृणोतु	शृणुताम्	शृण्वन्तु
2.	शृणु	शृणुतम्	शृणुत
1.	शृणवानि	शृणवाव	शृणवाम etc.

Eighth or Tan Class.

तन् 'spread' उभयपदी०

परस्मैपद लट् 'Present'.

3.	तनोति	तनुतः	तन्वन्ति
2.	तनोषि	तनुथः	तनुथ
1.	तनोमि	तनुवः, तन्वः	तनुमः, तन्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अतनोत्	अतनुताम्	अतन्वन्
2.	अतनोः	अतनुतम्	अतनुत
1.	अतनवम्	अतनुव, अतन्व	अतनुम, अतन्म

लोट् 'Imperative'.

3.	तनोतु	तनुताम्	तन्वन्तु
2.	तनु	तनुतम्	तनुत
1.	तनवानि	तनवाव	तनवाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	तनुयात्	तनुयाताम्	तनुयुः
2.	तनुयाः	तनुयातम्	तनुयात

1.	तनुयाम्	तनुयाव	तनुयाम

आत्मने० लट् 'Present'.

3.	तनुते	तन्वाते	तन्वते
2.	तनुषे	तन्वाथे	तनुध्वे
1.	तन्वे	तनुवहे, तन्वहे	तनुमहे, तन्महे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अतनुत	अतन्वाताम्	अतन्वत
2.	अतनुथाः	अतन्वाथाम्	अतनुध्वम्
1.	अतन्वि	अतनुवहि, अतन्वहि	अतनुमहि, अतन्महि

लोट् 'Imperative'.

3.	तनुताम्	तन्वाताम्	तन्वताम्
2.	तनुष्व	तन्वाथाम्	तनुध्वम्
1.	तनवानि	तनवाव	तनवाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	तन्वीत	तन्वीयाताम्	तन्वीरन्
2.	तन्वीथाः	तन्वीयाथाम्	तन्वीध्वम्
1.	तन्वीय	तन्वीवहि	तन्वीमहि

कृ[1] 'do' उभय०

---

1. कृ changes to कर् before strong and कुर् before weak terminations. The base drops its उ before व and म of terminations.

परस्मै० लट् 'Present'.

3.	करोति	कुरुतः	कुर्वन्ति
2.	करोषि	कुरुथः	कुरुथ
1.	करोमि	कुर्वः	कुर्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अकरोत्	अकुरुताम्	अकुर्वन्
2.	अकरोः	अकुरुतम्	अकुरुत
1.	अकरवम्	अकुर्व	अकुर्म

लोट् 'Imperative'.

3.	करोतु	कुरुताम्	कुर्वन्तु
2.	कुरु	कुरुतम्	कुरुत
1.	करवाणि	करवाव	करवाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	कुर्यात्	कुर्याताम्	कुर्युः
2.	कुर्याः	कुर्यातम्	कुर्यात
1.	कुर्याम्	कुर्याव	कुर्याम

आत्मने० लट् 'Present'.

3.	कुरुते	कुर्वाते	कुर्वते
2.	कुरुषे	कुर्वाथे	कुरुध्वे
1.	कुर्वे	कुर्वहे	कुर्महे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अकुरुत	अकुर्वाताम्	अकुर्वत
2.	अकुरुथाः	अकुर्वाथाम्	अकुरुध्वम्
1.	अकुर्वि	अकुर्वहि	अकुर्महि

लोट् 'Imperative'.

3.	कुरुताम्	कुर्वाताम्	कुर्वताम्
2.	कुरुष्व	कुर्वाथाम्	कुरुध्वम्
1.	करवै	करवावहै	करवामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	कुर्वीत	कुर्वीयाताम्	कुर्वीरन्
2.	कुर्वीथाः	कुर्वीयाथाम्	कुर्वीध्वम्
1.	कुर्वीय	कुर्वीवहि	कुर्वीमहि

Exercises.

Translate into Sanskrit :-

a. The Adhvaryus press (सु) Soma for gods. He shakes (धू) the creepers and plucks (चि) the flowers. I collected (सम्-चि) the rules of grammar. He shut (सम्-वृ) the door after him. Buddha explained (वि-वृ) the doctrine to his disciples. He obtained (आप्) a praise-worthy position in no time. The wise accomplish (साध्) their

work very easily. He did not listen (श्रु) to the advice of his father. Man enjoys the fruits of his own actions. The wise curb their passions.

b. A selfish man does injury (अप-कृ) to others. One should do good (उप-कृ) to others, even at the cost of one's life. The theif outraged (उत्-कृ) the woman. By foolish jokes you show (आविस्-कृ) your immodesty. He despised (तिरस्-कृ) his enemies and they also retaliated (प्रति-कृ) in the same way. Let us accept (अङ्गी-कृ) your words. The gods instituted (तन्) a long sacrifice. With thy arrow kill (क्षण्) the bird on the tree. One should overpower (अधि-कृ) one's senses like enemies. The foolish people wound (क्षिण्) the heart of others with their foolish words.

Ninth or Kri Class.

133. *Ninth* or *Kri class* adds to the root before terminations ना[1], which in the *weak* terminations becomes नी before *consonants* and न् before *vowels; e.g.* क्रीणामि, क्रीणीवः, क्रीणन्ति.

---

1. क्र्यादिभ्यः श्ना । III. 1 81.

a. Before this ना the penultimate nasal is dropped; *e.g.* ग्रन्थ्-ग्रथ्नाति, etc.

b. The roots ending in consonants take आन instead of हि in the *Imperative* 2nd per. sing; *e.g.* मुष्—मुषाण.

Paradigms.

क्री 'buy' उभय०

परस्मै० लट् 'Present'.

3.	क्रीणाति	क्रीणीतः	क्रीणन्ति
2.	क्रीणासि	क्रीणीथः	क्रीणीथ
1.	क्रीणामि	क्रीणीवः	क्रीणीमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अक्रीणात्	अक्रीणीताम्	अक्रीणन्
2.	अक्रीणाः	अक्रीणीतम्	अक्रीणीत
1.	अक्रीणाम्	अक्रीणीव	अक्रीणीम

लोट् 'Imperative'.

3.	क्रीणातु	क्रीणीताम्	क्रीणन्तु
2.	क्रीणीहि	क्रीणीतम्	क्रीणीत
1.	क्रीणानि	क्रीणाव	क्रीणाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	क्रीणीयात्	क्रीणीयाताम्	क्रीणीयुः

2.	क्रीणीयाः	क्रीणीयातम्	क्रीणीयात
1.	क्रीणीयाम्	क्रीणीयाव	क्रीणीयाम

आत्मने० लट् 'Present'.

3.	क्रीणीते	क्रीणाते	क्रीणते
2.	क्रीणीषे	क्रीणाथे	क्रीणीध्वे
1.	क्रीणे	क्रीणीवहे	क्रीणीमहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अक्रीणीत	अक्रीणाताम्	अक्रीणत
2.	अक्रीणीथाः	अक्रीणाथाम्	अक्रीणीध्वम्
1.	अक्रीणि	अक्रीणीवहि	अक्रीणीमहि

लोट् 'Imperative'.

3.	क्रीणीताम्	क्रीणाताम्	क्रीणताम्
2.	क्रीणीष्व	क्रीणाथाम्	क्रीणीध्वम्
1.	क्रीणै	क्रीणावहै	क्रीणामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	क्रीणीत	क्रीणीयाताम्	क्रीणीरन्
2.	क्रीणीथाः	क्रीणीयाथाम्	क्रीणीध्वम्
1.	क्रीणीय	क्रीणीवहि	क्रीणीमहि

स्तम्भ् 'obstruct' परस्मै०

लट् 'Present'.

3.	स्तभ्नाति	स्तभ्नीतः	स्तभ्नन्ति

2.	स्तभ्नासि	स्तभ्नीथः	स्तभ्नीथ
1.	स्तभ्नामि	स्तभ्नीवः	स्तभ्नीमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अस्तभ्नात्	अस्तभ्नीताम्	अस्तभ्नन्
2.	अस्तभ्नाः	अस्तभ्नीतम्	अस्तभ्नीत
1.	अस्तभ्नाम्	अस्तभ्नीव	अस्तभ्नीम

लोट् 'Imperative'.

3.	स्तभ्नातु	स्तभ्नीताम्	स्तभ्नन्तु
2.	स्तभान	स्तभ्नीतम्	स्तभ्नीत
1.	स्तभ्नानि	स्तभ्नाव	स्तभ्नाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	स्तभ्नीयात्	स्तभ्नीयाताम्	स्तभ्नीयुः
2.	स्तभ्नीयाः	स्तभ्नीयातम्	स्तभ्नीयात
1.	स्तभ्नीयाम्	स्तभ्नीयाव	स्तभ्नीयाम

Conjugate similarly बन्ध् 'bind', मुष् 'steal', अश् 'eat', पुष् 'nourish'.

Irregular Bases.

134. ज्ञा 'know' becomes जा and ग्रह् takes Samprasāraṇa (गृह्); *e.g.* जानाति, जानीते, जानीहि; गृह्णाति, गृह्णीते, गृहाण.

b. The roots पू 'purify', लू 'cut', धू 'shake', वृ 'choose', etc. shorten their vowel, *e.g.* पुनाति, पुनीते; लुनाति-लुनीते; धुनाति-धुनीते; वृणाति-वृणीते. Conjugate like क्री.

Exercises.

He sold (वि-क्री) the horse for three hundred rupees. The fisher-man promised (प्रति-ज्ञा) the hand of his daughter to Śāntanu. He denied (अप-ज्ञा) my hundred rupees deposited with him. Raghu consented (अनु-ज्ञा) to the departure of the feudatory princesses. Knowledge would purify (पू) all sinners. Milk nourishes (पुष्) the human body. The child stole (मुष्) the sweets and ate (अश्) them up. He requitted (परि-क्री) the favour done to him by good deeds. The wife should love (प्री) her husband. Vāsavadattā wreathed (ग्रन्थ्) a garland of unfading flowers for Padmāvatī. Duṣyanta recognised (अभि-ज्ञा) Śakuntlā when he saw his ring. The follwers of Kabira put together (ग्रन्थ्) his saying.

Seventh or Rudh Class.

135. The *Seventh* or *Rudh* class forms the base by inserting between ***radical vowel*** and the ***final consonant*** न before the strong and न् before the weak terminations; *e.g.* रुध्, रुणद्धि, रुन्धः.

a. The original nasal of the root is dropped; *e.g.* अनक्ति from अञ्ज्.

b. The Imperative 2nd per. sing. termination is धि before a base ending in consonant except a nasal or a semivowel; *e.g.* रुन्द्धि.

c. The initial त् and थ् of terminations are changed to ध् after the 4th letter of a class; *e.g.* रुन्द्धः.

Paradigms.[1]

रुध् 'obstruct' उभयपदी

परस्मैपद लट् 'Present'.

3.	रुणद्धि	रुन्द्धः, रुन्धः	रुन्धन्ति
2.	रुणत्सि	रुन्द्धः, रुन्धः	रुन्द्ध
1.	रुणध्मि	रुन्ध्वः	रुन्ध्मः

1. The canjugation of this and the second classes are difficult for various final consonants of the roots come in contact with the consonants of the terminations.

लङ् 'Imperfect'.

3.	अरुणत्-द्	अरुन्धाम्	अरुन्धन्
2.	अरुणत्-द्, अरुणः	अरुन्धम्	अरुन्ध
1.	अरुणधम्	अरुन्ध्व	अरुन्ध्म

लोट् 'Imperative'.

3.	रुणद्धु	रुन्द्धाम्	रुन्धन्तु
2.	रुन्द्धि	रुन्द्धम्	रुन्द्ध
1.	रुणधानि	रुणधाव	रुणधाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	रुन्ध्यात्	रुन्ध्याताम्	रुन्ध्युः
2.	रुन्ध्याः	रुन्ध्यातम्	रुन्ध्यात
1.	रुन्ध्याम्	रुन्ध्याव	रुन्ध्याम

आत्मनेपद लट् 'Present'.

3.	रुन्धे	रुन्धाते	रुन्धते
2.	रुन्त्से	रुन्धाथे	रुन्ध्वे
1.	रुन्धे	रुन्ध्वहे	रुन्ध्महे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अरुन्द्ध	अरुन्धाताम्	अरुन्धत
2.	अरुन्द्धः	अरुन्धाथाम्	अरुन्ध्वम्
1.	अरुन्धि	अरुन्ध्वहि	अरुन्ध्महि

लोट् 'Imperative'.

3.	रुन्द्धाम्	रुन्धाताम्	रुन्धताम्
2.	रुन्त्स्व	रुन्धाथाम्	रुन्ध्वम्
1.	रुणधै	रुणधावहै	रुणधामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	रुन्धीत	रुन्धीयाताम्	रुन्धीरन्
2.	रुन्धीथाः	रुन्धीयाथाम्	रुन्धीध्वम्
1.	रुन्धीय	रुन्धीवहि	रुन्धीमहि

Conjugate similarly भिद् 'tear', छिद् 'cut', etc.

युज् 'join' उभयपदी

परस्मैपद लट् 'Present'.

3.	युनक्ति	युङ्क्तः	युञ्जन्ति
2.	युनक्षि	युङ्क्थः	युङ्क्थः
1.	युनज्मि	युञ्ज्वः	युञ्ज्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अयुनक्-ग्	अयुङ्क्ताम्	अयुञ्जन्
2.	अयुनक्-ग्	अयुङ्क्तम्	अयुङ्क्त
1.	अयुनजम्	अयुञ्ज्व	अयुञ्ज्म

लोट् 'Imperative'.

3.	युनक्तु	युङ्क्ताम्	युञ्जन्तु
2.	युङ्ग्धि	युङ्क्तम्	युङ्क्त
1.	युनजानि	युनजाव	युनजाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	युञ्ज्यात्	युञ्ज्याताम्	युञ्ज्युः
2.	युञ्ज्याः	युञ्ज्यातम्	युञ्ज्यात
1.	युञ्ज्याम्	युञ्ज्याव	युञ्ज्याम

भुज् 'enjoy, eat'. उभय०

आत्मने० लट् 'Present'.

3.	भुङ्क्ते	भुञ्जाते	भुञ्जते
2.	भुङ्क्षे	भुञ्जाथे	भुङ्ग्ध्वे
1.	भुञ्जे	भुञ्ज्वहे	भुञ्ज्महे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अभुङ्क्त	अभुञ्जाताम्	अभुञ्जत
2.	अभुङ्क्थाः	अभुञ्जाथाम्	अभुङ्ग्ध्वम्
1.	अभुञ्जि	अभुञ्ज्वहि	अभुञ्ज्महि

लोट् 'Imperative'.

3,	भुङ्क्ताम्	भुञ्जाताम्	भुञ्जताम्
2.	भुङ्क्ष्व	भुञ्जाथाम्	भुङ्ग्ध्वम्
1.	भुनजै	भुनजावहै	भुनजामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	भुञ्जीत	भुञ्जीयाताम्	भुञ्जीरन्
2.	भुञ्जीथाः	भुञ्जीयाथाम्	भुञ्जीध्वम्
1.	भुञ्जीय	भुञ्जीवहि	भुञ्जीमहि

Conjugate similarly युज् A., रिच्, भञ्ज्, विज् P.

अञ्ज् 'anoint' परस्मै०

लट् 'Present'.

3.	अनक्ति	अङ्क्तः	अञ्जन्ति
2.	अनक्षि	अङ्क्थः	अङ्क्थ
1.	अनज्मि	अञ्ज्वः	अञ्ज्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	आनक्-ग्	आङ्क्ताम्	आञ्जन्
2.	आनक्-ग्	आङ्क्तम्	आङ्क्त
1.	आनजम्	आञ्ज्व	आञ्ज्म

लोट् 'Imperative'.

3.	अनक्तु	अङ्क्ताम्	अञ्जन्तु
2.	अङ्ग्धि	अङ्क्तम्	अङ्क्त
1.	अनजानि	अनजाव	अनजाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	अञ्ज्यात्	अञ्ज्याताम्	अञ्ज्युः
2.	अञ्ज्याः	अञ्ज्यातम्	अञ्ज्यात
1.	अञ्ज्याम्	अञ्ज्याव	अञ्ज्याम

हिंस् 'kill' परस्मै०

लट् 'Present'.

3.	हिनस्ति	हिंस्तः	हिंसन्ति
2.	हिनस्सि	हिंस्थः	हिंस्थ
1.	हिनस्मि	हिंस्वः	हिंस्मः

लङ् 'Imperfect'

3.	अहिनत्-द्	अहिंस्ताम्	अहिंसन्
2.	अहिनत्-द्, अहिनः	अहिंस्तम्	अहिंस्त
1.	अहिनसम्	अहिंस्व	अहिंस्म

लोट् 'Imperative'.

3.	हिनस्तु	हिंस्ताम्	हिंसन्तु
2.	हिन्धि	हिंस्तम्	हिंस्त
1.	हिनसानि	हिनसाव	हिनसाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	हिंस्यात्	हिंस्याताम्	हिंस्युः
2.	हिंस्याः	हिंस्यातम्	हिंस्यात
1.	हिंस्याम्	हिंस्याव	हिंस्याम

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

Daśaratha appointed (नि-युज्) Rāma his crown-prince. His rash acts show (वि-अञ्ज्) his foolishness. Damayantī anointed (अञ्ज्) her

body when she was united (युज्) with Nala. The sages kindled (इन्ध्) the sacrificial fire. He specialised (वि-शिष्) in the Vedānta philosophy. Bhima broke (भञ्ज्) the thigh of Duryodhana. Grind (पिश्) to dust the bodies of thine enemies. The king killed (हिंस्) all his enemies. The wise should always strive after (उद्-युज्) piety.

Second or Ad class.

136. The *Second* or *Ad* class adds the terminations directly to the root, which in the strong forms takes Guṇa if possible ; *e.g.* अद्—अत्ति; इ—एति; लिह्—लेढि.

a. Roots ending in आ opptionally take उस् in the 3rd. per. pl. imperfect ; *e.g.* या—अयुः or अयान्.

Paradigms.

अद् 'eat' परस्मैपदी

	लट् 'Present'.			लङ् 'Imperfect'.	
3. अत्ति	अत्तः	अदन्ति	आदत्[1]	आत्ताम्	आदन्
2. अत्सि	अत्थः	अत्थ	आदः[1]	आत्तम्	आत्त
1. अद्मि	अद्वः	अद्मः	आदम्	आद्व	आद्म

1. These forms irregularly take an अ.

	लोट् 'Imperative'.			विधिलिङ् 'Potential'.		
3.	अत्तु	अत्ताम्	अदन्तु	अद्यात्	अद्याताम्	अद्युः
2.	अद्धि	अत्तम्	अत्त	अद्याः	अद्यातम्	अद्यात
1.	अदानि	अदाव	अदाम	अद्याम्	अद्याव	अद्याम

या 'go' परस्मै०

	लट् 'Present'.			लङ् 'Imperfect'.		
3.	याति	यातः	यान्ति	अयात्	अयाताम्	अयान्, अयुः
2.	यासि	याथः	याथ	अयाः	अयातम्	आयात
1.	यामि	यावः	यामः	अयाम्	अयाव	अयाम

	लोट् 'Imperative'.			विधिलिङ् 'Potential'.		
3.	यातु	याताम्	यान्तु	यायात्	यायाताम्	यायुः
2.	याहि	यातम्	यात	यायाः	यायातम्	यायात
1.	यानि	याव	याम	यायाम्	यायाव	यायाम

Conjugate similarly पा 'protect', भा 'shine', मा 'measure', प्रा 'fill', स्ना 'bathe', वा 'blow', ला 'take', रा 'give', श्रा 'cook', etc.

इ[1] 'go' परस्मैपद

	लट् 'Present'.			लङ् 'Imperfect'.		
3.	एति	इतः	यन्ति	ऐत्	ऐताम्	आयन्
2.	एषि	इथः	इथ	ऐः	ऐतम्	ऐत
1.	एमि	इवः	इमः	आयम्	ऐव	ऐम

---

1. Before weak vowel terminations इ is changed to य्.

लोट् 'Imperative'.			विधिलिङ् 'Potential'.		
3. एतु	इताम्	यन्तु	इयात्	इयाताम्	इयुः
2. इहि	इतम्	इत	इयाः	इयातम्	इयात
1. अयानि	अयाव	अयाम	इयाम्	इयाव	इयाम

√दुह् 'milk' उभय०

परस्मै०

लट् 'Present'.			लङ् 'Imperfect'.		
3. दोग्धि	दुग्धः	दुहन्ति	अधोक्-ग्	अदुग्धाम्	अदुहन्
2. धोक्षि	दुग्धः	दुग्ध	अधोक्-ग्	अदुग्धम्	अदुग्ध
1. दोह्मि	दुह्वः	दुह्मः	अदोहम्	अदुह्व	अदुह्म

लोट् 'Imperative'.			विधिलिङ् 'Potential'.		
3. दोग्धु	दुग्धाम्	दुहन्तु	दुह्यात्	दुह्याताम्	दुह्युः
2. दुग्धि	दुग्धम्	दुग्ध	दुह्याः	दुह्यातम्	दुह्यात
1. दोहानि	दोहाव	दोहाम	दुह्याम्	दुह्याव	दुह्याम

आत्मने०

लट् 'Present'.			लङ् 'Imperfect'.		
3. दुग्धे	दुहाते	दुहते	अदुग्ध	अदुहाताम्	अदुहत
2. धुक्षे	दुहाथे	धुग्ध्वे	अदुग्धाः	अदुहाथाम्	अधुग्ध्वं
1. दुहे	दुह्वहे	दुह्महे	अदुहि	अदुह्वहि	अदुह्महि

लोट् 'Imperative'.			विधिलिङ् 'Potential'.		
3. दुग्धाम्	दुहाताम्	दुहताम्	दुहीत	दुहीयाताम्	दुहीरन्
2. धुक्ष्व	दुहाथाम्	धुग्ध्वम्	दुहीथाः	दुहीयाथाम्	दुहीध्वम्
1. दोहै	दोहावहै	दोहामहै	दुहीय	दुहीवहि	दुहीमहि

लिह् 'lick' उभय०

परस्मै० लट् 'Present'.

3.	लेढि	लीढः	लिहन्ति
2.	लेक्षि	लीढः	लीढ
1.	लेह्मि	लिह्वः	लिह्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अलेट्-ड्	अलीढाम्	अलिहन्
2.	अलेट्-ड्	अलीढम्	अलीढ
1.	अलेहम्	अलिह्व	अलिह्म

The rest like दुह् both Padas.

चक्ष् 'speak' आत्मने०

लट् 'Present'.

3.	चष्टे	चक्षाते	चक्षते
2.	चक्षे	चक्षाथे	चड्ढ्वे
1.	चक्षे	चक्ष्वहे	चक्ष्महे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अचष्ट	अचक्षाताम्	अचक्षत
2.	अचष्ठाः	अचक्षाथाम्	अचड्ढ्वम्
1.	अचक्षि	अचक्ष्वहि	अचक्ष्महि

लोट् 'Imperative'.

3.	चष्टाम्	चक्षाताम्	चक्षताम्
2.	चक्ष्व	चक्षाथाम्	चड्ढ्वम्
1.	चक्षै	चक्षावहै	चक्षामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	चक्षीत	चक्षीयाताम्	चक्षीरन्
2.	चक्षीथाः	चक्षीयाथाम्	चक्षीध्वम्
1.	चक्षीय	चक्षीवहि	चक्षीमहि

137. 1. अन् 'breathe', जक्ष् 'eat' रुद् 'weep'. श्वस् 'breathe', स्वप् 'sleep' insert इ before terminations beginning with consonants except य; but ई or अ before the स् and त् of 2. 3. sing. Impf. Par.

रुद् 'weep' परस्मैपद

लट् 'Present'.

3.	रोदिति	रुदितः	रुदन्ति
2.	रोदिषि	रुदिथः	रुदिथ
1.	रोदिमि	रुदिवः	रुदिमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अरोदीत्, अरोदत्	अरुदिताम्	अरुदन्
2.	अरोदीः, अरोदः	अरुदितम्	अरुदित
1.	अरोदम्	अरुदिव	अरुदिम

लोट् 'Imperative'.

3.	रोदितु	रुदिताम्	रुदन्तु
2.	रुदिहि	रुदितम्	रुदित
1.	रोदानि	रोदाव	रोदाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	रुद्यात्	रुद्याताम्	रुद्युः
2.	रुद्याः	रुद्यातम्	रुद्यात
1.	रुद्याम्	रुद्याव	रुद्याम

Conjugate similarly अन्, श्वस्, स्वप्.

2. ईड् 'praise' and ईश् 'rule' both आत्मने. insert इ before terminations beginning with स् and ध् except of 2. pl. Impf.

ईश् 'rule' आत्मने०

लट् 'Present'.

3.	ईष्टे	ईशाते	ईशते
2.	ईशिषे	ईशाथे	ईशिध्वे
1.	ईशे	ईश्वहे	ईश्महे

लङ् 'Imperfect'.

3.	ऐष्ट	ऐशाताम्	ऐशत
2.	ऐष्ठाः	ऐशाथाम्	ऐड्ढ्वम्
1.	ऐशि	ऐश्वहि	ऐश्महि

लोट् 'Imperative'.

3.	ईष्टाम	ईशाताम्	ईशताम्
2.	ईशिश्वम	ईशाथाम्	ईशिध्वम
1.	ईशै	ईशावहै	ईशामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	ईशीत	ईशीयाताम्	ईशीरन्
2.	ईशीथाः	ईशीयाथाम्	ईशीध्वम्
1.	ईशीय	ईशीवहि	ईशीमहि

3. ब्रू 'speak' inserts ई in the strong forms before consonant terminations.

परस्मै० लट् 'Present'.

3.	ब्रवीति	ब्रूतः	ब्रुवन्ति
2.	ब्रवीषि	ब्रूथः	ब्रूथ
1.	ब्रवीमि	ब्रूवः	ब्रूमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अब्रवीत्	अब्रूताम्	अब्रुवन्
2.	अब्रवीः	अब्रूतम्	अब्रूत
1.	अब्रवम्	अब्रूव	अब्रूम

लोट् 'Imperative'.

3.	ब्रवीतु	ब्रूताम्	ब्रुवन्तु
2.	ब्रूहि	ब्रूतम्	ब्रूत
1.	ब्रवाणि	ब्रवाव	ब्रवाम

विधिलिङ् 'Potential'

3.	ब्रूयात्	ब्रूयाताम्	ब्रूयुः
2.	ब्रूयाः	ब्रूयातम्	ब्रूयात
1.	ब्रूयाम्	ब्रूयाव	ब्रूयाम

आत्मने० लट् 'Present'.

3.	ब्रूते	ब्रुवाते	ब्रुवते
2.	ब्रूषे	ब्रुवाथे	ब्रूध्वे
1.	ब्रुवे	ब्रूवहे	ब्रूमहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अब्रूत	अब्रुवाताम्	अब्रुवत
2.	अब्रूथाः	अब्रुवाथाम्	अब्रूध्वम्
1.	अब्रुवि	अब्रूवहि	अब्रूमहि

लोट् 'Imperative'.

3.	ब्रूताम्	ब्रुवाताम्	ब्रुवताम्
2.	ब्रूष्व	ब्रुवाथाम्	ब्रूध्वम्
1.	ब्रवै	ब्रवावहै	ब्रवामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	ब्रुवीत	ब्रुवीयाताम्	ब्रुवीरन्
2.	ब्रुवीथाः	ब्रुवीयाथाम्	ब्रुवीध्वम्
1.	ब्रुवीय	ब्रुवीवहि	ब्रुवीमहि

4. अधि–इ (अधी) 'read' आत्मने० changes its ई to ईय and ऐय before vowels in the Present and Imperfect respect.

लट् 'Present'.

3.	अधीते	अधीयाते	अधीयते
2.	अधीषे	अधीयाथे	अधीध्वे
1.	अधीये	अधीवहे	अधीमहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अध्यैत	अध्यैयाताम्	अध्यैयत
2.	अध्यैथाः	अध्यैयाथाम्	अध्यैध्वम्
1.	अध्यैयि	अध्यैवहि	अध्यैमहि

लोट् 'Imperative'.

3.	अधीताम्	अधीयाताम्	अधीयताम्
2.	अधीष्व	अधीयाथाम्	अधीध्वम्
1.	अध्ययै	अध्ययावहै	अध्ययामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	अधीयीत	अधीयीयाताम्	अधीयीरन्
2.	अधीयीथाः	अधीयीयाथाम्	अधीयीध्वम्
1.	अधीयीय	अधीयीवहि	अधीयीमहि

138. The root is *strengthened* in the following:–

1. Roots ending in उ take *Vridhi* instead of Guṇa in strong forms before consonantal terminations ; *e. g.*

√नु 'praise' परस्मै०

लट् 'Present'.

3.	नौति	नुतः	नुवन्ति
2.	नौषि	नुथः	नुथ
1.	नौमि	नुवः	नुमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अनौत्	अनुताम्	अनुवन्
2.	अनौः	अनुतम्	अनुत
1.	अनवम	अनुव	अनुम etc.

2. मृज् P. 'cleanse' takes Vṛidhi in place of Guṇa, *e.g.*

लट् 'Present'.

3.	मार्ष्टि	मृष्टः	मार्जन्ति, मृजन्ति
2.	मार्क्षि	मृष्ठः	मृष्ठ
1.	मार्ज्मि	मृज्वः	मृज्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अमार्ट्–ड्	अमृष्टाम्	अमार्जन्, अमृजन्
2.	अमार्ट्–ड्	अमृष्टम्	अमृष्ट
1.	अमार्जम्	अमृज्व	अमृज्म

लोट् 'Imperative'.

3.	मार्ष्टु	मृष्टाम्	मार्जन्तु मृजन्तु
2.	मृड्ढि	मृष्टम्	मृष्ट
1.	मार्जानि	मार्जाव	मार्जाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	मृज्यात्	मृज्याताम्	मृज्युः
2.	मृज्याः	मृज्यातम्	मृज्यात
1.	मृज्याम्	मृज्याव	मृज्याम

3. शी 'lie down' or 'sleep'. Atm. takes Guṇa in the weak forms also (besides strong ones) and prefixes र् to terminations in 3. pl. pres., impf., impv.; *e.g.*

लट् 'Present'.

3.	शेते	शयाते	शेरते
2.	शेषे	शयाथे	शेध्वे
1.	शये	शेवहे	शेमहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अशेत	अशयाताम्	अशेरत
2.	अशेथाः	अशयाथाम्	अशेध्वम्
1.	अशयि	अशेवहि	अशेमहि

लोट् 'Imperative'.

3.	शेताम्	शयाताम्	शेरताम्
2.	शेष्व	शयाथाम्	शेध्वम्
1.	शयै	शयावहै	शयामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	शयीत	शयीयाताम्	शयीरन्
2.	शयीथाः	शयीयाथाम्	शयीध्वम्
1.	शयीय	शयीवहि	शयीमहि

139. The root is *weakened* in the following verbs :—

1. वश् 'desire' Paras. takes *samprasarana* in the weak forms; *e.g.*

लट् 'Present'.

3.	वष्टि	उष्टः	उशन्ति
2.	वक्षि	उष्ठः	उष्ठ
1.	वश्मि	उश्वः	उश्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अवट्–ड्	औष्टाम्	औशन्
2.	अवट्–ड्	औष्टम्	औष्ट
1.	अवशम्	औश्व	औश्म

लोट् 'Imperative'.

3.	वष्टु	उष्टाम्	उशन्तु
2.	उड्ढि	उष्टम्	उष्ट
1.	वशानि	वशाव	वशाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	उश्यात्	उश्याताम्	उश्युः
2.	उश्याः	उश्यातम्	उश्यात
1.	उश्याम्	उश्याव	उश्याम

2. अस् 'be' Paras. (Atm. rare) drops its initial अ in the *potential* and *all weak* forms of the *present* and *imperatvie.* It inserts ई before 2. 3. sing. impf.

Paras. लट् 'Present'. Atm.

3.	अस्ति	स्तः	सन्ति	स्ते	साते	सते
2.	असि	स्थः	स्थ	से	साथे	ध्वे
1.	अस्मि	स्वः	स्मः	हे	स्वहे	स्महे

लङ् 'Imperfect'.

3.	आसीत्	आस्ताम्	आसन्	आस्त	आसाताम्	आसत
2.	आसीः	आस्तम्	आस्त	आस्थाः	आसाथाम्	आध्वम्
1.	आसम्	आस्व	आस्म	आसि	आस्वहि	आस्महि

लोट् 'Imperative'.

3.	अस्तु	स्ताम्	सन्तु	स्ताम्	साताम्	सताम्
2.	एधि	स्तम्	स्त	स्व	साथाम्	ध्वम्
1.	असानि	असाव	असाम	असै	असावहै	असामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	स्यात्	स्याताम्	स्युः	सीत	सीयाताम्	सीरन्
2.	स्याः	स्यातम्	स्यात्	सीथाः	सीयाथाम्	सीध्वम्
1.	स्याम्	स्याव	स्याम	सीय	सीवहि	सीमहि

a. आस् 'sit' Atm. also drops its स् before ध्व.

लट् 'Present'.

3.	आस्ते	आसाते	आसते
2.	आस्से	आसाथे	आध्वे
1.	आसे	आसावहे	आसामहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	आस्त	आसाताम्	आसत
2.	आस्थाः	आसाथाम्	आध्वम्
1.	आसि	आस्वहि	आस्महि

लोट् 'Imperative'.

3.	आस्ताम्	आसाताम्	आसताम्
2.	आस्स्व	आसाथाम्	आध्वम्
1.	आसै	आसावहै	आसामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	आसीत	आसीयाताम्	आसीरन्
2.	आसीथाः	आसीयाथाम्	आसीध्वम्
1.	आसीय	आसीवहि	आसीमहि

Conjugate similarly वस् 'dress'.

3. हन् 'kill' Paras. *drops its* न् before a weak termination beginning with a consonant except a nasal or a semivowel (*i.e.* before त् and थ्), its *radical* अ before a vowel termination (3. pl. pres. impf. impv.) changing the ह् to घ् at the same time, and has जहि in 2. sing. impv.; *e. g.*

लट् 'Present'.

3.	हन्ति	हतः	घ्नन्ति
2.	हंसि	हथः	हथ
1.	हन्मि	हन्वः	हन्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अहन्	अहताम्	अघ्नन्
2.	अहन्	अहतम्	अहत
1.	अहनम्	अहन्व	अहन्म

लोट् 'Imperative'.

3.	हन्तु	हताम्	घ्नन्तु
2.	जहि	हतम्	हत
1.	हनानि	हनाव	हनाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	हन्यात्	हन्याताम्	हन्युः
2.	हन्याः	हन्यातम्	हन्यात
1.	हन्याम्	हन्याव	हन्याम

140. 1. जागृ[1] 'wake', दरिद्रा 'be poor' and also जक्ष्, चकास् and शास् take अति and अतु (by droping न्) in the 3. pl. *pres.* and *impv.*, and उर् (for अन्) in the 3. pl. *impft.*

जागृ 'wake' परस्मै०

लट् 'Present'.

3.	जागर्ति	जागृतः	जाग्रति
2.	जागर्षि	जागृथः	जागृथ
1.	जागर्मि	जागृवः	जागृमः

1. In this respect they follow the roots of the third class.

लङ् 'Imperfect'.

3.	अजागः	अजागृताम्	अजागरुः
2.	अजागः	अजागृतम्	अजागृत
1.	अजागरम्	अजागृव	अजागृम

लोट् 'Imperative'.

3.	जागर्तु	जागृताम्	जाग्रतु
2.	जागृहि	जागृतम्	जागृत
1.	जागराणि	जागराव	जागराम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	जागृयात्	जागृयाताम्	जागृयुः
2.	जागृयाः	जागृयातम्	जागृयात
1.	जागृयाम्	जागृयाव	जागृयाम

2. शास् 'rule' Paras. changes its radical आ to इ before consonantal weak terminations (becoming शिष्), and becomes शा before धि 2. sing. impv.

लट् 'Present'.

3.	शास्ति	शिष्टः	शासति
2.	शास्सि	शिष्ठः	शिष्ठ
1.	शास्मि	शिष्वः	शिष्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अशात्-द्	अशिष्टाम्	अशासुः
2.	अशात्-द्, अशाः	अशिष्टम्	अशिष्ट
1.	अशासम्	अशिष्व	अशिष्म

लोट् 'Imperative'.

3.	शास्तु	शिष्टाम्	शासतु
2.	शाधि	शिष्टम्	शिष्ट
1.	शासानि	शासाव	शासाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	शिष्यात्	शिष्याताम्	शिष्युः
2.	शिष्याः	शिष्यातम्	शिष्यात
1.	शिष्याम्	शिष्याव	शिष्याम

141. 1. विद् 'know' Pars. optionally takes the terminations of the Perfect in the Present, and forms the Imperative by taking आम् and then adding impv. of कृ.

लट् 'Present'.

3.	वेत्ति, वेद	वित्तः, विदतुः	विदन्ति, विदुः
2.	वेत्सि, वेत्थ	वित्थः, विदथुः	वित्थ, विद
1.	वेद्मि, वेद	विद्वः, विद्व	विद्मः, विद्म

लङ् 'Imperfect'.

3.	अवेत्-द्	अवित्ताम्	अविदुः
2.	अवेत्-द्, अवेः	अवित्तम्	अवित्त
1.	अवेदम्	आविद्व	अविद्म

लोट् 'Imperative'.

3. वेत्तु	वित्ताम्	विदन्तु	विदाङ्करोतु	०रुताम्	०र्वन्तु
2. विद्धि	वित्तम्	वित्त	विदाङ्कुरु	०रुतम्	०रुत
1. वेदानि	वेदाव	वेदाम	विदाङ्करवाणि	०रवाव	०रवाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	विद्यात्	विद्याताम्	विद्युः
2.	विद्याः	विद्यातम्	विद्यात्
1.	विद्याम्	विद्याव	विद्याम

2. वच् 'speak' Paras. has no 3. pl. pres., according to others whole pl. or all 3. pls., *e.g.* pres.—sing. वक्ति, वक्षि, वच्मि, dual: वक्तः, वक्थः, वच्वः। 3. sing. impf. अवक्-ग्. 2. sing. impv. वग्धि. 3. pl. pot. वच्युः।

3. स्तु 'praise' उभय० is conjugated like नु but optionally takes ई before consonantal terminations; *e. g.* (optional forms only).

Paras. लट् 'Present'. Atm.

3. स्तवीति	स्तुवीतः	स्तुवन्ति	स्तुवीते	स्तुवाते	स्तुवते
2. स्तवीषि	स्तुवीथः	स्तुवीथ	स्तुवीषे	स्तुवाथे	स्तुध्वे
1. स्तवीमि	स्तुवीवः	स्तुवीमः	स्तुवे	स्तुवीवहे	स्तुवीमहे

4. सू 'give birth to' Atm. does not take Guṇa before strong terminations:

लट् 'Present'.			लङ् 'Imperfect'.		
3. सूते	सुवाते	सुवते	असूत	असुवाताम्	असुवत
2. सूषे	सुवाथे	सूध्वे	असूथाः	असुवाथाम्	असूध्वम्
1. सुवे	सूवहे	सूमहे	असुवि	असूवहि	असूमहि

लोट् 'Imperative'.			विधिलिङ् 'Potential'.		
3. सूताम्	सुवाताम्	सुवताम्	सुवीत	सुवीयाताम्	सुवीरन्
2. सूष्व	सुवाथाम्	सूध्वम्	सुवीथाः	सुवीयाथाम्	सुवीध्वम्
1. सुवै	सुवावहै	सुवामहै	सुवीय	सुवीवहि	सुवीमहि

5. द्विष् 'hate' उभय० optionally takes उस् in 3. pl. Impf. Paras.

Paras. लट् 'Present'.

3.	द्वेष्टि	द्विष्टः	द्विषन्ति
2.	द्वेक्षि	द्विष्ठः	द्विष्ठ
1.	द्वेष्मि	द्विष्वः	द्विष्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अद्वेट्-ड्	अद्विष्टाम्	अद्विषन्, अद्विषुः
2.	अद्वेट्-ड्	अद्विष्टम्	अद्विष्ट
1.	अद्वेषम्	अद्विष्व	अद्विष्म

लोट् 'Imperative'.

3.	द्वेष्टु	द्विष्टाम्	द्विषन्तु
2.	द्विड्ढि	द्विष्टम्	द्विष्ट
1.	द्वेषाणि	द्वेषाव	द्वेषाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	द्विष्यात्	द्विष्याताम्	द्विष्युः
2.	द्विष्याः	द्विष्यातम्	द्विष्यात
1.	द्विष्याम्	द्विष्याव	द्विष्याम

आत्मने० लट् 'Present'.

3.	द्विष्टे	द्विषाते	द्विषते
2.	द्विक्षे	द्विषाथे	द्विड्ढ्वे
1.	द्विषे	द्विष्वहे	द्विष्महे etc.

Exercises.

Translate into Sanskrit:—

He studied (अधि-इ) very hard and his efforts were crowned with success (सफलतां या). A wise man should know (विद्) the Śāstras. He hates (द्विष्) others and so he incurs (या) blame (वाच्यता). Kill (हन्) thine enemies and praise (ईड्) thy friends. I slept (स्वप्) but they spoke (चक्ष्, वच) to each other. Every one would weep (रुद्) in trouble. The general instructed (शास्) his soldiers to be ready for battle. They cleaned (मृज्) their weapons. 'Who will lick up (लिह्) this poison' asked the master his followers. Sītā gave birth to (सू) Lava and Kuśa in Vālmiki's hermitage. One would always praise (स्तु) virtue.

I woke up (जागृ) early in the morning. There was (अस्) a hut on the top of the mountain and an ascetic lived (वस्) there. Let him eat (अद्) these fruits. Every morning he should milk (दुह्) his cow. Tell (ब्रू) the king that he should rule (ईश्) his subjects well. They slept (शी) on the ground but I sat (आस्) on the slab. They wish (वश्) to make the best of a bad bargain.

Third or Hu Class.

142. The *third* or *Hu* class adds the terminations directly to the root, which is reduplicated, and which in the strong forms takes Guṇa if possible; *e.g.* हु—जुहोमि, जुहुमः।

a. Verbs of third class drop the न् of the 3. pl. *Pres.* and *Impv. Paras.*, and take उर् for अन् in the 3. pl. *impf.* Par. Before this suffix a final आ is dropped and इ, उ, ऋ, short or long are guṇated; *e.g.* जुह्वति, अजुहवुः।

Rules of Reduplication[1].

143. *a.* The *first syllable*[2] (*i.e.* first vowel with

---

1 The third class, the perfect, one variety of aorist, the desiderative and the intenssive reduplicate their bases So these rules apply to all of them Every root admits reduplication. 2. This is called the reduplicative syllable; e.g. बु in बुबुध्।

initial consonant, if any) is reduplicated; *e.g.* बुध्—बुबुध् .

b. A radical *aspirate* is changed to the corresponding *unaspirate* in the reduplicative syllable; *e.g.* भिद्—बिभिद् .

c. *Gutterals* are changed to *Palatals* and ह् to ज् *e.g.* गम्—जगम्; कम्—चकम्; हस्—जहस् .

d. A *long* radical vowel (medial or final) becomes *short*; *e.g.* धा—दधा; गाह्—जगाह् .

e. ऋ (short or long) is represented in the reduplicative syllable by अ generally or by इ in verbs of the third class; *e.g.* कृ—चकृ; भृ—बिभृ, पॄ—पिपॄ .

f. Penultimate ए or ऐ is represented by इ and ओ or औ by उ in the reduplicative syllable; *e.g.* सेव्—सिषेव्; ढौक्—डुढौक् .

g. If the root begins with a conjunct consonant, the *first* consonant *only* with the following vowel is reduplicated; *e.g.* प्रच्छ्— पप्रच्छ् .

h. If the root begins with a hard consonant preceded by a sibilant, the *hard* consonant *alone* is reduplicated; *e.g.* स्था—तस्था; स्पृश्—पस्पृश्, but स्मृ—सस्मृ .

Paradigms.

हु 'sacrifice' परस्मै०

लट् 'Present'.

3.	जुहोति	जुहुतः	जुह्वति
2.	जुहोषि	जुहुथः	जुहुथ
1.	जुहोमि	जुहुवः	जुहुमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अजुहोत्	अजुहुताम्	अजुहवुः
2.	अजुहोः	अजुहुतम्	अजुहुत
1.	अजुहवम्	अजुहुव	अजुहुम

लोट् 'Imperative'.

3.	जुहोतु	जुहुताम्	जह्वतु
2.	जुहुधि	जुहुतम्	जुहुत
1.	जुहवानि	जुहवाव	जुहवाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	जुहुयात्	जुहुयाताम्	जुहुयुः
2.	जुहुयाः	जुहुयातम्	जुहुयातः
1.	जुहुयाम्	जुहुयाव	जुहुयाम

ह्री 'be ashamed' परस्मै०

लट् 'Present'.

3.	जिह्रेति	जिह्रीतः	जिह्रियति
2.	जिह्रेषि	जिह्रीथः	जिह्रीथ
1.	जिह्रेमि	जिह्रीवः	जिह्रीमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अजिहेत्	अजिहीताम्	अजिहयुः
2.	अजिहेः	अजिहीतम्	अजिहीत
1.	अजिहयम्	अजिहीव	अजिहीम

लोट् 'Imperative'.

3.	जिहेतु	जिहीताम्	जिहियतु
2.	जिहीहि	जिहीतम्	जिहीत
1.	जिहयानि	जिहयाव	जिहयाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	जिहीयात्	जिहीयाताम्	जिहीयुः
2.	जिहीयाः	जिहीयातम्	जिहीयात
1.	जिहीयाम्	जिहीयाव	जिहीयाम

Irregular Bases.

144. *a.* दा 'give' and धा 'place' after reduplication become दद् and दध् (by loss of आ) before weak terminations. दध् becomes धत् before स्, ध्व्, त् and थ्; and the 2. sing. Impv. Par. are देहि and धेहि.

दा 'give' उभय०

परस्मैपद लट् 'Present'.

3.	ददाति	दत्तः	ददति
2.	ददासि	दत्थः	दत्थ
1.	ददामि	दद्वः	दद्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अददात्	अदत्ताम्	अददुः
2.	अददाः	अदत्तम्	अदत्त
1.	अददाम्	अदद्व	अदद्म

लोट् 'Imperative'.

3.	ददातु	दत्ताम्	ददतु
2.	देहि	दत्तम्	दत्त
1.	ददानि	ददाव	ददाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	दद्यात्	दद्याताम्	दद्युः
2.	दद्याः	दद्यातम्	दद्यात
1.	दद्याम्	दद्याव	दद्याम

आत्मने० लट् 'Present'.

3.	दत्ते	ददाते	ददते
2.	दत्से	ददाथे	दद्ध्वे
1.	ददे	दद्वहे	दद्महे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अदत्त	अददाताम्	अददत
2.	अदत्थाः	अददाथाम्	अदद्ध्वम्
1.	अददि	अदद्वहि	अदद्महि

लोट् 'Imperative'.

3.	दत्ताम्	ददाताम्	ददताम्
2.	दत्स्व	ददाथाम्	दद्ध्वम्
1.	ददै	ददावहै	ददामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	ददीत	ददीयाताम्	ददीरन्
2.	ददीथाः	ददीयाथाम्	ददीध्वम्
1.	ददीय	ददीवहि	ददीमहि

धा 'place' उभय०

परस्मै० लट् 'Present'.

3.	दधाति	धत्तः	दधति
2.	दधासि	धत्थः	धत्थ
1.	दधामि	दध्वः	दध्मः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अदधात्	अधत्ताम्	अदधुः
2.	अदधाः	अधत्तम्	अधत्त
1.	अदधाम्	अदध्व	अदध्म

लोट् 'Imperative'.

3.	दधातु	धत्ताम्	दधतु
2.	धेहि	धत्तम्	धत्त
1.	दधानि	दधाव	दधाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	दध्यात्	दध्याताम्	दध्युः
2.	दध्याः	दध्यातम्	दध्यात
1.	दध्याम्	दध्याव	दध्याम

b. मा 'measure' हा 'go' both Atm. become

मिमी and जिही before consonantal terminations and मिम् and जिह् (by loss of ई) before vowel terminations.

मा 'measure' Atm.

लट् 'Present'.

3.	मिमीते	मिमाते	मिमते
2.	मिमीषे	मिमाथे	मिमीध्वे
1.	मिमे	मिमीवहे	मिमीमहे

लङ् 'Imperfect'.

3.	अमिमीत	अमिमाताम्	अमिमत
2.	अमिमीथाः	अमिमाथाम्	अमिमीध्वम्
1.	अमिमि	अमिमीवहि	अमिमीमहि

लोट् 'Imperative'.

3.	मिमीताम्	मिमाताम्	मिमताम्
2.	मिमीष्व	मिमाथाम्	मिमीध्वम्
1.	मिमै	मिमावहै	मिमामहै

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	मिमीत	मिमीयाताम्	मिमीरन्
2.	मिमीथाः	मिमीयाथाम्	मिमीध्वम्
1.	मिमीय	मिमीवहि	मिमीमहि

c. हा 'abandon' Paras. has जही or जहि in the weak forms, dropping इ or ई before vowels and य. The 2. sing. impv. is जहाहि, जहिहि or जहीहि.

लट् 'Present'.

3.	जहाति	जहीतः, जहितः	जहति
2.	जहासि	जहीथः, जहिथः	जहीथ, जहिथ
1.	जहामि	जहीवः, जहिवः	जहीमः, जहिमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अजहात्	अजहीताम्, अजहिताम्	अजहुः
2.	अजहाः	अजहीतम्, अजहितम्	अजहीत, अजहित
1.	अजहाम्	अजहीव, अजहिव	अजहीम, अजहिम

लोट् 'Imperative'.

3.	जहातु	जहीताम्, जहिताम्	जहतु
2.	जहाहि, जहीहि, जहिहि	जहीतम्, जहितम्	जहीत, जहित
1.	जहानि	जहाव	जहाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	जह्यात्	जह्याताम्	जह्युः
2.	जह्याः	जह्यातम्	जह्यात
1.	जह्याम्	जह्याव	जह्याम

d. भी 'fear' Paras. optionally shortens its vowel before consonantal weak terminations:

लट् 'Present'.

3.	बिभेति	बिभीतः, बिभितः	बिभ्यति
2.	बिभेषि	बिभीथः, बिभिथः	बिभीथ, बिभिथ
1.	बिभेमि	बिभीवः, बिभिवः	बिभीमः, बिभिमः

लङ् 'Imperfect'.

3.	अबिभेत्	अबिभीताम्, अबिभिताम्	अबिभ्युः
2.	अबिभेः	अबिभीतम्, अबिभितम्	अबिभीत, अबिभित
1.	अबिभयम्	अबिभीव, अबिभिव	अबिभीम, अबिभिम

लोट् 'Imperative'.

3	बिभेतु	बिभीताम्,बिभिताम्	बिभ्यतु
1.	बिभयानि	बिभयाव	etc.

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	बिभीयात्	बिभीयाताम्	बिभीयुः,
	बिभियात्	बिभियाताम्	बिभियुः etc.

e. विष्, निज् and विज् *gunate* the इ of the reduplicative syllable before *all* terminations, while radical इ is not guṇated before strong vowel terminations.

विष् 'pervade' उभय०

परस्मै० लट् 'Present'. आत्मने

3.	वेवेष्टि	वेविष्टः	वेविषति	वेविष्टे	वेविषाते	वेविषते
2.	वेवेक्षि	वेविष्ठः	वेविष्ठ	वेविक्षे	वेविषाथे	वेविड्ढ्वे
1.	वेवेष्मि	वेविष्वः	वेविष्मः	वेविषे	वेविष्वहे	वेविष्महे

लङ् 'Imperfect'. परस्मै०

3.	अवेवेट्-ड्	अवेविष्टाम्	अवेविषुः
2.	अवेवेट्-ड्	अवेविष्टम्	अवेविष्ट
1.	अवेविषम्	अवेविष्व	अवेविष्म

लोट् 'Imperative'.

3.	वेवेष्टु	वेविष्टाम्	वेविषतु
2.	वेविड्ढि	वेविष्टम्	वेविष्ट
1.	वेविषाणि	वेविषाव	वेविषाम

विधिलिङ् 'Potential'.

3.	वेविष्यात्	वेविष्याताम्	वेविष्युः
2.	वेविष्याः	वेविष्यातम्	वेविष्यात
1.	वेविष्याम्	वेविष्याव	वेविष्याम

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

Abandon (हा) all relations with the wicked. God ordains (वि-धा) the world because He gives (दा) individuals the friuts of their actions. Every householder should sacrifice (हु) ghee in fire every morning. He was not ashamed (ह्री) of his foolishness. We know by hearsay that small drops make (पॄ) a pool. One should fear (भी) evil. God pervades (विष्) the entire world. Measure (मा) the length and breadth of this room. The priests washed (अव-निज्) their feet and put on (परि-धा) the sacrificial robes. The enemies made peace with (सम्-धा) Raghu. He deposited (नि-धा) his money in the bank.

When a man does not fear (भी) nor anyone else is afraid of him, when he does not desire or hate (द्विष्), he goes (हा) to heaven. The servant bore (भृ) the load to the village. The Yamunā separates (विज्) the Punjab and the United Provinces.

---

2. GENERAL
or
Non-Conjugational Tenses and Moods.

145. In General tenses and moods[1] certain roots take an augment इ, prefixed to terminations begining with a consonant except य. Some roots take this इ *necessarily* and are called *Set* (स-इट्), some take it *optionally* and are called *Wet* (वा-इट्); while others are called *Anit* (अन इट्).

a. *Polysyllabic* roots, *derived* roots and also those of the *10th class* are always *Set*.

b. All monosyllabic roots ending in a vowel are *Anit*, except roots ending in ऊ and ॠ, यु 'join', रु 'cry', क्ष्णु 'sharpen', स्नु 'drip', नु 'praise', क्षु 'cough', शी 'sleep', श्वि 'go', डी 'fly', श्रि 'resort', वृ 'select' and 'choose', which are *Set*.

---

1. In the formation of their verbal derivatives also.

c. The following important monosyllabic roots ending in a consonant are *Anit*, the rest being *Set* :—

शक् 'be able', पच् 'cook', मुच् 'release', वच् 'speak', सिच् 'sprinkle', प्रच्छ् 'ask', त्यज् 'leave', भज् 'serve', भुज् 'protect', मस्ज् 'merge, bathe', यज् 'sacrifice', युज् 'unite', सञ्ज् 'attach', सृज् 'create', अद् 'eat', छिद् 'cut', तुद् 'strike', नुद् 'incite', पद् 'go', भिद् 'break', विद् 'be', शद् 'reduce', सद् 'sink', क्रुध् 'be angry', क्षुध् 'be hungry', बुध् 'know', बन्ध् 'bind', युध् 'fight', रुध् 'obstruct', साध् 'accomplish', मन् 'think', हन् 'kill', आप् 'obtain', क्षिप् 'throw', तप् 'heat', तृप् 'be pleased', लिप् 'besmear', लुप् 'lop off', स्वप् 'sleep', सृप् 'creep', रभ् 'begin', लभ् 'obtain', गम् 'go', नम् 'bow', यम् 'restrain', रम् 'enjoy', दंश् 'bite', दृश् 'see', विश् 'enter', स्पृश् 'touch', कृष् 'plough', तुष् 'be satisfied', द्विष् 'hate', पुष् 'nourish', शुष् 'dry up', वस् 'dwell', दुह् 'milk', रुह् 'grow', लिह् 'lick', वह् 'carry'.

d. The following roots are *Wet*:—धू 'shake', सू 'produce', अञ्ज् 'anoint', मृज् 'wipe off', क्लिद् 'be wet', स्यन्द् 'flow', कृप् 'be fit for', गुप् 'protect', त्रप् 'be ashamed', क्षम् 'be able', अश् 'eat', क्लिश्

'torment', गाह् 'plunge', गुह् 'conceal', द्रुह् 'hate', स्निह् 'love', etc.

146. In the non-conjugational tenses and moods, लुट् 'first future', लृट् 'second future', लृङ् 'conditional', आशीर्लिङ् 'benedictive', लिट् 'perfect', and लुङ् 'aorist', the conjugational signs are not inserted, all roots being treated alike.

a. The roots of the 10th class retain their अय with final अ dropped (*i.e.* अय्) and undergo all changes before it as in conjugational tenses.

b. The roots गुप्, धूप्, विच्छ्, पण्, पन्, कम and ऋत् retain their conjugational bases optionally.

147. *a.* In non-conjugational tenses अस् and ब्रू become भू and वच् respectively.

b. The roots सृज् and दृश् become स्रज् and द्रश् before consonantal strong terminations.

c. The roots ending in ए, ऐ and ओ are to be treated as roots ending in आ.

1. The First or Periphrastic Future.

(लुट्).

148. The terminations of the *First Future* can be obtained from the present of the verb अस

'be' added to nom. masc. sing. of तृ (*i.e.* तास). The auxiliary (अस्) is omitted in the third person. They are:—

	परस्मैपद			आत्मनेपद[1]	
3. ता	तारौ	तारः	ता	तारौ	तारः
2. तासि	तास्थः	तास्थ	तासे	तासाथे	ताध्वे
1. तास्मि	तास्वः	तास्मः	ताहे	तास्वहे	तास्महे

149. These terminations are added *with* or *without* इ to the *Set* or *Anit* roots and with *optional* इ to the *Wet* roots.

a. These terminations being strong, the final and the penultimate short vowel of a root is gunated before them.

नी 'lead'.

	Paras.			Atm.	
3. नेता	नेतारौ	नेतारः	नेता	नेतारौ	नेतारः
2. नेतासि	नेतास्थः	नेतास्थ	नेतासे	नेतासाथे	नेताध्वे
1. नेतास्मि	नेतास्वः	नेतास्मः	नेताहे	नेतास्वहे	नेतास्महे

भू 'be'.

Parasmaipada.

3.	भविता	भवितारौ	भवितारः
2.	भवितासि	भवितास्थः	भवितास्थ
1.	भवितास्मि	भवितास्वः	भवितास्मः

1. Atmane. is rare in use.

Atmanepada.

3.	भविता	भवितारौ	भवितारः
2.	भवितासे	भवितासाथे	भविताध्वे
1.	भविताहे	भवितास्वहे	भवितास्महे

Irregularities.

150. *a.* The roots **इष्, सह्, लुभ्, रिष्** and **रुष्** become *Wet* roots in the first future; *e. g.* **एषितास्मि** or **एष्टास्मि, सहिताहे** or **सोढाहे,** etc.

b. **कृप्** (**क्लृप्**) becomes *Anit* when it takes Paras. in the first future; *e. g.* **कल्प्तास्मि,** but **कल्पिताहे** or **कल्पताहे.**

c. The augment **इ** is lengthened in case of **ग्रह्** in all these tenses except in the perfect; *e.g.* **ग्रहीतास्मि.**

d. The roots **नश्** and **मस्ज्** (**मज्ज्**) are strengthened with a nasal when followed by a consonant except a nasal or a semivowel; *e. g.* **नंष्टा, मङ्क्ता.**

2. Second or Simple Future.

(**लृट्**)

151. The terminations of the *Second Future* can be obtained by adding **स्य** to those of the

present tense. Its अ is lengthened before initial व् and म and dropped before a vowel. They are :—

	Paras.			Atma.	
3. स्यति	स्यतः	स्यन्ति	स्यते	स्येते	स्यन्ते
2. स्यसि	स्यथः	स्यथ	स्यसे	स्येथे	स्यध्वे
1. स्यामि	स्यावः	स्यामः	स्ये	स्यावहे	स्यामहे

a. Final vowels and short penultimate vowels take Guṇa; *e.g.* कृ—करिष्यति, भू—भविष्यति, बुध्—भोत्स्यति.

भू 'be' :—Paras.

3.	भविष्यति	भविष्यतः	भविष्यन्ति
2.	भविष्यसि	भविष्यथः	भविष्यथ
1.	भविष्यामि	भविष्यावः	भविष्यामः

Atmanepada.

3.	भविष्यते	भविष्येते	भविष्यन्ते
2.	भविष्यसे	भविष्येथे	भविष्यध्वे
1.	भविष्ये	भविष्यावहे	भविष्यामहे

दा 'give'. Paras.

3.	दास्यति	दास्यतः	दास्यन्ति
2.	दास्यसि	दास्यथः	दास्यथः
1.	दास्यामि	दास्यावः	दास्यामः

लभ् 'obtain', Atmane.

3.	लप्स्यते	लप्स्येते	लप्स्यन्ते
2.	लप्स्यसे	लप्स्येथे	लप्स्यध्वे
1.	लप्स्ये	लप्स्यावहे	लप्स्यामहे

3. Conditional (लृङ्)

152. The terminations of the *Conditional* are obtained by adding स्य to those of the imperfect. They are :—

	Paras.			Atmane.		
3.	स्यत्	स्यताम्	स्यन्	स्यत	स्येताम्	स्यन्त
2.	स्यस्	स्यतम्	स्यत	स्यथास्	स्येथाम्	स्यध्वम्
1.	स्यम्	स्याव	स्याम	स्ये	स्यावहि	स्यामहि

a. Like the imperfect the conditional has an augment अ, prefixed to the root.

भू 'be' :—Paras.

3.	अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्
2.	अभविष्यः	अभविष्यतम्	अभविष्यत
1.	अभविष्यम्	अभविष्याव	अभविष्याम

लभ् 'obtain' :—Atma.

3.	अलप्स्यत	अलप्स्येताम्	अलप्स्यन्त
2.	अलप्स्यथाः	अलप्स्येथाम्	अलप्स्यध्वम्
1.	अलप्स्ये	अलप्स्यावहि	अलप्स्यामहि

1. It may be called a past tense of the future, meaning 'would have'.

Irregularities.

153. *a.* Aṇiṭ roots गम्, हन् and those ending in ऋ take इ in the simple future and conditional; *e. g.* गमिष्यामि, करिष्यामि; अहनिष्यत्, अकरिष्यत्.

b. दृश्, सृज्, सृप्, स्पृश् etc. have र instead of the Guṇa अर before term.; *e. g.* द्रक्ष्यति, स्रक्ष्यति, स्रप्स्यति, स्प्रक्ष्यति.

c. नश् and मज्ज् are strengthened with a nasal as in the first future.

d. वस् (also few other roots in स्) changes its स् to त् before term.; *e. g.* वत्स्यति.

e. The roots दा, धा, दो, दे, धे, मा, स्था, गा, पा, हा and सो change their final vowel to ई before consonantal weak terminations.

f. अधि-इ optionally changes to अधि-गा in the conditional. All terminations added to this गा are weak; *e. g.* अध्यैष्यत, अध्यगीष्यत; अध्यैष्यथाः, अध्यगीष्यथाः; अध्यैष्ये, अध्यगीष्ये.

154. The first person sing.'s in the two futures and the conditional of some of the important roots are given below :—

Roots.		First Future.	Second Future.	Conditional.
घ्रा		घ्रातास्मि	घ्रास्यामि	अघ्रास्यम्
दा	P.	दातास्मि	दास्यामि	अदास्यम्
	A.	दाताहे	दास्ये	अदास्ये
धा	P.	धातास्मि	धास्यामि	अधास्यम्
	A.	धाताहे	धास्ये	अधास्ये
पा drink		पातास्मि	पास्यामि	अपास्यम्
म्ना		म्नातास्मि	म्नास्यामि	अम्नास्यम्
स्था		स्थातास्मि	स्थास्यामि	अस्थास्यम्
चि		चेतास्मि	चेष्यामि	अचेष्यम्
जि		जेतास्मि	जेष्यामि	अजेष्यम्
श्रि	P.	श्रयितास्मि	श्रयिष्यामि	अश्रयिष्यम्
	A.	श्रयिताहे	श्रयिष्ये	अश्रयिष्ये
क्री	P.	क्रेतास्मि	क्रेष्यामि	अक्रेष्यम्
	A.	क्रेताहे	क्रेष्ये	अक्रेष्ये
नी	P.	नेतास्मि	नेष्यामि	अनेष्यम्
	A.	नेताहे	नेष्ये	अनेष्ये
भी		भेतास्मि	भेष्यामि	अभेष्यम्
ब्रू	P.	वक्तास्मि	वक्ष्यामि	अवक्ष्यम्
	A.	वक्ताहे	वक्ष्ये	अवक्ष्ये
श्रु		श्रोतास्मि	श्रोष्यामि	अश्रोष्यम्
स्तु		स्तोतास्मि	स्तोष्यामि	अस्तोष्यम्
हु		होतास्मि	होष्यामि	अहोष्यम्

Roots.		First Future.	Second Future.	Conditional.
कृ	P.	कर्तास्मि	करिष्यामि	अकरिष्यम्
	A.	कर्ताहे	करिष्ये	अकरिष्ये
जागृ		जागरितास्मि	जागरिष्यामि	अजागरिष्यम्
मृ		मर्तास्मि	मरिष्यामि	अमरिष्यम्
स्मृ		स्मर्तास्मि	स्मरिष्यामि	अस्मरिष्यम्
हृ	P.	हर्तास्मि	हरिष्यामि	अहरिष्यम्
	A.	हर्ताहे	हरिष्ये	अहरिष्ये
वृ		वरिताहे	वरिष्ये	अवरिष्ये
		वरीताहे	वरीष्ये	अवरीष्ये
कॄ		करितास्मि	करिष्यामि	अकरिष्यम्
		करीतास्मि	करिष्यामि	अकरीष्यम्
दो		दातास्मि	दास्यामि	अदास्यम्
सो		सातास्मि	सास्यामि	असास्यम्
गै		गातास्मि	गास्यामि	अगास्यम्
ध्यै		ध्यातास्मि	ध्यास्यामि	अध्यास्यम्
शक्		शक्तास्मि	शक्ष्यामि	अशक्ष्यम्
ईक्ष्		ईक्षिताहे	ईक्षिष्ये	ऐक्षिष्ये
पच्		पक्तास्मि	पक्ष्यामि	अपक्ष्यम्
मुच्	P.	मोक्तास्मि	मोक्ष्यामि	अमोक्ष्यम्
	A.	मोक्ताहे	मोक्ष्ये	अमोक्ष्ये
रच्		रचयितास्मि	रचयिष्यामि	अरचयिष्यम्
सिच्	P.	सेक्तास्मि	सेक्ष्यामि	असेक्ष्यम्
	A.	सेक्ताहे	सेक्ष्ये	असेक्ष्ये

Roots.		First Future.	Second Future.	Conditional.
प्रच्छ्		प्रष्टास्मि	प्रक्ष्यामि	अप्रक्ष्यम्
त्यज्		त्यक्तास्मि	त्यक्ष्यामि	अत्यक्ष्यम्
भुज्	P.	भोक्तास्मि	भोक्ष्यामि	अभोक्ष्यम्
	A.	भोक्ताहे	भोक्ष्ये	अभोक्ष्ये
मस्ज्		मङ्क्तास्मि	मङ्क्ष्यामि	अमङ्क्ष्यम्
यज्	P.	यष्टास्मि	यक्ष्यामि	अयक्ष्यम्
	A.	यष्टाहे	यक्ष्ये	अयक्ष्ये
युज्	P.	योक्तास्मि	योक्ष्यामि	अयोक्ष्यम्
	A.	योक्ताहे	योक्ष्ये	अयोक्ष्ये
सृज्		स्रष्टास्मि	स्रक्ष्यामि	अस्रक्ष्यम्
कथ्		कथयितास्मि	कथयिष्यामि	अकथयिष्यम्
छिद्	P.	छेत्तास्मि	छेत्स्यामि	अछेत्स्यम्
	A.	छेत्ताहे	छेत्स्ये	अछेत्स्ये
तुद्	P.	तोत्तास्मि	तोत्स्यामि	अतोत्स्यम्
	A.	तोत्ताहे	तोत्स्ये	अतोत्स्ये
पद्		पत्ताहे	पत्स्ये	अपत्स्ये
भिद्	P.	भेत्तास्मि	भेत्स्यामि	अभेत्स्यम्
	A.	भेत्ताहे	भेत्स्ये	अभेत्स्ये
विद् know		वेदितास्मि	वेदिष्यामि	अवेदिष्यम्
विद् be		वेत्ताहे	वेत्स्ये	अवेत्स्ये
क्रुध्		क्रोद्धास्मि	क्रोत्स्यामि	अक्रोत्स्यम्
बन्ध्		बन्धास्मि	भन्त्स्यामि	अभन्त्स्यम्

Roots.		First Future.	Second Future.	Conditional.
बुध्	IV.	बोद्धाहे	भोत्स्ये	अभोत्स्ये
	I.	बोधितास्मि	बोधिष्यामि	अबोधिष्यम्
युध्		योद्धाहे	योत्स्ये	अयोत्स्ये
रुध्	P.	रोद्धास्मि	रोत्स्यामि	अरोत्स्यम्
	A.	रोद्धाहे	रोत्स्ये	अरोत्स्ये
तन्	P.	तनितास्मि	तनिष्यामि	अतनिष्यम्
	A.	तनिताहे	तनिष्ये	अतनिष्ये
हन्		हन्तास्मि	हनिष्यामि	अहनिष्यम्
आप्		आप्तास्मि	आप्स्यामि	आप्स्यम्
स्वप्		स्वप्तास्मि	स्वप्स्यामि	अस्वप्स्यम्
रभ्		रब्धाहे	रप्स्ये	अरप्स्ये
लभ्		लब्धाहे	लप्स्ये	अलप्स्ये
लुभ्		लोब्धास्मि	लोभिष्यामि	अलोभिष्यम्
		लोभितास्मि		
क्रम्		क्रमितास्मि	क्रमिष्यामि	अक्रमिष्यम्
गम्		गन्तास्मि	गमिष्यामि	अगमिष्यम्
रम्		रन्ताहे	रंस्ये	अरंस्ये
शम्		शमितास्मि	शमिष्यामि	अशमिष्यम्
श्रम्		श्रमितास्मि	श्रमिष्यामि	अश्रमिष्यम्
दिव्		देवितास्मि	देविष्यामि	अदेविष्यम्
दंश्		दंष्टास्मि	दंक्ष्यामि	अदंक्ष्यम्
दृश्		द्रष्टास्मि	द्रक्ष्यामि	अद्रक्ष्यम्

Roots.		First Future.	Second Future.	Conditional.
नश्		नशितास्मि	नशिष्यामि	अनशिष्यम्
		नंष्टास्मि	नङ्क्ष्यामि	अनङ्क्ष्यम्
इष्		एषितास्मि	एषिष्यामि	ऐषिष्यम्
		एष्टास्मि		
तुष्		तोष्टास्मि	तोक्ष्यामि	अतोक्ष्यम्
पुष्		पोष्टास्मि	पोक्ष्यामि	अपोक्ष्यम्
मुष्		मोषितास्मि	मोषिष्यामि	अमोषिष्यम्
रुष्		रोषितास्मि	रोषिष्यामि	अरोषिष्यम्
		रोष्टास्मि		
अस		भवितास्मि	भविष्यामि	अभविष्यम्
वस्		वस्तास्मि	वत्स्यामि	अवत्स्यम्
शास्		शासितास्मि	शासिष्यामि	अशासिष्यम्
ग्रह्	P.	ग्रहीतास्मि	ग्रहीष्यामि	अग्रहीष्यम्
	A.	ग्रहीताहे	ग्रहीष्ये	अग्रहीष्ये
दह्		दग्धास्मि	धक्ष्यामि	अधक्ष्यम्
रुह्		रोढास्मि	रोक्ष्यामि	अरोक्ष्यम्
वह्		वोढास्मि	वक्ष्यामि	अवक्ष्यम्
सह्		सोढाहे	सहिष्ये	असहिष्ये
		सहिताहे		

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

a. I will take up (धृ) arms and fight (युध्)

against my enemies in battle. Whosoever will win (जी) in the competition will get (आप) a prize. A son will be borne (जन्) of Pārvatī and Śiva, who will destroy (हन्) *Tāraka.* Soon the night will pass off (गम), the day will dawn (उत्-इ) and the flowers will blossom (वि-कस् or हस्) After this Great War, O king, the world will be disturbed. The Brahmanas will forget (वि-स्मृ) the Vedic lore. The Kṣatriyas will be powerless. The Vaiśyas will lose (नश् *c.*) their wealth. Men will not sacrifice (यज्) to gods. The powerful will oppress (पीड्) the weak. The greed of wealth will cause men to do (कृ caus.) sinful acts. The commands of religion will no more be cared for (आदृ). In short the state will fonder (नश् or नि-मस्ज्) like a ship.

b. If you help (उप-कृ) the rogue he will trouble you with his inborn mischief. Had you heard (श्रु) her sweet words you would not have liked this music. Had there been rains in good time there would have been no famine. Had Bibhīṣaṇa not forsaken (त्यज् or हा) Rāvaṇa, Rāma would not have won (जी) him so easily. Had he worked hard he would have succeeded (सफलीभू) in the examination. Had you

been self-controlled you wold not have fallen a pray to (वशी-भू) your passions. Duryodhana thought that if Karṇa killed (हन्) Arjuṇa he would be able to defeat (परा-जी) the Paṇḍavas. If the king does not punish (दण्ड्) the offenders the state will be ruined (नश्) in no time. Had you come to my house I would have given (उप-हृ) you sweets. How indeed, could Yudhiṣtaṛa have told the falsehood ?

4. Benedictive or Precative.

(आशीर्लिङ्)

155. The Parasmaipada terminations of the *Benedictive* are obtained by prefixing यास् to those of the imperfect, स् being dropped before स् and त् of 2. and 3. sing., and the Atm. term. by prefixing स् to those of the potential Atm., the स् being retained before त् and थ्. They are:–

	Paras.			Atma.		
3.	यात्	यास्ताम्	यासुः	सीष्ट	सीयास्ताम्	सीरन्
2.	यास्	यास्तम्	यास्त	सीष्ठास्	सीयास्थाम्	सीध्वम्
1.	यासम्	यास्व	यास्म	सीय	सीवहि	सीमहि

1. The Parasmaipada.

156. The *Paras.* terminations are *weak*, hence

the roots *do not admit* Guṇa or Vṛiddhi. All roots reject the augment इ .

a. The final इ or उ of the roots is lengthened, final short ऋ changes to रि, and final long ॠ to ईर्, but preceded by a labial it changes to उर्; *e.g.* जि–जीयात्, स्तु-स्तूयात् , कृ–क्रियात् , कॄ–कीर्यात् , पॄ—पूर्यात् .

b. The root ऋ and those ending in ऋ preceded by a conjunct consonant admit Guṇa[1]; *e.g.* ऋ—अर्यात् , स्मृ—स्मर्यात् .

c. Roots वच् , स्वप् , यज् , etc., having a semivowel, take samprasāraṇa.[2]

d. The roots दा, धा, मा, स्था, गै, पा 'drink' हा, and सो change their final vowel to ए[3]; *e.g.* देयात् , पेयात् , but पा 'protect' has पायात् .

e. The root हन् changes to वध्[4] .

f. A penultimate nasal is generally dropped.

2. *The Atmanepada.*

157. *a.* The *Atmane.* terminations are *strong.*

1. गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः । 2. वचिस्वपियजादीनां किति ।
3. एर्लिङि । 4. हनो वध लिङि लुङि च ।

They *admit* the augment इ where usually necessary. This इ is optional in the case of roots ending in ऋ preceded by a conjunct consonant, the root वृ; and those in ॠ.

b. The radical vowel of the roots is guṇated, but when no इ is added, the final ऋ remains unchanged and ॠ changes to इर् or उर् when preceded by a labial; *e.g.* चि—चेषीष्ट, पॄ—परिषीष्ट or पूर्षीष्ट.

भू 'be':—Paras.

3.	भूयात्	भूयास्ताम्	भूयासुः
2.	भूयाः	भूयास्तम्	भूयास्त
1.	भूयासम्	भूयास्व	भूयास्म

Atmanepada.

3.	भविषीष्ट	भविषीयास्ताम्	भविषीरन्
2.	भविषीष्ठाः	भविषीयास्थाम्	भविषीध्वम्-ढ्वम्
1.	भविषीय	भविषीवहि	भविषीमहि

चि 'collect':—Parasmaipada.

3.	चीयात्	चीयास्ताम्	चीयासुः
2.	चीयाः	चीयास्तम्	चीयास्त
1.	चीयासम्	चीयास्व	चीयास्म

Atmanepada.

3.	चेषीष्ट	चेषीयास्ताम्	चेषीरन्
2.	चेषीष्ठाः	चेषीयास्थाम्	चेषीढ्वम्
1.	चेषीय	चेषीवहि	चेषीमहि

कृ 'do' :—Parasmaipada.

3.	क्रियात्	क्रियास्ताम्	क्रियासुः
2.	क्रियाः	क्रियास्तम्	क्रियास्त
1.	क्रियासम्	क्रियास्व	क्रियास्म

Atmanepada.

3.	कृषीष्ट	कृषीयास्ताम्	कृषीरन्
2.	कृषीष्ठाः	कृषीयास्थाम्	कृषीढ्वम्
3.	कृषीय	कृषीवहि	कृषीमहि

स्मृ 'remember' :—Parasmaipada

3.	स्मर्यात्	स्मर्यास्ताम्	स्मर्यासुः
2.	स्मर्याः	स्मर्यास्तम्	स्मर्यास्त
1.	स्मर्यासम्	स्मर्यास्व	स्मर्यास्म

38. Third and first per. sing. Benedictive of some of the important roots is given below :—

जि	जीयात्	जीयासम्
श्रु	श्रूयात्	श्रूयासम्
स्तु	स्तूयात्	स्तूयासम्
ऋ	अर्यात्	अर्यासम्
जागृ	जागर्यात्	जागर्यासम्
दा {P.	देयात्	देयासम्
{A.	दाषीष्ट	दासीय
धा {P.	धेयात्	धेयासम्
{A.	धाषीष्ट	धासीय

स्था	स्थेयात्	स्थेयासम्
मा	मेयात्	मेयासम्
पा drink	पेयात्	पेयासम्
पा protect	पायात्	पायासम्
गै (गा)	गेयात्	गेयासम्
सो (सा)	सेयात्	सेयासम्
ब्रू (वच्)	उच्यात्	उच्यासम्
स्वप्	सुप्यात्	सुप्यासम्
यज् { P.	इज्यात्	इज्यासम्
A.	यक्षीष्ट	यक्षीय
वह्	उह्यात्	उह्यासम्
ह्वे	हूयात्	हूयासम्
वस्	उष्यात्	उष्यासम्
वद्	उद्यात्	उद्यासम्
हन्	वध्यात्	वध्यासम्
दिव्	दीव्यात्	दीव्यासम्
शी	शयिषीष्ट	शयिषीय
मृ	मृषीष्ट	मृषीय
हृ	हृषीष्ट	हृषीय
ईक्ष्	ईक्षिषीष्ट	ईक्षिषीय
मुच्	मुक्षीष्ट	मुक्षीय
वच्	वक्षीष्ट	वक्षीय
छिद्	छित्सीष्ट	छित्सीय

भिद्	भित्सीष्ट	भित्सीय
मुद्	मोदिषीष्ट	मोदिषीय
विद् 'be'	वित्सीष्ट	वित्सीय
युध्	युत्सीष्ट	युत्सीय
रुध्	रुत्सीष्ट	रुत्सीय
तन्	तनिषीष्ट	तनिषीय

5. The Perfect Tense.

(लिट्)

159. The perfect is either *Reduplicative* or *Periphrastic*. All the monosyllabic roots take the former and the derivative (polysyllabic) verbs take the latter. The roots दय्, अय्, कास् and आस् take the Periphrastic Perfect necessarily, while उष्, विद्, जागृ, भी, ह्री, भृ, हु, and दरिद्रा take both.

1. Reduplicative Perfect.

160. In this tense the root is reduplicated before the terminations are applied. The general rules of reduplication are given in §143, and the special rule for this tense are given below :—

Special Rules of Reduplication.

a. ऋ, ॠ and ऌ become अ in the reduplicative syllable ; *e.g.* कृ—चकार, तॄ—ततार, क्लृप्—चक्लृपे

b. Initial अ or आ becomes आ; *e.g.* अद्—आद्, आप्—आप.

c. Initial इ becomes ई (इ+इ=ई); but if the radical इ admits Guṇa or Vṛiddhi, य् is inserted between the reduplicative syllable and the root; *e.g.* इष्—ईषुः, but इयेष (1. s.).

d. Roots beginning with or containing य् or व् and liable to samprasāraṇa reduplicate with इ or उ; *e.g.* यज्—इयाज्, वच्—उवाच्.

161. The terminations for the Perfect are the following :—

	Paras.			Atma.		
3. अ	अतुस्	उस्	ए	आते	इरे
2. थ	अथुस्	अ	से	आथे	ध्वे
1. अ	व	म	ए	वहे	महे

a. *The Singular Perfect Parasmaipada is strong*, as in present or imperfect, the root being accented, the *remaining forms are weak*, the terminations being accented.

b. All roots, whether Seṭ or Aniṭ *admit the connecting vowel* इ except the eight roots कृ, सृ, भृ, वृ, स्तु, द्रु, स्रु and श्रु, *where it must be omitted.*

c. The 3. pl. Ātm. retains the इ even in

the above eight roots. In 2 sing. Par. it is omitted by many other verbs also, and is optional in roots ending with आ and in some others ending in इ, ई, उ.

The Strong Base.

162. *a.* The *penultimate short vowel* takes Guṇa throughout the singular, *i.e.* before strong terminations; *e.g.* बुध्—बुबोध, रिच्—रिरेच, इष्—इयेष.

b. *Final vowel* takes Vṛiddhi or Guṇa in the first person sing., Guṇa in the second, Vṛiddhi only in the third; *e.g.* कृ—s. 1. चकार or चकर; 2. चकर्थ; 3. चकार.

c. Penultimate अ takes Vṛiddhi in the third person sing. and optionally in the first; *e.g.* हन्—1. जघान or जघन; 3. जघान.

d. Roots ending in आ take औ instead of अ in first and third person sing., and before थ optionally change आ to इ; दा—1. 3. s. ददौ, 2. ददाथ or ददिथ.

The Weak Base.

163. *a.* Before weak terminations the roots containing the vowels इ, उ, and ऋ do not

change their *radical syllable*; *e.g.* कृ—चकृम, बुध्—बुबुधिम .

b. Before weak terminations beginning with vowels final इ, ई and ऋ become य् and र् but preceded by conjunct consonants they change to इय् and अर्; and उ, ऊ and ॠ *always* change to उव् and अर्; *e.g.* नी—निन्युः, कृ—चक्रुः, श्रि—शिश्रियुः, स्तृ—तस्तरुः, स्तु—तुष्टुवुः, कॄ—चकरुः ।

c. The monosyllabic roots, which have a penultimate short अ and reduplicate the initial consonant unchanged, change their अ to ए and drop the reduplicative syllable before weak terminations and थ (2. sg.), when added with इ; *e.g.* पत्—पेतुः, पेतिथ, पच्—पेचुः, पेचिथ, but पपक्थ ।

d. The roots जन्, खन्, गम, घस् and हन् drop their radical vowel in the weak bases; *e.g.* जज्ञे, जग्मुः, जक्षुः, जघ्नुः ।

e. The roots liable to samprasāraṇa take it in weak bases; *e.g.* वच्—ऊचुः, यज्—ईजुः, स्वप्—सुषुपुः, ग्रह्—जगृहुः, but in strong उवाच, इयाज, जग्राह ।

f. Roots ending in आ (or dipthongs) drop it in all weak bases; *e.g.* दा—ददुः ।

Paradigms of the Reduplicated Perfect.

कृ 'do', strong base चकर्, चकार्; weak चकृ, चक्र.

3.	चकार	चक्रतुः	चक्रुः
2.	चकर्थ	चक्रथुः	चक्र
1.	चकर	चकृव	चकृम

Atmanepada.

3.	चक्रे	चक्राते	चक्रिरे
2.	चकृषे	चक्राथे	चकृढ्वे
1.	चक्रे	चकृवहे	चकृमहे

स्तु P. A. 'praise': strong तुष्टो, तुष्टौ; weak तुष्टु.

3.	तुष्टाव	तुष्टुवतुः	तुष्टुवुः	तुष्टुवे	तुष्टुवाते	तुष्टुविरे
2.	तुष्टोथ	तुष्टुवथु	तुष्टुव	तुष्टुषे	तुष्टुवाथे	तुष्टुढ्वे
1.	तुष्टव, तुष्टाव	तुष्टुव	तुष्टुम	तुष्टुवे	तुष्टुवहे	तुष्टुमहे

श्रु P. 'hear': strong शुश्रो, शुश्रौ; weak शुश्रु.

3.	शुश्राव	शुश्रुवतुः	शुश्रुवुः
2.	शुश्रोथ	शुश्रुवथुः	शुश्रुव
1.	शुश्राव, शुश्रव	शुश्रुव	शुश्रुम

इ P. 'go': strong इये, इयै; weak इय्.

3.	इयाय	ईयतुः	ईयुः
2.	इयेथ,इययिथ	ईयथुः	ईय
1.	इयाय, इयय	ईयिव	ईयिम

श्रि P. A. 'resort' : strong शिश्रे, शिश्रै; weak शिश्रिय्.

परस्मै०

3.	शिश्राय	शिश्रियतुः	शिश्रियुः
2.	शिश्रयिथ	शिश्रियथुः	शिश्रिय
1.	शिश्राय, शिश्रय	शिश्रियिव	शिश्रियिम

आत्मने

3.	शिश्रिये	शिश्रियाते	शिश्रियिरे
2.	शिश्रियिषे	शिश्रियाथे	शिश्रियिध्वे-ढ्वे
1.	शिश्रिये	शिश्रियिवहे	शिश्रियिमहे

नी P. A. 'lead' : strong निने, निनै; weak निनी.

3.	निनाय	निन्यतुः	निन्युः	निन्ये	निन्याते	यिन्यिरे
2.	निनेथ निनयिथ	निन्यथुः	निन्य	निन्यिषे	निन्याथे	निन्यिध्वे
1.	निनय, निनाय	निन्यिव	निन्यिम	निन्ये	निन्यिवहे	निन्यिमहे

दा P. A. 'give' : strong ददा; weak दद्.

3.	ददौ	ददतुः	ददुः	ददे	ददाते	ददिरे
2.	ददाथ, ददिथ	ददथुः	दद	ददिषे	ददाथे	ददिध्वे
1.	ददौ	ददिव	ददिम	ददे	ददिवहे	ददिमहे

स्था P. stand : strong तस्था; weak तस्थ्.

3.	तस्थौ	तस्थतुः	तस्थुः
2.	तस्थाथ, तस्थिथ	तस्थथुः	तस्थ
1.	तस्थौ	तस्थिव	तस्थिम

स्मृ P. 'remember' : strong सस्मर्; weak सस्मृ.

3.	सस्मार	सस्मरतुः	सस्मरुः
2.	सस्मर्थ	सस्मरथुः	सस्मर
1.	सस्मार, सस्मर	सस्मरिव	सस्मरिम

शक् P. 'be able' : strong शशक्; weak शेक्.

3.	शशाक	शेकतुः	शेकुः
2.	शेकिथ, शशक्थ	शेकथुः	शेक
1.	शशाक शशक	शेकिव	शेकिम

पच् P. A. 'cook' : strong पपच्, पपाच्; weak पेच्.

3.	पपाच	पेचतुः	पेचुः	पेचे	पेचाते	पेचिरे
2.	पेचिथ, पपक्थ	पेचथुः	पेच	पेचिषे	पेचाथे	पेचिध्वे
1.	पपाच, पपच	पेचिव	पेचिम	पेचे	पेचिवहे	पेचिमहे

मुच् P. A. 'release' : strong मुमोच्; weak मुमुच्.

3.	मुमोच	मुमुचतुः	मुमुचुः	मुमुचे	मुमुचाते	मुमुचिरे
2.	मुमोचिथ	मुमुचथुः	मुमुच	मुमुचिषे	मुमुचाथे	मुमुचिध्वे
1.	मुमोच	मुमुचिव	मुमुचिम	मुमुचे	मुमुचिवहे	मुमुचिमहे

त्यज् P. 'abandon': strong तत्यज्, तत्याज्; weak तत्यज्.

3.	तत्याज	तत्यजतुः	तत्यजुः
2.	तत्यजिथ, तत्यक्थ	तत्यजथुः	तत्यज
1.	तत्याज, तत्यज	तत्यजिव	तत्यजिम

सृज् P. 'creat' : strong ससर्ज्; weak ससृज्.

3.	ससर्ज	ससृजतुः	ससृजुः

2.	ससर्जिथ, सस्रष्ठ	ससृजथुः	ससृज
1.	ससर्ज	ससृजिव	ससृजिम

दृश् P. 'see': strong ददर्श्; weak ददृश्.

3.	ददर्श	ददृशतुः	ददृशुः
2.	ददर्शिथ, दद्रष्ट	ददृशथुः	ददृश
1.	ददर्श	ददृशिव	ददृशिम

इष् P. 'wish': strong इयेष्; weak ईष्.

3.	इयेष	ईषतुः	ईषुः
2.	इयेषिथ	ईषथुः	ईष
1.	इयेष	ईषिव	ईषिम

सह् A. 'endure': weak सेह्.

3.	सेहे	सेहाते	सेहिरे
2.	सेहिषे	सेहाथे	सेहिध्वे-ढ्वे
1.	सेहे	सेहिवहे	सेहिमहे

जन् A. 'be born': weak जज्ञ्.

3.	जज्ञे	जज्ञाते	जज्ञिरे
2.	जज्ञिषे	जज्ञाथे	जज्ञिध्वे
1.	जज्ञे	जज्ञिवहे	जज्ञिमहे

गम् P. 'go': strong जगम्, जगाम्; weak जग्म्.

3.	जगाम	जग्मतुः	जग्मुः
2.	जगमिथ जगन्थ	जग्मथुः	जग्म
1.	जगाम, जगम	जग्मिव	जग्मिम

हन् P. 'kill': strong जघन्, जघान्; weak जघ्न.

3.	जघान	जघ्नतुः	जघ्नुः
2.	जघनिथ, जघन्थ	जघ्नथुः	जघ्न
1.	जघान, जघन	जघ्निव	जघ्निम

खन् P. A. 'dig': strong चखन्, चखान्; weak चख्न्.

3.	चखान	चख्नतुः	चख्नुः	चख्ने	चख्नाते	चख्निरे
2.	चखनिथ	चख्नथुः	चख्न	चख्निषे	चख्नाथे	चख्निध्वे
1.	चखान, चखन	चख्निव	चख्निम	चख्ने	चख्निवहे	चख्निमहे

घस्[1] P. 'eat': strong जघस्, जघास्; weak जक्ष्.

3.	जघास	जक्षतुः	जक्षुः
2.	जघसिथ	जक्षथुः	जक्ष
1.	जघास, जघस	जक्षिव	जक्षिम

वच् P. A. 'speak': strong उवच्, उवाच्; weak ऊच्.

3.	उवाच	ऊचतुः	ऊचुः	ऊचे	ऊचाते	ऊचिरे
2.	उवचिथ, उवक्थ	ऊचथुः	ऊच	ऊचिषे	ऊचाथे	ऊचिध्वे
1.	उवाच, उवच	ऊचिव	ऊचिम	ऊचे	ऊचिवहे	ऊचिमहे

यज् P. A. 'worship': strong इयज्, इयाज्; weak ईज्.

3.	इयाज	ईजतुः	ईजुः	ईजे	ईजाते	ईजिरे
2.	इयजिथ, इयष्ठ	ईजथुः	ईज	ईजिषे	ईजाथे	ईजिध्वे
1.	इयाज, इयज	ईजिव	ईजिम	ईजे	ईजिवहे	ईजिमहे

1. घस् is optionally substituted for अद् in the perfect. अद has आद, आदतुः, आदुः etc.

स्वप् P. 'sleep': strong सुष्वप्, सुष्वाप्; weak सुषुप्.

3.	सुष्वाप	सुषुपतुः	सुषुपुः
2.	सुष्वपिथ, सुष्वप्थ	सुषुपथुः	सुषुप
1.	सुष्वाप, सुष्वप	सुषुपिव	सुषुपिम

ग्रह् P. A. 'take': strong जग्रह्, जग्राह्; weak जगृह्.

3.	जग्राह	जगृहतुः	जगृहुः	जगृहे	जगृहाते	जगृहिरे
2.	जग्रहिथ	जगृहथुः	जगृह	जगृहिषे	जगृहाथे	जगृहिध्वे-ढ्वे
1.	जग्राह, जग्रह	जगृहिव	जगृहिम	जगृहे	जगृहिवहे	जगृहिमहे

व्यध् P. 'pierce': strong विव्यध्, विव्याध्; weak विविध्.

3.	विव्याध	विविधतुः	विविधुः
2.	विव्यधिथ, विव्यद्ध	विविधथुः	विविध
1.	विव्याध, विव्यध	विविधिव	विविधिम

वप् P.A. 'sow': strong उवप्, उवाप्; weak ऊप्.

3.	उवाप	ऊपतुः	ऊपुः	ऊपे	ऊपाते	ऊपिरे
2.	उवपिथ, उवप्थ	ऊपथुः	ऊप	ऊपिषे	ऊपाथे	ऊपिध्वे
1.	उवाप, उवप	ऊपिव	ऊपिम	ऊपे	ऊपिवहे	ऊपिमहे

वस् P. 'dwell': strong उवस्, उवास्; weak ऊष्.

3.	उवास	ऊषतुः	ऊषुः
2.	उवसिथ, उवस्थ	ऊषथुः	ऊष
1.	उवास, उवस	ऊषिव	ऊषिम

वह् P. A. 'carry': strong उवह्, उवाह्; weak ऊह्.

3.	उवाह	ऊहतुः	ऊहुः	ऊहे	ऊहाते	ऊहिरे

2.	उवहिथ, उवोढ	ऊहथुः	ऊह	ऊहिषे	ऊहाथे	ऊहिध्वे-ढ्वे
1.	उवाह, उवह	ऊहिव	ऊहिम	ऊहे	ऊहिवहे	ऊहिमहे

वद् P. 'speak': strong उवद्, उवाद्; weak ऊद्.

3.	उवाद	ऊदतुः	ऊदुः
2.	उवदिथ	ऊदथुः	ऊद
1.	उवाद, उवद	ऊदिव	ऊदिम

द्रुह् P. 'hate': strong दुद्रोह्; weak दुद्रुह्.

3.	दुद्रोह	दुद्रुहतुः	दुद्रुहुः
2.	दुद्रोहिथ, दुद्रोढ, दुद्रोग्ध	दुद्रुहथुः	दुद्रुह
1.	दुद्रोह	दुद्रुहिव, दुद्रुह्व	दुद्रुहिम, दुद्रुह्म

Irregularities.

164. The roots तृ, भज्, फल्, etc. *necessarily* and जॄ, भ्रम्, राज्, etc. *optionally* obey § 163 *c*.

तॄ P. 'cross': strong ततर्, ततार्; weak तेर्.

3.	ततार	तेरतुः	तेरुः
2.	तेरिथ	तेरथुः	तेर
1.	ततार, ततर	तेरिव	तेरिम

भज् P. A. 'serve': strong बभज्, बभाज्; weak भेज्.

3.	बभाज	भेजतुः	भेजुः	भेजे	भेजाते	भेजिरे
2.	बभक्थ, भेजिथ	भेजथुः	भेज	भेजिषे	भेजाथे	भेजिध्वे
1.	बभाज, बभज	भेजिव	भेजिम	भेजे	भेजिवहे	भेजिमहे

2. चि, जि, हि reverting to their original

guttural change to कि, गि, घि in the radical syllable. It is optional for चि.

जि P. 'conquer': strong जिगय्, जिगाय्; weak जिग्य्.

3.	जिगाय	जिग्यतुः	जिग्युः
2.	जिगयिथ, जिगेथ	जिग्यथुः	जिग्य
1.	जिगाय, जिगय	जिग्यिव	जिग्यिम

3. भू 'be' irregularly reduplicates with अ and retains its ऊ throughout:

3.	बभूव	बभूवतुः	बभूवुः	बभूवे	बभूवाते	बभूविरे
2.	बभूविथ	बभूवथुः	बभूव	बभूविषे	बभूवाथे	बभूविध्वे
1.	बभूव	बभूविव	बभूविम	बभूवे	बभूविवहे	बभूविमहे

4. इ, preceded by अधि, 'study' has the base अधिजगा :—

3.	अधिजगे	अधिजगाते	अधिजगिरे
2.	अधिजगिषे	अधिजगाथे	अधिजगिध्वे
1.	अधिजगे	अधिजगिवहे	अधिजगिमहे

5. यम 'reach' and वम 'vomit' do not take samprasāraṇa but obey 163 c., and वस् 'wear' does not weaken the root at all; *e.g.* यम्—ययाम, येमतुः, येमुः, etc., वम—ववाम, वेमतुः, वेमुः; वस्—ववसे, ववसाते, ववसिरे, etc.

6. अश 'pervade', अर्च्, 'worship', etc. reduplicate with the syllable आन; *e.g.*

3.	आनशे	आनशाते	आनशिरे
2.	आनशिषे आनक्षे	आनशाथे	आनशिध्वे आनड्ढ्वे
1.	आनशे	आनशिवहे आनश्वहे	आनशिमहे, आनश्महे

3.	आनर्च	आनर्चतुः	आनर्चुः
2.	आनर्चिथ	आनर्चथुः	आनर्च
1.	आनर्च	आनर्चिव	आनर्चिम

2. Periphrastic Perfect.

165. The *periphrastic perfect* is formed by adding आम् to the root and then adding the reduplicated perfect of कृ, अस्, or भू. In case of कृ Paras. forms are added to Paras. roots and Atma. to the Atma. roots.

a. The final vowel and the penultimate short (except that of विद्) are guṇated.

चुर् 'steal' (**चोरय**).

3.	चोरयाञ्चकार	चोरयाञ्चक्रतुः	चोरयाञ्चक्रुः
2.	चोरयाञ्चकर्थ	चोरयाञ्चक्रथुः	चोरयाञ्चक्र
1.	चोरयाञ्चकार चोरयाञ्चकर	चोरयाञ्चकृव	चोरयाञ्चकृम

3.	चोरयाञ्चक्रे	चोरयाञ्चक्राते	चोरयाञ्चक्रिरे
2.	चोरयाञ्चकृषे	चोरयाञ्चक्राथे	चोरयाञ्चकृध्वे-ढ्वे
1.	चोरयाञ्चक्रे	चोरयाञ्चकृवहे	चोरयाञ्चकृमहे

Similarly चोरयाम्बभूव, चोरयाम्बभूवतुः, चोरयाम्बभूवुः etc., and चोरयामास, चोरयामासतुः, चोरयामासुः ।

166. Besides the roots of the tenth class, causatives and the denominatives, following verbs also take the periphrastic perfect:—

a. ईक्ष्, ऊह्, एध् etc. and दय्, अय् and अस् take it necessarily:—

3.	ईक्षाञ्चक्रे	ईक्षाञ्चक्राते	ईक्षाञ्चक्रिरे
2.	ईक्षाम्बभूविषे[1]	ईक्षाम्बभूवाथे	ईक्षाम्बभूविध्वे
1.	ईक्षामास	ईक्षामासिव	ईक्षामासिम

दय् 'pity'.

3.	दयाञ्चक्रे	दयाञ्चक्राते	दयाञ्चक्रिरे
2.	दयाम्बभूविषे	दयाम्बभूवाथे	दयाम्बभूविध्वे
1.	दयामास	दयामासिव	दयामासिम

Similarly आसाञ्चक्रे, आसाम्बभूव, आसामास, etc.

b. विद्, 'know' and जागृ 'awake' take it optionally:—

3.	विवेद	विविदतुः	विविदुः
	विदाञ्चकार	विदाञ्चक्रतुः	विदाञ्चक्रुः
2.	विवेदिथ	विविदथुः	विविद
	विदाम्बभूविथ	विदाम्बभूवथुः	विदाम्बभूव

1. Forms of भू and अस् are shown here in place of those of कृ.

1.	विवेद	विविदिव	विविदिम
	विदामास	विदामासिव	विदामासिम

जागृ 'awake'.

3.	जजागार	जजागरतुः	जजागरुः
	जागरामास	जगरामासतुः	जागरामासुः
2.	जजागरिथ	जजागरथुः	जजागर
	जागरामासिथ	जागरामासथुः	जागरामास
1.	जजागार, जजागर	जजागरिव	जजागरिम
	जागरामास	जागरामासिव	जागरामासिम

c. The roots भी, ह्री, भृ, हु, take it optionally after reduplication :—

भी 'fear'.

3.	बिभाय	बिभ्यतुः	बिभ्युः
	बिभयामास	बिभयामासतुः	बिभयामासुः
2.	बिभयिथ, बिभेथ	बिभ्यथुः	बिभ्य
	बिभयामासिथ	बिभयामासथुः	विभयामास
1.	बिभाय, बिभय	बिभ्यिव	बिभ्यिम
	बिभयामास	विभयामासिव	बिभयामासिम

Similarly ह्री—जिह्राय, जिह्रयामास ; भृ—बभार, बभरामास ; हु—जुहाव, जुहवामास, etc.

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

a. Bhīṣma took (ग्रह्) the terrible vow of

celebate life. Dalipa delivered (दा) the kingdom to Raghu and resorted (श्रि) to the forest. Rāma heard (श्रु) the story of the burning of Lankā. Anusūyā took pity (दय्) on Sītā. Parśurāma grew enraged (क्रुध्) at Lakṣmaṇa. Duryodhana hated (द्रुह्) the Paṇḍavas. The sage turned (कृ) the dog into a lion. Rāma did not see (दृश्) Sītā in the hut. He caught (ग्रह्) the fish and took (नी) it to the king. Rāvaṇa abducted (अप-हृ) Sītā.

b. Viśvāmitra was (भू) a prince of the lunar race. Vaśiṣṭha created (सृज्) hordes of Yavanas. They praised (स्तु) the power of Vaśiṣṭha. Now he was able (शक्) to defeat Viśvāmitra. Daśaratha sacrificed (यज्) and four sons were born (जा) to him. Rāma dwelt (वस्) in the forest, slept (स्वप्) on the ground and wore (वस् or परिधा) bark garments. He wanted (इष्) to pass the examination so he studied (अधि-इ) hard. Krisṇa went (गम्) to Mathurā and killed (हन्) Kansa. In her exile Sītā remembered (स्मृ) Rāma and wept (रुद्) bitterly. Rāma left (त्यज्) his father's home crossed (तॄ) the river Saryu, and went (इ) to the Daṇḍaka

forest. Foresters worshipped (अर्च्) and served (भज्) him in various ways. He stood (स्था) there for a while, stole (चुर) the book and ran (धाव्) away. The traveller awoke (जागृ) in the morning and cooked (पच्) his meals. He saw (ईक्ष्) the bird and pierced (व्यध्) it with his arrow.

6. AORIST.

167. There are *seven* varities or forms of aorist in Sanskrit. They fall under *two* groups. The forms of the one group are obtained by adding the terminations to the root with or without the connecting vowel अ, while those of the other by inserting a sibilant between the root and terminations. Both take the augment अ like the imperfect. There are *three* forms of the first group and *four* of the second.

A. First Group.

168. This aorist, like the imperfect, is formed directly from the root by adding terminations without or with the connecting vowel अ.

The First Form.

169. This form is obtained by adding directly to the root the imperfect terminations

of the *second conjugation*, *e.g.* अधात्, अस्थाम, अभूत्।

a. A few roots ending in आ; भू, इ, etc. take this form. This radical आ is dropped before उस् of the 3. pl. भू takes अन् in the 3. pl. and गा is substituted for इ.

b. There is no Ātmanepada in this form.

दा 'give', Paras.

3.	अदात्	अदाताम्	अदुः
2.	अदाः	अदातम्	अदात
1.	अदाम्	अदाव	अदाम

भू 'be', Paras.

3.	अभूत्	अभूताम्	अभूवन्
2.	अभूः	अभूतम्	अभूत
1.	अभूवम्	अभूव	अभूम

अधि-इ 'study', Paras.

3.	अध्यगात्	अध्यगाताम्	अध्यगुः
2.	अध्यगाः	अध्यगातम्	अध्यगात
1.	अध्यगाम्	अध्यगाव	अध्यगाम

2. Second form.

170. This form is like an imperfect of the sixth class, the base being formed by adding अ to the unmodified root. The terminations

added are those of the imperfect of the *first conjugational group*, *e.g.* असिचत्.

सिच् 'sprinkle', Paras.

3.	असिचत्	असिचताम्	असिचन्
2.	असिचः	असिचतम्	असिचत
1.	असिचम्	असिचाव	असिचाम

Atmanepada.

3.	असिचत	असिचेताम्	असिचन्त
2.	असिचथाः	असिचेथाम्	असिचध्वम्
1.	असिचे	असिचावहि	असिचामहि

Irregularities.

a. 1. अस् 'throw', adds थ् to the root: आस्थत् । 2. ख्या 'tell', substitutes अ for आ: अख्यत । 3. पत् 'fall' and वच् 'speak', take contracted reduplicated forms पप्त and वोच्; अपप्तत्, अवोचत् । 4. शास् 'rule' and ह्वे 'call', become शिष् and ह्व्: अशिषत्, अह्वत् । 5. दृश् 'see' takes Guṇa: अदर्शत् ।

अस् 'throw', Paras.

3.	आस्थत्	आस्थताम्	आस्थन्
2.	आस्थः	आस्थतम्	आस्थत
1.	आस्थम्	आस्थाव	आस्थाम

वच् 'speak', 2. P.

3.	अवोचत्	अवोचताम्	अवोचन्
2.	अवोचः	अवोचतम्	अवोचत
1.	अवोचम्	अवोचाव	अवोचाम

b. The following important roots take this form :—

शक् 'be able', अशकत्। विद्—अविदत्। क्रुध्–अक्रुधत्। आप्—आपत्। कुप्—अकुपत्। गम्—अगमत्। शम्–अशमत्। नश्—अनशत्। भ्रश्–अभ्रशत्। पुष्—अपुषत्। द्रुह्—अद्रुहत्। मुह्—अमुहत्। स्निह्—अस्निहत्।

3. Third or Reduplicated form.

171. Excepting the primary roots श्रि 'go' द्रु 'run', स्रु 'flow', generally the roots of *secondary conjugation* in अय् *i.e.* the *tenth* class, *causals* and some *denominatives*, take this form. The root is peculiarly reduplicated and takes the terminations of the imperfect of the *first conjugation* with an augment अ.

Special Rules of Reduplication.

172. 1. अ, आ, ऋ, ॠ, ऌ, change to इ in the reduplicative syllable. This इ of reduplicative syllable is lengthened if not followed by a conjunct consonant.

2. Roots ending in उ, short or long, retain उ, in the reduplicative syllable, if it is not followed by a labial consonant or a semivowel or ज ; *e.g.* नु—अनूनवत, पू—अपीपवत्.

3. The vowel of the reduplicative syllable, unless already long by position, is lengthed.

4. If a root begins with a vowel and ends in a single consonant, the consonant is reduplicated with an इ in the reduplicative syllable, *e.g.* आप—आपिपत्.

a. If it ends in a conjunct consonant with a nasal, द् or र् for its first member, then the second member is reduplicated, *e.g.* अर्ह्—आर्जिहत्, अर्ज्—आर्जिजत् ; but ईक्ष—ऐचिक्षत, अर्थ—आर्तथत्, अन्ध—आन्दधत्.

173. In case of the roots of the tenth class and the causals, the form of the root which it assumes before अय, which is dropped, is taken, its penultimate long vowel, if any, is shortened, and then the root is reduplicated according to the general rule. The penultimate ए, ऐ and ओ, औ are shortened to इ and उ respectively; *e.g.* चुर्—चोर्, चुर्—चुचुर्, भावय-भाव्, भव्—बभव्, नायय—नाय, नय्—ननय्.

मुच् 10 'release'. (मोच्—मुच्—मुमुच्)
Base अमूमुच, Paras.

3.	अमूमुचत्	अमूमुचताम्	अमूमुचन्
2.	अमूमुचः	अमूमुचतम्	अमूमुचत
1.	अमूमुचम्	अमूमुचाव	अमूमुचाम

Atmanepada.

3.	अमूमुचत	अमूमुचेताम्	अमूमुचन्त
2.	अमूमुचथाः	अमूमुचेथाम्	अमूमुचध्वम्
1.	अमूमुचे	अमूमुचावहि	अमूमुचामहि

भू *caus.* P. भाव्-भव्-बभव, बिभव, अबीभव.

3.	अबीभवत	अबीभवताम्	अबीभवन्
2.	अबीभवः	अबीभवतम्	अबीभवत
1.	अबीभवम्	अबीभवाव	अबीभवाम

श्रि 'go' शिश्रि-शिश्रिय्, अशिश्रिय.

3.	अशिश्रियत्	अशिश्रियताम्	अशिश्रियन्
2.	अशिश्रियः	अशिश्रियतम्	अशिश्रियत
1.	अशिश्रियम्	अशिश्रियाव	अशिश्रियाम

Irregularities.

174. *a.* A root beginning with a consonant other than a labial or य्, र्, ल, and ending in उ or ऊ, substitutes ऊ for अ in the reduplicative syllable. It is *optional* in the case of the *causals* of द्रु, श्रु, स्नु, etc., *e.g.* स्तु *caus.*—अतुष्टवत्, श्रु *caus.*—अशुश्रवत् or अशिश्रवत्.

b. The roots स्मृ, त्वर्, प्रथ्, स्तृ, स्पृश्, कथ्, रच्, etc. do not change अ to इ in their reduplicative syllable; *e.g.* कथ्—अचकथत्, स्मृ *caus.*—असस्मरत्, स्पृश्—अपस्पर्शत्, or अपिस्पर्शत्.

c. The roots शास्, क्रीड्, खाद्, खेल्, याच्, गाध्, राज्, लोक्, वेप्, सेव्, सूच्, etc. do not shorten their penultimate; *e.g.* शास् *caus.*—अशशासत्, क्रीड्—अचिक्रीडत्, सेव—सिषेवत्.

d. The roots पीड्, दीप्, जीव्, मील्, भ्राज्, भाष्, भास्, भण्, लुप्, etc. shorten their penultimate *optionally*; *e.g.* पीड्—अपिपीडत् or अपीपिडत्, दीप्—अदिदीपत् or अदीदिपत्, जीव्—अजिजीवत् or अजीजिवत्, लुप्—अलुलोपत् or अलूलुपत्.

e. The roots ह्वे and स्वप् take samprasāraṇa, श्वि does it optionally; *e.g.* स्वप्—असूषुपत्.

f. Some causals have irregular forms, *e.g.* घ्रा 'smell'—अजिघ्रपत् or अजिघ्रिपत्, पा 'drink'—अपीप्यत्, द्युत् 'shine'–अदिद्युतत्, स्था 'stand'–अतिष्ठिपत्.

B. Second Group.

175. This group contains four forms of the aorist, which are obtained by adding to the augmented root the suffixes स्, इष्, सिष्, and स before applying the imperfect terminations of the *second conjugation* except in the last.

4. Fourth or S-Form.

176. The S-form of aorist is obtained by adding to the augmented root the suffix स् and the terminations. With स् they are :—

	Paras.			Atm.		
3.	सीत्	स्ताम्	सुः	स्त	साताम्	सत
2.	सीः	स्तम्	स्त	स्थाः	साथाम्	ध्वम्
1.	सम्	स्व	स्म	सि	स्वहि	स्महि

a. The terminations स्ताम्, स्तम्, स्त, स्थाः drop their initial स् when applied to bases ending in short vowels, or consonants excepting nasals and र्; and the termination ध्वम् is changed to ढ्वम्.

177. *a.* The vowel of the root takes its *Vriadhi* substitute before the *Paras.* terminations; *e.g.* नी—अनैषीत्. But मस्ज् adds a nasal after vṛiddhi and सृज् and दृश् substitute रा for आर्, while it is optional in case of तृप्, दृप्, मृश्, स्पृश्, कृष्, etc.

b. Before the *Atmane.* terminations final इ and उ, short and long, are guṇated, all other radical vowels remain unchanged, ऋ being liable to change to ईर् and ऊर्; *e.g.* नी—अनेष्ट, वृ—अवूर्ष्ट. But ऋ of Aniṭ roots is optionally changed to र्, *e.g.* कृष्—अकार्क्षीत्, अक्राक्षीत्.

Paradigms.

नी 'lead', Paras.

3.	अनैषीत	अनैष्टाम	अनैषुः
2.	अनैषीः	अनैष्टम	अनैष्ट
1.	अनैषम्	अनैष्व	अनैष्म

Atmane.

3.	अनेष्ट	अनेषाताम्	अनेषत
2.	अनेष्ठाः	अनेषाथाम	अनेढ्वम्
1.	अनेषि	अनेष्वहि	अनेष्महि

कृ 'do' Paras.

3.	अकार्षीत्	अकार्ष्टाम	अकार्षुः
2.	अकार्षीः	अकार्ष्टम्	अकार्ष्ट
1.	अकार्षम्	अकार्ष्व	अकार्ष्म

Atmane.

3.	अकृत	अकृषाताम्	अकृषत
2.	अकृथाः	अकृषाथाम्	अकृढ्वम्
1.	अकृषि	अकृष्वहि	अकृष्महि

Conjugate जि, चि, ली, श्रु, यु, etc., like नी.

पच् 'cook', Paras.

3.	अपाक्षीत्	अपाक्ताम्	अपाक्षुः
2.	अपाक्षीः	आपाक्तम्	अपाक्त
1.	अपाक्षम्	अपाक्ष्व	अपाक्ष्म

Atmane.

3.	अपक्त	अपक्षाताम्	अपक्षत
2.	अपक्थाः	अपक्षाथाम्	अपग्ध्वम्
1.	अपक्षि	अपक्ष्वहि	अपक्ष्महि

The 3. sing. of some important roots is given below: जि—अजैषीत्। क्री 'buy'—अक्रैषीत्। भी—अभैषीत्। हृ—अहार्षीत्। श्रु—अश्रौषीत्। पू—अपावीत्। प्रच्छ्—अप्राक्षीत्। भञ्ज्—अभाङ्क्षीत्। युज्—अयौक्षीत्। सृज्—अस्राक्षीत्। भिद्—अभैत्सीत्। छिद्—अच्छैत्सीत्। बन्ध्—अभान्त्सीत्। रुध्—अरौत्सीत्। स्वप्—अस्वाप्सीत्। वस्—अवात्सीत्। वह्—अवाक्षीत्। रुद्—अरोदीत्। विद्—अवेदीत्। इष्—ऐषीत्। मुष्—अमोषीत्। वद्—अवादीत्। ग्रह्—अग्रहीत्। जागृ—अजागरीत्।

Irregularities.

178. *a.* The roots दा, धा, and स्था change their final आ to इ, when they take this form in the Atmanepada. This इ does not take Guṇa; *e.g.* दा—अदित, अदिषि। प्र-स्था—प्रास्थित, प्रास्थिषि।

b. गम (Atm.) उप-यम (Atm.) drop their final म optionally; *e.g.* सम्-गम्—समगत or समगंस्त। उपयम्—उपायत or उपायंस्त.

c. The स् of वस् 'dwell' changes to त् before the स् of suffix; *e.g.* अवात्सीत् .

d. अधि-इ 'study' changes its इ to गी *optionally*; *e.g.* अध्यैष्ट or अध्यगीष्ट; and आ-हन् drops its nasal when it takes Atm. only in this form; *e.g.* आहसत .

e. The forms of दह् 'burn' and रुध् 'hinder' being difficult are given below :—

3.	अधाक्षीत्	अदाग्धाम्	अधाक्षुः
2.	अधाक्षीः	अदाग्धम्	अदाग्ध
1.	अधाक्षम्	अधाक्ष्व	अधाक्ष्म

Atm. s. अदग्ध, अदग्धाः, अधक्षि। अरुद्ध, अरुद्धाः अरुत्सि।

5. Fifth or IS-Form.

179. This form differs from the preceding in adding the स् with the connecting vowel इ (इष्) (स् being changed to ष्). This form is generally peculiar of Seṭ roots. Roots not restricted to other varieties take this form.

a. In the *Parasmaipada*, the final इ, उ, ऋ, short or long, ऌ; and the penultimate अ of roots ending in र् or ल् and of वद् and व्रज् take their *Vriddhi* substitute. The *penultimate* short vowel, other than अ, takes *Guna*. The penultimate of लग्, हस्, क्षण्, श्वस्, etc. remains unchanged.

b. In the *Atmanepada* the final, short or long, and the penultimate short vowel take *Guna*, while other radical vowels remain unchanged.

Paradigms.

पू P. and A. 'purify'.

3. अपावीत् अपाविष्टाम् अपाविषुः
2. अपावीः अपाविष्टम् अपाविष्ट
1. अपाविषम् अपाविष्व अपाविष्म
3. अपविष्ट अपविषाताम् अपविषत
2. अपविष्ठाः अपविषाथाम् अपविढ्वम्
1. अपविषि अपविष्वहि अपविष्महि

बुध् 'awake' takes Guṇa. Paras.

3. अबोधीत् अबोधिष्टाम् अबोधिषुः
2. अबोधीः अबोधिष्टम् अबोधिष्ट
1. अबोधिषम् अबोधिष्व अबोधिष्म

Atmanepada.

3. अबोधिष्ट अबोधिषाताम् अबोधिषत
2. अबोधिष्ठाः अबोधिषाथाम् अबोधिढ्वम्
1. अबोधिषि अबोधिष्वहि अबोधिष्महि

स्तु—अस्ताविषम् । ग्रह्—अग्रहीषम् । पठ्—अपाठिषम् or अपठिषम् । वद्—अवादिषम् । श्वस्—अश्वासिषम् ।

Irregularities.

180. *a.* हन् changes, necessarily in Paras. and optionally in Atmane. to वध्, the penulti-

mate of which remains unchanged; *e.g.* P.—अवधिषम, A.—अवधिषि.

b. जन्, दीप्, पूर (A.) take इ for इष्ट optionally in 3. sing., *e.g.* जन्—अजनिष्ट or अजानि.

c. Roots of the 8th class ending in न् or ण् optionally drop their nasal and substitute थास् and त for इष्ठाः and इष्ट of 2. and 3. sing. term. Atm.

6. Sixth or sis-form.

181. This form differs from the preceding one simply in prefixing additional स् to the suffix (सिष्). So the terminations can be obtained by prefixing सि to those of the 4th or s-form.

a. It is conjugated in *Parasmaipada only,* and roots ending in आ (not restricted to 1st, 2nd, or 3rd form) and यम, रम and नम् take this form; *e.g.* नम्—अनंसिषम्, विरम्—व्यरंसिषम्.

या 'go', Paras.

3.	अयासीत्	अयासिष्टाम्	अयासिषुः
2.	अयासीः	अयासिष्टम्	अयासिष्ट
1.	अयासिषम्	अयासिष्व	अयासिष्म

7. Seventh or sa-form.

182. This form is obtained by adding to the augmented root the suffix स and them applying the terminations of *imperfect of the first conjugation.*

a. Aniṭ roots ending in श्, ष्, स्, ह् and containing the vowels इ, उ, ऋ for their penultimate (which remain unchanged) take this form. दृश् takes the fourth form. स्पृश्, and कृष do it optionally.

b. लिह्, दिह्, दुह् and गुह् drop the स of 3. sing., 2. sing. and pl., and सा of 1. du. and pl.

दिश् 'point' Paras. and Atm.

3.	अदिक्षत्	अदिक्षताम्	अदिक्षन्
2.	अदिक्षः	अदिक्षतम्	अदिक्षत
1.	अदिक्षम्	अदिक्षाव	अदिक्षाम
3.	अदिक्षत	अदिक्षाताम्	अदिक्षन्त
2.	अदिक्षथाः	अदिक्षाथाम्	अदिक्षध्वम्
1.	अदिक्षि	अदिक्षावहि	अदिक्षामहि

दुह् 'milk', Paras. and Atm.

3.	अधुक्षत्	अधुक्षताम्	अधुक्षन्
2.	अधुक्षः	अधुक्षतम्	अधुक्षत
1.	अधुक्षम्	अधुक्षाव	अधुक्षाम
3.	अधुक्षत, अदुग्ध	अधुक्षाताम्	अधुक्षन्त
2.	अधुक्षथाः, अदुग्धाः	अधुक्षाथाम्	अधुक्षध्वम्, अधुग्ध्वं
1.	अधुक्षि	अधुक्षावहि, अदुह्वहि	अधुक्षामहि अदुह्महि

लिह्—A. अलिक्षत् or अलीढ, अलिक्षथाः or अलीढाः।

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

a. He went out (इ) to hunt the animal. The day came to an end (अति-या) and the night set in (प्र-वृत्). Rāma found (प्र-आप) a boat there. He saw (दृश्) the people standing by the boat. He spoke (वच्) to them in gentle words. At night the fatigued traveller went to (सं-विश्) sleep. The guards stood (स्था) at the gate. "Don't be afraid (भी)", said (अभि-धा) Kṛṣṇa to Gopal. 'I am deluded', replied (प्रति-वच्) Gopal. Then Gopal went (गम्) to the battle field, fell upon (पत्) his enemies and returned (नि-वृत्) victorious in the evening. The sage cursed (शाप-दा) Śakuntalā. When she knew it (ज्ञा) she became very sad (वि-सद्). He pointed out (दिश्) the hermitage to Rāma. The king called (आह्वे) his minister and ordered (शास्) him to leave the city.

b The warrior struck fear (सं-त्रासय) in the hearts of his enemies. The sage sent (प्र—स्थापय) the royal pair to the metropolis. He caused the bell to ring (वादय). With great difficulty they roused (बोधय) him from sleep. At last the maid

opened (उन्मीलय) her eyes. He told (कथ्) me the whole story. The soldiers washed (क्षल्) their feet, and decorated (भूष्) their bodies. The king made his general sit (आसय) by his side and informed him (नि-वेदय) of the situation. The teacher made all his students study (अध्यापय) the Vedas.

c. My friend lived (वस्) in a jungle. There he cut (छिद्) the wood every day. In the evening he took (नी) it to the bazar and sold (वि-क्री) it. Thus he supported (भृ) his old parents. In course of time as fate would have it, he married (उप-यम् or परि-नी) a rich girl. She knew (ज्ञा) that he would die within a year. On the fateful day she followed (अनु-या) him to the forest. My friend took (ग्रह्) his axe and began (आ-रभ्) his work. He cut (छिद्) a few branches. Then he felt (अनु-भू) headache. He lay (शी) himself down on the ground. Soon Yama appeared (आविर्-भू) and took away (आ-दा) his life. His wife followed (अनु—सृ) him. Yama asked (प्रच्छ्) the reason. She begged (याच्) him to spare her husband. He asked

(आ–दिश्) her to go back. But she did not agree (अनु + मन्). At last Yama promised to release her husband. He did (वि–धा) accordingly and she happily returned (नि–वृत्) home with her husband.

---

3. PASSIVE.

183. Every root of the ten classes may take a passive[1] form, which takes the terminations of the *Atmanepada only.* A root in passive is conjugated like a Atm. root of the fourth class[2].

1. Conjugational Tenses.

184. In conjugational tenses and moods (also शतृ and शानच्) a य is added to the root, which undergoes the following changes[3] before it :—

1. The final आ of दा, धा, मा, स्था, पा, हा, ध्या, (ध्यै), गा (गै), changes to ई; *e.g.* पीयते, but ज्ञायते.

---

1. There are three forms of passive; कर्मवाच्य, भाववा०, and कर्मकर्तरिवा०. 2 They differ in accent only, which in Pass. is shifted to य from the radical vowel. 3. These changes are t'e same as the root undergoes before Paras. term. of the Benedictive

2. Final इ and उ are lengthened; *e.g.* चि—चीयते, श्रु—श्रूयते.

3. Final ऋ after a single consonant changes to रि; *e.g.* कृ—क्रियते.

4. Final ॠ changes to ईर् but after a labial to ऊर्; *e.g.* कॄ—कीर्यते, पॄ—पूर्यते.

5. The penultimate nasal is generally dropped; *e.g.* भञ्ज्—भज्यते.

6. Roots liable to *Samprasarana* take it; *e.g.* यज्—इज्यते, वच्—उच्यते.

7. Derivative verbs in अय drop the suffix but retain the strong radical vowel; *e. g.* कारय (कृ caus.)—कार्यते, चोरय—चोर्यते.

भू 'be' Passive.

	लट् 'Present'.			लङ् Imperfect'.		
3.	भूयते	भूयेते	भूयन्ते	अभूयत	अभूयेताम्	अभूयन्त
2.	भूयसे	भूयेथे	भूयध्वे	अभूयथाः	अभूयेथाम्	अभूयध्वम्
1.	भूये	भूयावहे	भूयामहे	अभूये	अभूयावहि	अभूयामहि

	लोट् 'Imperative'.			वि० लिङ् 'Potential'.		
3.	भूयाताम्	भूयेताम्	भूयन्ताम्	भूयेत	भूयेयाताम्	भूयेरन्
2.	भूयस्व	भूयेथाम्	भूयध्वम्	भूयेथाः	भूयेयाथाम्	भूयेध्वम्
1.	भूयै	भूयावहै	भूयामहै	भूयै	भूयावहे	भूयावहै

Irregularities.

184. *a.* The roots खन्, तन् and जन् optionally drop their nasal and lengthen the radical vowel; *e.g.* खन्यते or खायते, तन्यते or तायते, जायते.

b. शी has शय्यते, श्वि has शूयते, and शास् has शास्यते or शिष्यते.

c. ब्रू and अस् become वच् and भू. दरिद्रा drops its final vowel before य, *e.g.* दरिद्र्यते.

2. Non-Conjugational tenses.

185. *a. The Reduplicated perfect* of a root in the passive voice is formed like the active, but *every root* takes *Atmane. terminations only* *e.g.* भू—बभूवे, गम—जग्मे.

b. The Periphrastic Perfect in the passive voice differs from the active voice only in that the auxiliary verbs take Atm. terminations only; *e.g.* ईक्षाञ्चक्रे, कथयामासे.

c. The *Two futures* (लुट्, लृट्), the *Conditional* (लृङ्) and the *Benedictive* (आशीर्लिङ्) form their bases in passive as they do in active, but take Atmane. terminations only in the pass.; *e.g.* बुध्—बोधिताहे, बोधिष्ये; अबोधिष्ये, बोधिषीय.

d. Roots ending in a vowel and the roots हन्, ग्रह् and दृश् have double forms in लुट्, लृट्, लृङ्, आशीर्लिङ् in the passive by *optionally* Vṛiddhiating their vowel and taking the connecting इ before the Atm. term.; *e.g.* नी—नायिताहे, नेताहे लुट्; नायिष्ये, नेष्ये (लृट्); अनायिष्ये, अनेष्ये (लृङ्); नायिषीय, नेषीय (आ० लिङ्).

Passive Aorist.

186. The *Passive Aorist* of the roots that take 4th, 5th and 7th varieties is formed likewise by adding Atm. terminations only; *e.g.* भू-अभाविषि कृ—अकारिषि, धा—अधायिषि, पच—अपाक्षि, etc.

a. The roots belonging to the 1st, 3rd and 6th varieties take 4th, 5th and 7th varieties in the passive; *e.g.* स्था—अस्थायिषि, श्रि—अश्रायिषि, श्रु—अश्रोषि, नम्—अनंसि.

b. The *passive aorist* has a special form in the *third person singular*, where the augmented root adds the suffix इ. Following changes take place before this इ:—

1. The *penultimate* short vowel takes *Guna*, but penultimate अ (except that of जन् and of *Set* roots in अम) takes *Vriddhi.* The *final* vowel

takes *Vriddhi*; *e.g.* तुद्—अतोदि, वद्—अवादि, (but जन्—अजनि), गम्—अगामि (but दम्—अदमि); नी—अनायि, कृ—अकारि.

2. Roots ending in आ and also in ए, ऐ, ओ (changeable to आ) insert य् before this इ, *e. g.* दा—अदायि, पा—अपायि, गै—अगायि.

3. The roots of the 10th class and others in अय drop the suffix before इ; *e.g.* चुर—चोरय—अचोरि, रोपय (रुह् caus.)—अरोपि.

4. रभ् inserts a nasal and the penultimate अ is not Guṇated, मृज् takes Vṛiddhi, गुह् lengthens its vowel, and इ becomes गा; *e.g.* आरम्भि, अमार्जि, अगूहि, अगायि.

187. The *third person sing.* passive of some roots in लट्, लिट्, लुङ् and लृट् is given below:—

Root.	लट्	लिट्	लुङ्	लृट्
घ्रा 'small'	घ्रायते	जघ्रे	अघ्रायि	घ्रायिष्यते
दा 'give'	दीयते	ददे	अदायि	दायिष्यते
धा 'place'	धीयते	दधे	अधायि	धायिष्यते
पा 'drink'	पीयते	पपे	अपायि	पायिष्यते
पा 'protetc'	पायते			
मा 'measure'	मीयते	ममे	अमायि	मायिष्यते
हा 'abandon'	हीयते	जहे	अहायि	हायिष्यते

चि 'collect'	चीयते	चिक्ये, चिच्ये	अचायि	चायिष्यते
शी 'lie down'	शय्यते	शिश्ये	अशायि	शायिष्यते
कृ 'do'	क्रियते	चक्रे	अकारि	कारिष्यते
जागृ 'awake'	जागर्य्यते	जागराञ्चक्रे	अजागरि	जागरिष्यते
कॄ 'scatter'	कीर्य्यते	चक्रे	अकारि	करी(कारि)ष्यते
गै 'sing'	गीयते	जगे	अगायि	गायिष्ते
ह्वे 'call'	हूयते	जह्वे	अह्वायि	ह्वास्यते
ब्रू 'say'	उच्यते	ऊचे	अवाचि	वक्ष्यते
प्रच्छ् 'ask'	पृच्छ्यते	पप्रच्छे	अप्रच्छि	प्रक्ष्यते
यज् 'sarifice'	इज्यते	ईजे	अयाजि	यक्ष्यते
अद् 'eat'	अद्यते	आदे	आदि	अत्स्यते
वद् 'speak'	उद्यते	ऊदे	अवादि	वदिष्यते
बन्ध् 'bind'	बध्यते	बबन्धे	अबन्धि	भन्त्स्यते
रुध् 'obstruct'	रुध्यते	रुरुधे	अरोधि	रोत्स्यते
खन् 'dig'	खन्यते, खायते	चख्ने	अखानि	खनिष्यते
जन् 'be born'	जन्यते, जायते	जज्ञे	अजनि	जनिष्यते
तन् 'spread'	तन्यते, तायते	तेने	अतानि	तनिष्यते
गुप् 'hide'	गुप्यते, गोप्यते, गोपायते	जुगुपे	अगोपि	गोप्स्यते, गोपिष्यते

वप् 'sow'	उप्यते	ऊपे	अवापि	वप्स्यते
स्वप् 'sleep'	सुप्यते	सुषुपे	अस्वापि	स्वप्स्यते
कम् 'love'	कम्यते काम्यते	चकमे	अकामि	कमिष्यते
गम् 'go'	गम्यते	जग्मे	अगामि	गंस्यते
चुर् 'steal'	चोर्यते	चोरयाञ्चक्रे	अचोरि	चोरयिष्यते
दिव् 'shine'	दीव्यते	दिदीवे	अदेवि	दीविष्यते
वस् 'dwell'	उष्यते	ऊषे	अवासि	वत्स्यते
वस् 'wear'	वस्यते	ऊषे	अवासि	वसिष्यते
अस् 'be'	भूयते	बभूवे	अभावि	भ(भा)-विष्यते
शास् 'rule'	शिष्यते	शशासे	अशासि	शासिष्यते
वह् 'carry'	उह्यते	ऊहे	अवाहि	वक्ष्यते
ग्रह् 'take'	गृह्यते	जगृहे	अग्राहि	ग्रही(हि)-ष्यते
हन् 'kill'	हन्यते	जघ्ने	अघानि अवधि	घानिष्यते हनिष्यते
नी 'lead'	नीयते	निन्ये	अनायि	नायिष्यते नेष्यते
निन्द् 'censure'	निंद्यते	निनिन्दे	अनिन्दि	निन्दिष्यते
अश् 'pervade'	अश्यते	आनशे	आशि	अक्ष्यते, अशिष्यते
ईक्ष् 'see'	ईक्ष्यते	ईक्षाञ्चक्रे	ऐक्षि	ईक्षिष्यते
कथ् 'say'	कथ्यते	कथयामासे	अकथि	कथयिष्यते
बुध् 'know'	बुध्यते	बुबुधे	अबोधि	बोधिष्यते

दृश् 'see' दृश्यते ददृशे अदर्शि { दर्शिष्यते / द्रक्ष्यते }

Exercises.

1. Give the 3. per. sing. pass. of the following roots in लट्, लिट्, लुङ् and लृट्:—दा, पा 'protect', शी, कृ, ब्रू, यज्, वद्, बन्ध, रुध्, जन्, स्वप्, गम, चुर्, वस् 'dwell', अस्, शास्, नी, बुध्, दृश्.

2. Give the rules for the formation of the passive base in the conjugational tenses and moods.

3. How do you form the third person sing. of the passive aorist?

4. Translate into Sanskrit:—

The flower was smelt (घ्रा) by the boys. Some handsome donations will be given (दा) by the king. The child could not be protected (पा) from the danger. The breadth and length of this field were measured (मा) yesterday. I was forsaken (हा) by my friends in the hour of need. Money is hoarded (ची) by misers. Wise men's heart is not affected (वि-कृ) by passion The flowers are being scattered (कॄ) by the wind. A sweet song was sung (गै) by the songstress. I was called (आ-ह्वे) for help by the passers-by. It is said (ब्रू) that wealth is loved (कम्) by all. I was asked (प्रच्छ्) if Rāma

was keeping good health. No animal should be tied (बन्ध्) to this post. The fruits were eaten (अद्) by the boys. The truth was not told (वद्) by the culprit. An invasion from without will be obstructed (रुध्) by the cavalry. A well should be dug (खन्) in this garden. The seed must be sown (वप) in time. A liar is never loved (कम्). The city was not ruled (शास्) wisely. My horse has been stolen away by the thieves. The clothes will be put on (वस्) by the child after the bath. The burden will be carried (वह्) by the servant to the station. This vow should be taken (ग्रह्) by all students. The soldier was killed (हन्) in the battle. The armies of the gods against Tāraka. will be led (नी) by Kumāra. Let liars be censured (निन्द्) by all. Every particle is pervaded (अश्) by God. The thief was seen (ईक्ष्) by the policeman, while he was stealing the money. He will be told (कथ्) that such simple questions must be known (बुध्) to all students The hermit was seen (दृश्) practising penance for a long time.

CHAPTER VII.

DERIVATIVE VERBS.

प्रत्ययान्त धातवः

188. *Derivative verbs* are those that are derived either from the *primitive* verbs or from *nominal bases* by adding certain suffixes. They are—1. **णिजन्त** 'causatives', 2. **सन्नन्त** 'desideratives', 3. **यङन्त** 'frequentatives' and 4. **नामधातु** 'denominatives'.

1. Causatives.

(णिजन्त)

189. A *causative* verb has the sense that a person or thing makes or orders another person or thing to do the action denoted by the primary root. It is derived from *any* root of the ten classes by adding the suffix **अय** to the root; *e.g.* **गम—गमयति** .

a. The causative base is formed like that of the tenth class. In case of the roots of the 10th class the causative is identical with the primitive form; *e.g.* **बुध्—बोधयति, चुर्—चोरयति** .

b. Most of the roots in आ admit a प before the causative suffix; *e.g.* दा—दापयति .

c. The causatives take *either* Pada. The suffix अय with its final अ dropped (*i.e.* अय्) is retained in the general tenses, except the aorist and the benedictive, but is altogether dropped before the passive suffix य. Some of the paradigms of caus. root बुध् are given below :—

Present.

	Paras.			Atma.		
3.	बोधयति	बोधयतः	बोधयन्ति	बोधयते	बोधयेते	बोधयन्ते
2.	बोधयसि	बोधयथः	बोधयथ	बोधयसे	बोधयेथे	बोधयध्वे
1.	बोधयामि	बोधयामः	बोधयामः	बोधये	बोधयावहे	बोधयामहे

Imperfect.

3.	Paras.	अबोधयत्	अबोधयताम्	अबोधयन्
3.	Atma.	अबोधयत	अबोधयेताम्	अबोधयन्त

Imperative.

3.	Paras.	बोधयतु	बोधयताम्	बोधयन्तु
3.	Atma.	बोधयताम्	बोधयेताम्	बोधयन्ताम्

Potential.

3.	Paras.	बोधयेत्	बोधयेताम्	बोधयेयुः
3.	Atma.	बोधयेत	बोधयेयाताम्	बोधयेरन्

Perfect : 3. P. बोधयाञ्चकार, 3. A. बोधयांचक्रे.

First future:	3. P. A. बोधयिता	
Second future:	3. P. बोधयिष्यति,	A. बोधयिष्यते
Conditional:	3. P. अबोधयिष्यत्	A. अबोधयिष्यत
Aorist:	3. P. अबूबुधत्	A. अबूबुधत
Benedictive:	3. P. बोध्यात्	A. बोधयिषीष्ट

Passive.

Third Person Pr. बोध्यते, Impf. अबोध्यत, Impv. बोध्यताम्, Pot. बोध्येत, Pft. बोधयांचक्रे, Aorist: अबोधि, अबोधिषाताम् or अबोधयिषाताम्, अबोधिषत or अबोधयिषत.

Irregularities.

190. *a.* ज्ञा 'know', ग्ला (ग्लै) 'languish', म्ला (म्लै) 'fade' and स्ना 'bath' *optionally* shorten the radical vowel before पय; *e.g.* ज्ञपयति, ज्ञापयति; स्नपयति, स्नापयति.

b. Some roots ending in other vowels than आ admit प before the causative suffix; *e.g.* जी 'conquer', जापयति; अधि-इ 'study', अध्यापयति; ऋ 'go', अर्पयति; रुह् 'grow', रोपयति also रोहयति; क्री 'buy' क्रापयति.

c. The roots शो, छो, सो and ह्वे, वे 'weave' and पा 'drink' insert य instead of प; *e.g.* शाययति, ह्वाययति, वाययति, पाययति.

d. पा 'protect' and वे 'shake' insert ल and ज् respectively for प; *e.g.* पालयति, वाजयति.

e. भी 'fear' has both भीषयति and भाययति and धू 'shake' and प्री 'love' have धूनयति, and प्रीणयति .

f. लभ् 'obtain' inserts a nasal before its final; *e.g.* लम्भयति, but दंश् has दंशयति ; while हन् 'kill' has घातयति .

Exercises.

1. Conjugate पा 'drink', लभ् , जी, ज्ञा in causative Present, Imp., Impv. and Pot. respectively both Passive and active.

2. Make causatives from गण् , भू , ह्रु, कृ, क्री, ऋ, अधि-इ, रुह् , वे, भी, दंश् , हन्, etc.

3. Rewrite the following by substituting *one word* for the underlined words :—

मम पुण्यस्य फलं बोधनं करोति । सा बालकं सुप्तम् अकरोत् । श्वा रात्रौ स्वामिनः जागरणं करोति । गुणैः वैरं विनाशं कुर्य्यात् । भानुः पङ्कजानां विकासनं करोति इन्दीवराणां च निमीलनं करोति । रामः गुणैः दशरथस्य प्रजया विस्मरणमकरोत् । पुरुधा वरेण बध्वाः संगमनं कुर्य्यात् ।

4. Translate into Sanskrit :—

Kindly take me (नायय) to the house and

show (दर्शय) the room. Order (आ-ज्ञापय) the servant to be ready. I read (वाचय) the letter to him. She placed (निवेशय) the gem on her forehead. The hot sun made her body languid (ग्लपय). He sent back (निवर्तय) my luggage. Water does not wet (क्लेदय) the soul, wind does not dry (शोषय) it and fire does not heat (तापय) it. Assure (आश्वासय) her that she will be sent (प्रेषय) to her father. Beauty charms (मोहय) even the beasts. Viśvāmitra made Rāma to marry (उद्वाहय) Sītā. The sun ripens (परिणमय) the crops. A Brāhmaṇa should teach (अध्यापय) the Vedas to others. The mother feeds (आशय) her sons, and then makes them to begin (आरम्भय) their work. He should make his servants to protect (पालय) the garden. The child was frightened (भीषय) by the animal.

2. Desideratives.

सन्नन्त

191. A *desiderative* verb denotes that a person or thing *wishes* or is about to perform the action expressed by the root.[1] It can be derived from all the roots of ten classes and also from causatives.

---

1. The agent of the wish and of the action expressed by the root must be the same.

a. The *desiderative base* is formed by adding to the *reduplicated* root the suffix स् directly or with connecting vowel इ (in case of Seṭ and Weṭ roots); *e.g.* भू बुभूष्, जीव—जिजीविष्.

b. The root generally remains unchanged but—

1. before स् final इ and उ are lengthened and ऋ and ॠ change to ईर् or, after labials, ऊर्; *e.g.* चि—चिचीषति, स्तु—तुष्टूषति, तॄ—तितीर्षति, मृ—मुमूर्षति.

2. before इष् (इ-स्), final radical vowels take Guṇa, medial ऋ also takes Guṇa, medial उ does seldom and medial इ not at all; *e.g.* शी—शिशयिषते, शॄ—शिशरिषति, नृत्—निनर्तिषति, शुभ्—शुशोभिषति, विद् 'know'—विविदिषति but विवित्सति also.

Special Rules of Reduplication.

192. *a.* अ, आ and ऋ change to इ in the reduplicative syllable, but ऊर् the substitut for ऋ reduplicates with उ; *e.g.* पठ्—पिपठिषति, स्था—तिष्ठासति, सृज्—सिसृक्षति, भृ—बुभूर्षति. But the roots containing इ and उ reduplicate normally; *e.g.* विश्—विविक्षति, बुध्—बुभुत्सते.

b. Some roots with initial vowel reduplicate internally with इ; *e.g.* अश् 'eat'—अशिशिषति,

ईक्ष् - ईचिक्षिषते, आप् 'obtain'–ईप्सति by contraction.

193. The desideratives are conjugated in the *same Pada* as in their primitive form and follow भ्वादि 'first class' in their conjugation.

1. In the *conjugational tenses* अ is added to the base and then it is conjugated like a verb of the 6th class, *e.g.* बुभूष्—अ+ति=बुभूषति.

2. In the *Perfect* (लिट्) they follow the causatives and the verbs of the 10th class in adding आम and corresponding forms of अस्, भू or कृ; *e.g.* बुबोधिषांचकार etc.

3. In the *Aorist* they take the terminations of the 5th variety, *e.g.* अबोधिषीत्, अबोधिषिष्ट.

4. In the *Benedictive* the Paras. terminations are added without इ and the Atmane. with इ *e.g.* बुबोधिष्यात्, बुबोधिषिषीष्ट.

Irregularities.

194. 1. गम् and हन् lengthen their radical vowel, and मन् 'think' lengthens both radical and reduplicative vowels; *e.g.* गम्–जिगांसति (also जिगमिषति); जिघांसति, मीमांसते.

2. The roots ग्रह्, प्रच्छ्, स्वप्, take samprasāraṇa; *e.g.* जिघृक्षति, पिपृच्छिषति, सुषुप्सति.

3. The roots दा, धा, मा 'measure', पद् 'go' रभ् 'grasp', लभ्, शक् undergo contraction, retaining the reduplication and one consonant of the root; *e.g.* दित्सति, धित्सति, मित्सति, पित्सते, रिप्सते, लिप्सते, शिक्षति.

4. The roots चि, जि, हन् substitute their original guttural; *e.g.* चिकीषति (also चिचीषति) जिगीषति, जिघांसति.

5. ऋ 'go' becomes अर्, and इ 'go' and अद् 'eat' substitute गम् and घस्, the latter changes its स् to त्; *e.g.* ऋ—अरिरिषति, इ—जिगमिषति, अद्—जिघत्सति.

Exercises.

1. Conjugate मन्, दा, स्वप्, जि, ऋ, हन्, etc. in the Desid. Present, Impf., Impv., Pot. Active and Passive.

2. Make desideratives from धा, चि, इ, ज्ञा, पा, श्रु, ग्रह्, मुच्, पच्, दृश्, भू, आप्, प्रच्छ्, स्था, etc.

3. Rewrite the following by substituting *one word* for the underlined words :—

तव पुस्तकं द्रष्टुम् इच्छामि । वैदेही रामेण सह वनं गन्तुमैच्छत् । लक्ष्मणः रामेण सह वस्तुम् ऐच्छत् । सैनिकाः युद्धमकामयन्त । ते मीमांसां कर्तुम् इच्छन्ति । मुनिं द्रष्टुम् इयेष ।

पिनाकपाणिं पतिम् आप्तुम् इच्छति । न कोऽपि मर्त्तुम् एषिष्यति ।

4. Translate into Sanskrit:—

He desires to live (वस्) here for a long time. He desired to cross (तॄ) the river with a boat. He will desire to enter (प्र-विश) the city. I wish to know (ज्ञा) the matter. He wanted to win (जि) his rivals. They will like to offer (दा) milk to you. I want to measure (मा) your room. One should desire to perform (यज्) a sacrifice. Raghu desired to wait upon (उप-स्था) Vaśiṣtha. Finding no help Sitā intended to die (मृ). Duryodhana intended to burn (दह्) the Pāṇḍavas. She liked to bathe (स्ना) in the cold water. I want to narrate (कथ्) this story to you. I intend to complete (समापय) the work.

3. **Frequentatives** or **Intensives.**

(यङन्त)

195. *Frequentatives* or *Intensives* convey the idea of *repetition* or *intensity* of the action denoted by the root from which they are derived. Only *monosylllabic* roots beginning with a consonant are liable to take this form[1].

---

1. The roots of the 10th class nor roots like अद् can form this derivative.

a. The base is formed by reduplication and has *two forms.* The one form (यङन्त) adds य[1] to the reduplicated root and is conjugated in the *Atmanepada only*, like the passive; *e.g.* भू—बोभूयते. The other form[2] (यङ्लुगन्त) drops the suffix य and is conjugated in the *Parasmaipada only*, like a verb of the third class; *e.g.* बोभोति

b. Before the suffix य the root undergoes the same changes as it does before the य of the passive.

c. The second form (यङ्लुगन्त) *optionally* insert ई before terminations beginning with consonants in the strong forms. Bases ending in consonants do not take Guṇa either before this ई or before terminations beginning with vowels; *e.g.* विद्—वेवेत्ति, वेविद्मः, वेविदानि; हू—जोहोति, जोहवीमि, जोहवानि.

Special Rules of Reduplication.

196. *a.* The *reduplicative* syllable takes Guṇa and lengthens अ; *e.g.* विद्–वेवेत्ति, नी–नेनीयते, बुध्—बोबुधीति, तप—तातप्यते .

1. This य is accented as in the passive.
2. It is accented on the first syllable in strong forms.

b. Roots ending in अम् do not lengthen the vowel but repeat the nasal; *e.g.* क्रम्—चङ्क्रम्यते, गम्—जङ्गम्यते.

c. Roots having ऋ insert ई between the reduplicative syllable and the root; *e.g.* मृ—मरीमर्ति, दृश्—दरीदृश्यते, नृत्—नरीनृत्यते.

197. In the *conjugational tenses* the frequentatives are conjugated like the roots of the 4th class in Atmane. In the *general* tenses and in the *passive* the base loses its final अ when the final य is preceded by a vowel, and drops the य itself when it is preceded by a consonant. In the *Perfect* it takes the periphrastic form while in the *Aorist* it takes the 5th variety. बुध् 3. s. Pr. बोबुध्यते, Imf. अबोबुध्यत, Impv. बोबुध्यताम्, Pot. बोबुध्यते Pf. बोधांचक्रे, Ao. अबोबुधिष्ट, 2nd Fut. बोबुधिष्यते, Cond. अबोबुधिष्यत, Bene. बोबुधिषीष्ट.

Irregularities.

198. 1. जागृ 'awake' is the intensive of गृ, and is considered as a regular root; *e.g.* जागर्ति, जाग्रति 3. pl.

2. The roots चर्, फल्, जप्, जभ्, दह्, दंश्, भंज् reduplicate with a nasal. चर् and फल् change

their radical अ to उ ; *e.g.* चञ्चूर्यते, पंफुल्यते, दंदह्यते, जंजप्यते .

3. The roots पत्, पद्, वञ्च्, ध्वंस्, etc. reduplicate with a nasal and insert ई ; *e.g.* पत्—पनीपत्यते पद्—पनीपद्यते, वञ्च्—वनीवञ्च्यते .

199. The 3. sing. pr. *caus.*, *desid.* and *frequen* of some important roots are given below ;—

दा 'give'	दापयति॰ते	दित्सति	देदीयते
धा 'hold'	धापयति	धित्सति	देधीयते
पा 'drink'	पाययति	पिपासति	पेपीयते
ज्ञा 'know'	ज्ञापयति॰ते	जिज्ञासते	जाज्ञायते
स्था 'stand'	स्थापयति	तिष्ठासति	तेष्ठीयते
मा 'measure'	मापयति	मित्सति	मेमीयते
हा 'abandon'	हापयति	जिहासति	जेहीयते
घ्रा 'smell'	घ्रापयति		जेघ्रीयते
इ 'go'	गमयति	जिगमिषति	
अधि-इ 'study'	अध्यापयति	अधिजिगांसते	
जि 'conquer'	जापयति	जिगीषति	जेजीयते
चि 'collect'	चापयति चाययति	चिचीषति-ते चिकीषति-ते	चेचीयते
नी 'lead'	नाययति	निनीषति	नेनीयते
हु 'sacrifice'	हावयति	जुहूषति	जोहवीति
श्रु 'hear'	श्रावयति	शुश्रूषते	शोश्रूयते

ब्रू 'speak'	वाचयति	विवक्षति-ते	वावच्यते
भू 'be'	भावयति-ते	बुभूषति	बोभवीति
ऋ 'go'	अर्पयति	अरिरिषति	अराय्र्येति
कृ 'do'	कारयति	चकीर्षति ते	चेक्रीयते
स्मृ 'remember'	स्मारयति	सुस्मूर्षते	सास्मर्यते
कॄ 'scatter'	कारयति-ते	चकीर्षति	चेक्रीयते
गै 'sing'	गापयति	जिगासति	जेगीयते
भुज् 'eat'	भोजयति	बुभुक्षते	बोभुजीति बोभुज्यते
सिच् 'sprinkle'	सेचयति-ते	सिसिक्षति-ते	सेसिच्यते
यज् 'sacrifice'	याजयति	यियक्षति-ते	यायज्यते
पत् 'fall'	पातयति	पिपतिषति पिपत्सति	पनीपत्यते
अद् 'eat'	आदयति	जिघत्सति	
रुद् 'weap'	रोदयति	रुरुदिषति	रोरुद्यते
विद् 'know'	वेदयति	विविदिषति विवित्सति	वेविद्यते
भिद् 'break'	भेदयति	बिभित्सति	बेभिद्यते
बुध् 'know'	बोधयति	बुबोधिषति-ते बुभुत्सते	बोबुध्यते
तन् 'stretch,	तानयति	तितनिषति-ते तितांसति-ते तितंसति-ते	तन्तन्यते

हन् 'kill'	घातयति	जिघांसति	जेघ्नीयते, जङ्घन्यते
पठ् 'read'	पाठयति	पिपठिषति	पापठ्यते
आप् 'obtain'	आपयति	ईप्सति	
स्वप् 'sleep'	स्वापयति	सुषुप्सति	सोषुप्यते
लभ् 'grasp'	लम्भयति	लिप्सते	
क्रम् 'stride'	क्रमयति, क्रामयति	चिक्रमिषति	चङ्क्रमीति, चङ्क्रम्यते
गम् 'go'	गमयति	जिगमिषति	जङ्गन्ति, जङ्गम्यते
रम् 'sport'	रमयति	रिरंसते	रंरम्यते
अश् 'eat'	आशयति	अशिशिषति	अशाश्यते
दृश् 'see'	दर्शयति	दिदृक्षते	दरीदृश्यते
नश् 'perish'	नाशयति	निनाशिषति, निनंक्षति	
इष् 'wish'	एषयति	एषिषति	
वस् 'dwell'	वासयति	विवत्सति	वावस्यते
वह् 'carry'	वाहयति	विवक्षति-ते	वावहीति, वावह्यते

Exercises.

1. Substitute one word for those underlined in the following :—

ईश्वरः संसारं पुनः पुनः करोति । अधेतुम् इच्छन् स तत्र

पुनः पुनः गच्छति । तत् स्मृत्वा स पुनः पुनः गायति भृशं रोदिति च। ज्ञातुम् इच्छन् स पुनः पुनः पश्यति । स बलेन हीनः अतः पुनः पुनः पतति ।

2. Translate into Sanskrit :—

God creates (कृ) this world again and again. Man is born (जन्) and dies (मृ) again and again. Akbar repeatedly led (नी) his armies against the Rajputs. He often goes (गम्) there and sees (दृश्) his friends. He weaps (रुद्) bitterly. The leaves fall (पत्) from the trees every moment. Always he eats and eats (अश) till he cannot walk (क्रम्).

3. Denominatives.

(नामधातु)

200. Denominatives are derived from nominal bases by adding the affixes क्यच्, काम्यच्, क्विप्, क्यङ् and णिच्, (य, काम्य, nothing, य and इ respectively). The verbs derived with the first three affixes take *Parasmaipada* only, those with क्यङ् *Atmanipada*, while those with णिच् take *both* the Padas.

Parasmaipada Denominatives.

201. Denominatives are formed with the

affix य (क्यच्) added to nominal bases in the sense of *wish*. Before this य—

1. Final अ and आ change to ई; *e.g.* पुत्र + य-ति = पुत्रीयति (पुत्रमात्मनः इच्छति) 'he wishes for a son'.

2. Final इ and उ are lengthened; *e.g.* कवि— कवीयति.

3. Final ऋ changes to री, and ओ and औ to अव् and आव् respectively; *e.g.* नाव्यति.

4. The final nasal is dropped; *e.g.* राजन्— राजीयति.

202. The affix य is added also in the sense of *'treating like'*; *e.g.* पुत्रीयति छात्रम् 'he treats the the pupil as a son' (छात्रं पुत्रमिवाचरति); विष्णूयति द्विजम् 'he treats a Brāhmaṇa like Viṣṇu'. प्रासादीयति कुट्यां भिक्षुः 'the begger treats his hut as a palace'.

a. It is added to नमस्, तपस्, चित्र, etc.; *e.g.* नमस्यति 'adores', तपस्यति 'practises penance', चित्रीयति 'strikes with wonder'.

203. काम्यच् (काम्य) is also added like य to express *wish*, *e.g.* पुत्रकाम्यति 'wishes for a son'. यशस्काम्यति 'wishes for fame'.

204. Denominatives are formed without adding any thing (*i.e.* क्विप्) to denote आचार *i.e.* 'behaviour expressed by the noun'. The base is treated like that of the first class[1]; *e.g.* कृष्ण—कृष्णति (कृष्णमिवाचरति) 'acts like Krisṇa'. कवि—कवयामि 'I act the poet'; गर्दभ—गर्दभति 'acts like an ass'; राजन्—राजानति 'he acts like a king'.

Atmanepada Denominatives.

205. Denominatives are formed by adding य (क्यङ्) to the nominal bases to denote आचार as noted above. They are conjugated in the Atmanepada. Before this affix 1. the final अ is lengthened; 2. आ remains unchanged; 3. final स् is *optionally* changed to आ, but necessarily in case of अप्सरस् and ओजस्; 4. other finals are treated as before क्यच्; *e.g.* कृष्ण—कृष्णायते; विद्वस्—विद्वायते, विद्वस्यते; but अप्सरायते, ओजायते.

a. The bases मन्द 'slow', पण्डित 'learned', उन्मनस् 'agitated', etc. take this य in sense of *becoming what it was not before*'; *e.g.* मन्दायते 'becomes slow,' पण्डितायते, उन्मनायते.

1. Last vowel only takes Guna before अ. The penultimate vowel of a base ending in nasal is lenthened

b. वाष्प 'tears', उष्मन् 'heat' add it in the sense of '*sending forth*'; *e.g.* वाष्पायते 'sheds tears', उष्मायते.

c. शब्द, वैर, कलह, अभ्र, कण्व 'sin', मेघ, सुदिन, etc., take it in the sense of '*making*'; *e.g.* शब्दायते 'makes noise' (शब्दं करोति), वैरायते, कलहायते.

206. Denominatives are also formed with इ in various senses. They take both the Padas; *e.g.* प्रश्न—प्रश्नयति 'he asks a question', व्रत–व्रतयति 'he observes the vow'. This इ is changed to आपि in case of सत्य, अर्थ and वेद; *e.g.* सत्यापयति (सत्यं करोति) अर्थापयति, वेदापयति.

Exercises.

1. Form denominatives from—कवि, नौ, पुत्र, तपस्, गर्दभ, राजन्, कृष्ण, अप्सरस्, पण्डित, वाष्प, शब्द, सत्य, etc.

2. Give the meanings of विद्वायते, पुत्रीयति, राजीयति, राजानति, तपस्यति, कृष्णायते, कृष्णति, वाष्पायते, etc.

3. Substitute *one word* for the underlined words in the following :—

कृष्णम् इव आचरति अर्जुनः। पुत्रम् आत्मनः इच्छति वासुदेवः। पुत्रम् इव आचरति शिष्यम् उपाध्यायः। राजा इव आचरति धूर्तः। कुटीम् इव आचरति प्रासादे राजा। पिता

इव आचरति राजा । अप्सरा इव प्रतीयते सा स्त्री । बाष्पम् उद्वमति पयः ।

4. Translate into Sanskrit :—

In a place where there is no tree even an Eraṇḍa ranks as a tree (द्रुम). The servant is talking in sleep (स्वप्न). Bad boys always quarrel (कलह) with their class-fellows. A wealthy fool pretends to be learned (पण्डित). The ascetics are practising penance (तपस्). The teacher asks questions (प्रश्न) from his students. The fool plays the king (राजन्). This woman behaves like a nymph (अप्सरस्). The sun is less hot (मन्द) in the south. He observes the vow (व्रत) of (living upon) milk only. He wishes for wealth (धन) and I for fame (यशस्). The professor treats all his students like his sons (पुत्र). Candragupta wished to be a king (राजन्) People adore (नमस्) the gods. The begger treats his hut as a palace (प्रासाद). The earth is sending forth smoke (बाष्प). The fire heats (उष्मन्) the water.

CHAPTER VIII.

PARTICIPLES.

(कृदन्त)

1. Active Participles.[1]

A. Present Participles.

207. The *Present participle Parasmaipada* is formed by adding the affix अत् (शतृ) to that form of a root (both primitive and derivative), which it assumes before the present 3. pl. term. If the base ends in अ, then अ is dropped; *e.g.* भू—भव्, भवत्; रुध्—रुन्ध्, रुन्धत्; कृ—कुरु-कुर्वत्; द्विष्—द्विषत्, हु—जुह्वत, सु—सुन्वत्, तन्—तन्वत्, क्री—क्रीणत्, चुर्—चोरयत्, बुध् caus.—बोधयत्, दा desid.—दित्सत्, etc.

a. The *Present participle Atmanepada* is formed by adding the affix आन (शानच्) to the base, which a root assumes before present 3. pl. of Atm. term. This आन is change to मान in case of the roots of the *first group*, and to ईन in case of the root आस्; *e.g.* 2. द्विष्—द्विषाण, 3. दा—ददान, 5. सु—सुन्वान, 7. रुध्—रुन्धान, 8. कृ—कुर्वाण, 9. क्री—क्रीणान; 1. सेव्—सेवमान, 4. दिव्—दीव्यमान, 6. तुद्—तुदमान, 10. चुर्—चोरयमान; आस्—आसीन.

---

1. For the declensions of these participles see chapter on declensions, § 77, 82 etc.

B. Future Participles.

208. The *future participles*, both Parasmai. and Atmane., are formed, like the present participle with the affixes **स्यत्** (**स्यतृ**) and **स्यमान** (**स्यमान**) respectively. These forms may be obtained from 3. sing. of second future by dropping the final **इ** in case of Parasmai. and by substituting **मान** for **ते** in the Atma.; *e.g.* **स्यतृ** :— **भू—भविष्यत्, दा—दास्यत्, कृ—करिष्यत्, चुर—चोरयिष्यत्, स्यमान—भविष्यमान, दास्यमान, करिष्यमान, चोरयिष्यमान.**

C. Past Active Participles.

209. The *past active participle* is formed by adding **तवत्** (**क्तवतु**) to the root[1]. It is generally used as a finite verb. **भू—भूतवत्, कृतवत्,** etc. **स कृतवान्, सा कृतवती ।**

D. Perfect Participles.

210. The *perfect participle Parasmaipada* is formed by adding **वस्** (**क्वसु**) to the *reduplicated* root. It can be easily obtained by adding **वस्** to the base which a root assumes before 3. pl. term.

---

1. It may easily be obtained by adding वत् to the past passive participle.

of the perfect. वस् admits the connecting इ if the form consists of one syllable or the root ends in आ; *e.g.* श्रु—शुश्रु, शुश्रुवस्, विद्—विविद्वस्, अद्–आदिवस्, etc.

a. The *perfect participle Atmanepada* is formed with the suffix आन (कानच्), which is added after dropping the term. इरे of the 3. pl. Atm. Pf.; *e.g.* भू—बभूविरे—बभूवान, दा—ददान, कृ—चक्राण.

b. The perfect participles of some important roots are given below:—

Roots	Pf. Pcle. Paras.	Atma.
नी 'lead'	निनीवस्	निन्यान
दा 'give'	ददिवस्	ददान
स्था 'stand'	तस्थिवस्	तस्थान
पच् 'cook'	पेचिवस्	पेचान
वच् 'speak'	ऊचिवस्	ऊचान
यज् 'sacrifice'	ईजिवस्	ईजान
कृ 'do'	चकृवस्	चक्राण
गम् 'go'	जग्मिवस्, जगन्वस	जगन्वान
हन् 'kill'	जघ्निवस्, जघन्वस्	
स्तु 'praise'	तुष्टुवस्	तुष्टुवान
ब्रू 'speak'	ऊचिवस्	ऊचान
मुच् 'release'	मुमुच्वस्	मुमुचान

सिच् 'sprinkle'	सिषिच्वस्	सिषिचान
विद् 'know'	विविद्वस्, विविदिवस्	
दृश् 'see'	ददृशिवस्, ददृश्वस्	
विश् 'enter'	विविशिवस्, विविश्वस्	
सद् 'sit'	सेदिवस्	
वस् 'dwell'	उषिवस्	

2. Passive Participles.

A. Past Passive Participles.

211. The *past passive participle* is formed by adding the suffix त (क्त) to the root, with or without the connecting इ; *e.g.* जित, पतित.

When adding the suffix immediately, the root has a tendency to weaken. The verbs liable to samprasāraṇa take it; आ in some cases is weakened to ई or even इ; and a final nasal is lost in some cases; *e.g.* यज्—इष्ट, वच्—उक्त, स्वप्—सुप्त; पा—पीत, स्था—स्थित; गम्—गत, हन—हत, धा—हित, दा—दत्त.

a. Some roots in अम् do not drop their nasal but lengthen their vowel, *e.g.* कम्—कान्त. Similarly ध्वन् 'sound' has ध्वान्त, but जन् and खन् have जात and खात respectively.

212. A large number of primary roots, which end either in double consonants or in single consonants not easily combining with त, and all derivative verbs (which drop their final अ or अय) admit a connecting इ, *i.e.* take इत; *e.g.* शङ्क्—शङ्कित, कम्प्—कम्पित, मुष्—मुषित, कथ्—कथित, आप् des.—ईप्सित, कृ caus.—कारित.

a. The roots वद् 'speak', वस् 'dwell' take samprasāraṇa before इत, while ग्रह् takes samprasāraṇa and lengthens इ; *e.g.* उदित, उषित, गृहीत.

213. The suffix न is substituted for त, when it is immediately followed by द् or र्; *e.g.* भिद्—भिन्न, पद्—पन्न.

a. Roots ending in आ, ई, ऊ, ॠ (which becomes ईर् or ऊर्) take न; *e.g.* म्ला–म्लान, ली 'cling'–लीन, लू 'cut'—लून, स्तॄ 'strew'—स्तीर्ण, पॄ 'fill'—पूर्ण.

b. नुद् 'push', विद् 'find', घ्रा 'smell', ह्री 'take', *optionally* take न; *e.g.* नुन्न or नुत्त, विन्न or वित्त, घ्राण or घ्रात, ह्रीण or ह्रीत.

c. Roots ending in ज्, that take न, revert to their original guttural; *e.g.* भञ्ज्—भग्न, भुज्—भुग्न, मज्ज्—मग्न, विज्—विग्न.

214. Following roots form their P. P. participles irregularly :—

अद् 'eat'	जग्ध, अन्न		पूय 'purify'	पूत
कृश् 'be lean'	कृश		फल् 'expand'	फुल्ल
क्षै 'waiste'	क्षाम		मा measure'	मित
गै 'sing'	गीत		मुर्च्छ् 'fade'	मूर्त्त, मूर्छित
दो 'cut'	दित		ह्लाद् 'delight'	ह्लन्न
धा 'put'	हित		धाव् 'cleanse'	धौत
पच् 'cook'	पक्व		शुष् 'dry'	शुष्क
पा 'drink'	पीत			

B. Potential or Future Passive Participles.

215. The *Potential* or *future passive participle* is formed with the suffixes तव्य, अनीय, and य to denote *futurity, fitness* or *command.*

216. Before the suffix तव्य, the root takes *Guna* and undergoes all changes as before ता of periphrastic fut. (vide 148-9); *e.g.* जि—जेतव्य, भू—भवितव्य, गम्—गन्तव्य, दा—दातव्य, भिद्—भेत्तव्य, प्रच्छ्—प्रष्टव्य, दृश्—द्रष्टव्य, मुच्—मोक्तव्य, दुह्—दोग्धव्य, चुर्—चोरयितव्य.

217. Before the suffix अनीय, the root takes Guṇa; *e.g.* चि—चयनीय, भू—भवनीय, कृ—करणीय, श्रु—श्रवणीय, मुच्—मोचनीय, चुर्—चोरणीय.

a. The अय of causative is dropped before अनीय, *e.g.* भावय—भावनीय, बोधय—बोधनीय.

218. Before the suffix य—

a. Final आ (also ए, ऐ, ओ) changes to ए; e.g. दा—देय, ज्ञा—ज्ञेय, गै—गेय .

b. Final इ and ई take *Guna*, उ and ऊ *Guna* or *Vriddhi*, ऋ and ॠ *Vriddhi*; *e.g.* जि—जेय, नी—नेय; श्रु—श्रव्य or श्राव्य, भू—भाव्य, कृ—कार्य .

c. Penultimate इ and उ take *Guna*, while ऋ and long vowels remain unchanged; *e.g.* भिद्—भेद्य, बुध्—बोध्य, दृश्—दृश्य, पूज्—पूज्य .

d. Penultimate short अ takes Vṛiddhi, except when a root ends in a labial; *e.g.* वच्—वाच्य, वद्—वाद्य, ग्रह्—ग्राह्य; but गम्—गम्य, लभ्—लभ्य, but चम्—चाम्य .

e. Roots ending in च् and ज्, except वच्, यज्, त्यज् and युज् preceded by a prefix, revert to their original guttural; *e.g.* सिच्—सेक्य, पच्—पाक्य, युज्—योग्य but याज्य, नियोज्य .

3. Gerunds or Indeclinable Participles.

a. Gerunds in त्वा .

219. The *gerund* or *indeclinable past participle* in त्वा is formed by adding त्वा (क्त्वा) to the *simple* root. This form can most easily be obtained by substituting त्वा for the त of the past passive parti-

ciple; *e.g.* ज्ञा—ज्ञात—ज्ञात्वा, दा—दत्त-दत्त्वा, वच्—उक्त-उक्त्वा, कृत्वा, गत्वा, etc.

a. Roots of the 10th class and causatives[1] retain their अय; *e.g.* चुर्—चोरित—चोरयित्वा, कारयित्वा, etc.

b. Gerunds in य.

220. If the verb is *compounded* with a preposition it forms gerund with the suffix य (ल्यप्) instead of त्वा; *e.g.* आ-दा—आदाय, वि-नी—विनीय, प्र-वच्—प्रोच्य, सं-पृ—संपूर्य.

a. The roots of the 10th class and causatives retain their अय् (final अ being dropped) before य, if the radical vowel is short; *e.g.* प्र-चुर्—प्रचोर्य्य, सं-गमय—संगमय्य, but विचार्य from विचारय.

221. *Compounded* verbs ending in a *short* vowel take त्य instead of य; *e.g.* वि-जि—विजित्य, अधि-इ—अधीत्य, संस्कृत्य, उत्प्लुत्य.

a. Roots ending in न् or म, preceded by अ, which may drop the nasal if it is dropped in past passive participle *optionally* take त्य; *e.g.*

1. Both of them admit the connecting इ.

आगम्—आगम्य or आगत्य, प्र-नम—प्रणम्य or प्रणत्य, अव-मन्—अवमन्य or अवमत्य, नि-यम्—नियम्य or नियत्य, वि-रम्—विरम्य or विरत्य, नि-हन्—निहन्य or निहत्य, but आ-क्रम्—आक्रम्य only, नि-खन्—निखाय only.

c. *Gerunds in* अम्

222. There is a rare indeclinable participle formed with अम् in the same sense as with त्वा. It is easily formed by adding अम् to that form which the root assumes before the इ of the 3. sing. aorist passive ; *e.g.* श्रु—श्रावम् (from अश्रावि), भू—भावम्, ग्रह्—ग्राहम्, भिद्—भेदम्, गम्—गमम्.

4. Infinitive.

223. The *Infinitive* is formed by adding तुम् to the form which the root assumes before the ता of the periphrastic future (vide 148-9) like the तव्य of the Potential participle (216); *e.g.* दा—दातुम्, भू—भवितुम्, कृ—कर्तुम्, दृश्—द्रष्टुम्, वह्—वोढुम्, सह्—सोढुम्, पच्—पक्तुम्, चुर्—चोरयितुम्, बुध् caus. बोधयितुम्.

224. The past passive participles, indeclinable gerunds and infinitives of some important roots are given below :—

Roots.	P. P. Pcle.	Gerund.	Infinitive.
अद् 'eat'	जग्ध (अन्न)	जग्ध्वा	अत्तुम्
अश् 'eat'	अशित	अशित्वा	अशितुम्
आप् 'obtain'	आप्त	आप्त्वा, ०प्य	आप्तुम्
आस् 'sit'	आसित, आसीन	आसित्वा	आसितुम्
इ 'go'	इत	इत्वा ०इत्य	एतुम्
अधि-इ 'study'	अधीत	अधीत्य	अध्येतुम्
इष् 'wish'	इष्ट	इष्ट्वा	एष्टुम्
क्रम् 'stride'	क्रान्त	क्रान्त्वा, ०क्रम्य	क्रान्तुम्
क्री 'buy'	क्रीत	क्रीत्वा, ०क्रीय	क्रेतुम्
क्षिप् 'throw'	क्षिप्त	क्षिप्त्वा, ०प्य	क्षेप्तुम्
क्षुभ् 'agitate'	क्षुब्ध, क्षुभित	क्षुब्ध्वा	क्षुब्धुम्
गाह् 'plunge'	गाढ, गाहित	गाढ्वा	गाढुं, गाहितुम्
गुह् 'hide'	गूढ	गूढ्वा, ०ह्य	गूहितुम्
ग्रन्थ् 'tie'	ग्रथित	ग्रथित्वा, ०थ्य	ग्रथितुम्
ग्रह् 'take'	गृहीत	गृहीत्वा, ०गृह्य	ग्रहीतुम्
चक्ष् 'speak'	चष्ट	चष्ट्वा, ०दय	चष्टुम्
चि 'collect'	चित	चित्वा, ०चित्य	चेतुम्
छिद् 'cut'	छिन्न	छित्वा, ०द्य	छेत्तुम्
त्यज् 'abandone'	त्यक्त	त्यक्त्वा, ०त्यज्य	त्यक्तुम्
दंश् 'bite'	दष्ट	दंष्ट्वा, ०दश्य	दष्टुम्

दह् 'burn'	दग्ध	दग्ध्वा, ०दह्य	दग्धुम्
दा 'give'	दत्त	दत्त्वा	दातुम्
दृश् 'see'	दृष्ट	दृष्ट्वा, ०दृश्य	द्रष्टुम्
नम् 'bend'	नत	नत्वा, ०नम्य	नमतुं, नन्तुम्
नी 'lead'	नीत	नीत्वा, ०नीय	नेतुम्
पच् 'cook'	पक्व	पक्त्वा	पक्तुम्
पद् 'go'	पन्न	० पद्य	पत्तुम्
पा 'drink'	पीत	पीत्वा	पातुम्
प्रच्छ् 'ask'	पृष्ट	पृष्ट्वा, पृच्छ्य	प्रष्टुम्
बन्ध् 'bind'	बद्ध	बद्ध्वा, बध्य	बद्धुम्
बुध् 'know'	बुद्ध	बुद्ध्वा, ०बुध्य	बोद्धुम्
भिद् 'break'	भिन्न	भित्त्वा, ०भिद्य	भेत्तुम्
मन् 'think'	मत	मत्वा, ०मन्य	मन्तुम्
मृज् 'wipe'	मृष्ट	मृष्ट्वा, ०मार्ज्य ०मृज्य	मर्ष्टुम्, मार्ष्टुम् मार्जितुम्
यज् 'sacrifice'	इष्ट	इष्ट्वा	यष्टुम्
युज् 'join'	युक्त	युक्त्वा, ०युज्य	योक्तुम्
रुद् 'weap'	रुदित	रुदित्वा, ०रुद्य	रोदितुम्
रुध् 'obstruct'	रुद्ध	रुद्ध्वा, ०रुध्य	रोद्धुम्
रुह् 'grow'	रूढ	०रुह्य	रोढुम्
वच् 'speak'	उक्त	उक्त्वा, ०उच्य	वक्तुम्
वस् 'dwell'	उषित	उषित्वा, ०उष्य	वस्तुम्

वह् 'carry'	ऊढ	०उह्य	वोढुम्
विद् 'know'	वित्त, विन्न	वित्त्वा, ०विद्य	वेत्तुम्
शास् 'order'	शासित शिष्ट	शासित्वा	शास्तुम्
श्रु 'hear'	श्रुत	श्रुत्वा, ०श्रुत्य	श्रोतुम्
सह् 'bear'	सोढ	०सह्य	सोढुम्
स्पृश् 'touch'	स्पृष्ट	स्पृष्ट्वा, ०स्पृश्य	स्प्रष्टुम्
स्वप् 'sleep'	सुप्त	सुप्त्वा	स्वप्तुम्
हन् 'kill'	हत	हत्वा, ०हत्य	हन्तुम्

Exercises.

1. Give a general classification of participles.

2. How would you form the present and future active participles ?

3. What roots form their past passive participles in न ?

4. Under what circumstances is त्य added to form gerunds ?

5. Form important participles from—
आगम्, सह्, पा, ग्रन्थ्, पच्, इ, नम्, रुद्, विद्, श्रु, स्पृश्, हन्, अधि-इ, प्र-नम्, वि-चि, etc.

CHAPTER IX.

DERIVATION OF WORDS.

225. Declinable stems are generally derived from roots by adding *suffixes.* These suffixes are of two kinds: 1. *Krit* (कृत्) or *Primary* suffixes and 2. *Taddhita* (तद्धित) or *secondary.* The primary suffixes are directly added to roots (simple or compounded) to form *primary nominal bases,* while the secondary suffixes are added to substantives to form *secondary nominal bases.*

A. Krit or Primary Suffixes.

226. Some of the primary suffixes have already been dealt with under participles (chapter VIII). Some of the most usual and important suffixes are given below:—

अ (**अच्**)—denoting 1. '*agent*' is added to roots **पच्** and others; *e.g.* **पचः** (**पचतीति**) 'one who cooks', **चर्—चरः, चुर्—चोरः, भू—भवः** । 2. *abstract* noun: **जि—जयः, चि—चयः, भी—भयम्** .

अ (**अप्**)—is added to roots ending in **उ** and **ऋ**, short or long, to form *abstract* nouns or to show *place* or *instrument* of action; *e.g.* **स्तु—स्तवः, भू—भवः, कृ—करः, वृ—वरः, दृ—दरः** .

अ (घञ्) is added to roots ending in consonants, before this final च् or ज् of the root reverts to the guttural; *e.g.* पच्—पाकः, त्यज्—त्यागः, सृज्—सर्गः, भज्—भागः, कम्—कामः, सृ—सारः, हृ—हारः, पद्—पादः .

अक—is added to denote '*agent*'. The penultimate vowel of the root takes Guṇa, while the penultimate अ and the final vowel take Vṛiddhi; *e.g.* पच्—पाचकः, निन्द्—निन्दकः, कृ—कारकः, पू—पावकः, नी—नायकः, दा—दायकः, हिंस्—हिंसकः .

अन—forms *neut. action nouns*; *e.g.* हस्—हसनम्, भुज्—भोजनम्, पा—पानम्, दृश्—दर्शनम्, वह्—वाहनम्, कृ—कारणम्, करणम् .

अस् (also इस्, उस्)—forms neut. *action nouns*; *e.g.* वच्—वचस्, मन्—मनस्; (ज्योतिस्, धनुस्).

आ—forms *abstract* nouns from *desid.* bases; *e.g.* ज्ञा—जिज्ञासा, पा—पिपासा, भुज्—बुभुक्षा .

इ—is added to दा, धा etc.; *e.g.* जलधिः, शरधिः 'quiver'; also शुचि, पाणि, अस्थि, दधि, etc.

इन् (णिनि)—is added (generally to compound roots) to denote *agent or habit*; *e.g.* स्था—स्थायिन्, उष्णभोजिन् 'one who eats hot things' (उष्णं भोक्तुं शीलमस्य), ब्रह्मवादिन्, सोमयाजिन्, etc.

उ—forms nouns from *desid.* bases; *e.g.* कृ—चिकीर्षुः, ज्ञा- जिज्ञासुः, also भिक्षुः, प्रभुः, etc.

उक—forms *agent* nouns; *e.g.* हन्—घातुकः, कम्—कामुकः, भू—भावुकः, etc.

ति (क्तिन्)—forms *fem. action* nouns[1]; *e.g.* गम्—गतिः, कृ—कृतिः, स्तु—स्तुतिः, स्था—स्थितिः, पा-पीतिः, पच्—पक्तिः, यज्—इष्टिः, श्रुतिः, etc.

तृ—forms *masc. agent* nouns[2]; *e.g.* कृ-कर्तृ, पच्—पक्तृ, गम्—गन्तृ, सह्—सोढृ.

त्र—is added to certain roots to show *instrument* of action; *e.g.* नी—नेत्रं 'that guides, eye', शास्—शास्त्रं, स्तु—स्तोत्रं, पत्—पत्रं, पा—पात्रं, मन्—मन्त्रम्.

न—forms nouns; यज्—यज्ञः, यत्—यत्नः, प्रश्न, वर्ण, etc.

मन्—forms chiefly *neut. action* nouns; *e.g.* कर्मन्, ब्रह्मन्, अश्मन्.

र—forms *adj.*, etc.; नम्—नम्र, कम्—कम्र, हिंस्—हिंस्र.

वर—forms *adj.*; *e.g.* नश्—नश्वर, जि—जित्वर, etc.

क्विप्—disappears and thus nothing is added. The *bare root* is used as a declinable; *e.g.* द्विष् 'enemy', युध् 'fight' or 'fighter'. Such forms are

1. Added like the त of p.p. participle. 2. Added like the ता of first future 3.s.

used at the end of compounds; *e.g.* वेदवित्, विश्वपा, सेनानी, ग्रामणी.

B. Taddhita or Secondary Suffixes.

227. The Taddhita or secondary suffixes are added in various senses to stems already ending in a suffix. Before them the stems undergo the following changes:—

a. The first vowel of a word takes *Vriddhi* before the suffixes अ, य, इक, ईन, etc. पुरुष+अ—पौरुष, वार्षिक, etc.

b. Before the suffixes beginning with a vowel or य (1) *final* अ, आ, इ, ई are dropped, and (2) उ and ऊ take *Guna*; *e.g.* बल+इन्—बलिन्, मनु+अ—मानव, ग्रीवा+य—ग्रैव्य; नौ+य—नाव्य.

c. In compound words generally the initial vowel of the second member takes Vṛiddhi, but sometimes both the members take it; *e.g.* पूर्ववर्ष+इक—पूर्ववार्षिक, सुभग+य—सौभाग्य, सुहृद्—सौहार्द.

d. The य् and व् of a preposition, preceding the initial vowel of a word, change to इय् and उव् before the compound word admits Vṛiddhi; *e.g.* व्याकरण + अ=(वि+आकरण)+अ=(विय्+आकरण) +अ = वियाकरण+अ = वैयाकरण, स्वर+अ = सौवर.

e. The final न् is dropped before consonant

suffixes ; *e.g.* राजन्+क = राजकं, आत्मन्+ईय = आत्म+ईय (227d)=आत्मीय.

1. Suffixes denoting descendant.

(अपत्यार्थ)

अ—is added to denote 1. *son of*; *e.g.* वसुदेव–वासुदेवः (वसुदेवस्यापत्यं पुमान्); पर्वत—पार्वती (पर्वतस्यापत्यं स्त्री) ; 2. *descendant of*; *e.g.* वसिष्ठ—वाशिष्ठः, विश्वामित्र—वैश्वामित्रः, रघु—राघवः, इला—ऐलः, शैवः, कार्त्तिकेयः ।

इ—मरुत—मारुतिः, दाक्षिः, आसुरिः ।

एय—गङ्गायाः अपत्यं पुमान् गाङ्गेयः, कुन्ति—कौन्तेयः, अत्रि—आत्रेयः, मार्कण्डेयः.

2. Miscellaneous suffixes.

अ—is added to denote 1. *belonging to*; *e.g.* देव—दैवः (देवस्य अयं), शार्करं, और्णी, मानवः। 2. *made of*; देवदारु—दैवदारवः (देवदारोः विकारः); 3. *abstract nouns*; *e.g.* कुमारः—कौमारः, युवन्—यौवनं, सुहृद्—सौहार्दं, मृदु—मार्दवम् .

इक—denotes 1. *collective nouns*; *e.g.* सेना—सैनिकाः, 2. *duration*; *e.g.* मास—मासिकं, वर्ष—वार्षिकं, संवत्सर—सांवत्सरिकं; 3. इतिहास—ऐतिहासिकः (इतिहासमधीते), पौराणिकः, धार्मिकः (धर्मंचरति), वैतनिकः, आस्तिकः, नास्तिकः।

इमन्—forms *abstract* nouns; *e.g.* लघु—लघिमन्,

लघिमा, गुरु—गरिमन्, अणु-आणिमन्, महान्-महिमन्, जड—जडिमन्, etc.

ईन—forms adjectives ; ग्राम—ग्रामीण, नव—नवीन, प्राचीन, साप्तपदीन, etc.

ईय—forms adj. ; *e.g.* पर्वत्—पर्वतीय, तद्—तदीयं, स्वकीय, भवदीय, पाणिनीय .

एय—forms adj.; *e.g.* पुरुष—पौरुषेयः, अपौरुषेयः, अतिथिन्—आतिथेयः (अतिथिषु साधुः), पथिन्—पाथेयम.

क—forms adj. and *diminutives*; *e.g.* मद्रकः, त्वत्कः, पञ्चकः ; पुत्रकः, वृत्तकः, राजकः, बालकः .

कल्प (also देश्य and देशीय)—denotes *equality* or *little inferiority*; *e.g.* कुमारकल्पः (कुमाराद् ईषन्न्यूनः), विद्वत्कल्पः (०देश्य, ०देशीय), कविकल्पः, मृत्कल्पः, पञ्चवर्षदेशीयः 'almost five years old'.

तन—forms adj. from adverbs of time in the sense of *relating to* ; *e.g.* पुरातनः (पुराभवः), सायंतन, सनातन, नूतन .

ता and also **त्व**—form *abstract* nouns; *e.g.* स्त्रीता, देवता ; *collective nouns* ; *e.g.* ग्रामता, जनता, बन्धुता ; अमृतत्व, पञ्चत्व.

त्य—is added to denote '*belonging to*' to दक्षिण, पश्चात्, अमा, etc. and to prepositions and adverbs; *e.g.* दाक्षिणात्यः, पाश्चात्यः, अमात्यः, नित्यः, अपत्यः, etc.

मय—is added to denote 1. *made of*; **मृन्मयः** (**मृदोविकारः**), **हिरण्यमयः**; 2. *excess*; **घृतमयः** (**घृतं प्रचुरं यस्मिन्**), **अन्नमय**, **मनोमय** ।

य—forms 1. adj.; in the sense of '*relating to*'; *e.g.* **ग्रीवा—ग्रैव्यं**, **पितृ—पित्र्यं**, **हृद्यं**, **पथ्यं** (**पथि साधु**), **धर्म्यं** (**धर्मादनपेतं**), **पथ्यं**, **न्याय्य**, **कण्ठ्य**; 2. *obstract* nouns; *e.g.* **सुभग—सौभाग्यं**, **राजन्—राज्यं**, **सैनापत्यं**, **सारथ्यं**, **स्तेयम्** ।

3. Suffixes forming adjectives of Possession.

इन—is added to words ending in **अ** and **माया**; *e.g.* **दण्ड—दण्डिन्**, **धनिन्**, **मायिन्**; similarly; **इक–दण्डिक**, **मायिक**.

ग्मिन्—is added to **वाच्** in 'a good sense', while **आट** and **आल** are added in 'bad sense'; *e.g.* **वाग्मिन्** 'an orator', **वाचाट** or **वाचाल** 'a prattler'.

मत् (**मतुप्**)—is the general possessive suffix added to all substantives (except such as end in **अ**); *e.g.* **अग्निमत्**, **मधुमत्**.

वत्—is added to words ending in **म**, or **अ**, short or long, or having them as penultimate, or ending in mutes; *e.g.* **रूपवत्**, **प्रजावत्**, **किम्वत्**, **लक्ष्मीवत्**, **यशस्वत्**, **भास्वत्**, **राजन्वत्**, **तडित्वत्**.

र—is added to **पाण्डु**, **मधु**, **मुख**, etc.; *e.g.* **पाण्डुर**, **मधुर**, **मुखर**.

विन्—is added to माया, मेधा, etc. and words ending in स्; *e.g.* मायाविन्, मेधाविन्, स्रग्विन्, तेजस्विन्, यशस्विन्, तपस्विन्.

4. Suffixes forming adverbs.

तस्—is added in the sense of *ablative*; आदितः, अन्यतः, अज्ञानतः, यतः, ततः, कुतः, सर्वतः, परितः, etc.

त्र—is added in the sense of *locative*; सर्वत्र, तत्र, कुत्र, यत्र, etc.

था—is added in the sense of *instrumental* to denote *manner*; *e.g.* अन्यथा (अन्येन प्रकारेण), सर्वथा, उभयथा.

दा—denotes *time*; *e.g.* सर्वदा, यदा, कदा, तदा.

धा—denotes *manner* or *kind*; *e.g.* एकधा, द्विधा, षोढा, सप्तधा, etc.

वत् (वतिच्)—denotes *resemblance*; *e.g.* चन्द्रवत् (चन्द्रः इव), पितृवत्, ब्राह्मणवत् (ब्राह्मणेन तुल्यः).

च्वि—is added to nouns or indeclinables to show that a person or thing *becomes what it was not before.* The base is compounded with the roots कृ, भू or अस्. The suffix च्वि disappears like क्विप् but the base undergoes following changes:–

a. (1) Final अ and आ are changed to ई; (2) final इ and उ are lengthened; and (3) ऋ is changed to री.

b. Final न् and स् are dropped and the preceding अ is changed to ई.

The base is compounded to कृ, भू or अस् like a preposition; *e.g.* कृष्ण+च्वि = कृष्णी, कृष्णीकरोति, (अकृष्णः कृष्णः सम्पद्यते तं करोति) 'makes black (what was not black)'; ब्रह्मीभवति, पटूस्यात्, शुचीभवति, मात्रीकरोति, उन्मनीभवति, उच्चचूकरोति, विचेतीकरोति।

सात्—is added like च्वि when the *change is complete.* Here सात् does not disappear, and the base is compounded with the root संपद् also; *e.g.* अग्निसाद्भवति (कृत्स्नं शस्त्रं अग्निः सम्पद्यते), भस्मसात्कुरुते, उदकसाद्भवति लवणं 'salt turns into water', राजसात्करोति, आत्मसात्कुरुते, विप्रसात्सम्पद्यते[1].

5. Suffixes forming degrees of comparision.

(तारतम्यबोधक तद्धित)

228. तर and तम[2] are the most usual suffixes to make *comparative* and *superlative* degrees. तर is used when excellence of *one* out of *two* things is meant, and तम is used when the excellence of

---

1. The gerunds of the compound verbs with च्वि are formed in य or त्य, but of those with सात् in त्वा; *e.g.* अग्नीकृत्य, अग्निसात्कृत्वा. 2. They are added to that base of the Pratipadikas, which they assume before Inst. dual termination.

one over *many* is to be conveyed; *e.g.* गोविन्दः गोपालात् प्रियतरः, गोविन्दः सर्वेषु छात्रेषु प्रियतमः । लघु—लघुतर, लघुतम, विद्वस्—विद्वत्तर, विद्वत्तम, धनिन्—धनितर, धनितम, प्राच्—प्राक्तर, प्राक्तम.

a. तरां and तमां are added in the same sense to verbs and indeclinables to form adverbs; *e.g.* पचतितराम्, पचतितमाम्; उच्चैस्तराम्, उच्चैस्तमाम्; नितराम्, नितमाम्.

229. ईयस् and इष्ठ are added to *adjectives of quality* only to make comparative and superlative degrees respectively. The last vowel of a word along with the consonant if any is dropped; *e.g.* लघु—लघीयस्, लघिष्ठ, पटु—पटीयस्, पटिष्ठ, महत्—महीयस्, महिष्ठ.

a. The suffixes of possession विन्, मत्, etc. and तृ are lost before ईयस् and इष्ठ; *e.g.* मेधाविन्—मेधीयस, मेधिष्ठ; मतिमत्—मतीयस्, मतिष्ठ; धनिन्—धनीयस्, धनिष्ठ; कर्तृ—करीयस्, करिष्ठ.

b. ऋ of a base preceded by a consonant changes to र before them; *e.g.* कृश्—क्रशीयस्, क्रशिष्ठ; दृढ—द्रढीयस्, द्रढिष्ठ; पृथु—प्रथीयस्, प्रथिष्ठ; भृश—भ्रशीयस्, भ्रशिष्ठ; मृदु—म्रदीयस्, म्रदिष्ठ।

c. Some irregular comparatives and superlatives are given below :—

अन्तिक 'near'	नेदीयस	नेदिष्ठ
अल्प 'little'	अल्पीयस्	अल्पिष्ठ,
	कनीयस्	कनिष्ठ
उरु 'wide'	वरीयस्	वरिष्ठ
क्षिप्र 'quick'	क्षेपीयस्	क्षेपिष्ठ
क्षुद्र 'mean'	क्षोदीयस्	क्षोदिष्ठ
दीर्घ 'long'	द्राघीयस्	द्राघिष्ठ
दूर 'distant'	दवीयस्	दविष्ठ
प्रशस्य 'praiseworthy'	श्रेयस्	श्रेष्ठ
	ज्यायस्	ज्येष्ठ
प्रिय 'dear'	प्रेयस्	प्रेष्ठ
बहु 'much'	भूयस	भूयिष्ठ
बहुल 'much'	बंहीयस	बंहिष्ठ
युवन् 'young'	यवीयस	यविष्ठ
	कनीयस	कनिष्ठ
वृद्ध 'old'	वर्षीयस	वर्षिष्ठ
	ज्यायस	ज्येष्ठ
स्थिर 'steady'	स्थेयस	स्थेष्ठ
स्थूल 'big'	स्थवीयस	स्थविष्ठ
ह्रस्व 'short'	ह्रसीयस	ह्रसिष्ठ

Exercises.

1. How would you distinguish primary and secondary suffixes? Give some illustrations of the former.

2. Give the suffixes to form abstract nouns, patronymics, and possessive adjective.

3. Give the comparatives and superlatives of—महान्, यशस्विन्, स्तोतृ, गुरु, दूर, बहु, वृद्ध, प्राच्, धनिन्, गच्छति, उच्चैः, नि, etc.

4. Correct the following:—

ऋग्वेदात्सामवेदस्य महिमा भूयसी। कृष्णस्य सुभद्रा युवनतरा स्वसा। सर्वेषु कुसुमेषु शिरीषकुसुमं म्रदीयान्। सर्वासु नदीषु भागीरथी दीर्घतरा वरीयसा च। धार्तराष्ट्रेभ्यः पाण्डवा बलिष्ठाः।

5. Translate into Sanskrit:—

Rāma was the eldest (वृद्ध) son of Daśaratha and Śatrughna the youngest (युवन्). This flower is the tenderest (मृदु) of all the flowers. The Ganges is the longest (दीर्घ) river in India. The Himalayas is the most extensive (पृथु) mountain in the world. The horse is the swiftest (आशु) of all beasts. Generally the youngest son is dearest (प्रिय) to the parents. Raghu was the most brilliant (ओजस्विन्) and most powerful (बलिन्) of all the kings of his times. This

explanation is clearer (विशद्) than.your's. This story is shorter (ह्रस्व) than that and hence is better (वर) for memorising. You live at a greater distance (दूर) from the school than I do. The smallest (अल्प) insult would irritate a self-respecting man. He is the wealthiest (धनवत्) of all the merchants in the city. The son of Atri was the wisest (विद्वस्) of all the sages. The son of Iḷa was the most powerful (बलिन्) king.

CHAPTER X.

COMPOUNDS.

230. The power of combining two or more words into one is possessed by all Aryan languages, including the modern vernaculars of India. But in Sanskṛit it is the most elaborate. Here very long and complex compounds are in constant use. What is expressed by sentences in other languages is generally expressed here by compounds. Compounds, therefore, are of great syntactical importance in Sanskṛit. The meaning of a Sanskṛit sentence cannot be understood without a knowledge of compounds.

a. In a compound the words are joined[1] together without expressing the relation[2] that exists between the members of the compound. All members (words) of a compound except the last, therefore, appear in their uninflected form; those with *two bases* using the *weak*, and

---

1. Sandhi of the finals and initials of these words is essential. 2. In expounding a compound (विग्रह) these relations must be expressed by means of proper cases.

those with *three*, the *middle* (vide 68). The *last word* only is inflected as required by its position in the sentence.

b. According to the sense or manner in which words are thus joined together, the compounds are divided into *four* principal classes of 1. द्वन्द्व 'Co-ordinatives', 2. तत्पुरुष 'Determinatives', 3. बहुव्रीहि 'Possessives', and 4. अव्ययीभाव 'Adverbials'.

1. Co-ordinative Compounds.

(द्वन्द्व समास)

231. The *co-ordinative compounds* consist of two or more words connected by the co-ordinative particle च 'and'; *e.g.* रामकृष्णौ (रामश्च कृष्णश्च). They have two classes: 1. इतरेतरद्वन्द्व and 2. समाहारद्वन्द्व.

1. इतरेतरद्वन्द्व

232. When the members of a co-ordinative compound are viewed separataly and express individuals then it is called an इतरेतरद्वन्द्व. The compound is inflected in the dual or plural according as two or more objects are denoted and the *gender* is that of the *last member*; *e.g.* राम-

लक्ष्मणौ, नदीपर्वतौ (नदी च पर्वतश्च), कन्दमूलफलानि (कन्दश्च मूलश्च फलश्च), कुक्कुटमयूर्यौ (*f*).

a. Two *adjectives* are sometimes co-ordinated; *e.g.* उत्तरदक्षिण 'north and south', शीतोष्ण 'cold and hot', सितासित 'white and black', शीतोष्णे जले.

b. Two *past passive participles* are sometimes co-ordinated to show immediate sequence; *e.g.* जातप्रेतः 'died as soon as born', दृष्टनष्ट 'first seen then vanished', सुप्तोत्थित, स्नातानुलिप्त[1].

2. समाहारद्वन्द्व

233. When the members of the compound express *aggregate*, the co-ordinative is called समाहारद्वन्द्व. It is inflected in the *neuter singular* in the *collective* sense. It is taken by words denoting—1. limbs of animals, 2. parts of army, 3. names of insects, 4. names of animals having natural antipathy, etc.; *e.g.* 1. पाणिपादम् (पाणी च पादौ च तेषां समाहारः), करचरणम्; 2. हस्त्यश्वम् (हस्तिनश्चाश्वाश्च तेषां समाहारः), रथिकाश्वरोहम्; 3. दंशमशकम् (दंशाश्च मशकाश्च तेषां समाहारः), यूकालिक्षम्; 4. अहिनकुलम्, मार्जारमूषकम्, but अहोरात्रः ।

---

1. When two adjectives or participles are co-ordinated the compound is also called a Karmadharaya.

234. *a.* Of the pairs of the Vedic deities (देवताद्वन्द्व) even the first member retains the dual termination; *e.g.* मित्रावरुणौ, सूर्याचन्द्रसौ, द्यावापृथिव्यौ, अग्नीवरुणौ, मित्रावरुणयोः।

b. A word ending in ऋ and implying *blood relationship or learning* changes this ऋ to आ when followed by another word ending in ऋ or by पुत्र; *e.g.* मातापितरौ, पितापुत्रौ.

c. If two or more words of the same form or sense are compounded, only one of them is retained. This is called एकशेषद्वन्द्व. The pair is expressed by the masc. in the dual, the female being included in it; *e.g.* रामौ (रामश्च रामश्च), हंसौ (हंसी च हंसश्च), पितरौ (माता च पिता च), श्वशुरौ (श्वश्रूश्च श्वशुरश्च), भ्रातरौ, पुत्रौ, etc.

d. If a समाहारद्वन्द्व ends in a palatal consonant, or द्, ष् or ह्, अ is added to it; *e.g.* वाक्त्वचम्, त्वक्स्रजम्, छत्रोपानहम्; but प्रावृट्शरदौ.

Exercises.

Translate the following into Sanskrit, using compounds for the italicised words:—

Sitā, *Rāma* and *Lakṣmaṇa* lived in the forest. The duties of *Brahmaṇas*, *Kṣatriyas*, *Vaisyas*, and *Sudras* are described in the codes of *Manu* and *Yājnavalkya*. The *cold* and *hot*

water was ready. That child *died as soon as he was born.* *Having first bathed and then anointed* the king went to the assembly. The flash, *that was first seen and then vanished*, frightened the child. The *wife and husband* should perform their Sandhyā *in the morning and evening*. The *hand and feet* of the animal were all broken. *Arjuna and Bhima* routed the *elephants, horses, chariots and the foot-soldiers* of the Kauravas. The *fleas and mosquitos* trouble us in the rainy season. The *mother and father* loved their *son and daughter*.

2. Determinative Compounds.

तत्पुरुष

235. A *determinative* compound consists of two members, the first of which determines the sense of the other, or is attributive to it. The second member is *principal* and the first *subordinate* to it. Determinatives are divided into two main classes: 1. *Dependent* determinative or *Tatpurusa* proper, and 2. *Descriptive* determinative or *Karmadharaya* which includes द्विगु as its sub-division.

A. Dependent Determinatives.

(तत्पुरुष)

236. In a *dependent* determinative the first member depends on the second, the former being related to the latter as an attribute in an oblique case. The compound may be a

substantive or an adjective, and masc., fem., or neut., according as the last member is one or the other; *e.g.* **तत्पुरुषः** (**तस्य पुरुषः**), **राजपुरुषः ।**

The first member may have the sense of any oblique case. So these compounds have *six* varieties :

1. *Accusatives* are compounded—

a. with **श्रित**, **अतीत**, **पतित**, **गत**, **प्राप्त**[1]; **आपन्न**, etc. *e.g.* **कृष्णाश्रितः** (**कृष्णमाश्रितः**), **गृहागतः** (**गृहमागतः**), **दुःखातीतः**, **सुखापन्नः**, **ग्रामप्राप्तः ।**

b. with words expressing action or state, when they imply *duration ; e.g.* **संवत्सरवासः** (**संवत्सरं वासः**), **वर्षभोग्यः** (**वर्षं भोग्यः**).

2. *Instrumentals* are compounded—

a. with other words that express the *effect* produced by them; *e.g.* **अहिहतः** (**अहिना हतः**) 'killed by a snake'.

b. with verbal derivatives to indicate *agency* or *instrumentality*; *e.g.* **देवदत्तः** (**देवेन दत्तः**) 'given by god', **नखभिन्नः** 'torn by nails'.

c. with **पूर्व**, **सदृश**, **सम**, **ऊन**, **कलह**, **निपुण**, **अवर**,

---

1. प्राप्त and आपन्न may be placed first, प्राप्तग्रामः (प्राप्तः ग्रामं), प्राप्तजीविकः, आपन्नजीविकः ।

अर्थ, etc.; *e.g.* मासपूर्वः (मासेन पूर्वः), स्वामिसदृशः (स्वामिना सदृशः), अल्पोनं 'deficient by a little', वाक्कलहः, मासावरः 'younger by a month', धान्यर्थः (धान्येन अर्थः).

3. *Datives* are compounded—

a. with words expressing material, in the sense of *purpose*; *e.g.* यूपदारु (यूपायदारु) 'wood for a sacrificial post', कुण्डलहिरण्यम्.

b. with अर्थ, हित, बलि, सुख, रक्षित, etc.; *e.g.* द्विजार्थः (द्विजाय अर्थः सूपः), द्विजार्था (यवागूः), द्विजार्थम् (पयः), भूतबलिः (भूतेभ्यो बलिः) 'offering to beings', गोहितम् (गोभ्यो हितं) 'advantageous to the cows', गोसुखम्, गोरक्षितम्.

4. *Ablatives* are compounded with words भय, भीत, भीति, भी (all expressing fear), and अपेत, अपोढ, पतित, etc.; *e.g.* चौरभयम् (चौराद् भयं), वृकभीतिः (वृकेभ्यो भीतिः), सुखापेतः (सुखादपेतः) स्वर्गपतितः, भवदन्यः, etc.

5. *Genitives* are compounded, as a general rule, with any other words; *e.g.* तत्पुरुषः (तस्य पुरुषः), राजपुरुषः (राज्ञः पुरुषः), व्याघ्रबुद्धि 'thought of a tiger', पूर्वकायः[2] (पूर्वं कायस्य).

---

1. अर्थ takes the gender and number of the noun it qualifies. It is a *Nitya samasa*. 2. पूर्व, अपर, अधर, उत्तर, and अर्ध are placed first.

It is not allowed with *agent* nouns in तृ and अक; *e.g.* घटस्य कर्ता and not घटकर्ता, ओदनस्य पाचकः and not ओदनपाचकः, but देवपूजकः ।

6. *Locatives* are compounded with शौण्ड, धूर्त, कितव, प्रवीण, निपुण, पण्डित, पटु, कुशल, सिद्ध, शुष्क, पक्क, बन्ध, etc.; *e.g.* (अक्षेषु शौण्डः) अक्षशौण्डः, 'skilled in dice', अक्षकितवः, वाक्पटुः (वाचि पटुः), सभापण्डितः, 'wise in assembly', आतपशुष्कः 'dried in the sun', तैलपक्क 'fried in oil'.

237. *a.* Some dependent compounds *retain the case termination* in the first member. This is called अलुक् तत्पुरुष; *e.g.* 2. धनंजयः 'winning booty (Arjuna)', 3. ओजसाकृतम् 'done with might', जनुषान्धः 'blind by birth'; 4. परस्मैपद 'word for another', आत्मनेपद 'voice for one's self'; 5. स्तोकान्मुक्तः 'released with little'; 6. वाचस्पतिः 'lord of speech', देवानांप्रियः 'a fool'; 7. युधिष्ठिरः 'firm in battle (Yudhiṣṭira)', खेचरः 'moving in the sky, bird', सरसिजम्, etc.

b. When the *negative* particle न is the first member of a dependent compound, it is called नञ्तत्पुरुष. This न changes to अ before consonants and to अन् before vowels; *e.g.*

अब्राह्मणः (न ब्राह्मणः), अनजः (न अजः), अनश्वः; but नकुलः, नपुंसकं, नक्षत्रं, नाकः, etc.

B. Descriptive Determinatives.

(कर्मधारय)

238. A *Descriptive* determinative is that compound in which the *first* member *describes* the second, like a predicate. Both the members are in the same case. The first member may be a *noun* or *adjective*.

1. A *noun* in apposition may be compounded with another; *e.g.* राजर्षिः (राजा चासौ ऋषिश्च) 'king-sage', स्त्रीजनः 'women-folk'.

a. The apposition often expresses *comparison.* A noun denoting the *standard of comparison* (उपमान) may be compounded with an adjective (the second member) denoting the *common quality* (साधर्म्य); *e.g.* घनश्यामः (घन इव श्यामः) 'dark as a cloud'.

b. A noun denotiug the *object of comparsion* (उपमेय) may be compounded with another (second member) denoting the *the standard of comparison* (उपमान)[1], such as व्याघ्र, सिंह, चन्द्र, कमल etc.;

---

1. The first is called उपमानपूर्वपदकर्मधारय and this उपमानोत्तरपद०. The common quality of comparision is *expressed* in the first, while it is understood in the second.

e.g. पुरुषव्याघ्रः (पुरुषो व्याघ्र इव[1]) 'man-tiger', मुख-चन्द्रः (मु ·· चन्द्र इव) 'face-moon', चरणकमलम 'lotus like feet', वाङ्मधु 'speech-honey', पादपद्म 'foot-lotus'.

2. An *adjective* may be compounded with a noun it qualifies; *e.g.* कृष्णसर्पः (कृष्णश्चासौ सर्पश्च) 'black snake' नीलोत्पलम 'blue lotus', अर्धमार्गः 'half-way'.

3. Two *adjectives* or *past participles* may also be compounded (232, a, b.); *e.g.* शुक्लकृष्णः, पीत-प्रतिबद्धः।

239. When particle कु forms the first member of a *Karmadharaya*, it is changed to 1. कत् before initial vowels, रथ, and वद; 2. का (optionally) before पुरुष or जल; 3. optionally का or कव before उष्ण; *e.g.* 1. कदश्वः (कुत्सितोश्वः) 'bad horse'. कदन्नम्, कद्रथः 'bad chariot', कद्वदः 'bad speaker'; 2. कापुरुषः or कुपुरुषः 'bad man', काजलं 'little water'; 3. कोष्णं, कवोष्णं. or कदुष्णं 'luke-warm'.

---

1. It may be dissolved as मुखमेव चन्द्रः. This form would remain the same but the sense and the figure will change—with इव we will have उपमा 'simile' and with एव, रूपक 'metaphor'.

(i) Numeral Descriptive or Dvigu.

240. When the first member of a descriptive compound is a *numeral*, it is called *Dvigu*. They are generally *neuters* or *feminines* (in ई) expressing *aggregates* (समाहार), and are used in the *singular*; *e.g.* त्रिभुवनम् (त्रयाणां भुवनानां (समाहारः), चतुर्युगम्, 'the four yugas', पञ्चपात्रम्, पञ्चगवम्.

a. The words ending in अ except भुवन, युग, etc. (as mentioned above) take the *feminine* affix ई; *e.g.* त्रिलोकी (त्रयाणां लोकानां समाहारः) 'the three worlds' पञ्चवटी (पंचानां वटानां समाहारः), शताब्दी 'a century', सप्तशती.

b. A *Dvigu* may be formed when a *Taddhita* affix is to be added to the compound (तद्धितार्थे); *e.g.* द्विगुः (द्वाभ्यां गोभ्यां क्रीतः), षाण्मातुरः 'the son of six mothers'. It is also possible when it becomes the second member of another compound; *e.g.* चतुर्जनदृष्टम् (चतुर्भिः जनैः दृष्टं), पञ्चहस्तप्रमाणः (पञ्च हस्ताः प्रमाणमस्य).

(ii) Prepositional and Upapada determinatives.

241. *a.* If a dependent compound has for its first member a *preposition* (प्रादि) or *indeclinable* particles (गति), it is termed *Pradi* or *Gati* com-

pound; *e.g.* 1. प्रवातः (प्रकृष्टोवातः) 'strong wind', प्राचार्यः (प्रगतः आचार्यः) 'an eminent teacher'; 2. प्रादुर्भूय, 'having appeared', अलंकृत्य 'having adorned', पुरस्कृत्य, सत्कारः, तिरस्कारः, अलंकृतिः, etc.

b. When the second member of a determinative compound is a *Verbal noun*, derived with a particular *Krit* affix, as demanded by the first member, it is called an *Upapada* compound; *e.g.* कुम्भकारः (कुम्भं करोति इति) 'a potter', सामगा (सामं-गायति), वरद 'granting boons', विश्वजित् 'all-conquering', कर्मकृत् 'doing work', 'laborious'.

General rules for Dependent Compounds.

242. At the *end* of a *Tatpurusa* compound—

1. अङ्गुलि is changed to अङ्गुल, when preceded by a *numeral* or an *indeclinable*; *e.g.* (Dvigu) द्व्यङ्गुलम् (द्वे अङ्गुली प्रमाणमस्य), त्र्यङ्गुलम्; निरङ्गुलम्.

2. रात्रि is changed 1. to रात्र *n.* after numerals (Dvigu) and 2. to रात्र masc. after indeclinables, words denoting parts of night, and सर्व, पुण्य, etc.; *e.g.* 1. दशरात्रम् (दशानां रात्रीणां समाहारः); 2. अतिरात्रः (अतिक्रान्तः रात्रीम्); पूर्वरात्रः (पूर्वं रात्रेः) 'first part of night', मध्यरात्रः; सर्वरात्रः (सर्वा रात्रिः), पुण्यरात्रः 'holy night'.

3. सक्थि 'thigh' is changed to सक्थ after उत्तर, पूर्व, मृग, or a word denoting *examplar* (उपमान); *e.g.* उत्तरसक्थम्, मृगसक्थम्, फलकसक्थम् (फलकमिव सक्थि).

4. अक्षि becomes अक्ष, when not signifying an *eye*; *e.g.* गवाक्षः (गवाम् अक्षि इव), but बालकाक्षि.

5. राजन् 'king', अहन् 'day', and सखि 'friend' change to राज, अह, सख masc. respectively; *e.g.* वङ्गराजः (वङ्गाना राजा), कुरुराजः; उत्तमाहः 'good day', सप्ताहः 'a week', द्व्यहः; रामसखः (रामस्य सखा), परमसखः 'dearest friend'; but नवरात्रम्.

But अहन् is changed to अह्न after indeclinables, words denoting parts of day, and सर्व, etc ; *e.g.* प्राह्णः (प्रारंभः अह्नः) 'first day'; मध्याह्नः (मध्यम् अह्नः) 'mid-day', अपराह्णः, सायाह्नः; सर्वाह्णः 'whole day'; but पुण्याहम्.

6. उक्षन् changes to उक्ष, after वृद्ध, महत्[1] or जात; *e.g.* वृद्धोक्षः 'old bull', महोक्षः (महान् उक्षा), जातोक्षः।

7. पथिन् changes to पथ m.; *e.g.* राजपथः 'royal road', धर्मपथः; but it is *neut.* after indeclinables

1. महत् becomes महा at the beginning of a तत्पुरुष compound.

or at the end of a Dvigu; *e.g.* **विपथम्**, **त्रिपथम्** (Dvigu).

8. **छाया** becomes **छाय** neut. *invariably* when the objects casting shade are many; *e.g.* **इक्षुच्छायम्** (**इक्षुणां छाया**), but **तरुच्छायं** or **तरुच्छाया**.

Exercises.

Translate the following into Sanskrit, using compounds for the italicised words:—

The *Yakṣa's curse* was to *last for one year.* He is *like me* in appearance but is *younger by one year. Being skilled in dice* he was considered *wise in the assembly.* The *man-tiger* Rāma was respected by the *Seven sages.* Her *face-moon* charmed all. The king's *lotus-like-feet* were worshipped by *his subjects.* That *speech-honey* silenced all. *Her face* was *dark like a cloud.* Urvaśi was taken captive on *half-way* by the *enemies of Indra. Bad people* say that wealth is *given by gods.*Indra is the lord of the *three worlds. One century* is the aggregate of hundred years. *A strong wind* was blowing. *An all conquering* hero is honoured by all. He could not sleep in *the first part of the night* but he could at *mid-night. The child's eye* was *troubled by the wind. On an auspicious day* the *lord of the Kurus* set out on a *world-expidition.* He was working during *the whole day* but took rest at *mid-day.*

An *old bull* was roaming *on the main road.* The *shade of a tree* is extremely agreeable to a man *oppressed by heat.*

3. Possessive Compounds.

(बहुव्रीहि समास)

243. A *Possessive* compound consists of two or more members, in apposition to each other, the attributive member being placed first. It indicates the *possession* of what is denoted by the second member as qualified by the first; and the compound as a whole becomes an *adjective*, qualifying a *noun* which is *not a part of the compound.* This noun is represented by the pronoun यत्, which is always used in its dissolution (विग्रह) in any oblique case. It agrees in gender, number, and case with the noun it qualifies[1]; *e.g.* पीताम्बरः (हरिः) (पीतम् अम्बरं यस्य सः) 'wearing yellow garments'. इन्द्रशत्रुः (वृत्रः) (इन्द्रः शत्रुः यस्य सः) 'having Indra as a foe'.

---

1. There is a difference between dependent and possessive compounds. In dependents the first member qualifies the second, while in the possessives the compound as a whole qualifies another noun; *e.g.* पीताम्बरः in the first case is पीतः अम्बरः 'yellow garment', while in the other it is पीतम् अम्बरं यस्य 'having yellow garment'. Thus the former can easily be turned into the latter. In the Vedic language possessives were distinguished from determinatives by accent; *e.g.*—the former having the accent on the *first* syllable and the latter on the *second.*

a. If both the members of a possessive are not in apposition to each other, the attributive member comes at the end; *e.g.* चक्रपाणिः (विष्णुः) (चक्रं पाणौ यस्य) 'having a disc in the hand', चन्द्रकान्ति 'moon-lustered', शशिशेखर 'moon-crested' कुशहस्त 'with kuśa grass in hand'.

b. The negative particle अ, prepositions, and स or सह may form the first member of a possessive cd., *e.g.* अपुत्रः (राजा) (अविद्यमानः पुत्रः यस्य सः) 'having no son', 'sonless', निर्घृण 'ruthless', अधोमुख 'down-cast', सपुत्र or सहपुत्र 'accompanied by his son', सभार्या.

c. Two names of *directions* may form a possessive cd. to denote the direction between them; *e.g.* उत्तरपूर्वा (उत्तरस्याः पूर्वस्याश्च दिशोऽन्तरालम) 'north-east', दक्षिणपूर्वा 'south-east'.

d. When an *adjective* and a *nouns* in *feminine* gender form a Poss. cd., the former assumes the masc. form and the latter *shortens its vowel*; *e.g.* निर्मलमति (निर्मला मतिः यस्य) 'clear-headed', छिन्नग्रीवः, चित्रगुः। But the Adj. retains its fem. form before प्रिया, मनोज्ञा, कल्याणी, सुभगा, कान्ता, चपला, etc.; *e.g.* शोभनाप्रियः (शोभना प्रिया यस्य) 'having a beautiful spoure', सुलोचनाकान्तः।

244. *At the end of a Possessive* compound—

1. अक्षि and सक्थि are changed to अक्ष and

सक्थ when parts of body are meant; *e.g.* कमलाक्षः (कमलवत् अक्षिणी यस्य) 'lotus-eyed', कमलाक्षी (*f.*), दीर्घाक्ष 'long-eyed'; दीर्घसक्थ (दीर्घे सक्थिनी यस्य) 'long thighed', but दीर्घसक्थि शकटम्.

2. धर्म is changed to धर्मन्, when preceded by a single member; *e.g.* समानधर्मा (समानः धर्मः यस्य) 'having equal condition', मरणधर्मा 'fated to die'.

3. धनुष् is changed to धन्वन्, *e.g.* अधिज्यधन्वा (अधिज्यं धनुर्यस्य) 'with strung bow', गाण्डीवधन्वा 'with Gāṇḍīva as his bow; सुधन्वा.

4. प्रजा 'progeny' and मेधा 'intelligence' become प्रजस् and मेधस् respect.; *e.g.* सुप्रजाः (शोभना प्रजा यस्य) 'having good progeny', अप्रजाः; दुर्मेधाः (दुष्टा मेधा यस्य) 'having bad intellect', अमेधाः.

5. गन्ध 'smell' becomes गन्धि after 1. उत्, पूति, सु, or 2. when comparision is meant or 3. when a slight mixture is meant[1]; *e.g.* 1. उद्गन्धि (उद्गतः गन्धः यस्य) 'with its smell spread about', सुगन्धि 'having good smell'; 2. पद्मगन्धि (पद्मस्य इव गन्धः यस्य तत्) 'having the smell of a lotus'; 3. घृतगन्धि (घृतस्य गन्धः यस्मिन् तत्—भोजनं) 'having little ghee', दधिगन्धि.

---

1. This change is possible only when the smell is inseparably connected with the object denoted by the other member, otherwise सुगन्धः पवनः।

6. जाया becomes जानि; *e.g.* युवजानि 'having a young wife', भूजानिः 'king'. नासिका becomes नस after a preposition; *e.g.* उन्नस 'having a prominent nose', प्रणस 'having good nose'.

7. हृदय is changed to हृत् after सु or दुस्; *e.g.* सुहृत् (शोभनं हृदयं यस्य) 'a friend', दुर्हृत् 'an enemy'. They are used as substantives; but as adj. it admits no change सुहृदय 'good-intentioned'.

8. दन्त and पाद are changed to दत् and पाद्, after सु or numerals; *e.g.* सुदत्, सुदती *(f.)*, द्विदत्, द्विदती *(f.)* 'having two teeth'; सुपाद्, सुपदी *(f.)*, द्विपाद्, द्विपदी *(f.)*.

245. *The last member of a possessive. cd.* adds a क[1] *at the end* in the following cases :—

1. Nouns ending in ऋ and fem. nouns (of the नदी class) ending in ई and ऊ admit the final क; *e.g.* जीवितपितृकः 'having the father alive', बहुभ्रातृकः; 2. मृतपत्नीकः, बहुनदीकः (देशः), दृष्टवधूकः, सवधूकः; बहुस्त्रीकः also.

2. Nouns ending in इन् take क in the *fem.* न् drops before क; *e.g.* बहुधनिका (बहवः धनिनः यस्यां—नगरी) 'having many rich men', बहुवाग्मिका (सभा) 'having many orators'.

---

1. As a general rule it can be *optionally* added if the word undergoes no other change.

3. The words (1) उरस्, सर्पिस्, उपानह्, दधि, शालि in *sing.* and (2) पुंस्, अनडुह्, पयस्, नौ, लक्ष्मी *necessarily* in *sing.* and *optionally* in dual and plural; *e.g.* व्यूढोरस्कः (व्यूढं उरः यस्य) 'having well-developed chest', प्रियसर्पिष्कः 'fond of ghee'; 2. एकपुंस्कः (एकः पुमान् यस्य) 'having one man', स्थिरलक्ष्मीकः 'of abiding fortune'; but द्विपुमान् or द्विपुंस्कः (द्वे पुमांसौ यस्य सः).

246. When a *fight with each other* is implied, words of *the same form*, with the terminations of either the *instrumental* or *locative* are combined to form a Poss. cd. Here the *final* vowel of the *first* member is lengthened and the second drops its final vowel and adds an इ; *e.g.* दण्डादण्डि[1] (दण्डैश्च दण्डैश्च प्रहृत्य इदं युद्धं प्रवृत्तम), केशाकेशि, मुष्टामुष्टि, मुसलामुसलि, बाहूबाहवि, etc.

Exercises.

Vṛitra, *who has Indra as his foe*, captured the cows. Viṣṇu, *who has a disc in his hand*, destroyed the demon, *who had obtained a boon from him.* The *moon-faced* maid attracted many suitors. The *son-less* man is generally *ruthless.* Gopāla was sitting *down-cast* when his friend, *accompanied by his wife*, hailed

1. Such cds. are found in Hindi and other Vernaculars also, as डण्डाडण्डी, मुक्कामुक्की, etc. They are indeclinables.

him. Kurukṣetra is to the *south-east* of Jullundur. *A clear-headed* person alone will solve this problem. Bāli troubled *Sugriva who had a charming wife.* The *lotus-eyed* Draupadī requested Arjuna, who had the Gāṇḍiva bow. I, *who am in the same condition*, will help you with my *all-conquering* forces. All men are *fated to die. An ill-intellected* person is despised by all. The king, *who had no progeny*, went to his preceptor, *the repository of penance. The sweet fragrance* of the flowers perfumed the whole garden. The food, *having little ghee*, does not impart strength. A country *having many rivers* is generally fertile. The city of Pāṭalīputra *had many rich men.* A man *of abiding fortune* is always successful. This world, *the maker of which is God*, is *full of wonders.* They fought by *catching each other by the hair.*

4. Adverbial Compounds.

(अव्ययीभाव)

247. An *Avyayibhava* compound is usually formed by combining an indeclinable (an adv. or a prepos.) with another substantive. The indeclinable forms the *first* member and denotes the sense of the whole cd., which is treated as an indeclinable, and is used in *neut. acc. sing.*; *e.g.* अनुरूपम् .

a. The *final* vowel undergoes the following changes:—

1. a long vowel is shortened, ए, ऐ and ओ, औ change to इ and उ respectively; *e.g.* अनुगंगम, अधिस्त्रि, अनुविष्णु, उपगु, etc.

2. न् of nouns in अन् is dropped *necessarily* of masc. and fem. nouns, but *optionally* of neut. nouns; *e.g.* अध्यात्मम, but उपचर्मम or उपचर्म.

3. An अ is added to 1. the finals of दिव्, दिश्, मनस्, शरद्, etc. *necessarily*, to 2. नदी and गिरी *optionally*, while 3. अक्षि and पथिन् become अक्ष and पथ; *e.g.* 1. प्रतिदिवम, सुमनसम, उपदिशम; 2. उपनदं-दी, उपगिरं-री; 3. प्रत्यक्षम, परोक्षम, अनुपथम.

248. Following are some of the important senses in which an indeclinable is used in an adverbial cd.:—

1. विभक्ति 'meaning of a case'; *e.g.* अध्यात्मम (आत्मनि इति). 2. सामीप्य 'nearness'; *e.g.* उपगुरु, (गुरोः समीपे), उपकूलम. 3. अभाव 'absence'; *e.g.* निर्विघ्नम् (विघ्नानामभावः), निर्मक्षिकम्. 4. अत्ययः 'lapse'; *e.g.* अतिहिमम (हिमस्यात्ययः). 5. असम्प्रति 'inopportune'; *e.g.* अतिनिद्रम् 'past sleeping time' (निद्रा सम्प्रति न युज्यते इति). 6. पश्चात् 'after'; *e.g.* अनुविष्णु (विष्णोः पश्चात्). 7. योग्यता 'fitness'; *e.g.* अनुरूपम (स्वरूपस्य योग्यम), अनुगुणम 'worthy of merits'. 8. वीप्सा

'repetition'; *e.g.* प्रतिगृहम् (गृहे गृहे), प्रत्यर्थम्, प्रत्यहम्, प्रत्येकम्. 9. अनतिक्रम or अननिवृत्ति 'non-violation', 'accordance with'; *e.g.* यथाशक्ति (शक्तिमनतिक्रम्य), यथाविधि. 10. आनुपूर्व्य 'succession'; *e.g.* अनुज्येष्ठम् (ज्येष्ठस्यानुपूर्व्येण) 'according to seniority'. 11. पर्यन्त 'limit'; *e.g.* आसमुद्रम् (समुद्रपर्य्यन्तम्).

Exercises.

1. Give a complete classification of compounds.

2. How would you distinguish determinatives and possessive cds., dependents and descriptives, and Dvandva Samāhāra and Dvigu Samāhāra ? Give illustrations.

3. Give some instances of *Aluk* samāsas.

4. Give the various sub-classes of the determinative cds.

5. Illustrate the senses in which an indeclinable may be compounded in a *Avayayibhāva.*

6. When does a possessive cd. add the final क ?

7. What changes do the following words undergo at the end of a Determ. or Poss. cd. :– अक्षि, धर्म, धनुष्, गन्ध, दन्त, पथिन्, उक्षन्, अहन्, राजन्, रात्रि, etc.

8. Give some of the important rules that govern the formation of a descriptive, co-ordinative, or a possessive cd.

9. Translate the following into Sanskṛit, using compounds for the italicized words:—

I walked *four miles along the bank* of the river. That work could not be finished *without mishaps.* He was rewarded *in a way worthy of his merits.* There are children in *every house.* One should take exercise *in accordance with his physique* (शक्ति). *Every day* one would pray to God *according to the prescribed rites.* Benāres is situated *on the bank of the Ganges.* The hungry wolf rushed *towards the child.* *With a smile*, She *respectfully* accepted the present. She said *politely*, "I will be thankful to you *as long as I live*". He tried to swim (तॄ) *against the current* of the stream. He was promoted (उत्कर्षं प्राप् caus.) *according to the proper order* (क्रम).

CHAPTER XI.

INDECLINABLE WORDS.

(अव्यय)

249. Indeclinables or *Avyayas* are those words which undergo no change in all the genders, numbers, or cases[1]. They may be conveniently divided into 1. Prepositions, 2. Adverbs, 3. Conjunctive particles, and 4. Interjections.

1. Prepositions.

250. A *preposition* is called **उपसर्ग** or **गति**[2] in Sanskṛit. They have an independent meaning and are prefixed to verbs and their derivatives. Some of the common prepositions are :— **अति** 'beyond, over' **अधि** 'over, above', **अनु** 'after, along', **अप** 'away, from', **अपि** (or **पि**) 'near to, over', **अभि** 'towards, near to', **अव** (or **व**) 'away, off, down', **आ** 'up to, towards, all round, a little',

---

1. सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु । वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ॥

2. The words called Gati are also prefixed to some roots. They are अन्तर्, आविस्, पुरस्, प्रादुर्, नभस्, अस्तं, वशे, साक्षात्, etc.

उत् 'up, upon', उप 'towards, near to, by', दुस् or दुर् 'hard, difficult', नि 'in, into, opposed to', निस् or निर् 'out, without, away', परा 'away, back, opposite', परि 'all round, about', प्रति 'towards, back, in return', वि 'apart, away, separate', सम 'together with', सु 'well'.

a. More than one prepositions may be combined and prefixed to the roots; *e.g.* अभिनिविश्, प्रत्युद्गम्, etc.

b. Prepositions modify, intensify or totally alter the sense of roots, to which they are prefixed; *e.g.* प्रहृ 'strike', आहृ 'eat', संहृ 'contract', विहृ 'play', etc.

c. The prepositions often change a *transitive* root to *intransitive* and vice versa, and a *Parasmaipada* to *Atmanepada* root and vice versa; *e.g.* धा—अन्तर्धा 'disappear'; रम् P.—विरम् A., etc.

d. The following list will show the changes of meaning that the roots undergo by the addition of the various prepositions :—

Roots.	Examples.
अभि-अर्थ 'request';	तावत् प्रियावृत्तये सारङ्गम अभ्यर्थये Vik.
प्र-अर्थ 'beg, desire';	अवग्राहे वृष्टिं प्रार्थयन्ते कृषीवलाः 'during draught the peasants desire rain'.

सम्-अर्थ् 'consider, believe'; सत्यमिति समर्थये ।
अप-अस् 'abandon'; ... आभरणानि अपास्य किं त्वया वल्कलं धृतम् ।
अभि-अस् 'practise'; ... तोयदेषु (in ponds) गजा अभ्यसन्ति तटाघातम् (butting).
'study'; ... वेदमेवाभ्यसेन्नित्यम् ।
उप-नि-अस् 'propose'; ... किमिदमुपन्यस्तम् ।
निर्-अस् 'expel'; ... अरुणेन तमो निरस्तम् ।
आप् 'obtain'; ... पुत्रमेवं गुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि
प्र-आप् 'meet'; ... तां जटायुः प्राप ।
वि-आप् 'pervade'; ... लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ।
सम्-आप 'finish'; ... व्रतशेषं समापयेत ।
इ 'go'; ... शशिनं पुनरेति शर्वरी (night).
अति-इ 'pass over'; ... नयनविषयं यावदत्येति भानुः Me.
अधि-इ 'study' ... ब्राह्मणो वेदानधीते ।
अनु-इ 'follow, imitate'; ... अयमन्वेति गुरुं बालः ।
अव-इ 'know'; ... अवैमि ते सारम् । Kumāra.
उत्-इ 'rise'; ... उदेति सविता ताम्रः । Hitop.
प्र-इ 'die'; ... प्रेत्य अमृता भवन्ति ।
प्रति-इ 'believe'; ... सर्वो हि आत्मास्तीति प्रत्येति ।
प्रति-उत्-इ 'receive'; ... तं सपर्य्यया प्रत्युदियाय पार्वती Ku
इष् 'wish'; ... तत्ते भवतु तत्सर्वं यदिच्छामि । Śa.
अनु-इष् 'search'; ... न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत् Ku

प्र-इष् 'send';	... यावत् शत्रुघ्नं प्रेषयामि ।
ईक्ष् 'see, care for';	... न कामवृत्तिर्वचनीयम् (reproach) ईक्षते । Ku.
अप-ईक्ष् 'expect';	... सर्वः फलमपेक्षते ।
उत्-प्र-ईक्ष् 'imagine';	... तस्य विघ्नानुत्प्रेक्षे ।
परि-ईक्ष् 'examine';	... मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि RV.
उप-ईक्ष् 'disregard';	... उपेक्षते यः श्लथलम्बिनीर्जटाः Ku.
कृ 'do, make';	... नृपेण चक्रे युवराजशब्दभाक् Rv. (hier-apparent)
अङ्गी-कृ 'accept';	... राज्यमङ्गीचकार सः ।
अनु-कृ 'imitate';	... न चैव अस्य (गुरोः) अनुकुर्वीत गतिभाषितचेष्टितम् । Manu.
अप-कृ 'injure';	... किं तवापकृतं मया ।
अप-आ-कृ 'remove';	... न पुत्रवात्सल्यमपाकरिष्यति (तत्) Kumāra.
अलं-कृ 'adorn';	... प्रसाधनैः वपुः अलञ्चकार ।
उप-कृ 'serve';	... मित्रस्य सर्वदा उपकुर्यात् ।
नमस्-कृ 'salute';	... मुनित्रयं नमश्चकार ।
निर्-आ-कृ 'forsake';	... न ईश्वरं निराकुर्यात् ।
पुरस्-कृ 'honour, place in front';	... मुनीन् पुरस्कृत्य यज्ञं चकार ।
प्रति-कृ 'repay';	... मित्राणामुपकारं प्रत्यकरोत् सः ।
'remedy';	... व्याधिमिच्छामि ते ज्ञातुं प्रतिकुर्यां हि तत्र वै । MBH.

वि-कृ 'affect'; ... विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः । Ku.

'creat'; ... मनः सृष्टिं विकुरुते । Manu.

वि-प्र-कृ 'outrage'; ... तारकेण विप्रकृता देवाः स्वयंभुवं ययुः । Ku.

वि-आ-कृ 'tell'; ... तन्मे सर्वं भगवान् व्याकरोतु MBH.

उत्-कॄ 'engrave'; ... उत्कीर्णा इव वासयष्टिसु निशानिद्रालसा बर्हिणः । Vikra.

परि-कॄ 'deliver'; ... महीं सूनौ पर्यकिरत रघुः ।

प्रति-कॄ 'tear'; ... ऊरोबिदारं प्रतिचस्करे नखैः Śiś.

अति-क्रम् 'pass away'; ... अत्यक्रामदविज्ञातः कालः परमदुस्तरः ।

अधि-आ-क्रम् 'occupy'; ... अध्याक्रान्ता वसतिरमुनाप्याश्रमे सर्वभोग्ये ।

अप-क्रम् 'go away'; ... नगराद् अपक्रान्तः ।

आ-क्रम् 'rise'; ... यावत्प्रतापनिधिराक्रमते न भानुः

परा-क्रम् 'show valour'; ... बकवत् चिन्तयेदर्थान् सिंहवच्च पराक्रमेत । Manu.

प्र-क्रम् 'begin'; ... प्रचक्रमे च प्रतिवक्तुमुत्तरम् । Rv.

अधि-क्षिप् 'offend'; ... विशेषेणाधिक्षिप्तोऽस्मि । Śak.

उप-क्षिप् 'hint'; ... छन्नं कार्य्यमुपक्षिपन्ति । Mṛcch.

नि-क्षिप् 'entrust'; ... तेन धूः (earth) सचिवेषु निचिक्षिपे । Raghu.

प्र-क्षिप् 'interpolate'; ... प्रक्षिप्तं पद्यमिदम् ।

सम्-क्षिप् 'shorten'; ... संक्षिप्यते क्षण इव कथं दीर्घयामा त्रियामा (night). Megh.

प्रति-आ-ख्या 'decline'; ... युक्तं नाम ते ... साम्प्रतमीदृशैरक्षरैः प्रत्याख्यातुम्। Śak.

वि-आ-ख्या 'explain'; ... इदं सर्वं व्याख्यातं मया।

गम् 'go'; ... गच्छति पुरः शरीरम्। Śak.

'become'; ... वद सम्प्रति कस्य बाणतां नवचूतप्रसवो गमिष्यति। Ku.

अधि-गम् 'acquire'; ... पृथिव्यां सागरान्तायां यत्किञ्चिदधिगम्यते। Rāmā.

अभि-आ-गम् 'arrive'; ... रामो दण्डकारण्यमभ्यगात्।

अव-गम् 'know'; ... त्वं कथं नावगच्छसि। Bhaṭṭi.

उप-आ-गम् 'approach'; ... तपोधनं वेत्सि न मामुपागतम् Śa.

प्रति-उत्-गम् 'receive'; ... अतिथिनं प्रत्युज्जगाम सा।

सम्-गम् 'meet'; ... कपिना समगंस्त राक्षसाः Bh.

अनु-ग्रह् 'favour'; ... महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भजमानानरीनपि। Śiśu.

नि-ग्रह् 'curb, chastise'; ... गृहाण चापं निगृहाण ताड़काम् A.

परि-ग्रह् 'accept' ... ज्ञानेन परिगृह्य तानध्यापयामास कविः। Manu.

पति-ग्रह 'accept'; ... 1. सर्वतः करं (tax) प्रतिगृह्णीयात् राजा। 2. कन्यां विधिवत्प्रतिगृह्णीयात् (marry). 3. oppose, तं शरैः प्रतिजग्राह। Rv.

वि-ग्रह् 'quarrel, fight';	... न बलवता विगृह्णीयात् ।
सम्-ग्रह् 'collect';	... स धनं संगृह्णाति,न ददाति नाश्नुते
अति-चर् 'go against';	... पुत्राः पितॄनत्यचरन् नार्याश्चात्यचरन् पतीन् । MBH.
अभि-चर् 'do wrong';	... पतिं या नाभिचरति मनोवाग्देहसंयता Manu.
उत्-चर् 'arise';	... दिव्यस्तूर्यध्वनिरुदाचरत् । Rv. (2) 'utters' शब्दमुच्चराति ।
उप-चर् 'serve';	... गिरिशमुपचचार प्रत्यहं सा सुकेशी । Ku.
प्र-चर् 'spread';	... तावत् रामायणकथा लोकेषु प्रचरिष्यति । Rāmā.
ज्ञा 'know';	... जानामि धर्मं न च मे प्रवृत्ति ।
अनु-ज्ञा 'permit';	... सखि,अनुजानीहि मां गमनाय Śa.
अप-ज्ञा 'conceal';	... आत्मानमपजानानः शशमात्रोऽनय-ह्निनम् Bhaṭṭi.
अभि-ज्ञा 'recognise';	... किं नाभिजानासि मां यद्धवन्मित्रमहम् ।
अव-ज्ञा 'disregard';	... अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् । Gitā.
प्रति-ज्ञा 'promise';	... प्रतिजज्ञे स्वयं चैव सुग्रीवो रक्षसां बधम् । Bh.
अव-तॄ 'descend';	... रथादवततार (सः) । Raghu.
निस्-तॄ 'overcome';	... आपदं निस्तरेत् । MBH.

वि-तॄ 'give'; ... वितरति यथा प्राज्ञे गुरुः विद्यां तथा जडे ।

अप-दिश् 'pretend'; ... मित्रकृत्यमपदिश्य पार्श्वतःप्रस्थितम्

आ-दिश् 'command'; ... सा रामं वनगमनायादिदेश ।

उप-दिश् 'instruct'; ... उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानम् । Gitā.

प्र-दिश् 'give'; ... प्रदिशसि जलंयाचितश्चातकेभ्यः M

सम्-दिश् 'send'; ... अथ विश्वात्मने देवी सन्दिदेश मिथः सखीम् । Ku.

उत्-दृश् 'foresee, expect'; उत्पश्यामि सखे ते कालक्षेपम् Me.

उप-दृश् 'point out'; ... नयविद्भिर्नवे राज्ञि सदसच्चोपदर्शितम् । Rv.

अति-सम्-धा 'deceive'; ... भगवन् कुसुमायुध, त्वयातिसन्धीयते कामिजनसार्थः । Śak.

अन्तर्-धा 'disappear'; ... अन्तर्दधे भूतपतिः सभूतः । Ku.

अभि-धा 'speak, call'; ... राजा अभिधात्, क्षेत्रमित्यभिधीयते । Gitā.

अभि-सं-धा 'win over'; ... तान् सर्वानभिसन्दध्यात् सामादिभिरुपक्रमैः । Manu.

अव-धा 'attend'; ... अवधत्तां देवो देवी च । Veṇi.

आ-धा fix'; ... मय्येव मन आधत्स्व । Gitā.

उप-धा 'apply'; ... क्रिया हि वस्तूपहिता प्रसीदति RV.

तिरस्-धा 'disappear'; ... ऋषिस्तिरोदधे । Raghu.

नि-धा 'entrust, deposit'; राघवो निदधे विजयाशंसां चापे सीतां च लक्ष्मणे। Rāmā.

परि-धा 'put on'; ... त्वचं च मेध्यं परिदधे रौरवीम्।

पुरस्-धा 'put at the head'; तुरासाहं पुरोधाय धाम स्वायंभुवं ययुः। Ku.

प्र-नि-धा 'prostrate'; ... प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वाम्। Gitā.

प्रति-वि-धा 'retaliate'; ... एतेषु क्षिप्रमेव कस्माद् न विप्रतिहितमार्य्येण। Mu.

अनु-नी 'conciliate'; ... भ्राता भ्रातरमनुनयेत।

उप-नी 'invest with sacred thread'; ... षड्वर्षीयं ब्राह्मणकुमारमुपनयेत।

परि-नी 'marry'; ... परिणेष्यति पार्वतीं यदा हरः Ku.

प्र-नी 'compose'; ... भगवता कालिदासेन मेघदूतं प्रणीतम।

वि-नी 'educate'; ... विनिन्युरेनं गुरवो गुरुप्रियम् Rv. pay off—करं विनयते।

अभि-पत् 'approach'; ... हन्तुमभिपतति पाण्डुसुतम्। Ki.

नि-पत् 'happen'; ... मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति। Pañc.

प्र-नि-पत् 'bow'; ... तस्मै सशंस प्रणिपत्य नन्दी Ku.

उद्-पद् 'be born'; ... सा भूधराणामधिपेन तस्यामुदपादि। Ku.

उप-पद् 'be possible'; ... सर्वं सखे त्वय्युपपन्नमेतत्।Ku.

प्रति-पद् 'acknowledge'; प्रमदाः पतिवर्त्मगा इति प्रतिपन्नं हि विचेतनैरपि Ku. 2. 'undertake' कार्यं त्वया नः प्रतिपन्नकल्पम् Ku.

वि-पद् 'die'; ... सार्थवाहो धनमित्रो नाम नौव्यसनेन विपन्नः। Daś.

आ-प्रच्छ् 'take leave of';... आपृच्छस्व प्रियसखममुं शैलम् Me.

अनु-भू 'experience'; ... असक्तः सुखमन्वभूत्। Rv.

अभि-भू 'attack'; ... अभ्यभावि भरताग्रजस्त्वया Rv.

परि-भू 'insult'; ... मा मां महात्मन् परिभूः। Bh.

प्र-भू 'prevail'; ... प्रभवति मनसि विवेको विदुषामपि

अनु-मा 'guess, infer'; ... मरुतां वेगभंगोऽनुमीयते। Ku.

उप-मा 'compare with';... रूपं रूपेण उपमीयते।

निर्-मा 'create, compose'; दिवं भूमिञ्च निर्मिमे। Manu. नूतनं काव्यं निर्मिमे।

उप-यम 'marry'; ... रामः सीतामुपयेमे।

नि-यम् 'restrain'; ... सुतां शशाक मेना न नियन्तुमुद्यमात्। Kumāra.

सम्-यम् 'controll'; ... योगिन आत्मानं संयच्छन्ति।

उप-रम् 'die, stop'; ... तस्याः भगिनी उपरता। 2. अत्र चित्तमुपरमते।

वि-रम् 'end'; ... अविदितगतयामा रात्रिरेव व्यरंसीत्। Uttar.

'desist'; ... वत्स, एतस्मात् विरम विरम Ut.

अनु-वद् 'repeat'; ... अनुवदति शुकस्ते मञ्जुवाक् पंजरस्थः। Rv.

अप-वद् 'reproach, revile'; अपवदते धनकामो न्यायम्।

उप-वद् 'conciliate, persuade'; भृत्यानुपवदते।

परि-वद् 'speak ill of'; ... परिवदन् अन्यांस्तुष्टो भवति दुर्जनः MBH.

प्रति-वद् 'reply'; ... तं प्रत्युवाचाथ राघवोऽपि। Bh.

वि-वद् 'quarrel'; ... न केनचित् विवदेत।

सम्-वद् 'resemble'; ... अहो संवदन्त्यक्षराणि। Mu.

अनु-प्र-विश् 'adapt'; ... भावमनुप्रविश्यान्यानात्मवशं नयेत

अभि-नि-विश् 'resort to'; ... भयं तावत्सेव्यादभिनिविशते सेवकजनम्। Mudrā.

सम्-विश् 'sleep'; ... नाश्नीयात्सन्धिवेलायां न गच्छेन्नापि संविशेत्। Manu.

प्र-वृत् 'begin'; ... हन्त प्रवृत्तं संगीतकम्। Mālv.

वि-परि-वृत् 'revolve'; . जगद्विपरिवर्तते। Gitā.

वि-अप-वृत् 'turn back'; ... चेतः कथं कथमपि व्यपवर्तते।

उप-आ-श्रु 'learn'; ... केशिना हृतामुर्वशीं नारदादुपाशुश्राव इन्द्रः।

प्रति-श्रु 'promise'; ... प्रतिशुश्राव काकुत्स्थस्तेभ्यो विघ्नप्रतिक्रियाम्। Rv.

अव-सद् 'sink down'; ... विद्वान् न कृच्छ्रेष्ववसीदति।

प्र-सद् 'favour'; ... प्रसीद देवेश जगन्निवास। Gitā.

2. 'succeed' ... क्रिया हि वस्तूपहिता प्रसीदति ।

3. 'clear'. ... दिशः प्रसेदुः ।

अनु-स्था 'follow, obey'; 'discharge'; ... हला अनुतिष्ठ आत्मनो नियोगम् । Mālav.

2. 'grant'; ... प्रजापतिः (यस्य) शैलाधिपत्यं स्वयमन्वतिष्ठत् । Ku.

उत्-स्था 'rise'; ... उत्तिष्ठ वत्स ।

2. 'proceed'; ... यदुत्तिष्ठति वर्णेभ्यो नृपाणां क्षयि तत्फलम् । Śak.

उप-स्था 'serve'; ... पार्वती शिवमुपतस्थौ ।

2. 'worship gods'; ... न त्र्यम्बकादन्यमुपास्थितासौ Bh.

3. 'unite, join'; ... प्रयागे गङ्गा यमुनामुपतिष्ठते ।

4. 'lead'; ... अयं पन्थाः वाराणसीमुपतिष्ठते ।

5. 'approach'; ... भिक्षुकः प्रभुमुपतिष्ठते ।

प्र-स्था 'march'; ... जगाद्विजयाय रघुः प्रतस्थे ।

प्रति-स्था 'establish'; ... अश्मापि याति देवत्वंमहद्भिः सुप्रतिष्ठितः ।

सम्-स्था 'obey'; ... दारिद्र्याद्बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते । Mu.

अनु-हृ 'imitate'; ... वपुरनुहरति तव चन्द्रलेखाम् । पितरमनुहरति पुत्रः ।

आ-हृ 'perform'; ... रघुः विश्वजितमाजह्रे ।

उद्-हृ 'quote'; ... वचनमिदं महाभारतादुद्धृतम् ।

2. 'destroy' ... त्रिदिवमुद्धृतदानवकण्टकम् Śak.

उद्-आ-हृ 'utter'; ... नोदाहरेद् गुरोः नाम परोक्ष-मपि केवलम् ।

2. 'narrate' ... अत्रेममितिहासमुदाहरन्ति ।

उप-हृ 'offer'; ... मातृभ्यो बलिमुपहर। Mṛcch.

परि-हृ 'avoid'; ... स्त्रीसन्निकर्षं परिहर्तुमिच्छति ।

प्र-हृ 'strike'; ... आर्त्तत्राणाय वः शस्त्रं न प्रहर्तु-मनागसि । Śak.

वि-आ-हृ 'speak'; ... इति व्याहृत्य विबुधान्विश्व-योनिस्तिरोदधे। Kumāra.

सम्-हृ 'remove, suppress'; क्रोधं प्रभो संहर संहरेति। Ku.

आ-ह्वे 'challenge'; ... अह्वत चेदिरान्मुरारिम्। Śiśu.

Exercises.

1. Make short sentences to illustrate the uses of the following roots with prep. prefixed to them:—

अप-अस्, वि-आप्, अनु-इष्, प्रति-कृ, प्र-क्रम, प्रति-आ-ख्या, प्रति-उत्-गम्, प्रति-ग्रह्, अप-ज्ञा, उप-दिश्, अति-सम-धा, परि-नी, प्र-नि-पत्, अभि-भू, निर्-मा, उप-यम्, अनु-वद्, सम्-विश्, प्रति-श्रु, प्र-सद्, उप-स्था, अनु-हृ, etc.

2. Translate into Sanskrit:—

I consider (सम-अर्थ) it to be right. I propose (उप-नि-अस्) that you should study (अधि-इ)

Vedānta. I will send (प्र-इष्) my clerk to examine (परि-ईक्ष्) your accounts. One should not forsake (निर्-आ-कृ) his friends. He has forcibly occupied (अधि-आ-क्रम्) my house. You have extremely offended (अधि-क्षिप्) your friends. There Rāma met (सम्-गम्) Hanumān. Curb (नि-ग्रह्) thy passions. The king should accept (प्रति-ग्रह्) tax from his subjects. Never disregard (अव-ज्ञा) your parents, nor conceal (अप-ज्ञा) the truth from them. Pretending (अप-दिश्) as a friend, he deceived (अति-सं-धा) us. Bowing down (प्र-नि-धा) my head, I please (प्र-सद्) your honour. Wife should conciliate (अनु-नी) her husband. Many died (वि-पद्) in the famine. Don't insult (परि-भू) the innocent. She can be compared (उप-मा) to Lakṣmi in grace. The wicked always revile (अप-वद्) the good. One should not sleep (सम्-विश्) at the time of Sandhyā. Brave will never sink down (अव-सद्) in miseries. Yamunā joins (उप-स्था) the Ganges at Allahābād. This child imitates (अनु-हृ) her mother in her features. He challenged (आ-ह्वे) all for a dual.

2. Adverbs.

251. *Adverbs* may be primitive or derived from nouns, pronouns or numerals. Nouns and adjectives in the acc. sing. neut. may be used as adverbs; sometimes other cases are also used; *e.g.* सत्यम् 'truly', सुखं 'happily'; अवश्यं, अत्यन्तं, बलवत् 'forcibly', भूयः 'again'; सुखेन, धर्मेण 'justly', उत्तरेण, अचिरेण, 'instantly'; चिराय, अर्थाय; बलात् 'perforce', दूरात्, चिरात्, अकस्मात्; अग्रे, स्थाने 'rightly', सपदि, एकपदे, ऋते, etc.

a. There is a long list of adverbs, some of them are, अथ, अद्धा, आम, इह, कर्हि, तर्हि, दिष्ट्या, पुनः, पुरा, प्राक्, प्रायः, बहिः, मिथः, मुधा, मुहुः, वै, शनैः, शश्वत्, सकृत्, सद्यः, सम्प्रति, सम्यक्, सहसा, सुष्ठु, स्वयं, ह्यस्. Some of the most important of them are treated under the next heading.

3. Conjunctive and Adverbial Particles.

252. Some of the common *conjunctive* and *adverbial particles* are given below to show the various *senses* in which they are used:—

अङ्ग—in exhortations, 'pray': अंग माणवकमध्यापय 'pray, teach Māṇavaka'. With किम it means 'how much more'.

अथ—1. Sign of auspiciousness at the beginning: **अथातो ब्रह्मजिज्ञासा.** 2. marking the beginning of a statement '*then*' : **अथेदमारभ्यते.** 3. connecting the parts of a sentence, '*and*', '*also*' : **भीमोऽथार्जुनः** 4. '*in case*' : **अथ तान्नानुगच्छामि गमिष्यामि यमक्षयम्** 'If I do not follow them I will go to Yamā's abode'. **अथ किम्**—'*what else*' '*certainly*', '*yes*'. **अथवा**—1. '*or*' 2. correcting a previous statement, or '*rather*', '*but*' : **अथवा रामेण किं दुष्करम्.**

अपि—1. connecting parts of a sentence, 'likewise', 'moreover', 'and' (**अपि—अपि**). 2. 'also', 'on one's part': **दमनकोऽपि निर्जगाम.** 3. 'even', 'though' : **बालोऽपि, एकाकिन्यपि** 'though alone'. 4. 'only', 'but': **मुहूर्तमपि.** 5. expressing number, 'all': **चतुर्णामपि वर्णानाम्** 'of all the four castes'. 6. at the beginning of a sentence asking question : **अपि तपो वर्धते** 'is your penance prospering'? 7. expressing 'wish' or 'doubt' with the optative : **अपि जीवेत्स** 'may he be alive'; **अपि चोरो भवेत** 'may he be a thief'.

इति—1. is used after the exact words of quotation. With verbs of reporting it supplies the place of inverted commas and of the indirect narration in English: **तत्र गमिष्यामीति स**

मामुवाच। In this general sense it is used to quote general 'statements' and 'thoughts' also: दातव्यमिति यद्दानं दीयते. 2. expressing cause, 'because', 'since' : न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणम् 'that (because) he reads scriptures is no reason'. वैदेशिकोऽस्मीति पृच्छामित्वां 'I ask you because I am a foriegner'. 3. 'purpose', 'motive': शरीरस्य मा विनाशो भूदिति सा जलं पपौ 'she took water so that her body may not be destroyod'. 4. to mark the end, 'here ends' : इति तृतीयोऽङ्कः । 5. to show the capacity in which a thing is considered, 'as regards', 'as for' : शीघ्रमिति सुकरं निभृतमिति चिन्तनीयं भवेत् 'as for (doing it) quickly it (would be) easy, as for (doing it) secretly it would require consideration'.

इव—being enclitic follows the words to which it belongs in sense. Words connected by it must be in the same case. 1. 'like' : अयं चोर इवाभाति 'he looks like a thief'. 2. 'as if', 'as it were' : मृगानुसारिणं पिनाकिनमिव पश्यामि 'I see, as it were Śiva, following the deer'. 3. 'somewhat' : सरोषमिव 'somewhat angrily'. 4. 'almost' : मुहूर्तमिव 'almost an hour'. 5. with किम्, 'indeed', 'pray' :

किमिव मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम् 'what, indeed, is not an ornament to lovely figures'.

एव—is a restrictive particle following the word it emphasizes. It has the sence of 'just', 'only', 'exactly', 'quite', etc. **एक एव** 'only one', **दर्शनमेव** 'the very sight', **अहमेव** 'I myself', **वसुधैव** 'the whole earth'. **तथैव** 'likewise', 'also'. **नैव** 'not at all'.

कच्चित्—expresses hope by the speaker: **शिवानि वस्तीर्थजलानि कच्चित्** 'I hope your holy waters are undisturbed'.

कामम्—means 'at will', but is generally used in the sense of 'granted', 'supposing', being usually followed by adversative adverbs **तु, किन्तु, तथापि:—कामं न तिष्ठति मदाननसंमुखी सा भूयिष्ठमन्यविषया न तु दृष्टिरस्याः** Śak.

किम्—asking questions 'what', 'why', etc.: **तत्रैव किंन चपले प्रलयं गतासि.** **किम्** is usually combined with **उ, उत** or **पुनः** in the sense of 'how much more', 'how much less', 'much more', 'much less', etc. **एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्** 'even each singly (leads) to ruin how much more when the four are combined', **चाणक्येनाहूतस्य निर्दोषस्यापि शंका जायते किमुत सदोषस्य।** Mudrā.

It also combines with other particles:—किंच 'moreover', किन्तु 'but', किमिति, किमिव 'wherefore', किंवा 'perchance', किंस्वित् 'why', 'pray'?, किमपि 'very'.

किल—1. 'they say', 'it is reported' (वार्तायां): जघान कंसं किल वासुदेवः, बभूव योगी किल कार्तवीर्यः 'there lived, they say, etc.' 2. expressing a feigned action (अलीके): प्रसह्य सिंहः किल तां चकर्ष 'a lion, as it were, seized her perforce'. 3. expressing 'hope' or 'expectation': पार्थः किल विजेष्यते कुरून् 'I hope Arjuna will conquer the Kurus'. 4. 'Indeed', 'certainly': अर्हति किल कितवः उपद्रवम् 'indeed the rogue deserves calamity'.

केवलम्—'merely'; न केवलं—अपि or किन्तु 'not only—but'.

क्व—if repeated with another question (क्व—क्व) expresses great difference or incongruity: क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मति 'great is the difference between (where) the glory of solar race and (where) my power of description', तपः क्व वत्से क्व च तावकं वपुः Kumāra.

खलु—1. 'indeed', 'surely', for emphasis: मार्गे पदानि खलु ते विषमीभवन्ति Śak. 2. 'pray', 'please', in entreaties: देहि खलु मे प्रतिवचनम् 'please give me an answer'; न खलु बाणः सान्निपात्योयमास्मिन् Śak.

न खलु तामभिक्रुद्धो गुरुः Vik. 3. 'do not', 'enough of' with gerunds: **खलु रुदित्वा** 'do not weep'. 4. reason, 'for': **न विदीर्ये कठिनाः खलु स्त्रियः** 'I am not shattered to pieces for women are hard'.

च—'and' is an enclitic. It is used with all the words or assertions, which it joins, or only after the last: **रामश्च गोविन्दश्च** or **रामो गोविन्दश्च.** **च—च**:—1. 'on the one hand—on the other', 'though—yet': **न सुलभा सकलेन्दुमुखी च सा किमपि चेदमनंगविचेष्टितम** Vik. 2. expressing simultaniety of action, 'no sooner than', 'as soon as': **ते च प्रापुरुदन्वन्तं बुबुधे चादिपूरुषः** 'no sooner did they reach the ocean than awake Viṣṇu'.

चेद्—'if', never begins a sentence or half line. **अथ चेद्** 'but if', **न चेद्** or **नो, चेद्** 'if not', 'otherwise': **सर्वं विमृश्य कर्तव्यं नोचेत्पश्चातापं व्रजिष्यसि** 'everything should be done after delibration, otherwise you will come to repentance'. **चेन्न** 'if not': **भावि चेन्न तदन्यथा** 'if it is to be it will not be otherwise'; **इति चेन्न** 'if this (is objected, it is) not (so).

जातु—'at all', 'ever', 'possibly', 'perhaps': **न जातु बाला सलभते स्म निर्वृतिम** (Kumāra) 'the maiden never enjoyed pleasure'.

ततः—1. 'thence', 'then': **ततः कतिपयदिवसापगमे.**

2. 'therefore' with यतः 3. 'then' with यदि:—यदि गृहीतमिदं ततः किम्. ततस्ततः 'what next', 'pray go on', in dialogues.

तथा—1. 'thus', 'so', 'accordingly': तथा मां वंचयित्वा, सूतस्तथा करोति. 2. 'also', 'as well as', 'likewise' (=च): अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा. 3. 'yes', 'be it so', 'it shall be done': तथेति... 'yes, it shall be done'. तथाच 'so also', 'similarly': तथापि 'nevertheless'; तथाहि 'that is to say', 'namely'; तथेति 'yes'.

तद्—'therefore', 'consequently': राजपुत्रा वयं तद्विग्रहं श्रोतुं नः कुतूहलमस्ति 'we are princes, therefore, we have a desire to hear of war'. 2. 'then', 'in that case' with यदि:—यदि महत्कुतूहलं तत्कथयामि 'if you have a great curiosity then I shall narrate'.

तावत्—'first', 'before doing anything else': प्रिये इतस्तावदागम्यताम् 'darling, first come here'. 2. 'meanwhile', 'on one's part': अहं तावत्स्वामिनश्चित्तवृत्तिमनुवर्तिष्ये 'while I shall act up to the will of my master'. 3. 'just', 'now': गच्छ तावत् 'go now'. 4. emphasizing, 'indeed', 'really': त्वमेव तावत्प्रथमो राजद्रोही 'thou, indeed, art the first traitor'. 5. 'as far', 'with respect to': विग्रहस्तावदुपस्थितः 'as for war, it is imminent'. 6. 'at least':

न तावन्मानुषी सा 'she is at least not a human being'.

तु—never begins a sentence. It is an adversative particle meaning 'but', 'however'; or a mere expletive. Its combinations are **अपितु** 'but rather', **न तु** 'but not', **परन्तु, किन्तु, तु—तु** 'indeed—but'.

न—'not'; with indefinite pronouns, 'no': **न कोऽपि** 'no man', **न किंचित्** 'nothing'. If repeated it amounts to an emphatic positive: **नेयं न वक्ष्यति मनोगतमाधिहेतुम्** Śak. 'she will certainly mention the secret cause of her agony'.

ननु—in questions expecting an affirmative answer 'surely': **नन्वहं ते प्रियः** 2. with interrogative pronouns and imperatives, 'pray': **ननु को भवान्** 'pray who are you?'

नाम—adverbially used, 'by name': **दशरथो नाम.** As a particle it has the following senses: 1. 'indeed', 'certainly', 'to be sure': **मया नाम जितम्** Vik. 'I have indeed conquered'. 2. 'perhaps' **दृष्टस्त्वया कश्चिद्धर्मज्ञो नाम** 'you have perhaps seen a righteous man'. 3. 'possibly', with interrogatives: **को नाम राज्ञां प्रियः** 'who possibly is a favou-

rite of kings'. 4. with imperatives, 'granted', 'no matter if', 'it may be that': **एवमस्तु नाम** 'granted, be it so'. 5. expressing 'pretence' or 'feigned action': **कार्तान्तिको नाम भूत्वा** 'pretending to be an astrologer'. 6. 'wonder': **अन्धो नाम पर्वतमारोहति** 'wonder, the blind ascends the mountain'. **अपि नाम**—used at the beginning of a sentence with potential in the sense of 'perhaps'.

नु—1. with interrogatives, 'pray', 'possibly', 'indeed': **कोनु** 'who, pray ?' 2. has interrogative force expressing uncertainty 'or': **स्वप्नो नु माया नु मतिभ्रमो नु** 'was it a dream, illusion, or an infatuation of mind ?'

नूनम्—usually commencing a sentence: 'indeed', 'certainly', 'undoubtedly': **नूनं तव पाशांश्छेत्स्यति** 'he will certainly cut your bonds'.

परम्—1. 'highly', 'entirely', 'very': **परमनुगृहीतोऽस्मि** 'I am highly obliged'. 2. 'at the most': **आयुस्तत्र मर्त्यानां परं त्रिंशद्भवति** 'there the life of mortals is at most thirty (years)'. 3. 'nothing but', 'only': **विषाणे स्तः परं न ते** 'you only lack the horns'.

मा—prohibitive particle, generally used with imperative or unaugmented aorist: **मा गच्छ** or **मा गमः** 'do not go'. **मा स्म** is also used in the same way. **मा तावत्** 'not for heaven's sake', 'God forbid'. **मा नाम** 'would that not', etc.

मुहुः—1. 'often', 'repeatedly': **बालो मुहूरोदिति.** 2. 'at one time—at another', 'now—now', when used with each clause (**मुहुः—मुहुः**): **मुहुर्भ्रश्यद्बीजा मुहुरपि बहुप्रापितफला** Mudrā. 'at one time (now) its seed appears to disappear, at another (now) it yields many fruits'.

यतः—1. 'whence', 'whither': **यतस्त्वया ज्ञानमशेषमाप्तम्** 'from whom the whole knowledge has been obtained by you'. 2. 'for', 'because', 'since': **स सर्वैं निन्दितः यतः सोऽतीव दुर्वृत्तः** (ill-behaved).

यत्र—1. 'where'. 2. 'if'. 3. 'when'. 4. 'since'.

यथा—'as': **यथा आज्ञापयति देवः।** 2. 'like' (= **इव**): **राजते भैमी सौदामिनी यथा** 'the daughter of Bhīma shines like the lightning'. 3. 'namely', 'as follows', 'as for instance': **तद्यथानुश्रूयते** 'it is reported as follows'. 4. 'that', introducing a direct assertion (like **यद्**), with or without **इति** at the end: **विदितं खलु ते यथा स्मरः क्षणमप्युत्सहते न मां विना**

Kum. 'it is already known to you that Cupid cannot feel at ease without me even for a moment'. 5. 'so that': **दर्शय तं चौरसिंहं यथा व्यापादयामि** 'show me that rogue of a lion so that I may kill him'. **यथा—तथा**—1. 'as—so', **यथा वृक्षस्तथा फलम्** 'as the tree, so the fruit'. 2. 'so—that', where **यथा**=that and **तथा**=so: **तथा करिष्ये यथा स वधं करिष्यति** 'I shall so manage that he will kill him'. 3. 'since—therefore', 'as—so': **यथायं प्रचंडो नभस्वांस्तथा तर्कयामि आसन्नीभूतः पक्षिराजः** 'since (as) this wind is terrible, therefore (so), I guess the lord of birds has approached'. 4. 'as much—as', 'so much—as', 'as—as', where **तथा**=as much and **यथा**=as: **न तथा बाधते शीतं यथा बाधति बाधते** 'cold does not pain me so much as does the (form) Bādhati', **यथैव शान्ता प्रिया तनूजास्य तथैव सीता** Uttar. 'Sītā was as dear to him as his daughter Śāntā'. **यथा यथा—तथा तथा**:–'the more–the more', 'the less—the less': **यथा यथा यौवनमतिचक्राम तथा तथा अनपत्यताजन्मा महानवर्द्धतास्य संतापः** 'the older he grew the stronger became his torment caused by want of issue'.

यद्—1. 'that', in introducing direct assertions

with or without इति at the end: वक्तव्यं यदिह मया हता प्रियेति 'you should say, I have slain my beloved here'. किं त्वं मत्तोऽसि यदेवमसम्बद्धं प्रलपसे. 2. 'in order that': किं शक्यं कर्तुं यन्न कुप्यते नृपः 'what can be done in order that the king may not be angry'. 3. 'since', 'because', 'inasmuch as': प्रियमाचरितं लते त्वया मे यदीयं पुनर्मया दृष्टा Vik. 'O creeper, you have done me a service, since she has been once more seen by me'.

यदि—'if', generally begins a sentence. यदि वा —1. 'however'. 2. 'or else', 'or rather', 'or': अज्ञानाद्यदिवा ज्ञानात् 'unwittingly or wittingly'. यद्यपि 'although', 'even if'.

यावत्—1. 'as for as', 'till', 'for', showing duration of time and space: स्तन्यत्यागं यावत्पुत्रयोरवेक्षस्व Uttar. 'take care of the sons till they are weaned'. 2. 'just', 'meanwhile', expressing immediate intended action: यावदिमां छायामाश्रित्य प्रतिपालयामि ताम् Śak. 'having resorted to this shade I shall meanwhile wait for her'. यावत्—तावत्—1. 'as long as—so long': यावद्वित्तोपार्जनशक्तस्तावन्निजपरिवारो रक्तः 'as long as one is able to earn wealth, so long is his retinue attached to him'. 2. 'as much—as', यावत् = as, and तावत् = as much. 3. 'all', expressing totality, यावद्दत्तं

तावद्भुक्तम् 'eaten all that was given'. 4. 'till', 'untill', 'so long as': सूत तावद्रथं स्थापय यावदहमवतरामि 'charioteer, stop the chariot till I get down'. 5. 'as soon as' 'no sooner—than', 'scarcely—when': एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं गच्छामि तावद् द्वितीयः समुपस्थितं मे 'scarcely had I gone to the end of one calamity when another has befallen me'. न is sometimes added to it—यावन्न, न यावत्–तावत्.

येन—1. 'whereby', 'wherefore', 'why': शृणु येन न दृश्यन्ते महीक्षितः 'hear why the kings do not appear'. 2. 'since', 'because': दूरस्थामपि येन पश्यसि कान्ताम् 'since thou seest my beloved though far away'. 3. 'so that', 'in order that': उपायो दृष्टो येन दोषो न भविता 'a device has been discovered so that no blame will be incurred', तस्य छात्रतां व्रजामि येन (in order that) विश्वस्तो भवति.

वरम्—न—'better—than', 'better—but not', generally followed by च, तु, पुनः, expressing preference: वरं प्राणस्त्यागो न पुनरधमानामुपगमः 'better death than association with the base'; याञ्चा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा Megha.

वा—is an enclitic, following the word with which it is used: 1. 'or': रामो वा गोविन्दोवा or रामो गोविन्दो वा (cf. च). 2. 'like', 'as it were' (=इव): जातां मन्ये तुहिनमथितां पद्मिनीं वा अन्यरूपाम् Megha. 'I believe

her to have become changed in appearance like a lily blighted with cold'. 3. 'optionally' in laying down rules: वर्षे तृतीये पञ्चमे वा (कर्णवेधः). 4. with interrogatives 'possibly', 'pray' (cf. इव, नाम): मृतः को वा न जायते 'who possibly, that is, is not born again'. वा—वा 'either—or'.

हि—never commences a sentence: 1. 'for', 'because': अग्निरिहास्ति धूमो हि दृश्यते 'here is fire for smoke is seen. 2. 'indeed', 'to be sure': न हि कमलिनीं दृष्ट्वा ग्राहमवेक्षते मतंगजः 'indeed an elephant, seeing a lotus-plant, cares not for the shark'. 3. 'only', 'alone', to emphasize: मूढो हि मदनेनायास्यते 'a fool alone is troubled by Cupid'. 4. illustrating a fact, 'for instance': आदत्ते हि रसं रविः 5. with interrogatives or imperatives 'pray' कथं हि देवाञ्जानीयाम् 'how, pray, shall I know the gods'; तद्धि दर्शय 'pray, show it'. 6. often used as a mere expletive, especially in poetry to make up meter.

4. Interjections.

253. An *interjection* is, as in English, 'a sudden exclamation prompted by some strong feeling or emotion'. Strictly speaking it is

not a part of the sentence. Some common interjections are :—

अयि—'prithee', with vocative or in its place: **अयि मकरोद्यानं गच्छावः** 'prithee, let us go to love-garden'.

अये—1. a particle expressing surprise, in dramas generally: **अये वसन्तसेना प्राप्ता.** 2. as a vocative.

अरे—also **अवे, रे, रेरे,** etc.: 'ho', exclamation of address, showing contempt.

अहह—also **आ, ओ, हा, वत,** etc., 'alas', expressing sorrow, wonder, etc.

अहो—exclamation of wonder, joy, grief, anger, praise, blame, etc., generally used with the nominative: **अहो गीतस्य माधुर्यम्** 'oh, the sweetness of the song'.

आ—expresses sudden recollection: **आ एवं किल तत्** 'Ah, so indeed it was'. **आः** expresses joy or indignation 'ah': **आः मूर्ख .**

दिष्ट्या—expressing joy: 1. 'happily', 'thank heaven': **दिष्ट्या प्रतिहतं दुर्जातम्** 'thank heaven, the evil is averted'. 2. with root **वृध,** *i.e.*, **दिष्ट्या वृध्** 'congratulate upon', the subject being the person congratulated and the matter for congratulation being in the instrumental: **दिष्ट्या महारा-**

जो विजयेन वर्धते Vik. 'Your Majesty is to be congratulated upon your victory'.

धिक्—exclamation of dissatisfaction, contempt, or lamentation, 'fie', 'woe': धिक् तान्.

बत—(generally preceded by अहो), expressing 1. pity or sorrow, 'alas': अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् 'alas, what a great sin we are going to commit'. 2. astonishment, joy, 'ah': अहो बतासि स्पृहणीयवीर्यः 'oh, how enviable is thy valour'; हता बत वराकी सा. 3. as a vocative particle: बत विरततोयं तोयवाहा नितान्तम्.

भोः—an exclamation of address, used in all numbers and genders, 'sir', 'ho'. It is often repeated: भोः भोः पण्डिताः.

साधु—1. 'well done', 'bravo'. 2. 'well' साधु यामि 'well, I will go'.

स्वस्ति—1. 'hail!' 2. 'farewell'. स्वाहा and स्वधा—are used to offer oblations to gods and manes respectively.

हन्त—1. joy or surprise, 'oh': हन्त प्रवृत्तं संगीतकम् 'oh! the concert has begun'. 2. grief, 'alas': हन्त धिङ्मामधन्यम् 'alas, fie upon me, an unhappy being'. 3. exclamation of exhortation, 'come', 'look', 'pray': हन्त ते कथयिष्यामि 'come, I will tell thee'.

हा—denotes 1. grief, pain, 'ah', 'alas': हा प्रिये जानकि 'alas, oh beloved Jānakī'. 2. surprise, 'oh': हा कथं मे प्रियसखी कौशल्या 'oh, she is Kauśalyā, my dear friend'. It often combines with कष्टम्, धिक्, हन्त :—हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार .

Exercises.

1. Use in sentences the following particles to illustrate their meanings :—अथ, इति, इव, एव, किल, क—क, च—च, चेद् , तथा, तावत्, नाम, यथा, यथा —तथा, यद् , यावत्—तावत्, वा, हि, दिष्ट्या.

2. Translate the following into Sanskrit :- *If* (अथ) I do not speak the truth, I will die. *Are* (अपि) your studies uninterrupted. *May* (अपि) he be alive. *As* (इति) a scholar he is to be respected, but *as* (इति) a teacher, to be censured, *such* (इति) is the opinion of all. He replied to me *somewhat* (इव) angerily. *What indeed* (किमिव) is not expected of liars. The *very* (एव) sight of the child moved him to pity. *Granted* (कामम्) that he does not know it, *but* (तु) he does not tell a lie. *Even* (अपि) the mighty trees were uprooted by the storm *how much more* (किमुत) the yong plants. *It is said* (किल) that

Cāṇakya destroyed the Nandas. *I hope* (किल) Pururavas will defeat the demons. *Not only* (न केवलं) he who reviles the great is guilty *but he also* (अपि), who hears him. *Great is the difference* (क—क) between your wealth and my poverty. *Pray* let *not* (न खलु) this hazard be taken by you. *No sooner* (च) did I reach there *than* (च) it began to rain. *On the one hand* (though) (च) he was very weak, *and on the other* (yet) (च) he had to walk a long distance. One should be truthfull, *otherwise* (नो चेद्) he will not be believed. *If* (यदि) you want to learn, *then* (तद्) I will teach you. You *indeed* (तावत्) are the first culprit. You go there, *while* (तावत्) I will wait here. You have *perhaps* (नाम) seen the child. Who *possibly* (नाम) will say so. *Pretending* (नाम) to be a guard he entered the city. He will *certainly* (नूनं) help you. *At the most* (परं) I will stay there for a week. *God forbid* (मा तावत्) it may not be a lion. She shines *like* (यथा) a lily. I knew *that* (यथा) he will not tell a lie. I will *so* (तथा) manage *that* (यथा) he will admit his

fault. Disease is not *as much* (तथा) troublesome *as* (यथा) weakness. *The more* (यथा यथा) you think of the misery, *the more* (तथा तथा) painfull it becomes. *As* (यथा) you sow, *so* (तथा) you shall reap. *As long as* (यावत्) you have power, *so long* (तावत्) people will obey you. You stay here *till* (तावत्—यावत्) I come back. I know *why* (येन) he is so proud. *Better* (वरं) to live in jungle *than* (न पुनः) associate with the wicked. Who *possibly* (वा) that is sane, will believe it. *Indeed* (हि) a lovelorn cares not for reproach. *Pray* (हि) tell me how, *pray* (हि) I shall reach there. *Prithee* (अयि), let us go to the theatre. Your Majesty is *to be congratulated* (दिष्ट्या वृध्) upon the recovery of your lost kingdom. *Oh* (अहो बत)! how great is thy kingdom. *Come* (हन्त), I will show you my jewels. *Oh* (हन्त), here is my old friend, Kṛiṣṇa.

CHAPTER XII.

OUTLINES OF SYNTAX.

254. *Syntax* in English mainly deals with the arrangement of words in a sentence, for the sense of a sentence depends upen this arrangement. But in Sanskṛit this purpose is served by the inflexions. Here the arrangement of words is of little importance for the sense of a sentence. Naturly, therefore, *Government* must be the principal subject of Sanskṛit syntax. To this may be added concord, and the uses of participles, tenses and moods. The outlines of all these would be found in the following pages.

The Order of Words.

255. As stated above the *order of words* in a sentence does not affect the sense in Sanskṛit. The sentence **रामो रावणं जघान** may have any possible order of words, but the sense will remain the same[1], because it is not the order but the inflexions that determine the sense. But usage demands an order in the words of a

---

1. In English or Vernaculars if the order is disturbed the sense would be changed, *e.g.* 'Rama killed Ravana' undergoing a change in the order of words. becomes 'Ravana killed Rama', which yields quite a different sense. cf. **राम ने रावण को मारा** and **रावण ने राम को मारा ।**

Sanskrit sentence. Hence the usual order is:— *first*, the *subject* expressed or understood, with its attributes; *second*, the *object* (if any) with its adjuncts, (preceding it); and *lastly* the *verb* or predicate. *Adverbs* and adverbial phrases may occupy any place except the last (generally near the beginning), while unemphatic *conjunctions* follow the first word. The *vocative* (if any) usually comes first; *e.g.* जनकस्तु सत्वरं स्वीयं पुरं जगाम 'but Janaka went in haste to his metrapolis'.

a. An adjective precedes the noun it qualifies, but when used *predicatively* it follows the noun. In pronominal and qualitative adjectives the former usually precedes.

b. The *genitive* precedes the word to which it relates, if there is an adjective that precedes the genitive; *e.g.* अयम् अस्य देव्याः सन्ततिः.

c. In narratives, the verbs अस् and भू stand first; *e.g.* अस्ति नगरी... । अभूद् राजा चिन्तामणिर्नाम.

d. Adverbs of time, place, manner, cause, and effect, are usually placed near the words they modify.

e. Conjunctives च, वा, तु, हि, चेत् never begin a sentence. The interrogatives and interjections usually stand first.

The Article.

256. Sanskṛit has no *article*, definite or indefinite. But एक 'one' and कश्चित् 'some' which denote 'a certain', are usually translated by the indefinite article 'a' or 'an'. Similarly the pronoun तद्, when denoting a person or thing just mentioned, is translated by the definite article 'the'; *e.g.* एकः or कश्चिद् बालः 'a boy', स राजा 'the king'.

Number.

257. *a.* The singular number, which denotes 'one', often indicates the whole class; *e.g.* नरेषु ब्राह्मणः श्रेष्ठः 'Brāhmaṇa is the best of all men'; ब्राह्मणो न हन्तव्यः ।

b. The dual is used with the names of things occurring in pairs, such as parts of body, or males and females; हस्तौ पादौ च, दम्पती, पितरौ.

c. The plural, which denotes 'more than two' may represent the whole class like the sing., as वानराः; but there are certain words, which are always used in the plural with singular sense; *e.g.* दाराः 'wife', आपः 'water', वर्षाः 'rainy season' or 'rains', सिकताः 'sand', अक्षताः 'rice', प्राणाः 'life', गृहाः 'house', etc.

d. Sometimes the plural is used to show

respect; *e.g.* **इति शंकराचार्याः** 'so (says) the revered teacher Śaṅkara'. Sometimes word **पादाः** is used to show respect, *e.g.* **देवपादान्**.

e. The speaker sometimes uses the plural number for himself (like English 'we'); **वयमपि भवत्यौ सखीगतं किमपि पृच्छामः** Śak. 'We, too (I) ask your ladyships something about your friend'.

f. The names of countries are used in plural, being really the names of the peoples; *e.g.* **कलिङ्गान्** 'to Kaliñga', **विदर्भेषु** 'in Vidarbha'; but **मगधदेशम्**.

g. Proper nouns are used in plural when '*family*' or '*race*' is meant; *e.g.* **रघूणामन्वयं वक्ष्ये, जनकानां रघूणां च संबन्धः कस्य न प्रियः।**

Exercises.

Translate into Sanskṛit:—

A Brāhmaṇa deserves respect. Monkey is the cleverest of all the beasts. I saw the scene with mine eyes. A servant should protect his master even at the cost of his life. Frogs come out of the earth in the rainy season. The burning sand is cooled down by the water in rains. 'Individual self is different from the supreme self' so says Swāmi Dayānanda. The king said to the minister, "I ask you about this

matter. What should we do?" Raghu led his armies against the Persians. The family of Janaka was known for metaphysics.

Concord. (समता)

258. When two words are so connected as to agree with each other in gender, number, person or tense, they are said to be in *concord.* This concord may be of 1. subject and verb, 2. substantive and adjective, 3. relative and its antecedent.

1. Concord of Subject and Verb.

259. The verb agrees with its subject in *number* and *person*; *e.g.* साधयामः वयम् Śak. 'we go', मृगाः सस्यं खादन्ति.

a. The predicate may be a participle, an adjective, or a noun. These also like the finite verb agree with the subject; *e.g.* स कृतवान्, सा कृतवती, ते कृतवन्तः; सुभृत्यः दुर्लभः लोके.

b. But the words like पात्र, आस्पद, स्थान, पद, प्रमाण, भाजन when used as predicates retain their gender and number (*neut. sg.*); *e.g.* गुणाः पूजास्थानं गुणिषु 'with the meritorious, merits are the objects of worship'; अत्र भवन्तः प्रमाणम् (authority); संपदः पदमापदाम् 'wealth is the abode of miseries'; त्वमसि महसां भाजनम् Māl[1].

1. In these cases the understood verb अस् or भू agrees with the subject and not with these nouns, used predicatively, as संपदः पदमापदां सन्ति not अस्ति .

260. When two or more subjects of the *same person* are connected by '*and*' the verb agrees with their *combined* number; *e.g.* द्रौपदी पाण्डवाश्च वनं जग्मुः ।

But if they together express. '*oneness*', or each of them is considered *separately*, the verb is *singular*; *e.g.* पटुत्वं सत्यवादित्वं कथायोगेन बुध्यते 'skill and truth-speaking is known in conversation'; न मां त्रातुं तातः प्रभवति न चाम्बा न भवती Mālti.

a. When two or more subjects of *different persons* are connected by 'and', the verb agrees with their *combined number*, and in *person*, with the *first* in preference to the second or third, and with the *second* in preference to the third; *e.g.* रामश्च त्वञ्चाहञ्च पाठशालां गच्छावः 'Rāma, you and I go to the school'; त्वं गोपालश्च तत्रास्ताम्.

b. When the subjects are connected by '*or*', the verb agrees with the *nearest* subject in number and person; *e.g.* रामः सीता वा गच्छतु, स इमे बालका वा फलानि गृह्णन्तु 'he or these children may get the fruits'; इमे बालकाः स वा फलानि गृह्णातु. स वा यूयं वैतत्कर्माकुरुत 'either he or you have done this work'; यूयं वा स वैतत्कर्माकरोत् 'you or he has done...'.

c. When two or more subjects are in apposition to some pronoun or noun, the predicate agrees with latter; *e.g.* माता मित्रं पिता चेति स्वभावात्

त्रितयं हितम् 'mother, friend and father (these) three are naturally friends'.

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

Urvaśī is the tender weapon of Indra. You are my life, the very light of mine eyes. A powerful person even, when devoid of energy, is the object (पदम्) of insult. A good student is the object (भाजन) of his teacher's affection. In various ways I became the object of her favours. Rāma, Lakṣmaṇa and Sītā crossed the stream. The cavalry and infantry is ready. Govinda, you and I will go to Lahore. You and Gopāla accomplished that difficult work. Śakuntalā is the jewel of women and an ornament of her family. Either you or Mālatī has carried the news to Kāmandakī. Either the mother or the son is right. Bhīma and I or Karṇa and you can defeat such a warrior.

2. Concord of substantive and adjective.

261. The adjective agrees with the noun, it qualifies, in *number*, *gender* and *case*; *e.g.* रूपवान् पुरुषः, रूपवती कन्या, स्वादु फलम, रूपवते पुरुषाय, रूपवतीभ्यां कन्याभ्याम्. But numeral adjectives retain their own gender and number; *e.g.* शतं ब्राह्मणाः, शतं स्त्रियः, विंशतिः मित्राणि.

a. When an adjective qualifies two or more nouns, it agrees with them in their *com-*

bined number, and in *gender*, with the *masculine* in preference to the faminine, and with *neuter* in prefence to the masculine and faminine; *e.g.* **राजा राज्ञी च स्तुत्यचरितौ स्तः** 'the king and queen are of praiseworthy conduct'; **मृगयाक्षास्तथा पानं गर्हितानि महीभुजाम्** 'hunting (f), dice (m), and drinking (n) are reprehensible (n) in kings'.

b. But an adjective sometimes agrees with the noun nearest to it; *e.g.* **उद्वेगः कलहः कण्डूः सेव्यमाना च वर्धते** 'agony (m), quarrel (m) and itching sensation (f) increase when attended (f)'; **कामश्च जृम्भितगुणो नवयौवनं च** Māl.

3. Concord of Relative and its Antecedent.

262. The relative agrees with its antecedent in *gender*, *number*, and *person*, the case being determined by its relation of its own clause[1]; *e.g.* **यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः** 'noble is the man who has wealth', **बुद्धिर्यस्य बलं तस्य** 'he who has intellect has strength'.

a. When the relative has for its predicate a noun differing in gender from the antecedent, the relative agrees with the antecedent and the demonstrative with the predicative

1. The relative pronoun generally precedes the noun to which it relates in the relative clause. The antecedent is sometimes used with the demonstrative, leaving the relative alone.

noun ; *e.g.* **शैत्यं हि यत् सा प्रकृतिर्जलस्य** 'for what is coolness is the property of water'.

b. When the relative **यद्** introduces a clause it takes *neut. sing.*, while the demonstrative agrees with the antecedent; *e.g.* **यत्प्रिया नयनविषयं याता स एव मे महोत्सवः** 'that the beloved has come in the range of mine eyes is a great festival to me'; **ननु वज्रिण एव वीर्यमेतद्विजयन्ते द्विषतो यदस्य पक्ष्याः** Vik.

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

Good boys are always praised by their teachers. There are thirty boys and twenty girls in this class. He gave hundred rupees and twenty-five cows to the priest. Mighty Pāṇḍavas and bright Draupadī went to the forest dressed as hermits. Rāma and Sītā were worshipped by their subjects. Attachment, thoughtlessness, crookedness and haughtiness are detestible in all human beings. Krisṇa had unfathomable intelligence, policy, truth and penance. By God's grace we are happy and so the three worlds. Those who speak the truth are loved by all. A son is he who is devouted and a servant is he who is obedient. Not to tolerate the merits of the good is the nature of the wicked. What constitutes the mother's wealth is the share of the unmarried daughter. That I have succeeded in the examination is the result of your favour.

Government or Cases.

(कारक)

263. *Karaka* or *government* is the *relation* that exists between a *noun* and a *verb* in a sentence. There are six Kārakas or cases: कर्ता 'nominative', कर्म 'accusative', करण 'instrumental', सम्प्रदान 'dative', अपादान 'ablative', and अधिकरण 'locative'. The relation between any words not connected with the verb cannot be called a Kāraka, hence genitive is not regarded as a Kāraka. But several indeclinable words govern nouns in one case or the other. Such cases are called उपपद विभक्ति 'cases governed by indeclinables', as distinguished from कारक विभक्ति 'cases governed by verbs'. Here both will be treated.

Nominative.

264. The *nominative* being a naming case denotes the crude form of a word, gender, measure or number; *e.g.* उच्चैः, कृष्णः, श्रीः, ज्ञानम्, आढकं, एकः, बहवः, etc. In the active voice it forms the subject of the verb, whereas in the passive the object takes the nominative; *e.g.* रामो गच्छति, घटः क्रियते.

Accusative.

265. The person or thing to whom or which the effect of an action accrues is called an '*object*'. The object is used in the accusative.

All transitive verbs govern the object in the acc. case, as **हरिं सेवते**. It is also used in the following cases :—

1. Some transitive verbs, signifying 'to name, make, call, know', etc. govern a '*factitive*' or indirect object in the acc.; *e.g.* **कुमारं नेतारं कृत्वा** 'making the prince their leader', **जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषम्** Megha.

2. Verbs denoting '*motion*[1]', real or metaphorical, govern the place of motion in the acc.; *e.g.* **ग्रामं गच्छति, विचचार दावम्, विषादमगच्छत्** 'came to grief', **पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम** Kumāra. But if motion is '*real*', the dative can also be used, as **ग्रामं ग्रामाय वा गच्छति**.

3. The roots[2] **शी** 'lie down', **स्था** 'stand', and **आस्** 'sit', preceded by **अधि**, govern acc. of the '*place of action*'; *e.g.* **शय्यामधिशेते, हरि वैकुण्ठमाधितिष्ठति, आसनमध्यास्ते**.

4. **विश्** with **अभि-नि**[3] governs the acc.; *e.g.* **अभिनिविशते सन्मार्गम्** 'he resorts to good path'.

---

1. गत्यर्थकर्म्मणि द्वितीयाचतुर्थ्यौ चेष्टायामध्वनि । 2. अधिशीङ्स्थासां कर्म. I. 4.46. 3. अभिनिविशश्च. I. 4.47.

5. **वस्** 'dwell', with **उप, अनु, अधि** or **आ** governs the acc. of the '*place of dwelling*'; *e.g.* **उप-अनु-अधि-आ-वसति वैकुण्ठं हरिः**.[1]

6. Intransitive roots (and also adjectives or nouns) govern the acc. of nouns denoting *duration of time or space*[2], when *continuity* is implied; *e.g.* **देवो द्वादशवर्षाणि न ववर्ष** 'It did not rain for twelve years', **क्रोशं कुटिला नदी** 'a stream zigzag for one kośa', **मासं गुडधानाः** 'gur and dhān lasting for a month'; but **मासस्य द्विरधीते** 'studies twice a month'.

7. The particles[3] **उभयतः** 'on either side', **सर्वतः** 'round', **धिक्**; **उपर्युपरि, अधोधः, अध्यधि** denoting nearness, govern the acc., and so also do **अभितः**[4], **परितः** 'round'; **समया, निकषा** 'near'; **हा** 'woe, alas', **प्रति** 'to'; *e.g.* **उभयतः कृष्णं गोपाः** 'cowherds are on either side of Krisna'. **उपर्युपरिलोकं हरिः** 'Hari is just over the world'; **परिजनो राजानमभितः स्थितः** 'attendants stood round the king'; **ग्रामं समया-निकषा** 'near the village';

---

1. उपान्वध्याङ्वसः I. 4.48. 2. कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे. II. 3.5. 3. उभसर्वतसोः कार्याधिगुपर्यादिषु त्रिषु । द्वितीयाम्रेडितान्तेषु ततोन्यत्रापि दृश्यते । Var. 4. अभितः परितः समयानिकषाहाप्रतियोगेपि । Var.

ग्रामं प्रति 'to the village'; हा भगवत्यरुन्धति 'alas! oh...'

8. The particles[1] अन्तरेण 'without', 'regarding', and अन्तरा 'between' govern the acc.; *e.g.* कोऽन्यस्त्वामन्तरेण 'who else without you', देवीं वसुमतीमन्तरेण 'regarding queen Vasumatī'. अन्तरा त्वाञ्च माञ्च 'between you and me.'

9. अनु 'after,' 'resembling' governs the acc., and so also the prep. अभि, अति, उप, etc. They are called कर्मप्रवचनीय; *e.g.* जपमनुप्रावर्षत् 'it rained after prayer, सर्वमामनुते, also प्रभुचित्तमेव हि जनोऽनुवर्तते[2] Śiśu.

Exercises

Translate into Sanskrit:—

Janaka named his daughter Sītā. Arjuna made Kṛṣṇa his charioteer. Did Rāma never come to your mind. The adviser of the kings always comes (या) to grief. The poor always sleep on (अधि-शी) the ground. Sītā lived in (अधि-वस्) in Vālmiki's hermitage. Being tired

1. अन्तरान्तरेण युक्ते II. 3.4.

2. The intransitive verbs preceded by prepositions sometimes become transitives.

he sat on (अधि-आस्) the chair. The ascetics reside on (अधि-स्था) the Himalayas. Indeed fear from the master takes possession (resorts = अभिनि-विश्) of the servant. I studied philosophy in that college for two months. This road is bad for five miles continuously. There are fruit trees on either side of this road. The students stood round the teacher. Who without (अन्तरेण) a fool will talk like this ? What is your opinion with regard (अन्तरेण) to this question. The river Bias flows between (अन्तरा) Jullundur and Amritsar. I will take my meal after (अनु) rest. The common people always follow (अनु-चर्) the wise.

Duoble Accusatives

266. Some verbs govern two objects : 1, **मुख्य** or **प्रधान** 'direct' and 2. **गौण** or **अकथित** 'indirect'. The indirect object can be used in other cases as the speaker desires. So two accusatives are used in the following :—

1. The roots **दुह्**[1] 'milk', **याच्** 'beg', **पच्** 'cook', **दण्ड्** 'punish', **रुध्** 'obstruct', **प्रच्छ्** 'ask',

---

1. दुह्याच्पच्दण्ड्रुधिप्रच्छिचिब्रूशासुजिमन्थमुषाम् ।
कर्मयुक्स्यादकथितं तथा स्यान्निहृकृष्वहाम् ॥

चि 'collect', **ब्रू** 'tell', **शास्** 'instruct', **जि** 'win', **मन्थ्** 'churn', **मुष्** 'steal', and also **नी, हृ, कृष्, वह्** and others having the same sense govern *two accusatives*; *e.g.* **गां दोग्धि पयः, बलिं याचते वसुधाम, चौरं-शतं दण्डयति, नरं पन्थानं पृच्छति, छात्रं धर्मं ब्रूते** or **शास्ति, देवदत्तं शतं जयति** or **मुष्णाति, ग्राममजां हरति, नयति, कर्षति, वहति वा।**

a. In the *Passive voice*, the *indirect* object in case of the above mentioned *first twelve* roots and others having the same sense, and the *direct* in case of the *last four*, is put in the nominative, and the other is *retained* in the acc.[1]; *e.g.*

Active.	Passive.
बलिं(ind.)**याचते वसुधाम**(D.)	**बलिः याच्यते वसुधाम।**
चौरं (ind.) **शतं** (dir.) **दण्डयति**	**चौरः शतं दण्ड्यते।**
अजां (dir.) **ग्रामं** (ind.) **नयति**	**अजा ग्रामं नीयते।**

Causals.

2. The *causals* of the roots implying 'motion', 'knowledge', 'eating', and having 'literary work' for their object, govern *two accusatives*, the subject of the primitive construction being changed to acc.[2] in the causal; *e.g.*

---

1. गौणे कर्मणि दुह्यादे प्रधाने नीहृकृषवहाम्।

2. The general principal of changing a sentence to causals is to put the primitive subject in the instrumental and retain the object in the acc.

Primitive		Causal	
शत्रवः	स्वर्गमगच्छन् ।	शत्रून्	स्वर्गमगमयत् ।
शिष्या	वेदार्थं विदुः ।	शिष्यान्	वेदार्थमवेदयत् ।
बालका	मोदकमश्नन् ।	बालकान्	मोदकमाशयत् ।
छात्रः	वेदानधीते	छात्रं	वेदानध्यापयति ।

a. दृश् 'see' and वह् 'drive' (when the subject of causal means a 'driver') govern *two acc.* in the causal; *e.g.* भक्तान् हरिं दर्शयति, सूतो वाहान् रथं वाहयति.

But अद् and खाद् 'eat' and नी and वह् 'carry' govern the instrumental; *e.g.* बालेन अन्नम् आदयति खादयति वा, भृत्येन भारं नाययति वाहयति वा.

b. In the *passive voice* of the causals, the *direct* object of the causal, which is the subject of the primitive verb, is put in the *nominative*, while the other object is *retained*; *e.g.*

Primitive	Causal	Pass. causal
रामो ग्रामं गच्छति 'Rāma goes to a village'.	रामं (dir.) ग्रामं गमयति 'He causes Rāma to go to a village'.	रामो ग्रामं गम्यते 'Rāma is caused to go to a village'.
छात्रः वेदानधीते.	छात्रं (dir) वेदानध्यापयति.	छात्रः वेदानधीयते.

Exercises

1. Change the following to passive voice, causal and passive causal or vice versa :—

ततो द्रोणोऽर्जुनं भूयो रणशिक्षामशिक्षयत् । तौ दम्पती स्वां प्रति राजधानीं प्रस्थापयामास वशी वसिष्ठः । वाल्मीकिस्तौ कुशलवौ सांगं वेदमध्यापयत् । महाश्वेता कादम्बरीमनामयं पप्रच्छ । स कुशलमबले पृच्छति त्वां व्युक्तः ।

2. Translate into sanskrit :—

I taught him grammar. The stranger begged hundred rupees of the merchant. The king punished the rebel with two years' imprisonment. The box was carried to the railway station. The culprit was brought to the court. Fourteen jewels were milked out of the milk-ocean. The student was asked several questions. The subjects were caused to pay tax. They sent (**प्रस्थापय**) a messenger to Duryodhana. The students were caused to learn their lesson. He caused the child to take fruits. The library was shown (**दृश्**) to the inspector.

Instrumental.

267. The *instrumental* denotes either the *agent* of an action or the *instrument* or *means* with which the action is done, as **तेनोक्तम्, स खड्गेन व्यापादितः ।** It is also used in the following cases :—

1. '*Accordance, manner*, or *characteristic*'; *e. g.* **आत्मानुरूपां विधिनोपयेमे** 'he married (her) worthy of himself according to the rite', **प्रकृत्या दर्शनीयः** 'lovely by nature', **जात्याब्राह्मणः** 'Brāhmaṇa by birth'.

2. The *price* at which a thing is bought; *e.g.* **रूपकद्वयेन क्रीतं पुस्तकं** 'a book bought for two rupees', **आत्मानं सततं रक्षेद्दारैरपि धनैरपि.**

3. The *way, vehical,* or *part of body*, by which motion is effected; *e.g.* **कतमेन मार्गेण गतः** 'by what way did he go?' **विमानेन चरति** 'he travels by aeroplane', **स श्वानं स्कन्धेनोवाह** 'he carried the dog on his shoulder'.

4. The *reason* or *motive*, of a thing or action; **गुरौ भक्तया प्रीतास्मि ते** 'I am pleased with thee for thy devoution to your preceptor'. **अध्ययनेन वसति** 'he stays for study'.

5. With the words of '*swearing*', of the 'object of oath'; *e.g.* **जीवितेन शपामि ते** 'I swear to you by my life'.

6. With verbs implying '*excelling*' or '*resembling*', of the 'quality of excellence' or the 'point of resemblance'; *e.g.* **पूर्वान् महाभाग तयातिशेषे** 'O fortunate one, you excell your ancestors in that

(devoution)'; स्वरेण राममनुहरति 'he resembles Rāma in voice'.

a. also with words सम, समान, सदृश, तुल्य, and हीन, ऊन, न्यून ; *e.g.* शक्रेण समः, रजसा तुल्यः; धर्मेण हीनः .

7. Of words implying *time* or *place*, *within which* the desired object is accomplished; *e.g.* द्वादशवर्षैं वेदाः श्रूयन्ते 'Vedas are learnt in twelve years', क्रोशेन पाठस्तेनाधीतः 'the lesson was learnt by him within a kośa'.

8. With verbs of rejoicing, laughing, being pleased, satisfied, astonished, etc.; *e.g.* कापुरुषः अल्पकेनापि तुष्यति 'a low person is satisfied even with very little', अनेन प्रगल्भेन लज्जे 'I am ashamed of this boldness'.

9. With attributives implying *defect of body, of the defective limb*; *e.g.* अक्ष्णा काणः 'blind in one eye', पादेन खञ्जः ।

10. Of attributes implying a particular *state or condition*; *e.g.* जटाभिस्तापसः 'an ascetic by matted hair'.

11. With the particles सह, साकम, सार्धम, समम्, etc. in the *sociative sense*; *e.g.* पुत्रेण सह गतः 'he went with his son'.

b. With किम, कार्यम, अर्थः, प्रयोजनम, etc. in the sense of '*need*' or '*use*'; *e.g.* को मे जीवितेनार्थः 'what

is the use of life to me', किं तया क्रियते धेन्वा 'what is to be done with that cow'. देवपादानां सेवकैर्न प्रयोजनम्. Similarly with कृतम् 'away with' and अलम् 'enough of'; *e.g.* कृतमभ्युत्थानेन 'away with rising', 'pray do not rise', अलमतिविस्तरेण.

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

They lived there with great pleasure. Brāhmaṇas are compassionate by nature. Everyone is born as a Śudra. He bought a horse for two hundred rupees. He saved his friend at the cost of his wealth. Rāma came to Ayodhyā by an areoplane. The princes bore Raghu's orders on their heads. In what direction did you go? He carried the load on his head by the main road. Parśurāma was pleased with Karṇa for his devoution. He went to Europe for study. I swear by your life that I will follow you to the forest. In intelligence he excells all his class-fellows. In judgment he resembles Vikramāditya. A begger is equal to dust. He passed his B. A. examination within two years. The army encamped (समावस्) within two miles. He laughed at the ascetics, but latter on was ashamed of his conduct. He was satisfied with a pay of hundred rupees. This boy is lame in one leg but can walk with the help of a stick. He looked a student

by his simple attire. Not to say much, bondage is death. What is the use of passing the examination, if you are destitute of culture.

Dative.

268. The person to whom something is given or a thing for which an action is done is called सम्प्रदान 'dative'. So it expresses either the *indirect object* (generally a person) or the *purpose* of an action. It is used as follows;—

1. The dative of *indirect object* is used:—

a. with root रुच्[1] 'desire' and others having a similar sense, of the *person pleased*; *e.g.* ब्रह्मचारिणे रोचते विद्या 'knowledge pleases a student'.

b. with धृ[2] 'owe', of the *creditor* or the person to whom something is due; *e.g.* देवदत्ताय शतं धारयति 'he owes Devadatta hundred rupees', वृक्षसेचने द्वे धारयसि मे Śak.

c. with स्पृह्[3] 'desire', of the *thing desired*; *e.g.* धनाय स्पृहयति 'he desires wealth'.

d. with क्रुध्[4] 'be angry', द्रुह् 'hate', ईर्ष्य 'envy', असूय 'envy' and others having a similar sense, of the *person against whom the feeling is directed*; *e.g.*

---

1. रुच्यर्थानां प्रीयमाणः I. 4.33. 2. धारेरुत्तमर्णः I. 4.35.
3. स्पृहेरीप्सितः I. 4.36. 4. क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रतिकोपः I.4. 37.

राजा दुष्टाय क्रुध्यति 'the king is angry with the rogue', शत्रवे द्रुह्यति 'he hates the enemy', हरये ईर्ष्यति असूयति वा. But[1] क्रुध् or द्रुह्, preceded by prepositions, govern the *acc.*; *e.g.* दुष्टमभिक्रुध्यति द्रुह्यति वा, न खलु तामभिक्रुद्धो गुरुः Vik.

e. with श्रु[2], preceded by प्रति or आ 'promise', of the '*person* to whom something is *promised*'; *e.g.* विप्राय गां प्रतिशृणोति 'he promises a cow to a Brāhmaṇa'.

f. with the verbs of 'giving' (दा, अर्पय), 'telling' (कथ्, ख्या, शंस्, चक्ष्, निवेदय) and of 'sending' or 'casting' (प्र-हि, वि-सृज् or क्षिप्), of the *person*; *e.g.* विप्राय गां ददाति, कथयामि ते भूतार्थम् 'I tell you the truth', होमवेलां गुर्वे निवेदयामि Śak.; भोजेन दूतो रघवे विसृष्टः 'a messenger was sent to Raghu by Bhoja', रामाय शरान् क्षिपन्ति 'they throw darts at Rāma'.

2. The *dative of purpose* is used :—

a. of a thing which exists for a *purpose* or *end*[3]; *e.g.* यूपाय दारु 'wood for sacrificial post', कुण्डलाय हिरण्यम्.

b. of the *object*[4] of an *infinitive* of purpose when

---

1. क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः कर्म I. 4.38. 2. प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः पूर्वस्य कर्ता I. 4.40. 3. तादर्थ्ये चतुर्थी वाच्या Var. 4. क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिनः II. 3.14.

its sense is suppressed in a sentence; *e.g.* फलेभ्यो याति = फलान्याहर्तुं याति 'he goes for fruits', मुक्तये हरिं भजति; also of an *abstract noun*[1] when it expresses the sense of an infinitive of purpose; *e.g.* यागाय यति = यष्टुं याति, युद्धाय प्रस्थितः।

c. with the root कॢप्[2] 'be fit for', 'tend or conduce to', and others having a similar sense (संपद्, भू, जन्, etc.), of the *end* of action; *e.g.* भक्तिर्ज्ञानाय कल्पते 'devoution conduces to knowledge', रक्षणाय संपद्यते, प्रभवति वा.

d. of that 'which is foreboded by a portentuous phenomenon'[3]; *e.g.* वाताय कपिला विद्युत 'tawny lightning forebodes a hurricane'.

3. The *dative* is used *with* some *particles* :—

a. with words of *salutation*[4], नमः, स्वस्ति, स्वाहा, स्वधा, and वषट् and with अलम 'match for', 'sufficient for'; *e.g.* नमो ब्राह्मणाय, स्वस्ति भवते, कुशलं ते, अग्नये स्वाहा; दैत्येभ्यो हरिरलम् 'Hari is a match for the demons'.

---

1. तुमर्थाच्च भाववचनात् II. 3.15. 2. कॢपि संपद्यमाने च Var.
3. उत्पातेन ज्ञापिते च. Var. 4. नमःस्वस्तिस्वाहास्वधालंवषड्योगाच्च II. 3. 16.

b. with the roots प्र-भू, शक् having the sense of अलम्; *e.g.* प्रभवति मल्लो मल्लाय, रक्षणाय प्रभवति शक्नोति वा.

c. नमः with कृ generally governs the acc. and rarely dative, while प्रणिपत, प्रणम govern both; *e.g.* मुनित्रयं नमस्कृत्य, नमस्कुर्मो नृसिंहाय, तस्मै प्रणिपत्य नन्दी Kum., प्रणम्य त्रिलोचनाय.

d. with हित and सुख; as ब्राह्मणाय हितं सुखं वा.

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

Metaphysical knowledge pleases (रुच्) the Brāhmaṇas. He owed me a thousand rupees, but was not able to repay. Never long for (स्पृह्) another's wealth. Duryodhana hated (द्रुह्) the Pāṇḍavas. Fools envy (ईर्ष्य) the progress of others. The servants hated (असूय) their master and plotted (द्रुह् or अभिद्रुह्) against his life. He promised (प्रति-श्रु) me monetary help at the hour of need. Nandī communicated (निवेदय) the arrival of Pārvatī to Śiva. Tell me (कथ्) what happened there. Paṇḍavas sent Kṛṣṇa to Duryodhana to negotiate (सं-धा) with him. From all sides the enemies cast arrows at Abhimanyu, who was a match (अलं) for all of them. Kālīdāsa composed a poem for fame. Every morning

I go out for walk. He went out to fight against his enemies. The union of even the weak leads (प्र-भू) to safety. Exercise conduces (क्लृप्) to health. Thick dark clouds forebode a heavy rain. The education of the good is for (सं-पद्) merit and not of the wicked. Good-bye to you, you may go to see us again. Having bowed down to Śiva Pārvatī offered (अर्पय) flowers to him.

Ablative.

269. That from which separation, actual or conceived, takes place, is called अपादान 'ablative', as अश्वात्पतति, ग्रामादायाति. It is used as follows :—

1. With words implying '*fear*' or '*protection*' from danger, it is used of the *source of apprehension*;[1] *e.g.* मरणात् भीतः, कलहादुद्विजते 'he shrinks from quarrel', दुःखात् त्रातुम् 'to save from misery'.

a. of that from which a person is *warded of* or *prevented* (वारण)[2]; *e.g.* पापान्निवारयति 'he wards off from sin'.

2. with जि preceded by परा, of that *which is unbearable* (असोढ)[3]; *e.g.* अध्ययनात्पराजयते 'he finds study unbearable'.

---

1. भीत्रार्थानां भयहेतुः I. 4.25. 2. वारणार्थानामीप्सितः I. 4.27. 3. पराजेरसोढः I. 4.26.

3. of the *teacher* from whom something is learnt[1]; of the *prime cause* of the root जन्[2] 'be born'; and of the *source* of the root भू[3]; *e.g.* उपाध्यायादधीते 'he learns from his teacher'; अग्नेर्धूमो जायते; हिमवतो गंगा प्रभवति (rises).

4. with *comparatives* or words having similar sense, of the *person* or *thing excelled*; *e.g.* गोविन्दाद्रामो विद्वत्तरः 'Rāma is wiser than Govinda', अनृतात्सत्यं श्रेयः, वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि चेतांसि, मूल्यात् पंचगुणः दण्डः।

5. of the *objects* of *gerunds*[4] when their sense is suppressed in a sentence; *e.g.* प्रासादात्प्रेक्षते= प्रासादमारुह्य प्रेक्षते 'sees from the palace', and also of the *place of action*[5] under similar circumstances; *e.g.* आसनात्प्रेक्षते (i.e. आसनमारुह्य).

a. of the *place* (from) in 'questions and answers[6]'; *e.g.* कुतो भवान्, पाटलिपुत्रात्.

6. with verbs implying जुगुप्सा 'abhorance', विराम 'cessation', and प्रमाद 'swerving[7]'; *e.g.* पापात्

---

1. आख्यातोपयोगे. 2. जनिकर्तुः प्रकृतिः 3. भुवः प्रभवः I. 4.29, 30, 31. 4. ल्यब्लोपे कर्मण्युपसंख्यानम् Var. 5. अधिकरणे च Var. 6. प्रश्नाख्यानयोश्च Var. 7. जुगुप्साविरामप्रमादार्थानामुपसंख्यानम् Var.

जुगुप्सते विरमते वा, स्वाधिकारात्प्रमत्तः Megha.

7. of the *point of time or space*[1] from which 'distance, time or space' is measured; *e.g.* समुद्रात्पुरी क्रोशौ 'Purī is two kośas from the ocean', सप्ताहात् 'after a weak'.

8. The ablative sometimes denotes *cause, reason*, or *motive*; *e.g.* लोभाद्धनं गृह्णाति 'amasses wealth through greed'. It also indicates *reason* in *arguments*, as पर्वतोऽग्निमान् धूमत्वात् 'the mountain is fiery on account of its smokiness'.

9. With[2] 1. *particles* अन्य, पर, इतर 'other', आरात् 'near', 'remote', ऋते 'without'; 2. words indicative of *direction*, used with reference to time and space; 3. words expressing 'directions', derived from अञ्च् (प्राक्, प्रत्यक्, etc.); and 4. *indeclinables* ending in आ and आहि; *e.g.* 1. कृष्णाद् अन्यो भिन्न इतरो वा, आराद्वनात् 'near or away from the village'; 2. ग्रामात्पूर्वं उत्तरो वा, चैत्रात्पूर्वः फाल्गुणः; 3. प्राग् ग्रामात्, 4. दक्षिणा दक्षिणाहि वा ग्रामात्.

a. with the particles प्रभृति, आरभ्य, बहिः,

1. यतश्चाध्वकालनिर्माणं तत्र पंचमी. Var. 2. अन्यारादितरर्तेदिक्शब्दाञ्चूत्तरपदाजाहियुक्ते. II. 3.29.

ऊर्ध्वं, परं, अनन्तरम् etc.; *e.g.* शैशवात्प्रभृति, प्रथमादारभ्य, पुराद्बहिः, अस्मात्परम्, पाणिग्रहणादनन्तरम्.

10. with[1] particles पृथक्, विना, नाना, optionally with acc. and instr.; *e.g.* रामाद् रामेण रामं वा विना पृथग् नाना वा,

a. with the preposition आ 'till', 'as far as', 'from'; *e.g.* आमूलात् 'from the beginning', आकैलासात् 'as far as Kailāsa'.

b. With[2] prep. प्रति denoting 'representative of', 'in exchange for'; *e.g.* प्रद्युम्नः कृष्णात्प्रति, तिलेभ्यः प्रतियच्छति (exchanges for) माषान्.

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

I am not afraid of death or dishonour. A Brāhmaṇa should shrink (उद्-विज्) from honour. The archer saved (त्राय) the child from the tiger. By his shrewdness he prevented (नि-वारय) the crisis (संकटम्). He is disgusted (परा-जि) with mathematics. I learnt the art of dramatic representation from my teacher. Haughtiness is produced (जन्) from pride. The Sutluj rises from the Mānasarovara. Her arms were tenderer than the Śariśa flower.

---

1. पृथग्विनानानाभिस्तृतीयान्यतरस्याम् II. 3.32.

2. प्रतिनिधिप्रतिदाने च यस्मात्. II. 3.11.

Knowledge is superior to action. His income is double of yours. From my room I could see that the smoke was issuing from the fort. Amritsar is fifty miles from Jullundur. After a week I will go away from here. The lion ceased (वि-रम) roaring at mid-night. He was afraid of sin and therefore, refrained (नि-वृत्) from injury to life. A student should not swerve (प्र-मद्) from studies. Through his carelessness he is always under debt. I will tell you this story from the beginning. He exchanged (प्रति-दा) his horses for a motor car. After studies (अनन्तरं) he took up business. Away from the village to the north there is a beautiful garden.

Genitive.

270. The *genitive* primarily expresses the सम्बन्ध 'relation' of one word with the other in a sentence and is quasi-adjectival in its sense. With nouns it is used in a 1. possessive, 2. subjective, objective, or 3. partitive sense, as 1. राज्ञः पुरुषः, 2. भवतः कार्यम्, तस्याः शंकया, 3. जलस्य विंदुः, etc.

1. The *genitive* is used *with verbs* implying 'thinking', 'remembering' (स्मृ, अधि-इ), 'rule', 'be master of' (ईश्, प्र-भू), 'pity, (दय)[1];

---

1. अधीगर्थदयेशां कर्मणि. II. 3. 52.

e.g. कच्चिद्भर्तुः स्मरसि Me. 'dost thou remember thy lord', अध्येति तव लक्ष्मणः 'Lakṣmaṇa remembers you', आत्मनः प्रभविष्यामि 'I shall be master of myself', मम पुस्तकं विद्यते 'I have a book', ग्रामस्येष्ट 'he is the master of the village', रामस्य दयति 'he pities Rāma'.

a. with[1] ज्ञा 'have incorrect knowledge', 'suppose'; *e.g.* तैलस्य सर्पिषो जानीते 'he supposes oil to be ghee'.

b. with अनु-कृ 'imitate' and verbs meaning 'speak of'; *e.g.* तस्य (also तम्) अनुकरोति, मम एवं वदति, तस्य संभाव्यते 'it is expected of him'.

2. *Genitive denotes* agent with *passive participles* :—

a. with past participles, having a *present*[2] sense, formed from roots meaning 'think', 'know', 'worship'; *e.g.* राज्ञां मतः, बुद्धः, पूजितो वा; विदितः भावान् मे 'you are known to me'.

b. with[3] past parti. showing the *place* of *action* or used as *abstract nouns*; *e.g.* रमापतेः यातम्; मयूरस्य नृत्यम, तस्याः गतम 'her gait.'

c. with *potential passive participles*,[4] of their *agent*

1. ज्ञोऽविदर्थस्य करणे II. 3.51. 2. क्तस्य च वर्तमाने II. 3.67.
3. अधिकरण वाचिनश्च II. 3.68. 4. कृत्यानां कर्तरिवा. II. 3.71.

(optionally with the *inst.*); *e.g.* मया मम वा सेव्यो हरिः, गन्तव्या ते वसतिरलका Megha.

3. The genitive is used *subjectively* and *objectively* with *nouns* formed with *krit* affixes (ति, तृ, अ, अन, etc.)[1]; *e.g.* जगतः कर्ता, क्रियामिमां कालिदासस्य, शास्त्राणां परिचयः, तस्य कृतिः, सुहृदां दर्शनम्.

a. of the *object*[2], when the *agent* and *object* of the action denoted by such a noun are both used; *e.g.* आश्चर्यं गवां दोहोऽगोपेन 'the milking of cows without a cowherd is a wonder'.

b. with nouns meaning[3] *cause, reason* (हेतु, निमित्त, कारण); *e.g.* अल्पस्य हेतोः बहुहातुमिच्छन् 'wishing to give up much for the sake of little'.

4. The *genitive* is frequently used *with adjectives*:—

a. denoting 'like' or 'equal to[4]' (concurrently with instr.); कृष्णस्य (कृष्णेन वा) तुल्यः, सदृशः वा, कृष्णस्य उपमा.

b. meaning 'acquainted with', 'versed or skilled'; 'accustomed to', and their opposites, (concurrently with loc.); *e.g.* अभिज्ञः खल्वसि लोकव्यवहाराणाम् 'indeed you are conversant with the ways of the world', संग्रामाणाम कोविदः।

---

1. कर्तृकर्मणोः कृति II. 3.75. 2. उभयप्राप्तौ कर्मणि II. 3.66. 3. षष्ठी हेतुप्रयोगे II. 3.26. 4. तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यां तृतीयान्यतरस्याम् II. 3.72.

c. meaning 'dear to', 'worthy', 'dependent on', 'belonging or attached to'; *e.g.* को नाम राज्ञां प्रिय 'who, pray, is dear to kings', तवायत्तः स प्रतिकारः 'that remedy depends on you', भवतोऽनुरूपम् 'worthy of you'.

5. The *gen.* is used *with adverbs* of direction in तस्[1] (also उपरि, अधः, पुरः, पश्चात्, etc.); *e.g.* ग्रामस्य दक्षिणतः, उत्तरतः; तरूणामधः; and also those ending in एन[2] (concurrently with acc.), as ग्रामस्य दक्षिणेन.

6. The *genitive of time* is used :—

a. with *multiplicatives* or other numerals expressing *frequency* of time; *e.g.* पञ्चकृत्वोऽह्नो भोजनम् 'meals five times a day', द्विरह्नो भुंक्ते 'eats twice a day'.

7. with words denoting 'difference' or 'option', of two genitives; *e.g.* एतावानेवायुष्मतः शतक्रतोश्च विशेषः 'this is the only difference between you and Indra', व्यसनस्य च मृत्योश्च व्यसनं कष्टमुच्यते 'of vice and death, vice is called the worse'.

a. with दूर[2] 'distant', अन्तिक 'near' and others of similar sense (concurrently with abl.); *e.g.* ग्रामस्य (ग्रामात्) वनं दूरं, निकटं, समीपं etc.

1. षष्ठ्यतसर्थप्रत्ययेन. II. 3.30. एनपा द्वितीया. II. 3.31.

2. दूरान्तिकार्थैः षष्ठ्यन्यतरस्याम्. II. 3.34.

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

In a foreign country one recollects (स्मृ) the things of one's own country more keenly, and thinks of (अधि-इ) his relatives more passionately. He is the master (ईश्) of this house. He could not control (प्र-भू) himself at that occasion. With great difficulty they were masters (ईश् or प्रभू) of themselves. He has a horse, but you had a chariot. Imitating their forefathers, the Hindus have always been showing compassion (दय) to their defeated enemies. Being at a distance he supposed (ज्ञा) the sand to be water. The wicked speaks (वद्) thus of you. Such a thing is expected (सं-भावय) of a wise minister. I was known (विद्) to all the inmates of the house. A wise person is worshipped (मत) everywhere by all. Her smile (स्मि) was bright like the pearls and her gait (गम्) like that of the swans. You are the master (ईश्) of wealth and we of speech. Every day the work must be finished in time by all students. The knowledge of the Śāstras tells us that God is the creator of this world. The sight of friends is pleasant to all. I have forgotten for what reason (हेतु) I issued this order. In prowess he is equal (तुल्य) to Bhīma. People accustomed (अभिज्ञ) to mirth can easily learn

fine arts (कला). A soldier skilled (कोविद) in war tactics (व्यूहरचनविद्या) is alway victorious. My success depends (आयत्त) on you. He married a wife worthy of himself. Away (दूर) from the city and to the north of the school, there lives an ascetic. This medicine should be taken five times a day. A Brāhmaṇa should perform a severe penance at least once a year. There is no difference (विशेष) between truth and religion. Of death and dishonour, death is better.

Locative.

271. The place where an action takes place is called अधिकरण, and is put in the '*locative*' case, denoting 'in, at, on, among, by, with, near, into, upon', etc., as गृहे तिष्ठति, तिलेषु तैलम्. It may denote time also, as आषाढस्य प्रथमे दिवसे Megha. It is used as follows:—

1. With *superlatives* and words implying *distinction* of an individual from his *class* ('of', 'among'), of the *nouns excelled*[1] (concurrently with gen.) नृणां नृषु वा द्विजः श्रेष्ठः, गवां गोषु वा कृष्णा बहुक्षीरा 'among cows the black one yields much milk'.

2. Of the *object* or *purpose*[2] 'for which anything is done', if there is *intimate union* between

1. यतश्च निर्धारणम्. II. 3.41. 2. निमित्तात्कर्मयोगे. Var.

the thing desired and that on which the action takes place; *e.g.* चर्मणि द्वीपिनं हन्ति 'they kill a tiger for his skin'.

3. With the verbs signifying 'love', 'attachment', 'respect' (स्निह्, अभिलष्, अनुरंज, रम्); *e.g.* बालेस्मिन् स्निह्यति मे मनः 'my mind loves this child', न तापसकन्यायां शकुन्तलायां ममाभिलाषः Śak., चन्द्रगुप्ते दृढमनुरक्ताः (firmly attached) प्रकृतयः, श्रेयसि रतः 'devouted to welfare'.

a. with verbs meaning 'acting', 'behaving' (वृत्, व्यव-हृ) and 'throwing' (अस्, मुच्, क्षिप्); *e.g.* आर्यास्मिन् विनयेन वर्तताम् 'Sir, act modestly towards this person', कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने; तस्मिन् शरान् मुमुचुः or चिक्षिपुः, न खलु न खलु बाणः सन्निपात्योयमस्मिन् Śak.

b. with अप-राध् 'offend' (concurrently with gen.); *e.g.* कस्मिन्नपि पूजार्हे अपराद्धा शकुन्तला 'Śak. has offended someone worthy of respect'.

c. with युज् 'appoint' and its derivatives; *e.g.* आश्रमधर्मे नियुङ्क्ते 'appoints to the duties of hermitage', त्रैलोक्यस्यापि प्रभुत्वं तस्मिन् युज्यते (befits), युक्तमिदं त्वयि 'it is fit for you'.

d. with verbs implying 'seizing' 'striking' (गृह्, प्र-हृ), 'believing' (वि-श्वस्), 'clinging' (लग्, श्लिष्, संज्), 'fastening' (बन्ध्) and others

of similar sense; *e.g.* **केशेषु गृहीत्वा** 'seizing by the hair', **अनागसि प्रहर्ति** 'strikes the innocent', **मयि विश्वसति, व्यसनेष्वासक्तः, पादयोः लग्नः, वृत्ते बद्धः,** etc.

e. with **वि-तृ** 'impart', (concurrently with dat.); as **वितरति गुरुः प्राज्ञे विद्यां यथैव तथा जडे** Uttar.

4. Of *nouns* indicating the *effect* of a cause; *e.g.* **दैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये कारणम्** 'fate alone is the cause of the rise and fall of men'.

a. with **साधु** 'well-behaved' and **असाधु,** of the *object* of goodness or otherwise; *e.g.* **मातरि साधुरसाधुर्वा.**

b. with words **स्वामी, ईश्वर, अधिपति, साक्षिन्,** etc. (concurrently with gen.); *e.g.* **गवां गोषु वा स्वामी, पृथिव्याः पृथिव्यां वा ईश्वरः .**

c. with words like **व्यापृत, व्यग्र, तत्पर,** 'engaged in, intend on'; **कुशल, निपुण, शौण्ड, पटु, प्रवीण, पण्डित** 'skilful'; and **धूर्त** and **कितव** 'rogue'; *e.g.* **कर्मणि व्यापृता, व्यग्रा,** etc., **अक्षद्यूते निपुणः, कुशलः,** etc.

d. of words expressing *interval* of *time* or *space* (concurrently with ab.); *e.g.* **इतः क्रोशे वसति** 'he lives at a kosa from here', **त्र्यहात् त्र्यहे वा भोक्ता.**

Exercises.

Translate into Sanskrit ;—

Rāvaṇa was killed on the 10th day of *Asvin.* Of all the rivers the Ganges is the most sacred.

Among all the trees the mango yields much fruit. Rāma killed the deer for its hide. Lakṣmaṇa was highly attached to Rāma. Poets love (स्निह्) nature. The subjects are always fully attached (अनुरंज्) to a just king. I have no desire (अभिलष्) for worldly fame. A student, devouted (रम्) to his studies, is always well-behaved (साधु) to his elders. The boys should behave (वृत्) modestly towards the girls. You should act as friend to all your rivals. You should not throw stones at birds. By his rashness he offended (अप-राध्) his father. Daśaratha appointed (नियुज्) Rāma as the heir apparent (loc.). Leadership befits (युज्) a man, who is kind to his followers. This work is not fit for you. Krisṇa caught Rukmaṇi's brother by the hair and tied him to his chariot. Duṣyanta struck (प्र-हृ) his arrow at the tender body of the deer in the hermitage. Teachers skilled (निपुण) in various arts imparted (वि-तृ) education to the prince. Sun is the cause of the waxing and the waning of the moon. Nala was skilled in the game of dice. Being engaged in his work he did not see the master of his house. Trust (विश्वस्) your friends and abide by (स्था) their decision (loc.).

Locative and Genitive Absolute.

272. 'When the participle agrees with a subject, different from the subject of the

verb, the phrase is said to be in absolute construction.' To have this construction the subject of the subordinate clause must not occur in the principal clause[1]. Here the subject of the subordinate clause is in *gen.* or *loc.* case and the participle agrees with it in *gender, number* and *case,* as **गोषु दुह्यमानासु** etc.

1. The *locative absolute* is used when the *time* of the happening of one action, which is known, indicates that of the second[2] (*i.e.* of the principal clause); *e.g.* **गोषु दुह्यमानासु स गतः** 'he went when the cows were being milked', **कः पौरवे वसुमतिं शासति अविनयमाचरति** 'who, while Paurava is ruling the earth, acts immodestly', **क एष मयि स्थिते चन्द्रगुप्तमभिभवितुमिच्छति** Mudrā.

a. Used with **एव** and **मात्र**[3] it expresses the sense of 'no sooner—than', 'scarcely—when', 'as soon as'; *e.g.* **प्रभातायामेव रजन्याम्** 'scarcely had it dawned, when'; **प्रविष्टमात्र एव तत्रभवति** 'no sooner had his honour entered, than'.

---

1. We can not have this construction in a sentence like गोषु दुह्यमानासु स ता जलमपाययत्, for the subject of both clauses is the same; so we should say स दुह्यमाना गा जलमपाययत्.

2. यस्य च भावेन भावलक्षणम्. II. 3.37. यस्य क्रिया क्रियान्तरं लक्ष्यते ततः सप्तमी स्यात्. S. K.

3. मात्र is compounded with part. and the cd. is put in the loc. एव is often used after this cd.

b. The subject is ***omitted*** when a past pass. part. is used ***impersonally***, and also when the part. is accompanied by ***indeclinable*** words like **एव**, **इत्थं**, **तथा**, **इति**, etc.; *e.g.* **तेनाभ्युपगते** 'when consent had been given by him', **एवं गते** 'such being the case', **तथानुष्ठिते** 'it being (so) done'.

2. ***Genitive absolute*** is used when ***'contempt'*** or ***'disregard'*** (**अनादर**)[1] is implied; *e.g.* **नन्दाः पशव इव हताः पश्यतो राक्षसस्य** 'Nandas were killed like beasts, notwithstanding that Rākṣasa was looking on'. Sometimes locative is also used in this sense, as **रुदति पुत्रे** (or **रुदतः पुत्रस्य**) **पिता प्राव्राजीत्**.

Exercises.

Translate into Sanskrit using absolute construction :—

As the days rolled on my stay in England became troublesome. When the sun shines how can the darkness overpower the world. What is the use of lamps when the moon-light is spreading. No sooner I reached there than it began to rain. Scarcely had the general left the city when the forces burnt it to ashes. Scarcely had the culprit finished

1. **षष्ठी चानादरे** II. 3. 38. The clauses introduced by 'notwithstanding', 'inspite of' 'though', etc. may be translated by this construction.

his statement when the judge pronounced his judgment. Since death is sure, why one should slavishly follow others. Under these circumstances, I had to leave the school. When it had been accepted by her, he left his sister there. It had scarcely dawned when I left the city. Duryodhana insulted Draupadī notwithstanding that the Pāṇḍavas were there. The lion dragged the cow inspite of the king being present. The sweets of the child were snatched away by the hawk though I was looking on.

PRONOUNS[1].

273. 1. *Personal pronouns* are not used very frequently as nom., being understood with the verb. अस्मद् and युष्मद् 'pronouns of the first and second persons' have no genders, others follow that of the nouns they stand for. All pronouns, besides these two, belong to the third person, hence भवत 'you', though having a sense of the second person, is used in the third, as कथयतु भवान्.

a. The shorter forms of अस्मद् and युष्मद् being enclitic never begin a sentence or clause and भवत् is sometimes compounded with अत्र and तत्र (87.a,b.)

---

1. For their declensions and classification see 87—95.

2. *Demonstrative pronouns* **एष** and **अयम्** 'this' are often used with 1. or 3. sing. in the sense of 'here'; *e.g.* **एष तपस्वी तिष्ठति** 'here stands a hermit', **अयमस्मि** 'here am I'. **अयं जनः** 'this person' is often used for 'I'.

a. **तद्** is often used in the sense of 1. 'celebrated', 'welknown', as **सा रम्या नगरी** 'that celebrated charming city'; 2. 'very', 'the same', **तानीन्द्रियाणि तदेव नाम** 'those very organs, the same name', **तदेव पंचवटीवनम्, बाणास्त एव शशिनः सुखयन्ति गात्रम्** Vik. 3. 'various', 'several', when *repeated,* as **तासु तासु कलासु** 'in various arts'. **तेषु तेषु स्थानेषु**; 4. 'afore said', 'thus circumstanced', as **सोऽहम्** 'I who am thus circumstanced'.

3. *Relative pronouns* express the sense of 'whatever' when repeated or used with interrogatives; *e.g.* **यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः, यः कोपि, यस्मै कस्मै.**

4. *Interrogative* pronouns are used in questions, as **को भवान्, किं करोमि.** With **चित्, चन, अपि, स्वित्** they are used indefinitely, as **कश्चिद् यत्नः, कोपि, कदाचित्.** With **अपि** they have the sense of 'indescribable', as **कोपि हेतुः.**

5. *Indefinite* pronouns: 1. **अन्य—अन्य, पर—पर** 'one—another', as **अन्यः करोति अन्यो भुंक्ते;** 2. **एक—**

अपर, अन्य 'the one—the other', as एको ययौ चैत्ररथप्रदेशात् सौराज्यरम्यानपरो विदर्भान्; 3. एके—अपरे, अन्ये, केचित् 'some—others'.

6. *Reflective* pronoun is आत्मन् (vide 91).

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

Your honour (भवत्) is an authority in this matter. Her ladyship (तत्रभवत्) must have seen your honour (अत्रभवत्). Here (एषः) is a student who will tell you the truth. Here am I to help you, for this person (अयं जनः) bears his life for others. I who am thus circumstanced cannot accept your proposal. We, who were thus circumstanced (ते), roamed about in search of our lost friend. The celebrated sage helped him out of that difficulty. This is the very place where the ancient sages practised penance. Ask the players to be ready with their respective parts. He has travelled in various countries. The one went to the school and the other to the boarding house. Don't beg of whomsoever you see. There is an indescribable pleasure in meditation. One should not give one's book to every body and any body. Some believe that God gave language to man, while others hold that they themselves evolved it. Whoever commits a breach of law shall be punished. They saved themselves from the danger. We ourselves have done it.

PARTICIPLES.

274. All participles except the gerunds and the infinitives are used as *adjectives* agreeing with the noun they qualify. Sometimes they are used as *verbs* or even *nouns*.

Active Participles.

275. *Present participle* is used when *contemporar.eity of action* is indicated; *e.g.* विचारयन् गच्छति 'he goes (while) thinking'. It denotes :—

1. 'manner', 'cause' or 'attribute' of an action[1]; *e.g.* गच्छन् भक्षयति 'eats while going', हरिं पश्यन् मुच्यते.

2. a *general truth*, *e.g.* शयानो वर्धते दूर्वा 'the grass grows by lying down'.

3. 'habit', 'standard of age', 'ability', in the *Atmanepada* only[2]; *e.g.* भोगं भुंजानः 'habituated to enjoy', कवचं बिभ्राणः 'wearing armour' (age), शत्रुं निघ्नानः 'able to destroy the foe'.

4. *Continuity of action* with roots आस्, स्था, and rarely भू and अस्; (cf. English continuous); *e.g.* भक्षयन्नास्ते 'he keeps eating', रक्ष्यमाणा तिष्ठति 'she is being carefully guarded'.

---

1. लक्षणहेत्वोः क्रियायाः III. 2.126.

2. ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्. III. 2.129.

a. With verbs expressing '*emotion*' (लज्ज्, ह्री, त्रप् 'be ashamed') it indicates the cause of emotion; *e.g.* एवं ब्रुवाणः लज्जते 'he is ashamed of speaking thus'.

276. The *Future Active participle,* besides implying simple futurity, denotes *intention* or *purpose*; *e.g.* करिष्यमाणः सशरं शरासनम 'intending to fit an arrow to his bow', प्रयाणं करिष्यन् 'before going', 'about to go'.

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

Shooting arrows he ran after the game (वन्यपक्षिन्). *Suspecting* his words he allowed him to stay in his house. I gave him the letter as he was just *rising.* By *studying* he learnt grammar. You should not read *while lying down.* I *continued* to await his arrival till evening. He kept on *reading* the whole day. Are you not ashamed of *misbehaving* to your elders. I was ashamed to communicate such a news to him. The king gave his kingdom to his son who is *able to destroy* his foes. Being *habituated* to enjoyment he spent all his wealth. *Before leaving* the city the king inspected his forces. *Intending to sail* for Europe he applied for a pass-port (अनुज्ञापत्रं). *When about to die,* he handed over his will (इच्छापत्रं) to his son.

Passive Participles.

277. *Past passive participles* are very frequently used as finite verbs in the passive construction, as **तेनोक्तम्**. In the active voice past active part. in **तवत्** is used, as **स उक्तवान्**.

a. Past pass. part. of the roots implying '*motion*', and the intransitive roots **श्लिष्** 'embrace' **शी, स्था, आस्, वस्** 'dwell', **जन्, रुह्, जॄ** 'grow old', have *active* sense[1]; *e.g.* **स तत्र गतः, स वृक्षमारूढः, स पथि मृतः, शिवमुपासितः, वैकुण्ठमधिष्ठितः, तस्यां सुता जाता.**

b. Past pass. part. of intransitive verbs is often used *impersonally*; *e.g.* **मयात्र चिरं स्थितम्** 'I stood here for a long time'.

c. Some pass. part. in **त** are used as *neuter abstract nouns*[2] ; *e.g.* **तस्या गतं, शयितं, हसितम्**, etc.

278. *Future passive participles* express 'necessity', 'obligation', 'fitness', 'probability', and are used as the passive of the roots from which they are derived; *e.g.* **अजा ग्रामं नेतव्या** 'the sheep ought to be taken to the village', **मया तत्र गन्तव्यम्** 'I must needs go there', **हन्तव्योऽस्मि न ते राजन्.**

---

1. गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च III. 4.72.
2. नपुंसके भावे क्तः III. 3.114.

a. Sometimes they are used to indicate 'futurity with *certainty*' or '*simple* futurity'; *e.g.* ततस्तेन शब्दः कर्तव्यः 'then he too will surely make a noise'; युवयोः पक्षबलेन मयापि सुखेन गन्तव्यम् 'I too shall go with ease by the strength of your wings'.

b. भवितव्यम् and भाव्यम् are used *impersonally* to denote '*necessity*' or '*probability*', the noun or adjective in the predicate agreeing with agent (generally in instr.); *e.g.* तया सन्निहितया भवितव्यम् 'she must be near', अस्य शब्दानुरूपेण पराक्रमेण भाव्यम् 'his strength must (probabily) be...etc'.

Exercises.

Translate into Sanskrit :—

This *picture was painted* by me. Ascetics *lived* in the jungle and *practised* penance. Arjuna *went* to Kṛiṣṇa and *sought* his advice. Kṛiṣṇa *went out to receive* him and *embraced* him. Pārvatī *was born* to Menakā. She *slept* on the ground and *waited* upon (उप-आस्) Siva. He *fell* a prey to disease and *died*. The king *was pleased* with her graceful *gait*. She *must weep* or she *shall die*. How long *should* I *wait* for you. The offenders *should be* heavily *punished*. You *must have come* here, otherwise you *would not have* known it. The fowl-

er *will surely follow* the pigeons. You *must not kill* the deer. *Probabily* he *must be* absent to-day. Her strength *must be* corresponding to her. physique. You *will have to obey* my orders.

Infinitive.

279. When one action is represented as being done for another, the latter is expressed by the infinitive, which may be used in place of the dative of purpose, as **जेतुं यतते=जयाय यतते.** It cannot be used as a *subject* or *object* of a verb as in English or Hindi, verbal nouns being used in its place, as **वरं दानं न तु प्रतिग्रहः** 'to give is better than to receive'. It is used :—

a. with verbs (and nouns) implying '*wish*' or '*desire*', if the *agent* of the infinitive and the verb are the *same*'; *e.g.* **पिनाकपाणिं पतिमाप्तुमिच्छति** Ku. 'she wants to get Śiva as her husband', but not **त्वां कर्तुमिच्छामि.**

b. with verbs **शक्** 'be able', **धृष्** 'make bold', **ज्ञा** 'know', **ग्ला** 'be wearied', **घट्** 'strive', **रभ्** 'begin', **लभ्** 'get', **क्रम्** 'march', **सह्** 'bear', **अर्ह्** 'be pleased, **अस्** 'be', and others having a similar sense[2]; *e.g.*

---

1. समानकर्तृकेषु तुमुन्. III. 3.158.

2. शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु तुमुन् III. 4.65.

न शक्नोमि हृदयमवस्थापयितुम 'I am unable to compose my heart', वक्तुं प्राक्रमत 'began to speak', जानासि देवीं विनोदयितुं (to entertain), न विषहे (bear) विपत्तिमवलोकयितुं (to see), अस्ति, भवति, विद्यते वान्नं भोक्तुम्.

c. with words like अलम् 'able', 'strong', 'sufficient', and others implying 'ability', 'power', or 'skill'[1]; *e.g.* लोकमलं दग्धुं हि तत्तपः 'his penance was sufficient (able) to burn the worlds', लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः, भोक्तुं प्रवीणः कुशलः, पटुर्वा.

d. with words implying '*time*', '*opportunity*' as काल, समय, वेला[2]; *e.g.* कालः समयो वेला वा भोक्तुम् 'it is time to take meals', अवसरोऽयमात्मानं प्रकाशयितुम Śak.

e. with अर्ह् 'deserve', in 2. 3. sg., an infinitive is used in the sense of a polite imperative (please), implying *prayer* or *respectful entreaty*; *e.g.* भवान् मां श्रोतुमर्हति 'will your honour please to hear me?' न मां परं संप्रतिपत्तुमर्हसि 'pray do not consider me to be a stranger'.

f. with काम and मनस्[3] it is used without म in a Poss. cd., as वक्तुकामः, गन्तुमनाः.

---

1. पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु. III. 3.165.

2. कालसमयवेलासु तुमुन् III. 3.167. 3. तुङ्काममनसोरपि.

g. There is *no passive* form of the *infinitive* in Sanskṛit: The verb is used in the passive but the words governed by the infinitive remain *unchanged*; *e.g.* **कर्तुं न युज्यते** 'it is not fit to be done', **तेन ग्रामं गन्तुमिष्यते, तेन मण्डपः कारयितुमारब्धः ।**

Indeclinable participle or Gerund.

280. Like the perfect part. in English, the *gerund* in Sanskṛit denotes the *prior* of two actions. They must have the *same agent* as the main verb as opposed to absolute construction. They may serve the purpose of conjunctives by linking together several clauses, as **स तं पशुं राक्षसं मत्वा भयाद्भूमौ प्रक्षिप्य दैवं निर्भर्त्स्य गृहमुद्दिश्य प्रस्थितः .**

a. With **किम्** or **अलम्** or in passive construction, the gerund has an *instrumental* sense; *e.g.* **किं तव गोपयित्वा** 'what to you by concealing', **अलं ते वनं गत्वा** 'have done with going to the forest'.

b. Some gerunds are used prepositionally as (with *acc.*) **उद्दिश्य** 'towards', **आदाय** 'with (taking)', **अवलम्ब्य, आश्रित्य, आस्थाय** 'resorting to', 'by means of'; **मुक्त्वा, परित्यज्य, वर्जयित्वा** 'except (putting aside)'; **अधिकृत्य,** 'putting at the head', 'with reference to', 'about'; **आरभ्य** (with *abl.*) (begin- ning from), 'since'.

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

Being hungry he wants *to take* fruits. *Desirous of speaking*, he wanted *to go* to the meeting. I am not able (शक्) *to describe* such a beautiful scene. He began (प्रक्रम्) *to explain* the law of Karma. He did not know (ज्ञा) *to divert* himself when alone. I cannot bear (सह्) *to hear* such words. He has no money *to spend*. The boy made bold *to tell* a lie. This power is sufficient (अलं) *to defeat* the enemy. He has ability (कुशल) *to overcome* obstacles in his way. Who but God is able *to create* this world. It is time *to attack* and *defeat* the enemy. This is no opportunity *to demand* your rights, but it is time *to work*. Pray (अर्ह्) do not *forsake* me in this condition. You will please (अर्ह्) *dine* at mine to-night. A house was begun *to be built* by me. It is not possible *to be finished* in time. To speak truth is merit and to tell lies is sin. *Having killed* Rāvaṇa and *installed* Bibhīṣṇa to the throne of Lañkā Rāma returned to Ayodhyā. What is the use (किं) of *studying* if it is not practised. Have done it with *molesting* the weak. *With* his arrow he killed the bird. *Resorting* to backbiting (परिवादः) he humiliated himself. *Except* wealth, he has every thing. We ask you some thing *about* your friend.

TENSES AND MOODS.

Present.

281. The *present* tense denotes an action taking place at the present time. It also expresses the '*continuance* of the action that is begun' and 'what is *true for all times*', as सांप्रतमागच्छामि, स गच्छति, सत्संगातिः कथय किं न करोति पुंसाम्. It is also used to denote:—

1. *immediate past* or *future*[1] action; *e.g.* एष आगच्छामि 'here I come' or 'I have just come'; अयं गच्छामि 'here I go' or 'I will just go'.

2. the *historical* present when used in *narrations*; *e.g.* दमनकः पृच्छति किमेतत् 'Damanaka asked, "how was it?"'

a. *habitual* action or durative sense; as हिरण्यको भोजनं कृत्वा बिले स्वपिति 'H. used to sleep etc.'

3. *past* tense with particles स्म[2] and interrogative ननु; e.*g.* एकस्मिंश्चिद्वने भासुरको नाम सिंहः प्रतिवसति स्म (lived); कटमकार्षीः भो—ननु करोमि.

4. the sense of *future* with *interrogatives* when thought or *desire* is implied[3]; *e.g.* किं करोमि क गच्छामि 'what shall I do, where shall I go?' किं

1. वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा. VI. 6.131. 2. लट् स्म. ननौपृष्टप्रतिवचने. III. 2.118, 120. 3. किं वृत्तेलिप्सायाम्. III. 3.6.

गच्छामि तपोवनम्. When[1] desire is fulfilled it denotes *condition*, as योऽन्नं ददाति स स्वर्गं याति 'he who offers food will go to heaven'.

5. *future* with *certainty*, when used with पुरा and यावत्[2]; *e.g.* आलोके ते निपतति पुरा Megha. 'surely it will fall in the range of your sight', यावच्छत्रुघ्नं प्रेषयामि 'I will just send Śatrughna'. But with कदा and कर्हि[3] it optionally denotes future, as कदा गच्छन्ति 'when will they go', कर्हि प्रतिष्ठसे ग्रामम् .

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

When did you come here? I came here just now. Wait, I will just come. Candragupta ruled (रम्) at Pātaliputra. After meals he used to go out for a walk. The king asked "Where is that beast now". There lived a Yogi here, who used to practise penance throughout the year. She did not think (व्यवस्) to take her meals before her husband. He who speaks truth shall get release. Should I go to Lahore? What should I do? Should I believe him? You shall surely (पुरा) find him there. I will just (यावत्) order him to vacate the room. He will just tell you the truth. When (कदा) will you go home?

---

1. लिप्स्यमानसिद्धौ च III. 3.7. 2. यावत्पुरा निपातयोर्लट् III. 3.4. निपातावेतौ निश्चयं द्योतयत S.K. 3. विभाषा कदाकर्ह्योः III. 3.5.

Past Tenses.

282. Unlike English or Hindi, Sanskrit has *three* tenses to denote past action, viz. 1. imperfect, 2. perfect and 3. aorist. When a vernacular, Sanskrit distinguished the three tenses in their signification and use. But later on those fine distinctions were lost sight of and they came to be used promiscuously.

1. The *imperfect* denotes past action done *previous to the current day* (अनद्यतने लङ्). It may describe a past action of which the speaker himself is a witness; *e.g.* ह्यस्तमपश्यम्.

a. It is used to ask *questions* refering to *recent time*[1]; *e.g.* अगच्छत् किं स ग्रामम् 'has he gone to the village?' but when remote time is implied perfect is used, as कंसं जघान किम् ?

2. The *perfect* denotes past action done previous to this day and *not witnessed by the speaker* (परोक्षे लिट्), and is generally restricted to the statement of the remote past not experienced by the speaker. The 1. and 2. persons, therefore, are rare; *e.g.* बभूव योगी किल कार्तवीर्यः.

3. The *aorist* denotes a past time indefinitely or generally, without reference to any particular time (भूतार्थे लुङ्). The past time before today being denoted by the imperfect and

1. प्रश्ने चासन्नकाले. III 2.117.

perfect, the aorist denotes a *recent* past, as during the course of the *current* day. So aorist is used in *dialogues* and conversations refering to recent past action, while the other two tenses are employed in past remote narrations, as तुभ्यं मया राज्यमदायि.

a. The aorist denotes *continuousness*[1], the imperfect cannot be used in this sense; *e.g.* ब्राह्मणेभ्यो यावज्जीवमन्नमदात् 'he gave food to Brāhmaṇas throughout his life'.

b. With particles मा or मास्म it is used without augment in the sense of *imperative*; *e.g.* मा कातरो भूः 'do not be afraid', मास्म प्रतीपं गमः 'do not go against'.

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

I went to Kāśmir and saw many beautiful mountains. Did you go to the college yesterday? Did the house-wife not see the thief while he was stealing her property? In course of their travels they met many wild beasts and cannibals. When Bharata heard of the banishment of Rāma his heart was touched with anxiety. He refused to accept the throne and made up his mind to go to Rāma and bring him back. He met Rāma in the jungle and after having informed him of the death

1. क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः III. 3.135.

of the king solicited him to go back with him. But alas! Rāma did not agree to his proposal. He did his work throughout the year. In the whole of his life he never gave charity to the poor. He stayed here for three hours only. Being self-controlled he enjoyed pleasure. Do not be anxious, every necessary thing has been done. Though your teachers be harsh to you, yet you should not go against them. Let there be no obstruction to the penance of the hermits.

Future Tenses.

283. Sanskrit has two futures. The *first* or *periphrastic* future[1] denotes a (definite) *remote* future time *not* of *to-day* while the *second future*[2] indicates *indefinite* future time, *to-day's* future time, and *continuous* future; *e.g.* पंचभिरहोभिर्वयमेव तत्र गन्तारः 'in five days we ourselves will go there', यास्यत्यद्य शकुन्तला, सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः Megha.

a. The second future is sometimes used as an imperative, implying courteous command; *e.g.* तदा मम पाशांश्छेत्स्यति 'afterwards cut my bonds', पश्चात्सरः प्रतिगमिष्यसि मानसं तत् Vik.

Conditional.

284. The *conditional* is properly used to express a past action (and rarely future too) and

1. अनद्यतने लुट्। नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः III. 3.135.

denotes the *non-fulfilment*[1] of two past actions that stand in relation of *cause* and *effect*. It is used in both the *antecedent* (protasis) and *consequent* (apodosis) clauses; *e.g.* सुवृष्टिश्चेदभविष्यद् दुर्भिक्षं नाभविष्यत् 'if there had been abundant rain, there would have been no famine'.

a. If the potential is used in the antecedent clause, the conditional is used in the sense of a hypothetical present, in the consequent clause; *e.g.* यदि न प्रणयेद्राजा दण्डं उपापीडयिष्यन् दुर्बलान् बलवत्तराः 'if the king did not inflict punishment, the strong will oppress the weak'.

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

In fifteen days the ship will reach Liverpool. A time will come when sons will not respect their fathers. I will come back after three days. When will you search for Sīta ? I promise here in the presence of fire that I will go out for her search just now. I am sure that I shall be able to discover her in no time. One who has a ready wit will never be defeated. I will kill Karṇa before evening. First finish your work and then go out for play. Pray first help me out of this danger and then go on your own business. You will send me

---

1. लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ. III. 3.139.

this book tomorrow. Had there been no famine the subjects would not have revolted against their king. If you did not dilligently apply yourself to work you would not succeed. If the teacher did not meet out punishment to the wicked, they will not allow good boys to do their work. Had not the Rājputs been divided among themselves, they would not have fallen an easy prey to Muhammadan invaders. Had you any self-respect you would have prefered death to disgrace.

Imperative.

285. Besides command the *imperative* expresses entreaty, benediction, courteous enquiry or advice, etc.

a. With the *third person* it expresses a 'blessing' or 'gentle command', as **काले वर्षतु पर्जन्यो ब्राह्मणाः सन्तु निर्भयाः ।** With the 3. sing. pass. it implies a gentle command in the sense of 2. pers. act.; *e.g.* **देव श्रूयताम्** 'Sir, pray listen', **एतदासनमास्यताम्** 'here is a seat, please sit down'.

b. With the *second person* it implies, 'command', 'entreaty', 'advice', or 'blessing'; *e.g.* **सिद्ध्यै गच्छ, कुरु देवकार्यम्** Ku., **चिरं जीव** 'may you live long', **पुत्रं लभस्व, देहि मे प्रतिवचनं** 'please give me reply'.

c. With the *first person* it denotes 'question', 'ability', 'necessity', etc., *e.g.* किं करवाणि ते 'what should I do for you?' गच्छाम्यधुनाहम 'I must go now', करवामैतद्धर्यं देवि प्रियं तव 'O queen, we are able to do this good to you'.

d. With *interrogatives* it expresses '*doubt*' or '*possibility*'; *e.g.* किमधुना करवाम 'what should we do now', प्रत्येतु कस्तद्भुवि 'who on earth would believe it'.

c. With स्म it denotes 'courteous request' and with मा, 'the sense of present'; *e.g.* बालमध्यापय स्म 'please teach the boy', मा भवतु 'it is not so'.

Benedictive or Precative.

286. The *benedictive* expresses 'blessing' or 'speaker's wish' in the first person; *e.g.* वीरप्रसवा भूयाः 'mayst thou give birth to a warrior', कृतार्थो भूयासम 'may I become successful'. Rarely it is used in the sense of imperative or even optative, as इदं वचो ब्रूयास्त 'do you proclaim this speach'.

Exercises.

Translate into Sanskrit:—

(Ipv.) May this country be free, the Brāhmaṇas wise and the merchants wealthy. Pray listen and decide which of us is guilty. Here is the book, please take it. Godspeed, may you depart to see us again. Follow the will cf your

lord and always be courteous to your dependents. May you be victorious and govern this earth for a long time. Please give me this book, so that I may read it. Under these circumstances I must help you. He has not yet returned, what should I do now? Yes, I am able to give you so much money. Who on earth would believe a liar. Who would not try to protect himself from a danger. (Bene.) May our mother-land give birth to mighty warriors. May I go to hell if I be a party to Rāma's banishment. May we perish if we tell you lies. May we be so just that we may treat others like our own selves. You know that he has not done it, do you, therefore, proclaim his innocence. May I see you prosperous in life.

Optative or Potential.

287. *Optative* or *potential* denotes **विधि** 'command', **निमन्त्रण** 'invitation', **आमन्त्रण** 'permission', **अधीष्ट** 'honourary office', **संप्रश्न** 'courteons enquiry', and **प्रार्थना** 'prayer'[1]; *e.g.* **ग्रामं गच्छेः, इह भवान् भुञ्जीत, इहासीत भवान्, पुत्रमध्यापयेद्भवान्**, etc.

a. In case of *direction*, *permission*, and *proper time*[2] the optative, imperative, or potential pass. part. may be used; *e.g.* **इहासीत भवान्** or **आस्यतां**, or **आसितव्यं भवता**.

1. विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु. III. 3.161.
2. प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च. III. 3.163.

b. Optative is used with काल, समय, वेला, provided the wood यत् is used;[1] *e.g.* कालः समयो वेलां वा यद्भुञ्जीत भवान् 'it is time that you should dine'.

c. When *fitness*[2] or *capability* is implied optative or pot. pass. part. may be used; *e.g.* त्वं कन्यां वहेः or त्वया कन्या वोढव्या 'you are fit to marry the girl'; भारं त्वं वहेः or भारस्त्वया वोढव्यः 'you can carry the load'.

d. With interrogatives किं, कतर, etc., optative or simple future is used to denote *censure*[3]; *e.g.* कः कतरो वा हरिं निन्देत निन्दिष्यति वा.

288. The potential is used in *dependent clause* to imply *hope* or *prayer*, as आशंसेऽधीयीय 'I hope I shall learn'.

a. when *hope*[4] is expressed without using कच्चित्, optative is used; *e.g.* कामो मे भुंजीत भवान् 'I hope you will dine', but कच्चिद्भर्तुः स्मरसि त्वं हि तस्य प्रियेति.

b. when *hope* or *expectation* is expressed by words like संभावय्, अपि, अपि नाम, optative or simple future may be used, if the word यद् is

1. लिङ् यदि. III. 3.168. 2. अर्हे कृत्यतृचश्च, शकि लिङ् च, III. 3.169,171. 3. किंवृत्ते लिङ्लृटौ गर्हायां च. III. 3.144,149.

4. कामप्रवेदनेऽकच्चिति. III. 3.15?

not used[1], in that case potential alone being used; *e.g.* संभावयामि भुंजीत भोक्ष्यते वा भवान् 'I expect you will dine', but संभावयामि यद्भुञ्जीथास्त्वम्; अपि जीवेत्स ब्राह्मणशिशुः Uttar., अपिनाम भगवतीनीति विजेष्यति Māl.

e. with verbs implying *wish*[2], like इष्, कम्, प्रार्थ् etc., optative or imperative is used; *e.g.* इच्छामि सोमं पिबेत पिबतु वा भवान्.

289. In *conditional* sentences where one action depends on the other as *cause* (हेतु) and *effect* (हेतुमत्), potential is used both in the *antecedent* (protasis) and *consequent* (apodosis) clauses[3], the congunctive being यदि or चेद्; *e.g.* यदि तातः सन्निहितो भवेत् ततः किं भवेत् 'if father were here, what would happen', यदि न स्यान्नरपति विप्लवेत नौरिव प्रजा 'if there were no king, the state would fonder like a ship'.

a. Sometimes the *imperative* is used in the *apodosis* to express *politeness*; *e.g.* न चेदन्यकार्यातिपातो गृह्यतामातिथेयसत्कारः 'if any other duty is not interfered, you will please accept the hospitality due to a guest'.

---

1. विभाषा धातौ संभावनावचनेऽयदि. III. 3.155.
2. इच्छार्थेषु लिङ् लोटौ. III. 3.157. 3. हेतुहेतुमतोर्लिङ्. III. 3 165.

290. ***Should*** implying the sense of 'contingent futurity', 'obligation', 'duty'; ***would***, of 'contingency', 'wish'; ***may*** or ***might***, of 'possibility', 'permission', 'purpose'; and also ***shall*** and ***will***, can all be translated by the potential. ***Must*** und ***ought*** can well be represented by pot. pass. participles.

Exercises.

Translate into Sanskṛit :—

One should give up a false friend. Man must amass wealth for the rainy day (**आपद्**). Everyone should help the good. You should protect your subjects from all dangers. It is high time that you should go to sleep. You are fit to take charge of your father's property. He cannot carry so heavy a load. Who would like that you should give shelter to a rogue. I hope that she is the daughter of the sage. I hope your scheme will succeed. I expect that child is better now. Tell me my fault so that I may remove it. You should do as much work as would not spoil your health. I wish he should appear (**उप-स्था**) in the examination next year. If you happen to see my friend you would inform him of my good

health. If your father discovers this fault he will punish you very severely. If it does not disturb your programme you will please stay with us for one day at least. I come here every day that I may play tennis. He might be a friend or a foe. You must not obey an unjust order. You ought to have finished your work by now. I hope I would be successful in this attempt. May God grant peace to all.

APPENDIX A.

Prosody or Metre.

A Sanskrit stanza or पद्य consists of four *Padas* or quarter-verses. These stanzas are regularly divided into hemistichs or half-verses. Each quarter is regulated either by the number of अक्षरs 'syllables' or मात्राs 'syllabic instants' or '*morae*', the former metre being called वृत्त and the latter जाति .

An अक्षर or syllable is as much of a word as can be uttered by one effort of the voice. It consists of a *single vowel* with or without one or more consonants. An अक्षर is लघु 'short' or गुरु 'long' according as its vowel is short or long. A short vowel, followed by an *Anusvāra*, *Visarga* or a conjunct consonant, becomes metrically long. The last syllable of a *Pāda* is short or long as the exegence of metre requires it. A यति '*caesura*' is the pause, made in reciting a *Pāda* or caraṇa of a verse.

In the *Vritta* metres each quarter is divided into groups of three syllables each, called *Ganas* or syllabic feet, technically named as म, न, भ, य, ज, र, स and त. Their schemes are defined by the following stanza :—

मस्त्रिगुरुस्त्रिलघुश्च नकारो भादिगुरुः पुनरादिलघुर्यः ।
जो गुरुमध्यगतो रलमध्यः सोन्तगुरुः कथितोन्तलघुस्तः ॥

Using the symbols ⏑ for short and — for long, the scheme of the Gaṇas may be represented as follows:—

म—'त्रिगुरुः' as	— — —		ज 'गुरुमध्यगतः'	⏑ — ⏑
न—'त्रिलघुः'	⏑ ⏑ ⏑		र 'लमध्यः'	— ⏑ —
भ—'आदिगुरुः'	— ⏑ ⏑		स 'अन्तगुरुः'	⏑ ⏑ —
य—'आदिलघुः'	⏑ — —		त 'अन्तलघुः'	— — ⏑

ल denotes a short syllable and ग a long one.

Vṛitta metres are of *three* kinds:— 1. समवृत्त in which all the *four quarters* are *similar*, 2. अर्द्धसमवृत्त in which *alternate* quarters are similar, and 3. विषमवृत्त in which all the pādas are *dissimilar*.

A *Matra* or syllabic instant is the measure of time required to pronounce short vowel. So a short vowel counts as *one mora* (mātrā), a long vowel (by nature or position) as *two*, a Pluta, *three*, and a consonant, *half*. In Jāti metre (मात्राछन्द) each line is divided into groups of four morae called मात्रागणs. They are *five* in number, having the following scheme:—

म — — — । स ⏑ ⏑ — । ज ⏑ — ⏑ । भ — ⏑ ⏑ । न ⏑ ⏑ ⏑ ।

Principal metres with schemes and examples.

1—समवृत्त.

अनुष्टुप्—is the commonest of all Sanskrit metres and has many varieties. It has eight syllables, the fifth being short and the sixth long. It is found in epics.

त्रिष्टुभ् or metres with 11 syllables to a pada.

इन्द्रवज्रा–स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः (11 to a pāda).

Sch: त त ज ग ग ॥ — — ⏑ । — — , ⏑ । ⏑ — ⏑ । — — ॥ (5, 6).

Ex. अर्थो हि कन्या परकीय एव तामद्य संप्रेष्य परिग्रहीतुः ।
Śak. जातो ममायं विशदः प्रकामं प्रत्यर्पितन्यास इवान्तरात्मा ॥

उपेन्द्रवज्रा—उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततो गौ । (5,6).

Sch: ज त ज ग ग ॥ ⏑ — ⏑ । — — , ⏑ । ⏑ — ⏑ । — — ॥

Ex. प्रजाः प्रजाः स्वा इव तंत्रयित्वा, निषेवते श्रान्तमना विविक्तम् ।
Śak. यूथानि संचार्य रविप्रतप्तः, शीतं दिवा स्थानमिव द्विपेन्द्रः ॥

उपजाति—a mixture of above two.

Sch: ⏓ — ⏑ । — — ⏑ । ⏑ — ⏑ । — ⏓ ॥

Ex. शमप्रधानेषु तपोधनेषु, गूढं हि दाहात्मकमस्ति तेजः ।
Śak. स्पर्शानुकूला इव सूर्यकान्तास्तदन्यतेजोऽभिभवाद्वमन्ति ॥

also Raghu. cantos II. V. VI. etc., Kumāra. I. III. VII.

जगती or metres with 12 syllables to a pada.

वंशस्थविल—वदन्ति वंशस्थविलं जतौ जरौ । (5,7).

Sch: ज त ज र ॥ ⏑ — ⏑ । — — , ⏑ । ⏑ — ⏑ । — ⏑ — ॥

Ex. इदं किलाव्याजमनोहरं वपुस्तपःक्षमं साधयितुं य इच्छति ।
Śak. ध्रुवं स नीलोत्पलपत्रधारया, शमीलतां छेत्तुमृषिर्व्यवस्यति ॥

also Raghu. canto III. Kumara. V.

द्रुतविलम्बित—द्रुतविलम्बितमाह नभौ भरौ । (4,8 or 4,4,4).

Sch: न भ भ र॥ ⏑ ⏑ ⏑ । —, ⏑ ⏑ । — ⏑, ⏑ । — ⏑ — ॥

Ex. यदि यथा वदति क्षितिपस्तथा, त्वमसि किं पितुरुत्कुलयात्वया।

Śak. अथ तु वेत्सि शुचिव्रतमात्मनः, पतिकुले तव दास्यमपि क्षमम् ॥

शक्वरी or metres with 14 syl. to a pada.

वसन्ततिलका—उक्ता वसंततिलका तभजा जगौ गः । (8,6).

Sch: त भ ज ज ग ग ॥— — ⏑ । — ⏑ ⏑ । ⏑ —, ⏑ ।
⏑ — ⏑ । — — ॥

Ex: मुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकाया,
निष्कम्पचामरशिखा निभृतोर्ध्वकर्णाः ।
आत्मोद्धतैरपि रजोभिरलंघनीया,
धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्याः ॥

अतिशक्वरी or metres with 15 syl. to a pada.

मालिनी—ननमयययुतेयं मालिनी भोगिलोकैः । (8, 7).

Sch. न न म य य ॥ ⏑ ⏑ ⏑ । ⏑ ⏑ ⏑ । — —, — ।
⏑ — — । ⏑ — — ॥

Ex. सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं,
मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति ।
इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी
किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम् ॥ शकु० ॥

अत्यष्टि or metres with 17 syl. to a pada.

मन्दाक्रान्ता—मन्दाक्रान्ताम्बुधिरसनगैर्मोभनौ तौ गयुग्मम्॥4,6,

Sch: म भ न त त ग ग ॥ — — — । —, ⌣ ⌣ ।
⌣ ⌣ ⌣ । —, — ⌣ । — — ⌣ । — — ॥ (4,6,7).

Ex. कश्चित्कान्ता विरहगुरुणा स्वाधिकारात्प्रमत्तः etc., the whole of Megha. is composed in this metre.

शिखरिणी—रसै रुद्रैश्छिन्ना यमनसभला गः शिखरिणी ।

Sch: य म न स भ ल ग ॥ ⌣ — — । — — —, । ⌣ ⌣ ⌣ ।
⌣ ⌣ — । — ⌣ ⌣ । ⌣ — ॥ (6, 11).

Ex. अनाघ्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहै-
रनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम् ।
अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघं
न जाने भोक्तारं कमिह समुपस्थास्यति विधिः ॥ श०॥

हरिणी—नसमरसला गः षड्वेदैर्हयैर्हरिणी मता । (6,4,7).

Sch: न स म र स ल ग ॥ ⌣ ⌣ ⌣ । ⌣ ⌣ —, । — — — ।
—, ⌣ — । ⌣ ⌣ — । ⌣ — ॥

Ex. अभिजनवतो भर्तुः श्लाघ्ये स्थिता गृहिणीपदे
विभवगुरुभिः कृत्यैस्तस्य प्रतिक्षणमाकुला ।
तनयमचिरात्प्राचीवार्कं प्रसूय च पावनं
मम विरहजां न त्वं वत्से शुचं गणयिष्यसि ॥ शकु०॥

अतिधृतिः or metres with 19 syl. to a pada.

शार्दूलविक्रीडित—सूर्याश्वैर्यदि मः सजौ सततगाः शार्दूल-विक्रीडितम् ।

Sch: म स ज स त त ग ॥ — — — । ⌣ ⌣ — । ⌣ — ⌣ ।
⌣ ⌣ —, । — — ⌣ । — — ⌣ । ⏓ ॥ (12,7).

Ex. स्निग्धं वीक्षितमन्यतोऽपि नयने यत्प्रेरयन्त्या तया
यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव ।
मा गा इत्युपरुद्धया यदपि सा सासूयमुक्ता सखी
सर्वं तत्किल मत्परायणमहो कामी स्वतां पश्यति ॥शकु०॥

प्रकृतिः or metres with 21 syl. to a pada.

स्रग्धरा—म्रभ्नैर्यानां त्रयेण त्रिमुनियतियुता स्रग्धरा कीर्तितेयम् ।

Sch: म र भ न य य य ॥ — — — | — ⏑ — |
—, ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ —, — | ⏑ — — |
⏑ — — ॥ (7, 7, 7).

Ex. या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री
ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा या स्थिता व्याप्य विश्वम्।
यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः
प्रत्यक्षाभिः प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः ॥ शकु० ॥

2. अर्धसमवृत्तानि

पुष्पिताग्रा (or औपच्छन्दसिक)—

अयुजि नयुगरेफतो यकारो युजि च नजौ जरगाश्च पुष्पिताग्रा ॥

Odd quarter: न न र य ॥ ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ ⏑ ⏑ |
— ⏑ — | ⏑ — — ॥

Even quarter: न ज ज र ग ॥ ⏑ ⏑ ⏑ | ⏑ — ⏑ |
⏑ — ⏑ | — ⏑ — | — ॥

Ex. अथ मदनवधूरुपप्लवान्तं, व्यसनकृशा परिपालयांबभूव ।
शशिन इव दिवातनस्य लेखा,किरणपरिक्षयधूसरा प्रदोषम् ॥कु०॥

वियोगिनी (or **वैतालीय** or **सुन्दरी**)—

विषमे ससजा गुरुः समे सभरा लोऽथ गुरुर्वियोगिनी ॥

Odd quarter: **स स ज ग ॥** ⏑ ⏑ — । ⏑ ⏑ — ।
⏑ — ⏑ । — ॥

Even quarter: **स भ र ल ग ॥** ⏑ ⏑ — । — ⏑ ⏑ ।
— ⏑ — । ⏑ — ॥

Ex. **अयि संप्रति देहि दर्शनं, स्मर ! पर्युत्सुक एष माधवः ।**
दयितास्वनवस्थितं नृणां, न खलु प्रेम चलं सुहृज्जने ॥ कुमा० ॥

also Kumāra. Canto IV, Raghu. VIII, Kirata. II.

B. **जातिः or Metres Measurd By Morae.**

आर्या—यस्याः पादे प्रथमे द्वादशमात्रास्तथा तृतीयेऽपि ।
अष्टादश द्वितीये चतुर्थके पंचदश सार्या ॥

It has 12 mātras or morae in the first pāda, 18 in second, 12 in third, and 15 in the fourth.

Ex. **शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य ।**
अथवा भवितव्यानां द्वाराणि भवन्ति सर्वत्र ॥ शकु० ॥

वैतालीयम्—षड्विषमेऽष्टौ समे कलास्ताश्च समे स्युर्निरन्तराः ।
न समात्र पराश्रिता कला वैतालीयेऽन्ते रलौ गुरुः ॥

Here the sum total of morae is prescribed (**मात्राछन्द**). The half verse contains 30 morae, 14 in the first and 16 in the second, and so in the

second half. The last 8 mātras censist of a **रगण,** followed by a short and long syllable(—⏑—⏑—). The mātrās in the even quarters should not be either all short or all long.

Ex. **क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः ।**
परिहासविजल्पितं सखे परमार्थेन न गृह्यतां वचः ॥शाकु०॥

---

1. Silken Shirt.
2. Bushirt.
3. Shirt.
4. Trousers.